450 GODINA

GAZI HUSREV-BEGOVE MEDRESE U SARAJEVU

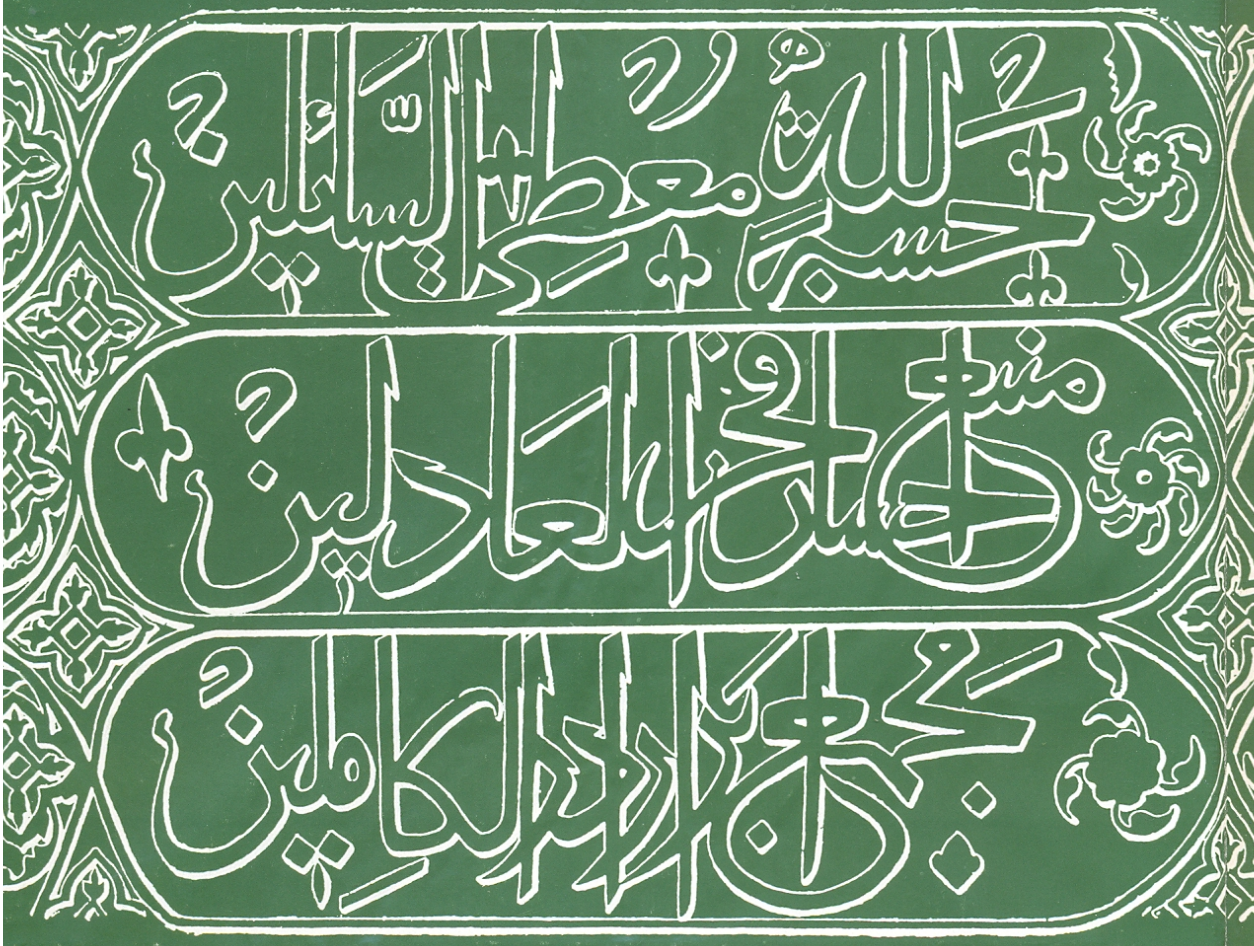

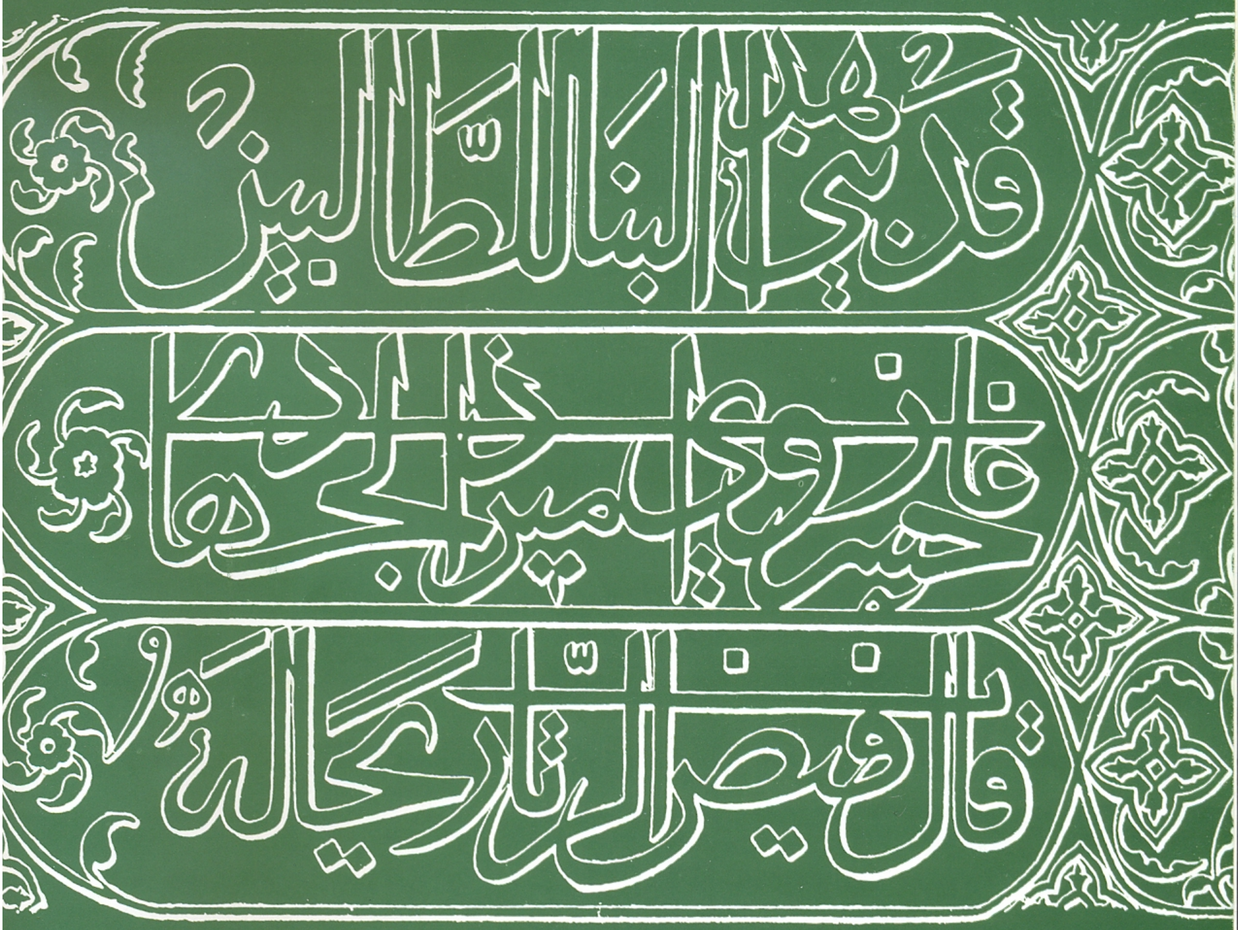

Biblioteka zasebnih izdanja Gazi Husrev-begove medrese, knjiga 1

Fotos na naslovnoj strani: *Ahmed Mehmedović*

Motiv na unutrašnjim stranama korica: *Tarih iznad vrata Kuršumlije medrese*

450 GODINA GAZI HUSREV-BEGOVE MEDRESE U SARAJEVU

SARAJEVO, 1988.

Uređivački odbor:

Senahid Bristrić
Nijaz Šukrić
Aziz Kadribegović
Enes Karić
Ismet Bušatlić
Ismet Veladžić

Izdaje Gazi Husrev-begova medrese u Sarajevu, Saraći 33, Sarajevo
Za izdavača: Senahid Bristrić
Tehnički urednik i korektor: Aziz Kadribegović
Tiraž: 2000 primjeraka
Štampa: SOUR »Veselin Masleša« Sarajevo,
ŠRO »Rade Bitanga« Mostar
Za štampariju: Rudo Bandić

Kako vas malo prima pouku!
Kur'an xL : 58

ČETIRI I PO MEDRESINA STOLJEĆA

Neprekidno radeći 450 godina, medresa koju je osnovao dalekovidi, mudri i čestiti Gazi Husrev-beg, na krajnjem zapadu Balkana, u dičnom nam Sarajevu, gdje su se u drugoj polovini petnaestog stoljeća susrele dvije svjetske kulture – islamska i zapadnokršćanska – najznačajnija je vjersko-prosvjetna i kulturna ustanova muslimana u Jugoslaviji. Od svog osnutka pa do današnjih dana u kojima, evo, Allahovom milošću, proslavljamo njen veliki jubilej, Gazi Husrev-begova medresa je našoj stvarnosti podarila nadasve impozantnu brojku od desetak hiljada (islamski) obrazovanih ljudi: imama, hafiza, mualima. naučnika, filozofa, umjetnika i političara i tako kao središnje žarište uticala kako na vjersko tako i na kultrurno-civilizacijsko oblikovanje muslimanskog bića u ovim krajevima, ali i šire. Glas o njoj pronijeli su njezini učenici (i ne samo oni) diljem naše uznosite zemlje, ali za nju se zna i na islamskom Istoku i u Evropi. I dok pojedine škole i slične im ustanove na sve talambase obznanjuju svoje neprekidno djelovanje od nekoliko decenija, Gazi Husrev-begova medresa u miru i pobožnosti obilježava jubilej koji se mjeri stoljećima kontinuiranog rada i djelovanja. Zato je ovo i prilika da se istakne pravi kult nauke u muslimana; misleći prvenstveno na »prvu nauku«: islamsku metafiziku i etiku, ali i sve drugo što je doprinosilo oblikovanju vjerskog senzibiliteta i procvatu humanih vrijednosti kulture.

Zahvaljujući mudrosti svoga vakifa, koji je Vakufnamom vizionarski promišljeno odredio da se u Medresi izučava »sve ono što iziskuje običaj i vrijeme«, Gazi Husrev-begova medresa je bila i ostala ot-

vorena škola u najljepšem smislu riječi, prijemčiva za sve oblike i sadržaje koje podrazumijeva ne samo islam i islamska kultura, kao njene temeljne odrednice, u najširem njihovom značenjskom obuhvatu, nego i za sve druge vrijednosti koje podrazumijeva naše zajedničko življenje na ovom tlu i prožimanje svih onih komponenti koje doprinose rastu ljudskosti i otvaranju obzorja humaniteta kao pretpostavke srećnijeg življenja i ispunjenja čovjekovog smisla na ovom svijetu.

Ovih nekoliko tekstova što slijede niti imaju namjeru niti mogu ukazati na sav taj višestoljetni duhovni amalgam kojim je ova ustanova oplemenjivala svijet u ljudima i ljude u svijetu, zračeći postojano u ime Allaha Milostivog i u znak zahvalnosti Allahu Milostivom, nego samo osvježiti naše sjećanje na prošlost u ime budućnosti kojoj nastojimo, uz Allahovu milost i potporu, dati što ljudskije lice.

Neka nas naš Gospodar, kome je vječita slava i hvala, u tome pomogne i neka ove naše krhke riječi i naše skromno znanje upiše u dobra djela. Amin!

Sarajevo, 2. rebi ul-evvel 1409.
– 12. oktobar 1988.

Hilmo Neimarlija

NEKE ODREDNICE KLASIČNE ISLAMSKE OBRAZOVANOSTI

Širenje islama u prvim stoljećima muslimaske ere moderna historijska nauka nerijetko predstavlja kao povijesno čudo i opisuje kao nešto nečuveno u povijesti čovječanstva. Doista, brzini narastanja muslimanske zajednice i snazi njenog unutrašnjeg razvitka teško je naći prikladan primjer u cjelokupnoj poznatoj povijesti. Prvobitnu zajednicu muslimana činilo je bratstvo malobrojnog stanovništva grada Medine i nekoliko desetina porodica iz grada Meke. Za manje od sto godina to vjersko bratstvo je preraslo u najrasprostranjenije i najsloženije zajedništvo ljudskog opstojanja koje je svijet dotada upoznao.

No brzini s kojom su prvi muslimani pronijeli islam na sve strane svijeta, i brzini s kojom su se nova ljudstva uključila u njihov pohod, odgovara brzina s kojom su oni i njihovi nasljednici prošli sve stupnjeve obrazovanosti. Tokom nepunih dva stoljeća muslimani su svoje razumijevanje i svoje življenje islama doveli do obuhvatnih pravnih, teoloških i etičkih uobličenja. Za isto vrijeme suočili su, proučili i islamski savladali duhovno nasljeđe tadašnjeg Zapada i Istoka, i u svojoj obrazovanosti otišli dalje i od zapadnih i od istočnih njegovih baštinika. Po jednoj glasovitoj periodizaciji svjetske povijesti nauke sačinjenoj u našem vremenu, muslimanski naučnici su već sredinom drugog stoljeća islama počeli gospodariti svjetskom naučnom pozornicom. U trećem stoljeću muslimanski gradovi su već bili centri visoke učenosti, umjetničkog stvaralaštva i raznovrsnih intelektualnih aktivnosti. U školama, seminarima i privatnim učilištima proučavala se teologija, vjersko pravo, medicina, filozofija, matematika, jezikoslovlje, historija, astronomija, alkemija, književnost, muzika. U prepisivačkim radionicama, knjigoveznicama i knjižarama cvjetala je knjižarska djelatnost. U džamijama, vjerskim zadužbinama i kućama istaknutih građana formirane su bogate biblioteke i dragocjene zbirke djela s raznih područja znanja.

Iz svega toga proizašao je jedan od najcjelovitijih i najvažnijih prinosa razvitku ljudske misli uopšte. Džordž Sarton, savremeni historičar nauke, smatra čak da su muslimanski nuačnici i mislioci iz tih vremena izvršili »glavnu zadaću čovječanstva« na intelektualnom planu. Kao odlučne, on ističe doprinose Farabija u filozofiji, Ebu Kamila i Ibrahima ibn Sinana u matematici, El-Mes'udija u geografiji i enciklopedistici, Taberija u nauci historije.

Kada bi se moglo razdvojiti širenje islama u svijetu i duhovno uzdizanje muslimana, bilo bi teško prosuditi šta je veće čudo: brzina kojom se islam ustalio na prostoru većem od prostora Rimskog Carstva na vrhuncu njegove moći, ili pak brzina kojom su muslimani svestrano razvili i protumačili izvorni nauk islama i istodobno ovladali duhovnim nasljeđem stare Grčke, judeo-hrišćanstva, Persije, Indije. Naravno, ove dvije strane jedinstvene duhovno-povijesne realizacije islama ne mogu se historijski razdvojiti; njihovo organsko jedinstvo čini zapravo to što je, kako uočava savremeni ruski historičar religija L. S. Vasiljev, neponovljiva pojava u svjetskoj povijesti koja se opravdano označava svijetom islama.

Svijet islama jedan je od svjetova života historijskog čovječanstva, a islamska obrazovanost kao njegova duhovna dimenzija, kao cjelina izvora, sadržaja i oblika poučavanja i odgajanja muslimanskog ljudstva, jedna je od velikih obrazovanosti dosadašnjeg svijeta. Sa drugim obrazovanostima – staroegipatskom, babilonskom, kineskom, indijskom, grčko-rimskom, srednjovjekovnom hrišćanskom, drevnoameričkom, novovjekovnom zapadnom – islamska obrazovanost dijeli mnoge zajedničke crte. Istodobno, ona se odlikuje mnogim osobitostima, a brzina njenog izrastanja i širenja jedna je od najizražajnijih.

Kao i svaka druga velika obrazovanost, s izuzetkom novovjekovne zapadne obrazovanosti u kasnijim fazama njenog razvitka, islamska obrazovanost je bitno religijska obrazovanost. Ona je, dakle, prije svega, poučavanje vjeri, vjerskoj spoznaji i religijski valjanom životu čovjeka. Međutim, u odnosu na druge obrazovanosti, islamsku obrazovanost karakterizira jasnoća vjerskog izvora i sadržaja, te određenost povijesnog početka. Islamska obrazovanost potječe iz Kur'ana kao Božje objave, u kojem je izvorište svih njenih vrijednosti, ali za razliku od drugih obrazovanosti, koje također potječu sa stranica svetih ili predanjem posvećenih knjiga, Kur'an je za muslimane sveta knjiga potpuno slobodna od svega slučajnog, nebitnog, nestal-

nog. U Kur'anu je temelj, glavni sadržaj u duhovni okvir islamske obrazovanosti. Kur'an govori o Bogu i vječnosti, prirodi i povijesti, čovjeku i zajednici, i islamska obrazovanost je od početka i po svom postojanom jezgru, poučavanje kur'anskom govoru o Bogu i nadnaravnoj stvarnosti, iznalaženje i razvijanje značenja svijeta i života u ajetima Kur'ana, uvođenje značenja kur'anskih ajeta u svijet i ljudsko opstojanje. U dubljem smislu Kur'an je za pripadnike islama Božji govor koji se objavljuje u svijetu i koji istovremeno prethodi svijetu, u kojem se sva istina svijeta već sadrži. Stoga islamska obrazovanost ima jasnu unutrašnju određenost po Kur'anu kao prvom i neugasivom vrelu, i povijesnu određenost po poslaničkom djelovanju Muhammeda, alejhisselama, kao prvog učitelja muslimana.

Kao obrazovanost koja polazi od čistog duhovnog početka, od vjerskih osnova spoznajnog života na kojima je istina otkrivena kao apsolutna istina, islamska obrazovanost se ne javlja u duhovno praznom vremenu i prostoru. Ona se rađa, razvija i uobličava u vremenu koje nije lišeno duhovnih sadržaja i u prostoru koji je, historijski gledano, najobilježeniji duhovnim iskustvima čovjeka. To je tako reći središnji prostor učenosti i višeg spoznajnog života dotadašnjeg čovječanstva; prostor u kojem su svoj život proživjele egipatska i babilonska obrazovanost, u kojem su se stoljećima miješale grčka i persijska učenost, u kojem su rođene jevrejska i ranohrišćanska duhovnost. Od početka svog povijesnog života islamska obrazovanost je bila najdirektnije suočena sa bezmalo svim dotadašnjim velikim obrazovanostima. Već u prvom stoljeću muslimani su se susreli sa jevrejsko-hrišćanskom, persijskom i helenističkom obrazovanošću, a ubrzo potom sa drevnom indijskom učenošću i, u nešto skromnijim razmjerima, sa intelektualnom tradicijom Kine. Ti svjetovi znanja i duhovnih iskustava, prvenstveno svijet helenističke misaonosti, bili su neizbježno iskušenje i golemi izazov za spoznajni život muslimana, i muslimani su prema njima zauzeli dvojak odnos – odnos odbijanja i osporavanja, i odnos uvažavanja i kreativnog prihvatanja.

Prvi odnos je bio uslovljen sviješću o samodovoljnosti islamskog vjerskog znanja i njegovih načela, i zahvaljujući tome osiguran je autentičan razvitak glavnih religijskih nauka islama, u prvom redu islamskog prava. U osnovi drugog odnosa bila je svakako islamski potaknuta duhovna radoznalost muslimana i njihova očaranost sadržajima tih razvijenih učenosti, ali i svijest o univerzalnoj vrijednosti znanja na čije su stjecanje muslimani

obavezani direktnim nalozima u Kur'anu i preporukama Muhammeda, alejhisselam, gdje god se to znanje nalazilo. Iz toga je proistekao pravi pokret spontanog i organiziranog, individualnog i zajedničkog istraživanja, pronicanja i razrađivanja tuđih znanja i spoznaja, njihovog smještanja i razvijanja unutar šireg jedinstva islamske obrazovanosti. Razdoblje drugog i trećeg stoljeća islama, u kojem je ovaj pokret u bitnome izvršen, opisuje Filip Hiti u *Historiji Arapa* slijedećim riječima: »Ovaj je period značajan zbog velikog broja prevoda na arapski jezik sa perzijskog, sanskrita, sirijskog i grčkog. Arabljanski musliman, koji nije imao skoro nikakve vlastite ni nauke, ni filozofije, ni književnosti, ponio je sa sobom iz pustinje dubok smisao za intelektualna saznanja, nezasitljiv apetit za učenje i mnogo latentnih sposobnosti, pa je uskoro postao, kao što smo ranije čuli, korisnik i baštinik starijih kulturnijih naroda koje je on pobijedio ili se s njima na bojnom polju sukobio. Kao što je u Siriji prihvatio već postojeću aramejsku civilizaciju, koja je bila pod uticajem kasnije grčke kulture, tako je i u Iraku prigrlio istu civilizaciju koja se razvijala pod perzijskim uticajem. 75 godina poslije osnutka bagdadskog kalifata narodi koji su govorili arapski imali su prevode glavnih filozofskih djela Aristotela, najbolje komentare neoplatonika i većine medicinskih djela Galena, a isto tako naučnih perzijskih i indijskih djela. Arapskim naučnicima trebalo je samo nekoliko decenija da usvoje ono što su Grci stoljećima razvijali.«

Viši rezultati kreativnog suočenja muslimana sa drugim obrazovanostima vrlo brzo su se stekli u bujnom razvitku islamske filozofije i teologije, u napretku medicine, matematike, astronomije, u procvatu književnosti i historijskih nauka. Istovremeno, mnogobrojni kompendiji, klasifikacije nauka, enciklopedije i djela u kojima su kritički suprotstavljena zanja sa raznih strana, potvrdili su da to veliko duhovno usvajanje i građenje nije bilo slučajno i bez čvrstog islamskog temelja. Štaviše, savremena historijska nauka otkriva u El-Mes'udiju, Taberiju, Biruniju, Ibn Hazmu, Šehrestaniju, pionire sistematskog i objektivnog izučavanja religija, filozofija, običaja te, tome sljedstveno, utemeljitelje komparativnog studija kulture uopšte. U tim vremenima formiran je ideal enciklopedijski obrazovnog muslimanskog intelektualca, i on se raskošno ostvario u karakterističnoj pojavi »svestranih genija« unutar islamske obrazovanosti, kao ličnosti koje su, poput jednog Farabija, Ibn Sinaa, Birunija, Ibn Hazma, Omera Hajama dale izraze svome obrazovanju i svome geniju istodobno u filozofiji, teologiji, medicini, matematici, pjesništvu, muzici ili u naukama o prirodi.

U prvim stoljećima svog najplodnijeg razvitka, jednako kao i druge dotadašnje obrazovanosti, islamska obrazovanost nije bila zatvorena u školski sistem u modernom smislu. Visoka učenost je bila ograničena na uske krugove i nije bila ustanovno povezana sa nižim i popularnim obrazovanjem. U ustrojstvu islamskog obrazovanja zarana su se izdvojili tipovi osnovnog obrazovanja djece i odraslih u mektebima i džamijama, višeg obrazovanja pripadnika imućnih i vladarskih kuća u krugu porodice, i visokog obrazovanja koje je bilo koncentrirano oko afirmiranih znalaca pojedinih nauka. Osnovno obrazovanje bilo je motivirano i uslovljeno kako potrebom za stjecanjem znanja neophodnog za valjano izvršavanje vjerskih dužnosti i ispravno »učenje« (čitanje) Kur'ana, tako i vrijednošću znanja koja je u islamu izričito određena kao obaveza i pravo svakog muslimana. Obrazovanje kao zajednički zadatak i obaveza svakog pojedinca u islamu utemeljeno je praksom Muhammeda, alejhisselam, a kao karakterističan primjer važnosti koju je Božji Poslanik pridavao obrazovanju često se navodi slučaj kada je Muhammed, alejhisselam nakon jedne borbe sa mekanskim idolopoklonicima, kao otkup pismenim zarobljenicima odredio opismenjavanje određenog broja muslimana. Na istim motivima i praktičnim razlozima bilo je utemeljeno i više obrazovanje u imućnim i vladarskim porodicama oko kojeg su bili angažirani kako privatni učitelji tako i stariji ukućani, nerijetko ženski članovi porodice. Ibn Hazm, najistaknutiji intelektualac muslimanske Španije s kraja četvrtog i početka petog stoljeća islama, u djelu *Golubičina ogrlica* navodi kako je osnovna znanja iz vjerskih i drugih nauka stekao od žena u svojoj porodici, i da se s muškarcima počeo družiti i od njih učiti tek kada mu je lice prekrila brada. I uopšte, protivno predrasudi koja se raširila u novije doba, islamsko obrazovanje u tom klasičnom razdoblju obuhvatalo je i muškarce i žene. Likovi obrazovanih žena u *Pričama iz hiljadu i jedne noći,* a napose lik učene Tavadude, koja u dugoj raspravi sa najcjenjenijim poznavaocima raznih nauka svakog od njih nadmašuje znanjem i rasuđivanjem, tome su svakako upečatljiv primjer.

Visoko obrazovanje je od početka bilo individualno određeno kako u smislu individualnog traženja znanja tako i u smislu individualnog autoriteta nosioca znanja. Studenti su se pojedinačno okupljali oko jednog učitelja, koji je u pravilu izvodio cjelovit studij jedne nauke i koji je studentima koji bi taj studij uspješno savladali izdavao svjedočanstvo kojim su stjecali pra-

vo da i sami drže predavanja iz te nauke. No studenti su se rijetko zadovoljavali studijem jedne nauke ili studijem kod samo jednog učitelja, pa su, odlazeći od jednog do drugog učitelja, od grada do grada, bili nosioci jednog od glavnih oblika intelekltualne komunikacije i blagovremenog razmjenjivanja znanja. Individualni autoritet učitelja, koji je bitno karakterizirao islamsko obrazovanje klasičnog razdoblja i koji se održava i u kasnijim vremenima, imao je duboko utemeljenje u statusu čovjeka pojedinca kao jamca istine u islamu, što je odlučno iskazano u osnovnom postupku izgrađivanja tradicionalnih nauka islama, potom u ukidanju svetog znanja i njegovih posvećenih čuvara ili klera u izvorima islama te u legitimiranju individualnog duhovnog napora. Zahvaljujući tome, visoka obrazovanost u islamu bila je, u odnosu na prethodne obrazovanosti, oslobođena vezanosti za neko postojano središte i za neku posebnu kategoriju nosilaca, u čemu neki savremeni islamski učenjaci vide osnovni razlog naglog napretka i širenja islamske učenosti i bitno novo načelo u ustrojstvu više obrazovanosti uopšte. Poznato je da su se prvim velikim centrima višeg spoznajnog života muslimana: Damasku, Bagdadu, Basri, Kufi, vrlo brzo pridružili kao ravnopravni takmaci Nišapur i Huran, Kairo i Granada, Samarkand i Buhara, Kajreva i Kordoba, Alep i Gazna. U isti mah, Medina i Meka nikada nisu izgubile ugled središta tradicionalne islamske učenosti. Naravno, budući da su centre višeg intelektualnog života činili ljudi koji su u njima djelovali, vladari i pokrajinski emiri su činili sve da u svoje gradove i na svoje dvorove privuku vodeće mislioce, naučnike, umjetnike. To se nastavilo i kasnije sa osnivanjem visokih obrazovnih ustanova čiji je status također ovisio o ugledu ljudi koji su u njima predavali, pa su njihovi osnivači i pokrovitelji jednako nastojali da u njihovom radu uposle najistaknutije učenjake. S druge strane, islamska obrazovanost je od početka bila bitno nadnacionalna, i njeni nosioci bili su podjednako Arapi, Turci, Persijci, Afganistanci i pripadnici drugih naroda koji su se našli u okrilju islama. No u građenju njenog šireg jedinstva nemala je uloga nemuslimana, čiji doprinos započinje već u prvim decenijama islama kada su nemuslimani bili uključeni u opismenjavanje i osnovno obrazovanje muslimana, a napose se iskazuje radom nemuslimanskih prevodilaca na prevođenju grčkih djela na arapski jezik. Tome opet odgovara razvitak i njegovanje višeg duhovnog života nemuslimana unutar duhovnog obzora islamske obrazovanosti, u prvom redu Jevreja, čija je srednjovjekovna teološko-filozofska misao svoje vrhunce dostigla intelektualnom ambijentu islama.

Jednako kao i druge velike obrazovanosti, islamska obrazovanost je obilježena namjerom da čovjeka potakne, uputi i odgoji za duhovno više i izvjesnije, da ga učini višim. U povijesti islamske obrazovanosti ta namjera je realizirana brzo i svestrano. Druge obrazovanosti imale su uglavnom spor razvitak i duge periode rasta, koji su u pravilu obilježeni prevlašću jednog duhovnog oblika. Obrazovanje i odgajanje muslimana u duhovnom i za duhovno obistinilo se u sveopštem oduševljenju i izrazilo tako reći istovremeno u teologiji i filozofiji, praktičnim i egzaktnim naukama, pjesništvu i drugim umjetnostima. Za to vjersko odušveljenje ustvrdio je Hegel u svojim *predavanjima o filozofiji povijesti* da ono »kao takvo nikada nije izvršilo veća djela«. Tokom otprilike pet stoljeća islamska obrazovanost je dostigla zrelost tako reći u svim oblastima. Velike teme islama i islamske opstojanosti bile su obrađene i dovedene do obuhvatnih formulacija. Napisani su veliki i iscrpni komentari Kur'ana, detaljno je obrađena praksa Muhammeda, alejhisselam, i njena predaja, razrada islamskog učenja u pravnim školama zaživjela je puni život, izgrađeni su filozofski i teološki sistemi, izvršen je kreativni susret muslimana sa drugim kulturama i obrazovanostima, okupljena su, sređena i u većoj ili manjoj mjeri kvalitativno unapređena postojeća znanja o čovjeku, prirodi, povijesti. Međutim, u tom velikom i obuhvatnom izvršavanju duhovnog napretka muslimana kao da je islamski život dosegao svoje vrhunce. Umjesto daljnjih istraživanja i individualnih prodora u nepoznato, započelo je vrijeme organiziranog obučavanja u poznatom, umjesto učitelja nastupilo je vrijeme učilišta, umjesto pisanja novih djela započelo je pisanje komentara. Klasična islamska obrazovanost dovršila se u tradicionalnom islamskom obrazovnom sistemu sa medresama i učilištima poput El-Azhara i Zejtunije u Tunisu. Prvobitno načelo traženja znanja i otkrivanja preobraćeno je u načelo stjecanja već otkrivenog znanja.

Dr Omer Nakićević

GAZI HUSREV-BEGOVA MEDRESA U VRIJEME OSMANSKE TURSKE

Sistem islamskog obrazovanja kakav je praktikovan u arapsko-islamskom svijetu u doba potpadanja naših krajeva pod osmansku vlast, prenijet je i u naše krajeve.

Elementi takvog obrazovanja susreću se u najstarijim danima razvoja islama. Tako npr. dok je djelovao vjerovjesnik Muhammed alejhi-s-selam u Meki, podučavao je organizovano muslimane u kući Erkama, a dvije godine prije Hidžre (620), na zahtjev medinskih muslimana, on upućuje jednog ashaba u Medinu da podučava tamošnje muslimane Kur-anu i principima islama. Po svom dolasku u Medinu (622) Vjerovjesnik je odmah sagradio džamiju, koja će ubzro prerasti u islamski obrazovno-vaspitni centar, za čije su se materiujalno izdržavanje i izdržavanje njegovih učenika, smještaj i ishranu, pa i odijevanje, brinuli bogati muslimani Medine.

Ovaj vaspitno-obrazovni centar u Medini postao je modelom kasnije formiranim islamskim prosvjetno-obrazovnim institucijama, koje su bile formirane uz džamije širom islamskog svijeta, kao i modelom vakufa kasnije formiranih pri školama internatskog tipa za izdržavanje đaka i studenata.

Vremenom se broj đaka u Vjerovjesnikovoj džamiji u Medini povećao. Pošto su djeca sačinjavala zavidan broj slušalaca, i svojim ponašanjem remetila red i mir i uznemiravala odrasle, počinje se sa otvaranjem posebnih institucija ovog tipa uz džamije. Sam je Vjerovjesnik otvorio više vaspitno-obrazovnih punktova u Medini. Pretpostavlja se da je u njegovo vrijeme djelovalo organizovano u Medini devet obrazovno-vaspitnih centara, po jedan uz svaku džamiju. Muallimi (vjeroučitelji) i muderisi (profesori) objašnjavali su upute, odredbe i zabrane rečene Kur'anom i Hadisom (živom riječju, praksom i ponašanjem Vjerovjesnika). Kur'an i Hadis postaju okosnica obrazovno-vaspitnih islamskih institucija.

U periodu četvorice prvih halifa, Ebu Bekra, Omera, Osmana i Alije, džamija zadržava svoju prvu ulogu. Pored ibadeta,

kao sakralni objekat, karakteriše se vaspitno-obrazovnim obilježjem, posebno kad je riječ o izučavanja Kur-ana i Hadisa. U džamijama će se održavati kasnije i organozovana i fakultativna nastava iz ova dva predmeta sve do naših dana. Međutim, za studiozniju predaju nauci osnivaju se, pored medresa, škola opšteg obrazovanja, i stručne škole, daru-l-hadis, daru-l-kura i daru-t-tib, škole za Hadis, kiraet, medicinu itd.

Nešto kasnije, po uzoru na medresu Nizamiju u Bagdadu, u kojoj rade sve četiri pravne škole (mezhebi), izgrađene su škole širom islamskog svijeta.

Prva poznata škola osmanskog perioda izgrađena je u Izniku 1331. godine. Ona je ostala kao najvažnija škola sve dok njen osnivač nije formirao u Brusi tzv. Manastir-medresu. Ubrzo je uslijedila izgradnja čitavog niza škola. Popularnost ovih škola biće zasjenjena izgradnjom Sahn-i seman u Istanbulu i, nešto kasnije, izgradnjom Sulejmanije također u Istanbulu. Sahn-i seman je postala uzor kasnije izgrađenim školama osmanskog perioda.

Za sve ove škole može se reći da su imale dershanu (salu za predavanje) i prostorije za smještaj učenika, studenata i posluge. Prema materijalnim mogućnostima vakifa (osnivača vakufa) škole su mogle imati i imarete (kuhinju), kutubhanu (biblioteku), hamam (kupatilo) i sl. Svaka škola imala je svoju vakufnamu u kojoj je osnivač vakufa, pored tačno definisanog načina ubiranja i trošenja sredstava, definisao i:

- lik profesora,
- predmete koji će se izučavati i
- karakter učenika, njihova primanja kao i primanja muderisa (profesora), portira i ostalog osoblja.

Turci Osmanlije svojim dolaskom u naše krajeve prenijeli su već ustaljeni sistem obrazovanja i izgradnju obrazovnih institucija, pa se sa sigurnošću može reći da se naši kulturni centri sve do austro-ugarske okupacije Bosne i Hercegovine razvijaju isto onako kao što su se razvijali centri osmanske Turske, sa svim pratećim objektima.

Prema ruznami rumelijskog kazaskera (XVII), Rumelijskom kazaskeru pripadale su 292 medrese. Na osnovu stručnosti njihovih profesora one su bile svrstane u slijedećih devet kategorija:

– 10 akči dnevno (plata profesora)
– 15 akči "
– 20 " "
– 25 " "
– 30 " "
– 40 " "
– 50 " "
– 60 " "

Pomenutom ruznamom bile su u Sarajevu obuhvaćene tri škole:

– Gazi Husrev-begova (50 akči dnevna plata profesora),
– Kemal-begova, (20 akči) i
– Firuz-begova (također 20 akči dnevna plata profesora).

Medrese su bile stepenovane i prema glavnim udžbenicima toga vremena koji su se u njima izučavali i gdje učenik prelazi iz nižeg stupnja obrazovanja u viši. Prema izučavanim udžbenicima one su se nazivale:

– Hašije-i tedžrid, po djelu ET-TEDŽRID od Džurdžanija (u. 816/1413),
– Miftah, po djelu MIFTAH EL-'ULUM od Sekakija (u. 626/1228),
– Telvih, po djelu ET-TELVIH od Teftezanija (u. 729/1329),
– Mevakif, po djelu ŠERH EL-MEVAKIF od Džurdžanija, osnovno djelo napisao El-Idži, (u. 538/1143),
– Hidaje, po djelu El-HIDAJE od Marginanija (u. 593/1196),
– Kešaf, po djelu EL-KEŠŠAF od Zemahšerija (u. 538/1143), odnosno na tzv. haridž, dahil, musile, sahn, altmišli i Sulejmanija.

Polazeći od principa stepenovanja ovih škola prema glavnim izučavanim predmetima u njima, po kojima su škole i dobile nazive, zatim ko su osnivači tih škola, visine primanja njihova nastavnog osoblja i administrativnih odredaba kao i nadležnosti kazaskera Rumelijske oblasti da postavlja profesore na školama za ovu oblast, a anadolskog za Anadoliju, saznajemo da su Sahn-i seman i Sulejmanija, zatim medrese Aja Sofija i medresa Ejub u Istanbulu bile visoke škole, da su škole koje su osnivali prinčevi, princeze, emiri, veziri (ministri) kao i nekoliko starijih škola koje su osnivali sultani u Jedrenu i Brusi, ubrajane također u više škole. Dobrim dijelom te škole osnivane su u provincijama. Takvih škola bilo je i u mjestima Rumelije (evropske Turske), pored Jedrene i u Plovdivu, Skoplju i Sarajevu (Gazi Husrev-begova medresa).

Izvori nam govore da bi svako ko završi Sahn-i i seman ili Sulejmaniju – a to je period što ga koncipira ovaj rad – mogao dobiti idžazu (diplomu) i zvanje mulazim (neka vrsta pripravnika), i kao takav on bi se registrovao kod kazaskera Rumelije ili kazaskera Anadolije, ovisno o mjestu pripadanja, i čekao naimenovanje. To se iščekivanje zvalo »nobet«. Dr Cahid Baltaci u svom djelu *Osmanli medreseleri* ističe da do danas nije utvrđeno da li su kandidati za zaposlenje »mulazimi« imali neka primanja za vrijeme ovog iščekivanja ili ne, a po želji mogli su se opredijeliti za sudstvo ili prosvjetu. Isti izvori nam govore da bi se pripravnički staž kandidata za prosvjetu mogao obaviti samo kod prosvjetnog radnika čija primanja iznose 50 akči dnevno pa više, što znači kod profesora više i visoke škole, a nikako kod profesora srednje ili niže škole.

Ako bi se pripravnik opredijelio za prosvjetu i dobio radno mjesto po završetku pripravničkog staža u nekoj od verifikovanih škola, startao bi sa 20 akči primanja dnevno i poslije dvije godine rada podlijegao bi reizbornosti, a u nekim slučajevima poslije tri godine. Ukoliko bi za vrijeme protekle službe pokazao dobre rezultate, mogao je napredovati i biti naimenovan na nekoj školi višeg ranga. To bi se odrazilo i na lična primanja. Vredniji kandidati mogli su napredovati putem reizbornosti ili postavljanja na više položaje sve dok ne bi ostvarili primanja od 50 akči, odnosno 60 akči dnevno, ukoliko bi bili postavljeni na Sahn-i seman.

Ovih nekoliko podataka ukazuje da su profesori na renomiranim školama, među koje spada i Gazi Husrev-begova medresa, mogli biti iskusni radnici sa dužim stažom i svršenici visokih škola; da su samo svršenici visokih škola u Istanbulu bivali registrovani kod kazaskera dotične oblasti i čekali naimenovanje; da su pripravnički staž mogli obaviti samo kod profesora visokih i viših škola; da su početnici startovali sa primanjima od 20 akči dnevno; da su svi prosvjetni radnici podlijegali reizbornosti i novim postavljenjima svake druge ili treće godine; da se pružala mogućnost svakom kandidatu da napreduje i ostvaruje više položaje i primanja; da napredovanje ovisi o njegovoj stručnosti, pokazanim rezultatima i ličnom usavršavanju; da je pri reizbornosti bilo potrebno podnijeti i jedan naučni pismeni rad; da su mogli biti postavljeni za ovakva zvanja u školama samo registrovani kod kazaskera i da postavljenje vrši kazasker, a za visoka zvanja u administraciji, sudstvu i prosvjeti, veliki vezir.

Škole u našim krajevima razvijale su se, kao što je rečeno, pod uticajem formiranih škola u osmanskoj Turskoj, ne sa-

mo u građevinskom smislu nego i u predmetu izučavane materije. Prema tome, Gazi Husrev-begova medresa ima isti razvojni put. Međutim, ovdje se postavlja pitanje kojeg je ranga bila Gazi Husrev-begova medresa kao škola i kakav je položaj zauzimala u skolpu škola osmanskog perioda, gdje i kako je svrstati? Pojam medresa ne znači ništa drugo do škola, bez obzira na njen program, bio on svjetovnog ili vjerskog karaktera. Otuda smo obavezni unijeti nešto više svjetla u ovo pitanje.

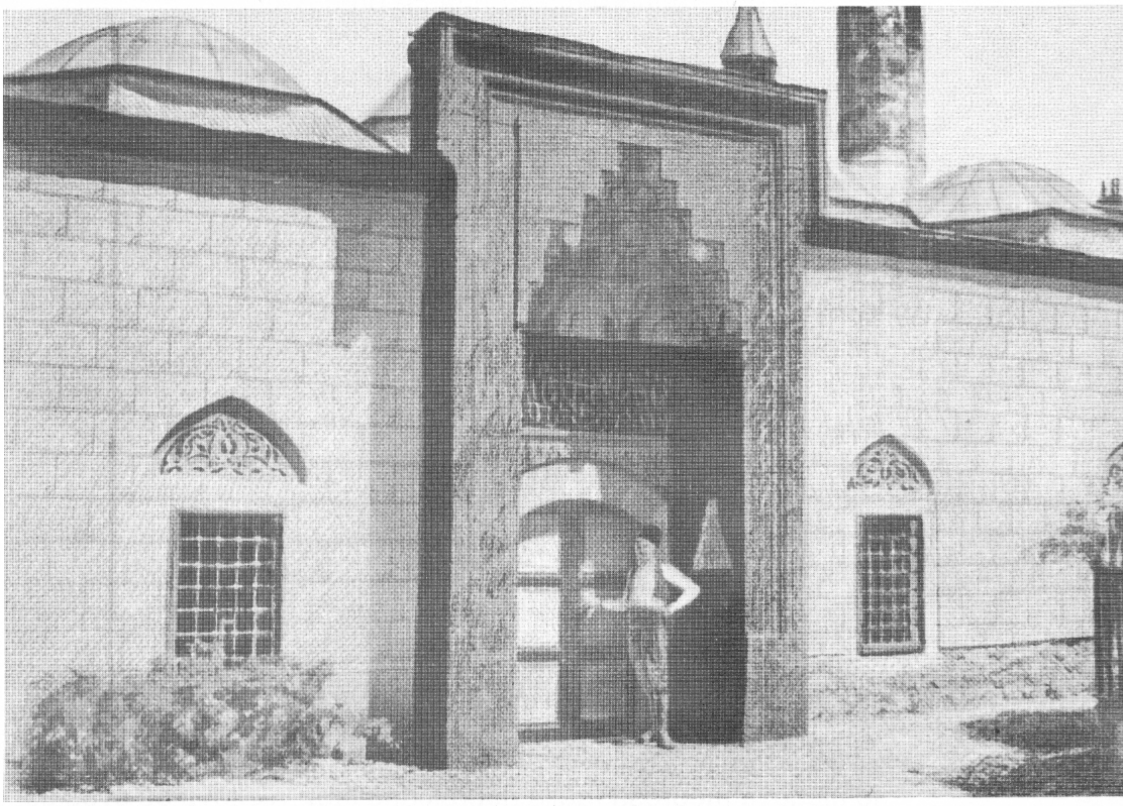

Gazi Husrev-begova (Kuršumlija) medresa u Sarajevu

Gazi Husrev-beg je neposredno precizirao građevinski izgled škole, odredio profil učenika, ocrtao stručnost profesora, uobličio program škole i predmete koji se imaju izučavati. U formulaciji koja se direktno odnosi na ta pitanja Gazi Husrev-beg je bio decidan. On kaže:

»... da se od spomenute svote (400.000 akči) sagradi uzvišena i veličanstvena medresa koja će biti cijenjena među odabranicima i dostojanstvenicima (...) koja će imati 12 soba u kojima će stanovati učenici/studenti, a ne nevaljale neznalice, čvrsta zgrada čiji bi arhitektonski izgled odgovarao namjeni ka-

ko je to definisano odredbom *o medresama koje podižu veziri i emiri«*

Pri definisanju profila osoblja zaposlenog u procesu nastave u Gazi Husrev-begovoj medresi zastupljena su, u vakufnami ove škole, uglavnom, četiri bitna elementa:

- moralni lik,
- kvalifikacije i obrazovanje,
- metodičnost i pedagoška sposobnost,
- opis radnog mjesta (šta će predavati),
- redovnost u održavanju nastave i druge obaveze izvan prosvjetnih, nadzor nad vakufom itd.

Gazi Husrev-beg zahtijeva u svojoj vakufnami, da profesor bude učen, plemenit, kompletan i iskren, koji posjeduje znanje iz glavnih i sporednih nauka, koji vlada racionalnim i tradicionalnim znanostima, koji će svojim predavanjima i pisanom riječju omogućiti slušaocima da spoznaju bit izučavane materije.

Od profesora se traži da predaje:

- tefsir (komentar Kur'ana),
- hadis (riječ, postupak i ponašanje Vjerovjesnika),
- ahkam (šeriatsko pravo),
- usul (osnove šeriatskog prava),
- me'ani i bejan (poetiku i stilistiku),
- kelam (aka'id – islamsko vjerovanje) i
- ostalo što bude zahtijevalo mjesto i običaji.

Ovom posljednjom odredbom u definisanju programa škola je mogla da osavremeni svoj program i da uvede nove predmete koje bude zahtijevalo novo vrijeme.

Proces nastave nije smio biti ničim ometan. Svaki drugi posao morao je biti podvrgnut nastavi. Trajnost nastave je neprikosnovena. Možda je upravo takav stav Vakifa bio presudan da je njegova medresa radila neprekidno kroz vijekove od svog osnivanja do danas obrazujući kadar potreban za ove naše krajeve, a ponekog svog svršenika tisnula bi u bijeli svijet da pobere što se da pobrati pa da se povrati u rodni kraj ili zovom sudbine bude upućen negdje u širokom prostranstvu osmanske Turske.

Podižući svoju školu, Gazi Husrev-beg, u osnovnim crtama, izložio je svoje zahtjeve i odredio prirodu tog objekta. On traži da se njegova želja dosljedno sprovodi. Polazeći od pretpostavke da, pored svetosti vjerovanja, čovjek toga vremena, iz raznih obzira, može biti naklonjen onome što nije predviđeno vakufnamom, zatražio je od vlasti, da preko svojih organa bude direktno prisutna kao nadzorni organ. Pošto i nadzorni organ

može zanemariti svoju obavezu iz bilo kakvih razloga, Gazi Husrev-beg se i za to pobrinuo, pa vakufnamu završava strašnom prijetnjom i prokletstvom:

»... Nije dopušteno nikome, ko vjeruje u Boga, Njegova poslanika i Sudnji dan, bio to nevjerni mutevelija, nasilni vladar, valija koji kvari, ili podmitljivi kadija, da pravi nered u vakufu i uništava ga, ili postupi susprotno odredbama, ili obustavi rad odredaba, ili izmijeni bilo koju odredbu vakufname ili je promijeni. Svaki onaj koji tako nešto učini, ili postupi suprotno odredbi, ili izmijeni neku njegovu decidivu, protumači je krivo ili lažno, počinio je veliko zlo i prouzrokovao sebi neminovno grijeh... A nasilnicima je određena strašna kazna.«

Gazi Husrev-begova medresa, kao i druge visoke škole koje podižu veziri i emiri, sultanije i sultani, ima pored muderisa (profesora), i muida (asistenta) i tehničko osoblje (bibliotekara, čistača i portira), a pošto je usko povezana sa njegovom džamijom i cjelokupnim vakufom, ona ima i drugo osoblje. I to je vakufnamom precizirano. Raspon ličnih primanja zaposlenih u Gazi Husrev-begovoj medresi bio je 1:50. Profesor prima dnevno 50 akči, a čistač 1 akču nevno. Portir je bio u nešto povoljnijoj situaciji. On je primao dnevno po dvije akče. Karakteristična je ljubav Gazi Husrev-bega prema učenjacima i učenicima. Prosvjeti toga vremena, općenito, posvećivala se posebna pažnja. Asistent u Gazi Husrev-begovoj medresi ima četiri akče, što znači imao je četiri plate fizičkog radnika – čistača. Svi đaci ili studenti Gazi Husrev-begove medrese imaju stipendije, po dvije akče dnevno, a uz to i ishranu pri imaretu (kuhinji) Gazijina vakufa. Te stipendije nisu bile male, jer su bile u visini dviju plata fizičkog radnika – čistača. Ove brojke nam malo pomažu u razumijevanju vrijednosti ovih iznosa. Međutim, ako ukažemo da je prosječna ovca koštala, u vrijeme kada je Gazi Husrev-beg podigao svoju medresu, 15 akči, a slabija 10 akči, onda vidimo da su ta primanja bila zaista velika. Profesor za jednodnevno svoje primanje mogao je kupiti 5 slabijih ovaca ili 3 i jednu četvrtinu iz stada boljih ovaca, a asistent za dva i pol dana primanja mogao je kupiti jednu slabiju ovcu.

Imajući u vidu ove brojne faktore, nužno je bilo postojanje određenih kriterija pri izboru kandidata i postavljenja na radno mjesto definisano vakufnamom a u granicama stručnosti i težine predmeta, što je i primjenjivano kroz vijekove.

S obzirom na primanja pa i predmete izučavane u Gazi Husrev-begovoj medresi, postavlja se pitanje da li je Gazi Hus-

rev-begova medresa, kao viša ili možda visoka škola, bilo u kom vremenu osmanskog perioda školovala kompletno obrazovane ličnosti za vršenje sudstva ili predavanja na renomiranim školama od 20 akči dnevnog primanja profesora pa nadalje?

Već dugo vremena vlada mišljenje da je Gazi Husrev-begova medresa mogla školovati takav kadar koji je bio ravan kadru visokih škola u Istanbulu. Za to istraživači navode bezbroj neprovjerenih podataka, npr.

- visinu primanja profesora,
- povezivanje imena škole sa imenom Seldžuke, kćerke sultana Bajazida II, itd.

Da Gazi Husrev-begova medresa nije davala kadar za administrativno-političke funkcije, prosvjetu i sudstvo ranga visokih škola u Istanbulu imamo više dokaza od kojih ćemo navesti neke:

Uvid u situaciju na terenu. Pošto nije išlo u prilog da neka škola daje i takav kadar koji bi mogao obavljati ključne poslove, administrativno – političke prirode, prosvjete i sudstva, a da centralna vlast ne bude direktno umiješana u proces nastave, ona donosi odluku i određuje ko može biti kadija a ko profesor u renomiranim školama, bez obzira što je program bio jedinstven za čitavo područje osmanske Turske i što su škole bile skoro privatnog karaktera i zadužbine pojedinaca – vakifa, a vakuf odvojen od države.

Registracija svršenika. Apsolventi Sahn-a kao i Sulejmanije bili su po završetku školovanja registrovani kod kazaskera koji ih upućuje na određene poslove, a kandidati drugih škola se ne spominju. Ovo nas navodi na zaključak da druge škole nisu bile u rangu ovih, da apsolventi drugih škola nisu mogli biti postavljeni ni na škole od »20 akči dnevnog primanja profesora«. Kadar potreban i za takve škole obrazovao se na Sahn-u i Sulejmaniji. Prema tome, kad npr. pjesnik i kadija Muhlisi, rodom iz G. Vakufa, zahtijeva da izvjesni kadija dopuni svoje obrazovanje u Gazi Husrev-begovoj medresi, on ismijava njegovu stručnost i želi time reći da i Gazi Husrev-begova medresa daje stručniji kadar nego što je stručnost određenog kadije. Ovo isto moglo bi se primijeniti i na slučaj koji navodi M. Emin Dizdar tvrdeći da je Gazi Husrev-begova medresa bila škola visokog stepena pa kaže:

»Svjedoči nam jedna vijest iz doba bosanskog valije Jeden Mehmed-paše. On naređuje da neki kandidat za šeriatskog suca mora u Husrefiji najprije završiti sve propisane nauke pa će tek onda moći biti imenovan kadijom.«

Davanje školi imena Seldžukija. Davanje imena školi vežući ga za vrh hijerarhijske ljestvice vlasti kao što je Gazi Husrev-beg dao svojoj medresi ime Seldžukija, po imenu svoje majke, ne znači i određivanje stepena školi. Gazi Husrev-beg kao namjesnik imao je i bez toga pravo da osniva školu višeg stepena, kao što naglašava i u svojoj vakufnami: »... da se od spomenute svote (400.000 akči) sagradi uzvišena i veličanstvena medresa (...) čvrsta, čiji arhitektonski izgled odgovara namjeni, kako je to definisano odredbom o medresama koje podižu veziri i emiri.« U protivnom, kako bi se shvatilo da su medrese koje su osnivali sultani u Brusi i Jedrenu imale niži stepen od Sahn-a i da profesor hadisa u školi Daru-l-hadis u Jedrenu koju podiže sultan Murad II ima 40 akči plate dnevno kao i profesor Daru-l hadisa u Livnu, škole koju podiže Mustafa-beg sin Ibrahima, u nekadašnjem Kliškom sandžaku.

Ovo jasno govori da visoke ličnosti i njihova djeca nisu uvijek podizale visoke i više škole. Tome ide u prilog i to što je Seldžuka, majka Gazi Husrev-bega, podigla svoju medresu u Serezu sa 12 učionica, kao što je slučaj i sa medresom Gazi Husrevbeg, poznatom danas u narodu pod imenom Kuršumlija. U vakufnami Seldžuke za medresu u Serezu određuje se da profesor predaje racionalne i tradicionalne nauke i za taj posao da mu se isplaćuje po 20 akči dnevno, a učenicima koji stanuju u navedenoj školi i uče – »40 akči mjesečno svakom pojedincu.«

Prema tome, ni davanje imena nekoj školi, vežući je za određenu ličnost, da bi se time približila gornjoj ljestvici u školstvu i obezbijedio njen određeni nivo u stepenovanju školstva toga vremena u Turskoj, nije sigurno.

Najzad, ono što je najznačajnije kad je riječ o napredovanju profesora je to što ne nalazimo ni jednog profesora ovdje obrađenog perioda da dolazi sa Sahn-a za profesora Gazi Husrev-begove medrese, što je i logično, jer bi njegova primanja bila manja, a on sam bio na neki način degradiran, jer njihova kretanja u službi idu od nižeg ka višem, od 20 akči dnevno u školstvu. Prema tome, Gazi Husrev-begova medresa ostaje u rangu više škole. Ti razlozi bi se sastojali u slijedećem:

– što su apsolventi Sahn-a i Sulejmanije po završetku visokog obrazovanja obavezno registrovani kod kazaskera u Istanbulu i čekali postavljenje u prosvjeti ili sudstvu, a učenici Gazi Husrev-begove medrese nisu;

– što je kazasker postavljao profesore, što znači da je takvo lice već ranije bilo kod kazaskera registrovano, a svršenici Gazi husrev-begove medrese nisu;

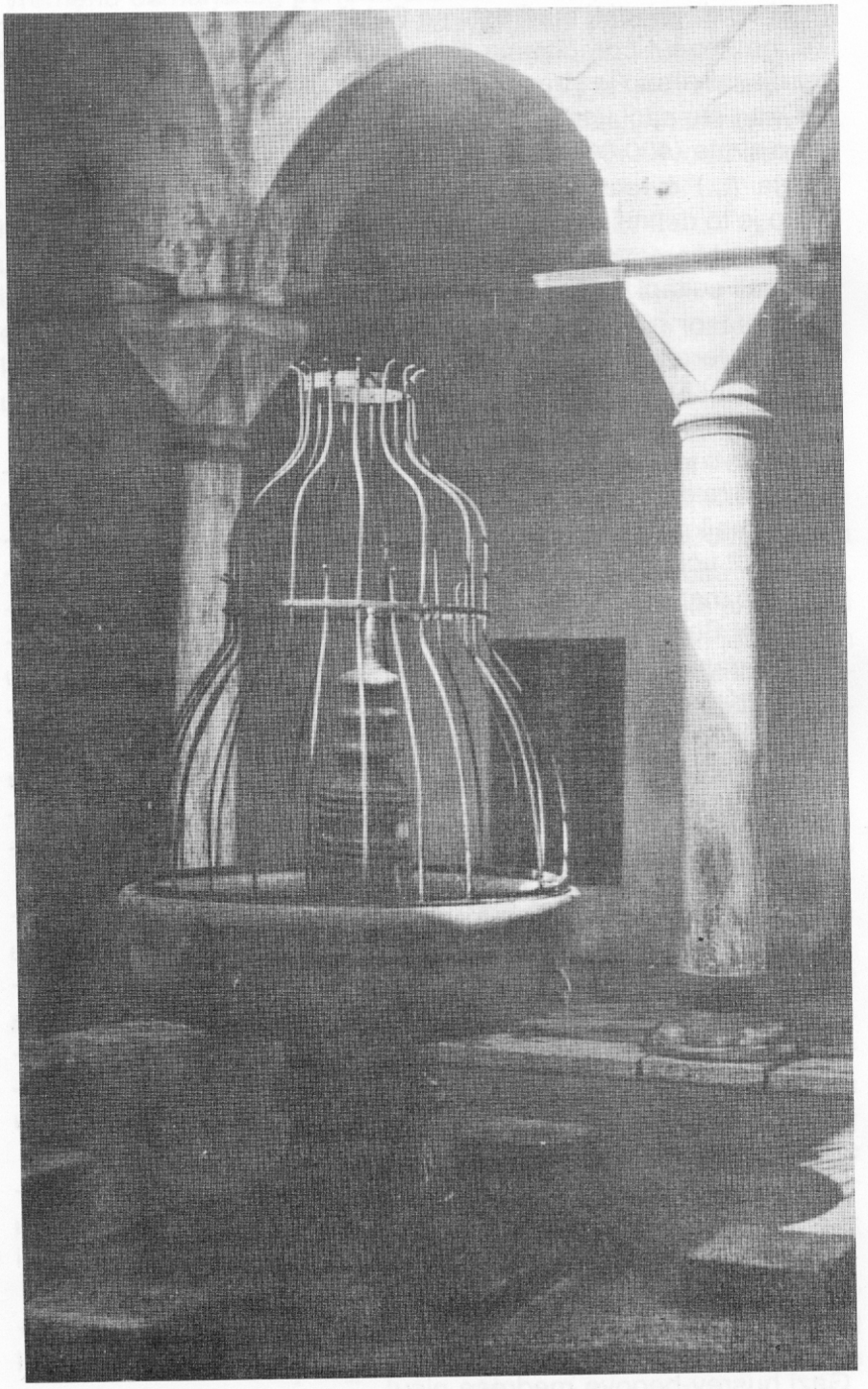

Unutrašnjost Medrese sa šadrvanom

– što je turska vlast željela da ima bolji uvid u zbivanja na terenu. Ovaj posljednji razlog sam po sebi govori da je vlast u Istanbulu htjela tačno znati koga ima na tim položajima od najnižeg do najvišeg.

Sahn-i seman, Aja Sofija i Sulejmanija davale su visoko obrazovani kadar potreban sudstvu i prosvjeti. Svršenici ostalih škola morali su sticati dopunsko obrazovanje na tetimi (školi dopunskog obrazovanja pri Sahn-u) pa tek onda studirati na Sahn-u da bi se kasnije po završetku Sahn-a registrovali kod kazaskera i čekali namještenje podrazumijevajući tu i nova naimenovanja i reizbornosti prema tabeli:

– profesori s platama 20 – 50 akči dnevno na školama raznog tipa,
– profesori s platama 50 – 60 akči dnevno na školi Sahn-i seman, i
– profesori s platom 60 – 100 akči dnevno na Sulejmaniji za predmet hadis.

Sve vakufname vezane za školstvo svojim propisima određuju lična primanja profesora, aistenata i visinu iznosa stipendija slušalaca. Ova primanja dodjeljuju se iz materijalnih sredstava dotičnog vakufa, koja su, svakako, mogla biti obilatija ukoliko je vakif viša ličnost. To, u izvjesnom smislu, znači da je i stepen škole viši. Radi uvida može nam poslužiti slijedeća tabela:

škola:	profesor	asistent	đak/student
Sahn-i seman	50–60	5	2
Sulejmanija	60–100	?	?
Medresa sultana Bajazida II	50	7	2
Gazi Husrev-beva medresa	50	4	2
Medresa Seldžuke, majke Gazi Husrev-bega	20		40 mjesečno svi zajedno (12 x 2)
Medresa Karađoz--bega u Mostaru	20		8 akči za sve učenike dnev.

Na osnovu izučavanih predmeta i širine programa, zatim na osnovu stepenovanja škola prema izučavanim ključnim predmetima i ličnim primanjima profesora, može se zaključiti da je Gazi Husrev-begova medresa i po predmetu studija, a i po visini

primanja profesora kao i po ugledu osnivača stekla pravo da zauzme mjesto među nekoliko viših obrazovnih institucija osmanske Turske. M. Kemal Özergin u svom djelu *Istanbul ve rumeli medreseleri* (str. 271-291) navodi da su škole takvog stepena bile u:

- Beogradu (Imaret medresa),
- Budimu (Mustafa-paše medresa),
- Skoplju, (Ishak-begova medresa),
- Galipolju, (tri medrese), i
- Istanbulu, 24 medrese.

Sve su to medrese koje su podizali paše i veziri, visoki oficiri, age, i medrese nekolicine ranijih sultana.

U ovakvim okolnostima i tretmanu Gazi Husrev-begova medresa dala je oko 350 generacija do austrougarske okupacije Bosne i hercegovine i za to vrijeme bilo smijenjeno ili putem reizbornosti ponovo postavljeno oko 175 muderisa (profesora) i vjerovatno isto toliko i muida (asistenata), prema slovu vakufname. Za isto vrijeme, broj svršenika ove medrese iznosio bi vjerovatno preko 10.000, jer je vakufnamom predviđeno da u školi stanuje 24 učenika/studenta, odnosno u 12 soba po 2 učenika. Međutim, taj broj je bio daleko veći, jer u podacima u periodu od nekoliko godina prije austro-ugarske okupacije ovih naših krajeva spominje se broj slušalaca 28 i 30. Dodamo li tome i broj murida, (stanara Hanikaha), broj svršenika bi se duplo povećao.

Za kraj ovog teksta navodimo imena onih koji su 1878/1295. kritične godine bili učenici Gazi Husrevbegove medrese:

1. Godina Zekerija,
2. Mehmed-efendija iz Kulen-Vakufa,
3. Hafiz-efendija iz Nikšića,
4. Mula Osman iz Kulen-Vakufa,
5. Jusuf-efendija iz Golhisara (Jezera)
6. Mula Mehmed iz Akhisara,
7. Gazi Hafiz-efendija iz Brčkog,
8. Mula Ibrahim iz Visokog,
9. Muhamed-efendija iz Kulen-Vakufa,
10. Hafiz Hasan iz Kulen-Vakufa,
11. Ahmed-efendija iz Kulen-Vakufa,
12. Mula Ibrahim iz Konjica,
    (jedan dio svote su primili i Mula hafiz iz Mostara i Mustafa),
13. Mula-efendija iz Žepča,
14. Konjičanin Sabit iz Visokog,
15. Mula Omer iz Visokog,

16. Redžep efendija iz Trnova
17. Mula Salih iz Konjica,
18. Abdulah-efendija iz Prusca (Akhisara),
19. Mula Ahmed iz Prusca,
20. Salih-efendija iz Žepča,
21. Abid-efendija iz Visokog,
22. Bekir-efendija iz Kulen-Vakufa, i
23. Mula Agan iz Petrovca.

U istom spisku spominju se i profesori:

1. Fevzi-efendija,
2. Halil-efendija iz Gusnija i
3. Mufti-zade Mehmed-efendija. Te godine su bila i dva bibliotekara, čija se imena ne spominju.

To je ujedno kraj jednog perioda djelatnosti Gazi Husrev-begove medrese u Sarajevu u kome je neprekidno djelovala i zračila svjetlom poruke Kur'ana i Hadisa, a njeni svršenici, uglavnom, besprijekorno djelovali i rasađivali poruke i odredbe Vakifa po rahloj zemlji našeg podneblja, pa i dalje.

Džemal Čehajić

GAZI HUSREV-BEGOV HANEKAH U SARAJEVU

Hānekāh[1] kao suficentar za izučavanje tesavvufa – islamskog misticizma, odnosno sufi – hostel u kojem su se derviši i teoretski obrazovali i tu živjeli, ili kao asocijacija derviša spremnih da žive zajedno podvrgavajući se izvjesnim regulama i disciplini, razvija se već od XI-og vijeka u Horasanu (Iran), da bi zatim kao ustanova bio prihvaćen u Iraku, Siriji, Maloj Aziji i Rumeliji. Od jednostavne ustanove i grupacije derviša, hānekāh se razvio u organizovan i, u izvjesnom smislu, specifičan odgojno-obrazovni zavod[2], koji je imao zadatak da udomi posvećene derviše i da ih uzdigne i oplemeni.

U vrijeme kada je prihvaćen kao asocijacija sufija i kada je imao razvijen oblik, hanekah se pojavio i u našim zemljama. Kao organizacija sufija i kao urbano-građevinski kompleks, ako tako možemo reći, on je varirao od jednostavne tendirajući ka razvijenijoj i kompleksnijoj formi sufi-institucije s obzirom ne samo na organizaciju nego i na teoretsko i praktično-spiritualno usavršavanje i uzgoj derviša, što su bili specifikumi i kvalifikativi hānekāha kao derviške institucije koja se razvijala, također, i u našim zemljama.

Posebna karakteristika hānekāha kao organizacije derviša i kao sufi-centar, koji se razvijao i njegovao u Bosni i Hercegovini, jest njegov kongregacioni karakter, budući da je on u svom djelovanju i praksi, zacijelo bio vezan za izvjesnu mističku varijantu, odnosno derviški red. Otuda mi imamo, na primjer, »Mevlevi-hānekāh Ishak-bega Ishakovića[3], utemeljen oko 1462. godine u Sarajevu, »Nakšibendi-hānekāh Koski Mehmed-

1) Hānekāh je arabizirani izraz persijske složenice »hānegāh«, koja se sastoji od riječi »hane« – kuća, dom, i riječi »gāh« – mjesto, boravište šejhova i derviša. Kod nas se obično izgovara hānikāh.

2) J. Spencer Trimingham, The Sufi Orders in Islam, Oxford University Press, 1971, str. 17–23; Ibn Khaldun, Ta'rif, 1951 str. 121, 279; Al-Irbili, Madaris Dimishq, ed. Dahman, Damascus, 1366/1947. str. 15-16; Maqrizi, Khitat, ed. 1324/6. IV., str. 271-306; J. Asiat. ser. IX. V (1895), khaneqahs (str. 269-97), ribats (str. 377-81), zawiyas (str. 387-403).

3) Možda je tačno da je takav postao samo u prvo vrijeme.

paše«, osnovan prije 1612. godine na Maloj Tepi u Mostaru[4], »Hānekāh-medresa šejh-Ismaila Opijača«, podignuta 1668. godine u Podhumu kod Derviš-pašine džamije u Mostaru[5], »Halveti-hānekāh Ibrahim-efendije Bistrigije«, podignut u Sarajevu 1599. godine.[6]

Međutim, Gazihusrevbegov hānekāh zauzima jedinstvenu poziciju među njima, koji je s njegovom džamijom i Kuršumlijom – medresom sačinjavao arhitektonsko-urbarnu i estetsku cjelinu i centar starog Sarajeva. Sagrađen je do kraja 1531. godine na sjevernoj strani, odnosno preko puta njegove džamije, koja je podignuta u centru najstarije sarajevske čaršije[7]. Naime, džamiju, hānekāh, imaret (javnu kuhinju) i musafirhanu (gostinjac) Gazi Husrev-beg je podigao do kraja 938/1531. godine, budući da se sve one spominju u njegovoj vakufnami iz te godine, dok je medresa, koja se zvala prvo »seldžukija«, a zatim, »Kuršumlija«, podignuta 943/1537. godine, kada je izdata druga Gazi Husrev-begova vakufnama[8]

Hānekāh Gazi Husrev-bega sastojao se od centralnog uskog dvorišta sa šadrvanom u sredini, oko koga se, duž obje strane, nizalo 14 ćelija za derviše, a ispred njih je jedan dio dvorišta bio natkriven krovom koji je držala kolonada vitkih kamenih stubova. Lijeva strana od ulaza završavala se semahanom (salom za zajedničke derviške obrede)! Trijem se nalazio ispred soba desnog i lijevog krila polučetvorine. U dnu peristila hānekāha bile su smještene nuzgredne prostorije.[9] U svakoj sobi hānekāha stanovala su po dvojica derviša, koji su se hranili iz Gazi Husrev-begovog imareta.[10]

Pročelnik Gazi Husrev-begova hānekāha, kako vidimo iz njegove vakufname, trebalo je da bude šejh Halvetijske mistične

4) Vidi: vakufnama Koski Mehmed-paše, knjiga I, str. 179-181 u GH biblioteci; Hivzija Hasandedić, Turbeta u Mostaru, »Osvit«, br. 29 od 8. prosinca 1943, str. 10; H. Hasandedić, Kulturno-istorijski spomenici u Mostaru iz turskog doba, »Preporod«, br. 16 od 15. augusta 1973. godine, str. 13.

5) Vid. H. Hasandedić, Islamske kulturno-prosvjetne ustanove u Mostaru, Glasnik VIS, XXXIII, br. 1-2 i 7-8, 1970. str. 341; H. Hasandedić, Kulturno istorijski-spomenici u Mostaru iz turskog doba, »Preporod«, br. 17 do 1. septembra 1973. godine, str. 13.

6) Pogledati: Šaćir Sikirić, Sarajevske tekije, »Narodna starina«, sv. 14. knj. I, Zagreb 1-XII 1927. godine, str. 79. U više dokumenata se tekija Ibrahim efendije Bistrigije navodi izrazom ›hānekāh«.

7) Vid. Hazim Šabanović, Teritorijalno širenje i građevni razvoj Sarajeva u XVI stoljeću, »Radovi«, knj. XXVI, Odjeljenje istorijsko-filozovskih nauka knj. 9. Sarajevo, 1965, str. 32.

8) Vid. H. Šabanović, Teritorijalno širenje i građevni razvoj Sarajeva, str. 32; Hamdija Kreševljaković, Spomenica Gazi Husrevbegove četiristogodišnjice, Sarajevo, 1932, str. 57; Fehim Spaho, Spomenica, str. XI iXXXI; Alija Nametak, Islamski kulturni spomenici turskog perioda u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 1939, str. 18 i 19.

9) Vidi opširno: Ćiro Truhelka, Gazi Husrevbeg, njegov život i njegovo doba, GZM, januar-juni, 1912, str. 176-178

10) Vidi. Šaćir Sikirić, Sarajevske tekije »Narodna strana – 14«, str. 78.

škole. Tu se izričito traži da šejhovi njegova hanekaha budu ljudi, poznati svojim iskrenim vladanjem, kojima je krijepost vlastito svojstvo, koji su zaodjenuti odjećom Božjeg strahopoštovanja i pobožnosti, koji su istrajni na putu uzvišenog šeriata (islamskog vjerozakona), koji idu stopama šejhova i pobožnih ljudi, koji slijede ponašanje evlija, koji se čvrsto drže i slušaju šeriatske zapovijedi, obavljaju namaz u džematu, poste, čine zikr, uče kur'an, savladavaju strasti i ostalo što dolikuje vladanju dobrih derviša (salik) i što obilježava učene ljude, koji napućuju na pravi put.[11)]

Svojom zakladnicom, Husrev-beg je odedio da u njegovu hānekāhu služi jedan od najboljih i savršenih halvetijskih asketa i halifa, kojemu će se iz prihoda spomenutog vakufa davati 20 dirhema (srebrni novac) dnevno, što će se isplaćivati u mjesečnim obrocima, a dervišima, koji stanuju u njemu, davaće se 10 dirhema mjesečno.[12)]

Motive i razloge, kojima se rukovodio Gazi Husrev-beg da je svojom vakufnamom tražio da u njegovu hanekahu bude pročelnik šejh Halvetijskog derviškog reda, a ne pripadnik nekog drugog tarikata, svakako treba tražiti u činjenici što je ova mistička škola, kojoj je Gazi Husrev-beg pripadao, bila veoma popularna i raširena u Anadoliji i Rumeliji u njegovo vrijeme i što je ovaj red bio veoma dosljedan i striktan u odgoju derviša, a i uveliko je, bar tada, respektirao lidere na vlasti. Međutim, kasnije, zbog snažnih pobožno-asketskih tendencija i melameti bekgraunda i nasljeđa ovog reda, značajni predstavnici Halveti tarikata u našim zemljama došli su u sukob s nosiocima osmanske vlasti i feudalnog društvenog poretka, što je bio svakako jedan od motiva i razloga, mada ne glavni, da je polovinom XIX-og stoljeća na čelo Husrev-begova hanekaha došao šejš Nakšibendijskog tarikata, kojem su, naravno, pripadali i njegovi nasljednici.[13)] Osim toga, možemo pretpostaviti i to da tada ili nije bilo sposobnog šejha Halveti-tarikata, kako se tražilo, pa iz nužde se pribjeglo odstupanju od spomenute odredbe vakufname, ili je stoga što su Nakšibendije u to vrijeme zadobile odlučujući utjecaj u Bosni i Hercegovini.

---

11) Spaho Fehim, Prevod Gazi Husrevbegove vakufnaṁe iz 1531. godine, »Spomenica«, Sarajevo, 1932, str. XVIII i XIX.

12) Spaho Fehim, Prevod Gazi Husrevbegove vakufname iz 1531., »Spomenica«, str. XIX.

13) Sjetimo se samo duela halvetijskog šejha Muhameda iz Užica i njegove korespondencije i pisama upućenih beogradskom namjesniku Muhamed-paši. Vidi: Omer Mušić, Poslanica šejha Muhameda Užičanina beogradskom veziru Muhamed-paši, POF, II 1951, Sarajevo 1952, str. 184-194.

Druga tendencija, a svakako i promjena, koja se veoma snažno ōsjetila u XIX-om i naročito u prvoj polovini XX-og stoljeća, jest postepeno prerastanje Husrev-begova hānikāha od institucije gdje se izučavao tasavvuf i vršili derviški obredi u ustanovu prosvjetnog karaktera – medresu. Naime, postojala je tendencija objedinjavanja hānekāha i medrese. Tako je nestalo u njemu stalnih derviša, a učenici medrese su obavljali derviške obrede dok oni nisu postali sporedni.[14)]

Međutim, i pored toga što su prevladavale ulemansko-intelektualističke tendencije u Gazi Husrev-begovu hānekāhu, što zaključujemo na osnovu izvjesnih dokumenata u Gazi Husrev-begovoj biblioteci,[15)] smatramo da je ova institucija ostala da

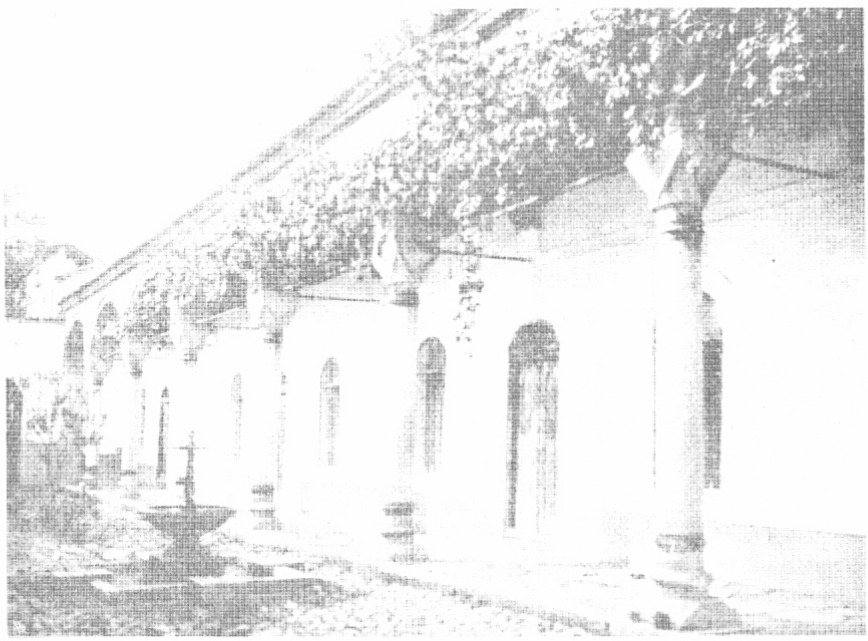

Gazi Husrev-begov hanikah u Sarajevu

služi svojoj svrsi – da se u njoj izučavao tasavvuf i vršili derviški obredi i da je takva ostala sve do u XIX-ti vijek, dok je samostalno postojala. Istina, i kasnije, kada je došlo do stapanja i ujedinjavanja hānekāha i medrese, on je, do izvjesne mjere, i dalje figurirao kao sufi-institucija, ako ne suštinski a ono formalno, da bi se udovoljilo zahtjevu vakufname i vakifa. I dalje se u medresi obavljala mukabela uoči petka i ponedjeljka i predavala se djela

14) Vidi o tome još i Hamdija Kreševljaković, Spomenica, str. 58.

15) Vidjeti opširno Mehmed Handžić, Povodom Četiristogodišnjice Gazi Husrevbegove medrese u Sarajevu. »Narodna uzdanica«, kalendar za 1937/1355-1356, V, Sarajevo 1936, str. 40.

tasavvufskog karaktera, kao što su: Ihyā al'ulūm al-dīn od Gazalije i At-tarīkat al-Muhammadiyah od Birgivije.[16]

Gazi Husrev-begov hānekāh je više puta stradao od požara. Izgorio je 1697. i 1755. godine, a obnovljen je 1769., zatim je stradao 1831. i 1852. godine. Poslije požara od 1831. godine utrošena je svota od 10.860 groša, određena budžetom od 23. safera 1248 (22. VII 1832) i fermanom od 19. rebi'ul-evvela 1249. godine, da bi se podiglo novo zdanje hānekāha.[17] Nakon požara 1163 (1749/50) godine podignuta je nova zgrada Hānekāha, koja je imala 12 soba za derviše, simahanu, sobu za šejha, odnosno muderisa i nuzgredne prostorije.[18]

Hānekāh Gazi Husrv-bega je tokom svoga opstojanja i djelovanja, kako smo to naprijed istakli, bio institucija specifičnog karaktera u kojoj su se smjenjivali šejhovi postavljeni dekretom direktno od strane imperijalne osmanske administracije, što mu je davalo više oficijelan karakter, zavod gdje su se odgajale generacije vjerske uleme i šejhova. Iako su se tu izučavala tasavufska djela, Hānekāh se nikada nije razvio u čisto sufi-koledž, kako je to vakfijom predviđeno. Činjenica je, koju ne treba gubiti iz vida kad se raspravlja o ovim stvarima, da šejhovi Halvetī mističke škole su se regrutirali iz reda uleme, te da su se po nekoj tradiciji u Halvetī tekijama predavali tefsir (komentar Kur'ana), hadis (tradicija poslanika Muhameda) i čisto tesavufska djela. To je bio stil rada Halvetī tekije šejh – Muslihuddina Užičanina i njegovih sinova u Užicu i Elči Ibrahim-pašinog hānekāha u Travniku. Ali, i pored svega što smo rekli, istina je da je u Gazi Husrev-begovu hānekāhu ortodoksna ulema imala glavnu riječ i u duhu Husrev-begove vakufname, ipak, održavala i gajila, koliko toliko, tesavufsku tradiciju, vršeći obrede zikra (mukabelu) četvrtkom iza ikindije namaza, odnosno uoči petka i ponedjeljka uvečer.

I profili kadrova, koji su služili kao šejhovi Husrev-begova hānekāha, pružaju nam do izvjesne mjere sliku, njegov smjer i orijentaciju u vrijeme dok je aktivno i neovisno djelovao, negdje do 1934. godine. Nažalost, taj pregled će biti nepotpun, jer pored svih nastojanja i truda, koji smo uložili, nismo mogli saznati ko su bili prvi šejhovi Hanekaha. Mi raspolažemo izvorima koji

16) M. Handžić, Isto, str. 40.

17) Vidi: Sidžil, br. 73 u GH-bibl.

18) M. Kadić, Kronika, VI, str. 167 u GH-bibl.; H Krešević, Spomenica, str. 58 i 59. Prvobitno, kako smo rekli, Hānekāh je imao 14 soba za derviše, simahanu i nuzgredne prostorije.

se odnose na početak XVII-og stoljeća. Dakle, pročelnici Husrev-begova hānekāha smjenjivali su se slijedećim redom:

Bošnjak Alija, sin Mustafin (um. 1050/1640),

Šejh Muhamed (do 2. zilhidžeta 1158/26. decembra 1745),

Šejh Ahmed (u. –),

Sabit-efendija (um. 1178/1765),

Hadži Ahmed-efendija, sin Mustafin (um. 1227/1812),

Hadži Mehmed-efendija Velihodžić, »Razi« (um. 1200/1786),

Muhamed-efendija, zvani »Küčük Muhamed« (um. 1269/1852),

Šejh Mustafa (um. 1864),

Šejh Muhamed-efendija Hadžijamaković (um. 1294/1878),

Šejh Arif-efendija Kurt (um. 1890.),

Hadži Hasan-efendija Spaho (um. 1915),

Hadži Omer-efendija Kršlaković (um.1912),

Šejh Abdullah-efendija Bajrić (um. 1923),

Hadži Ahmed-efendija Hadžijamaković, sin Muhamed-ef. Hadžijamakovića, (um. 1931),

Hafiz Hamdi-efendija Berberović (um. jula 1934),

Hadži hafiz Džemaludin efendija Hadžijahić (um. 1955). MSS 19) MSS[19)]

(Preštampano iz
ANALA GAZI HUSREV-BEGOVE BIBLIOTEKE 4/1977.)

19) Biografski i drugi podaci o navedenim pročelnicima Gazi Husrevbegova hanikaha mogu se naći u slijedećim radovima: Safvet-beg Bašagić, Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti, Sarajevo 1912; Isti, Znameniti Hrvati, Bošnjaci i Hercegovci u turskoj carevini, Zagreb 1931; Mehmed Handžić, književni rad bosansko-hercegovačkih Muslimana, Sarajevo 1933; Hazim Šabanović, Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima (biobibliografija), »Svjetlost«, Sarajevo, 1973; S. Kemura – V. Ćorović, Serbokroatische Dichtungen bosnicher Moslims, Sarajevo 1912; Mula Mustafa Bašeskija, Ljetopis (1746-1804), prevod s turskog, uvod i komentar napisao Mehmed Mujezinović, »Veselin Masleša«, Sarajevo 1968; str.86, 90, 245, 246. Radovi Hamdije Kreševljakovića u Spomenici Gazi Husrevbegove četiristogodišnjice, Sarajevo, 1932; str. 144-165; Tridesetogodišnji izvještaj Šerijatske sudačke škole u Sarajevu, »Sarajevski list«, 9 april 1915, str. 49, 51 – Nekrologe napisao Muhamed Emin DIzdar; M. Kadić, Kronika, sv. IV, str. 234, i sv. VI str. 106 u GH-bibl.; Sidžili br. 25. str. 94, 107. Sidžili br. 28. str. 247, Sidžili br. 47, str. 63, 64; Hamdija Kreševljaković, Novi behar, VIII/ /1934–1935, br. 3–4, str. 67; isti, Glasnik VIS-a, VI/1955, br. 11-12, str. 348-353.

Nijaz Šukrić

GAZI HUSREV-BEGOVA MEDRESA U VRIJEME AUSTRO-UGARSKE UPRAVE (1878 – 1918)

Skoro od svog osnutka (druga polovina XV st.) Sarajevo čini okosnicu političkog, društvenog, ekonomskog i vjersko-kulturnog života stanovništva Bosne i Hercegovine tokom višestoljetne osmanske uprave u njoj, bez obzira što su turski namjesnici (valije) znali boraviti, kraće ili duže vrijeme, u Banjaluci ili Travniku.

Ulogu takvog centra i glavnog grada pokrajine Sarajevo će u svakom pogledu zadržati i tokom četiri decenije austro-ugarske uprave u Bosni i Hercegovini.[1)]

Ono što je Sarajevo predstavljalo za BiH, to su za život njegovog muslimanskog, pa i drugog, stanovništva bile brojne i različite institucije, ustanove i objekti Gazi Husrev-begovog vakufa nastale i osnovane u vremenu od 1521. do 1541. g.[2)]

Zasnovane na bogatim vakufima, Gazi Husrev-begovim institucijama bila je data povijesna uloga u razvoju materijalne i duhovne kulture Muslimana, a djelimično i drugih, tokom čitavog njihovog djelovanja. Raznovrsnost ljudske aktivnosti, koja se stoljećima odvijala u tim institucijama i objektima (džamija, mekteb, hanikah, medresa, kutubhana, muvekithana, imaret, han, bezistan, hamami, dućani, mlinovi, kuće,) njihova monumentalnost, arhitektonska rješenja, umjetnički izraz, a iznad svega veliki ljudski potencijal koji je u njima i oko njih bio stotinama godina angažovan, jasno ukazuje na vakifovu/legatorovu dalekovidnost u namijenjenoj ulozi Sarajeva: da bude u njegovom vremenu reprezentant islama i njegove duhovne i materijalne kulture. Osnovni cilj svega toga, kako stoji u njegovoj vakfiji/zakladnici,[3)] bio

---

[1)] Opširnije u knjizi: *Kruševac, T., Sarajevo pod austro-ugarskom okupacijom,* Muzej grada Sarajeva, Sarajevo, 1960.

[2)] Iz sredstava ovog vakufa izgrađene su, u kasnijim periodima, još neke zadužbine kao Gazi Husrev-begova bolnica i dr, *Spomenica Gazi husrev-begove četiristogodišnjice* (dalje Spomenica GHB), Sarajevo, 1932, str. 30–169.

[3)] *Vakufname iz Bosne i Hercegovine (XV i XVI vijek),* Orijentalni institut, Sarajevo, 1985, Monumenta turcica IV, 1, str. 47–71.

je i ostao: svestrano pomoći čovjeku i njegovoj zajednici da se humaniziraju, prosvjećuju, pomažu i rade na postizanju sreće na oba svijeta.

Za bogato djelovanje u vjerskoprosvjetnom i obrazovnom pogledu, među bosanskohercegovačkim življem, pored džamije najznačajnije Gazi Husrev-begove ustanove su: *hanikah* i *mekteb* (sagrađeni prije 938/1531. g.), *medresa* i *kutubhana* (943/1537) u njoj, koja se kasnije odvojila kao javna biblioteka.

Aktivnost ovih institucija, među kojima se ističe Kuršumlija medresa[4], uveliko je ovisila od općih prilika u kojima se nalazilo bosanskohercegovačko stanovništvo, kako u doba osmanske vladavine, tako isto i u periodu austro-ugarske uprave (1878-1918).

Da stanje u BiH, pred kraj turske uprave, nije bilo ružičasto i pored pokušaja Turskog Carstva da sredinom XIX stoljeća provede izvjesne reforme i poboljša društveno-političke, ekonomske i prosvjetne prilike njenog stanovništva, govore nam neke povijesne hronike tog perioda nastale na ovom tlu.[5]

Reforme osmanskih sultana nisu mogle uspjeti usljed subjektivnih teškoća, kojima su osim BiH bile opterećene i druge turske provincije na Balkanu, zahvaćene revolucionarnim kretanjima i nacionalnim buđenjem njihovog stanovništva, kao i vanjskim pritiscima rivalskih evropskih država koje su u rasparčavanju Osmanskog Carstva vidjele mogućnost širenja vlastitog političkog uticaja i ekonomske dobiti.

Pod izgovorom smirivanja i poboljšanja političkih, društvenih, ekonomskih i kulturnih prilika višekonfesionalnog i višenacionalnog stanovništva BiH, zemlje učesnice mirovnog kongresa u Berlinu povjerile su 1878. g. mandatnu upravu Austro-Ugarskoj nad ovom nekada strategijski važnom turskom provincijom.

Za čitavo vrijeme svoje uprave u BiH austro-ugarske vlasti su uporno isticale i uvjeravale lokalno stanovništvo u svoju »civilizacijsku« ulogu i dobronamjernost njihovog prisustva. Ovu

---

[4] Ovo je uobičajeni naziv, inače je ispravno Kuršunli medresa (turski kuršun: olovo). Naziv je došao zbog olovnog pokrova, kojim je jedno vrijeme zgrada Medrese bila pokrivena.

[5] *Bašeskija, M., Ljetopis,* prevod M. Mujezinović, V. Masleša, Sarajevo, 1987.(drugo izdanje), *Muvekit, Tarihi Bosna*/Historija Bosne, prepis u rukopisu E. Kadića, Gazi Husrev-begova biblioteka u Sarajevu, svezak IV (1262-1294/1846-1878), *Kadić, M. E., Hronika*/Tarihi Enveri, (Zbirka građe za historiju B i H), rukopis na turskom u GH biblioteci, sveska: 27. (1265-1320/1849-1904).

»dobronamjernost« austrijske sile ovo stanovništvo je u nekoliko navrata već ranije po zlu zapamtilo.[6]

Ni stoljetna politička vjerska i druga vezanost za sultana i Carigrad nije više Muslimanima u BiH ulijevala povjerenje u lokalnu tursku administraciju, vojsku i policiju.

Potpomognuti revoltom i nezadovoljstvom nemuslimanskog dijela stanovništva, na vijest o skoroj okupaciji BiH od strane Austo-Ugarske, na inicijativu različitih struktura muslimanskog stanovništva, u Sarajevu se formira Narodna vlada, koja mobiliše tzv. »narodnu vojsku«.[7] Ona će u vremenu od 4. jula do 20. oktobra 1878, g. jednom vrstom gerilskog ratovanja pružati očajan, ali hrabar otpor daleko brojnijoj i moderno naoružanijoj i uvježbanijoj vojsci jedne od tada najjačih evropskih država.

Muhamed Enveri Kadić, savremenik i hroničar događaja otpora bosanskohercegovačkog stanovništva austro-ugarskoj okupaciji 1878. g. bilježi da je izglasavanje nepovjerenja i zbacivanje dotadašnje turske uprave, osnivanje Narodne vlade i razvijanje prve ustaničke zastave teklo u sjeni Gazi Husrev-begovih institucija: džamije, imareta, hana, hanikaha i medrese.[8]

Isto tako iznosi da su se na čelu svih tih akcija našli ljudi koji su radili i služili u njima (Muhammed ef. Hadžijamaković, šejh i muderis Hanikaha, hadži hafiz Abdullah ef. Kaukčija, imam Begove džamije i muallim Gazi Husrev-begovog mekteba)[9]

Oružani otpor muslimanskog stanovništva širom BiH, a posebno Sarajeva, austro-ugarskim okupacionim snagama, koji

---

[6] Upadom austrijskog vojskovođe Eugena Sevojskog u Bosnu 1697. god. muslimansko stanovništvo opcenito, a Sarajeva posebno, gorko je osjetilo civilizovanost austrijske vojske. Taj pohod Austrijanaca odnio je brojne ljudske žrtve, a u plamenu i pljački nestala su mnoga materijalna dobra ne samo Muslimana, nego i drugih. Institucije Gazi Husrev-bega posebno su bile na udaru.

Poslije okupacije 1878. god. austro-ugarske vlasti nastavile su podsjećati ovo stanovništvo na tu davnu pobjedu, dajući ime princa E. Sevojskog nekim svojim vojnim formacijama i kasarnama.

[7] Kadić ističe da sarajevski viši društveni slojevi nisu bili za pružanje bilo kakvog otpora, ali ih ustanička »... masa (ehlu kijam) nadjača, te se sastavi *ukupni narodni medžlis* po prilici 30. osoba *bez razlike vjere i staleža* u kojem većinom glasova zaključe... usljed ovog zaključka otpoče se u Sarajevu *narodna vojska popisivati* (podvukao N. Š.). *»Kadić, Hronika...*, sv. 27, fol. 47–180.

[8] U Kuršumliji medresi zatvoreni su neki turski oficiri i upravnici, a 29. jula 1878. god. u nju su ustanici smjestili i dva topa. *Kadić, Hronika..*, sv. 27, gol. 64–69.

[9] I zapadni izvori, posebno izvještaji stranih diplomatskih predstavnika u Sarajevu (austro-ugarski, engleski, italijanski i ruski konzuli) ukazuju na vidan uticaj muslimanske uleme različitog profila (imami, muallimi, muderisi, muezini, hafizi itd.) u organizaciji otpo-

se u kasnijim godinama okupacije produžava u pasivni otpor, navukao je na muslimane gnjev novog vlastodršca.

Ma koliko da su se austro-ugarske vlasti nastojale držati umjerenim, dio ove zlovolje past će i na vjersko-obrazovne institucije Muslimana, kao ustanove ranije rivalske vlasti u Bosni i Hercegovini, koja je ostala bar nominalno da putem islama, vaspitanjem i obrazovanjem održava vezu i pruža otpor novoj nadirućoj ideologiji i civilizaciji, koja se u mnogo čemu u suštini razlikovala od prethodne.[10]

Da potcjena muslimanskih zahtjeva kod austro-ugarskih vlasti nije prestajala tokom čitave okupacije svjedoče i događaji iz vremena borbe bosanskohercegovačkih Muslimana za va-

---

ra bosanskohercegovačkog stanovništva Austro-Ugarskoj Monarhiji. Oni ne zaboravljaju ni učešće i ulogu sveštenih lica drugih konfesija (pravoslavnih, katoličkih i jevrejskih).

Uglavnom, na temelju ovih izvora historičar Vasa Čubrilović će, u predratnom periodu, čitav protivokupacioni pokret (1878) nazvati »konzervativno verski« samo zato što su »... hodže i ulema bili glavni njegovi vođi, u svojim propovedima prvi oni bude narod i iz njihovih redova izašli su tri glavna predstavnika pokreta u Sarajevu« (misli na M. Hadžijamakovića, A. Kaukčiju i hadži Saliha Vilajetovića, zvanog Hadži Lojo, prim. N. Š.).

Naravno, uvaženom historičaru iz vida je izmakla činjenica da su i drugi slični pokreti, kod nas i u svijetu, negdje započinjali ispred bogomolja, pod crkvenom zastavom sa blagoslovom i učešćem sveštenih lica, i to im nije smetalo da budu proglašeni revolucionarnim, općenacionalnim i naprednim. Neopravdano je ulemi i sveštenstvu oduzimati pravo na rodoljublje i progres samo zbog njihove religioznosti, ili poziva kojim se bave.

Vremenom, ovakvo mišljenje je evoluiralo usljed šireg sagledavanja ovih događaja i izučavanja rapoložive domaće i strane građe i izvora, što je naročito došlo do izražaja u referatima i radovima brojnih domaćih i stranih znanstvenika na naučnom skupu posvećenom stogodišnjici »Otpora austro-ugarskoj okupaciji B i H 1878.god.« koji je organizirala, tim povodom, Akademija nauka i umjetnosti B i H.

Za učešće u vođstvu i otporu vjerskih lica austro-ugarskoj okupaciji, zanimljivo je viđenje Vojislava Bogićevića izneseno na ovom skupu: »Karakteristično je da su i među Muslimanima i među Srbima i Hrvatima stvar naroda zastupali ljudi vjerskih zvanja. Stanovništvo Sarajeva vidjelo je da niodakle nema pomoći, da je Turska napustila Bosnu, da su dotadanje političke i vojne ličnosti naročito iz otomanske hijerarhije, nepouzdane, često korumpirane, da narod mora pored političkog imati i moralni, odnosno idejni cilj a to je tada bila, pored ostalog, religija. Za ove vjerske ljude, bez razlike na konfesionalnu pripadnost, nije bila vezana mržnja naroda zbog nečasnih djela i zato su oni mogli da povedu narod u borbu.«

Čubrilović, V., Bosanski ustanak 1875–1878, Posebno izd. SKA, knj. LXXXVII, Društveni istorijski spisi, kn. 35, Beograd, 1930, str. 329–332.

Bogićević, V., Kako je branjeno Sarajevo od austro-ugarskog okupatora 19. avgusta 1878. godine, Naučni skup »Otpor austro-ugarskoj okupaciji 1878. god. u B i H«, ANU B i H, Posebna izd. XLIII, knj. 8 Odjeljenje društvenih nauka, Sarajevo, 1979, str. 352.

[10] Zaostalost i nerazvijanje nekih muslimanskih institucija u B i H, u vremenu austro-ugarske uprave, ni u kom slučaju se ne može pravdati samo podređenošću Muslimana, jer je i drugo naše stanovništvo bilo u sličnoj situaciji, ili dužinom trajanja njihove borbe za vakufsko-mearifsku autonomiju, nego je to rezultat i određenih subjektivnih slabosti. U to spada sporo uzimanje učešća u novonastalim životnim prilikama i tokovima sredine u kojoj se živi. Čak i Turska, koja se ljubomorno čuvala kao uzor, ubrzano je radila na reformi svog školstva od početka XIX st. dok se kod nas pružao otpor tome u muslimanskoj sredini. *M. Hadžijahić (i drugi), Islam i muslimani u Bosni i Hercegovini,* Starješinstvo IZ u B i H, Sarajevo, 1977, str. 115–120.

kufskomearifsku autonomiju. U toku jedne od vladinih sjednica konferencije za vakufsko-mearifsku autonomiju i muslimanskih predstavnika 1901. g. baron Kučera, civilni adlatus (upravitelj) BiH, iznio je sumnju da Muslimanima neko drugi, a ne oni sami, piše predstavke, zahtjeve i uopće da neko sa strane[11] stoji u njihovim traženjima, što je bio izraz omalovažavanja njihovih zahtjeva, kao i sumnja u mogućnost i zrelost da sami upravljaju svojom prosvjetom i obrazovanjem.[12]

Na ovakav stav barona Kučere stavio je prigovor Omer ef. Čirkinagić, jedan od muslimanskih predstavnika na sjednici, rekavši: »... Boli nas što Njegova Preuzvišenost reče da onaj koji je pisao predstavku (Muslimana – prim. N.Š.) nije znao odnošaja i prilika naše zemlje pa moram uzvratiti da mi muslimani, ako i nismo filozofi i doktori i zapadno kultivirani, ipak znamo šta i kako radimo i znademo šta pišemo.«[13]

Veličajući svoju civilizacijsku misiju u Bosni i Hercegovini, austro-ugarska uprava je na sve načine nastojala zasjeniti i ignorisati sve što je u vezi sa ranijim društvenim poretkom i kulturno-civilizacijskim tekovinama.[14]

Muslimani i njihove institucije, stoljećima vezani za orijentalno-islamske kulturne tokove, odjednom su se našli obezvrijeđeni i ignorisani. Za preorijentaciju na novo zaista je bilo potrebno vremena, razumijevanja i dobre volje sa obje strane, a toga nije baš uvijek bilo u dovoljnoj mjeri.

Dugo vođena organizovana borba za vakufsko-mearifsku autonomiju (1899-1909) bosanskohercegovačkih Muslimana i peripetije na koje su na tom putu nailazili oni koji su je vodili, jasno ukazuje na politiku okupacionih vlasti prema Muslimanima, njihovoj tradiciji i obrazovanju.[15]

---

[11] Ovim se aludira na izvjesnu saradnju Muslimana i Srba, koji su nešto ranije izborili svoju »crkveno-školsku autonomiju«. *Šehić, N., Autonomni pokret Muslimana u vrijeme austro-ugarske uprave u Bosni i Hercegovini,* Svjetlost, Sarajevo, 1980, str. 109–140.

[12] *Arhiv B i H, Zemaljska vlada,* Muslimanske konferencije 1901, Zapisnici sjednica, Zapisnik I, sjednica od 2. februara 1901. god., str. 7. (dalje: Muslimanske konferencije),

[13] *Muslimanske konferencije,* Zapisnik III, sjednica od 5. februara 1901 god., str. 6.

[14] Gradnjom niza javnih objekata u Sarajevu (vjećnica, zgrada Šeriatsko-sudačke škole, nekih mekteba, gimnazija itd.) i B i H, u arapsko-maurskom/španskom stilu kao islamskom, a koji nema ranije tradicije u B i H, samo zato jer je lišen svega turskog, austro-ugarska uprava je željela bosanskohercegovačkim Muslimanima dati nekakav nadomjestak u arhitekturi, koji bi natkrilio i udaljio ih od ranije graditeljske tradicije, stila i ukusa u kome su bile, pored ostalih, dominirajuće Gazi Husrev-begove institucje nastale u predokupacionom periodu. *Redžić, H., Studije o islamskoj arhitektonskoj baštini,* V. Masleša, Sarajevo, 1983, str. 253.

[15] *Šehić* Autonomni pokret Muslimana.., str. 141–186.

Pokroviteljstvo, kontrola i usmjerenje, koje je nova vlast direktno ili indirektno nastojala imati nad islamskim institucijama i vakufom kao njihovom materijalno-finansijskom podlogom, Muslimani su smatrali neosnovanim i neopravdanim postupkom, pogotovu kad se radi o nemuslimanskoj upravi kakva je bila austro-ugarska. Ovo je djelovalo još više na nepovjerenje,[16] uvlačenje u sebe, konzervativizam i zaziranje od novog i stranog, dakako i od onih koji su ih donosili u muslimansku sredinu.

Obično se smatra da su konzervativnost muslimanske uleme (hodža), učmalost i nepismenost muslimanskog puka glavni razlog neprihvatanja novog i savremenog, s čim je dolazila austro-ugarska okupaciona vlast, kao predstavnik zapadne kršćanske misli i kulture, ali problem je suviše kompleksan da bi se moglo zadovoljiti samo ovakvim ili sličnim odgovorom i konstatacijom. Jer, mnogo toga i nije ovisilo u tim prilikama samo o Muslimanima.

Nagle promjene koje su se sa austro-ugarskom okupacijom desile u Bosni i Hercegovini nisu mogle mimoići ni Muslimane i njihove vjerske, prosvjetne i obrazovne institucije.

Podstaknuti vlastitim potrebama, vanjskim pritiscima[17] i primjerima društveno-kulturnog djelovanja (Srba, Hrvata i Jevreja), bosanskohercegovački Muslimani, makar i sa izvjesnim zakašnjenjem, uviđaju da su im nedostaci ka napretku brojni u hvatanju koraka sa drugima[18], tim prije što im je nada u povratku ranijeg političkog i društvenog poretka (turskog sultana) aneksijom BiH 1908. g. postala potpuno neostvariva.

---

[16] Do koje mjere je ovo nepovjerenje išlo pokazuju i riječi barona Kučere na jednoj od sjednica sa muslimanskim predstavnicima 1901. god. kad im kaže: ».. ali mislim da treba da imate više povjerenja *u nas*, te da ne kažete da je kadija, jer ga vlada plaća izgubljena duša i da ne broji više za muslomane i da je zato sve rđavo. Molim vas, da imadete na umu, da se svako društvo i svaka vjeroispovijest samo onda dobro razviti može, ako ide zajedno sa vladom, i kad istu podupire... Ali ako velite odmah unaprijed da ćovjek samo zbog toga, jer je vladin čovjek, protiv islama radi ne mogu to nikako ukabuliti.« *Muslimanske konferencije* 1901, Zapisnik IV, sjednica 7. februara 1901 god., str. 11–12.

[17] Između ostalog, muslimanskom puku činio se posebno opasnim katolički prozelitizam, koji je na izvjestan način podgrijavan i blagonaklonošću austro-ugarskih vlasti spram katoličkog klera na čelu sa bosanskim biskupom J. Štadlerom. Izvjesna pokrštavanja muslimanske djece i žena u Hercegovini bili su povod za uzbunu muslimanskoj sredini. Iz nje će izrasti tzv. Džabićev pokret koji je, za ove slučajeve, pored ostalog, okrivljavao i loše stanje u muslimanskom školstvu, institucijama vakufa i nedosljednost u radu zvaničnih organa Islamske zajednice formirane po mjeri i uputstvima austro-ugarske uprave. *Spisi muhamedanske narodne deputacije iz hercegovine 1899. godine*, (bez mjesta i datuma izdanja), *Šehić, Autonomni pokret..*, str. 56–61.

[18] U ovom smislu su interesantna razmišljanja i riječi Omer ef. Čirkinagića na jednoj od sjednica Muslimanskih konferencija 1901. god., kad veli: »Stoga mi bosanskohercegovački muslomani nalazeći se među raznim religijama i elementima, došli smo do tak-

Svjesniji među njima izlaz su vidjeli u prosvjeti, opismenjavanju i obrazovanju širih muslimanskih slojeva, putem otvaranja novih škola: mekteba i medresa, kao i reformisanju starih škola, te školovanju mlađeg ulemanskog kadra, koji će ponijeti odgovornost daljeg osavremenjivanja prosvjete[18/a)]

Ne može se tvrditi da austro-ugarska uprava tokom svog četrdesetogodišnjeg trajanja nije bila zainteresirana za izvjesnu bolju organizaciju i osavremenjivanje upravnog i obrazovnog rada i ustrojstva Muslimana i drugih naroda u BiH, naravno iz ugla vlastitih interesa i ciljeva. U ovom vremenu izvršen je popis svih vakufskih dobara u Bosni i Hercegovini, ustanovljen ulema-medžlis, Zemaljsko vakufsko povjerenstvo, zvanje reis-ul-uleme, otvorena je Šeriatsko-sudačka škola u Sarajevu, Darul-muallimin (muslimanska učiteljska škola) i Muslimanska viša djevojačka škola, izvršena djelimična reforma mekteba *mekteb-i ibtidaije)* i konačno prihvaćen Štatut za autonomnu upravu islamskih vjerskih i vakufsko-mearifskih poslova.[19)]

Otvaranje državnih nižih, srednjih i viših škola (osnovne, škole, gimnazije i stručne škole) pomoglo je i izvjesnom broju muslimanske djece da steknu, pored vjerskog obrazovanja u medresama, i svjetovno obrazovanje.

Otvaranje državnih ženskih škola bio je korak dalje u školovanju i obrazovanju Muslimanke, proces koji je, na žalost, sporo i dugo tekao u našoj sredini.

Naravno, austro-ugarska uprava je bila i ideološki zainteresirana za opće obrazovanje bosanskohercegovačkog sta-

---

vog zaključka, da naš napredak i da naša budućnost ne može biti obezbjeđena dok ne budemo izravnani sa drugim elementom i dok ne budu udovoljena naša vjerska i naravna prava, s tim više što u našoj pokrajini vladaju dvije struje to jest srpstvo i hrvatstvo; a obe su vrlo neugodne po islamski narod, jer te obe struje zamišljaju sebi muslimanski narod kao pusti plijen.

Zato muslomanski narod uzimajući na uvid svoju budućnost, treba da imade potpuno slobodne ruke u svojim vjerskim upravama i vakufsko-mearifskim organima, pa da može tokom vremena i toplim nastojanjem za vjerskom i svjetskom naobrazbom i razvićem sebe učvrstiti i ograditi tako, da može svim možebitnim strujama i budućim promjenama svoju budućnost i napredak osigurati i svoje ime i potomstvo u ovim pokrajinama očuvati.« *Muslimanske konferencije* 1901 god., Zapisnik XVII, Sjednica od 9. marta 1901. god., str. 13–14.

[18/a)] Osman ef. Prčić, jedan od članova sjednica Muslimanskih konferencija 1901, izjavljuje: »Mektebi su nam nužniji nego džamije. *Ne* treba toliko džamija graditi. *Nama nauke više treba, više mearifa.*« (potcrtao N. Š.), *Muslimanske konferencije* 1901., Zapisnik I sjednice, Sjednica od 2. februara 1901 god., str. 14.

[19)] *Hadžijahić, Islam i muslimani..*, str. 115–135, *Spaho, F., Pedeset godina vakufske uprave u B i H,* Narodna uzdanica, kalendar za god. 1933, Sarajevo, 1932, str. 72-89, Štatut za autonomnu upravu islamskih vjerskih i vakufsko-mearifskih poslova u B i H, Sarajevo, 1909.

novništva, jer je preko svojih škola, programa, literature i kadrova mogla lakše djelovati na usmjeravanju mlađih naraštaja lokalnog stanovništva u željenom smjeru.[20] Ovo je bio jedan od razloga da su Muslimani, kao i drugi narodi u BiH, nastojali putem autonomnih, najčešće konfesionalnih škola, očuvati izvjestan vlastiti program i hod u obrazovanju i vaspitanju i biti podalje od stranih uticaja. Često se ova želja za neovisnošću skupo plaćala i čak vodila zaostajanju nekih islamskih ustanova.

Uvođenje svjetovnih predmeta, pored tradicionalnih vjerskih, na srpskohrvatskom jeziku u programe medresa u BiH dosta je kasnilo i zbog zahtjeva Vlade da ona ima pravo nadzora nad njima, što se pravdalo interesom »općeg reda i ponašanja.«[21] Nemiješanjem austro-ugarske uprave u unapređenje muslimanskog srednjeg i višeg školstva, za razliku od početnog *(mekteb-i ibtidaije)* pokušavao se zaobići uporan stav Zemaljske vlade za BiH o kontroli nad njima i prebaciti se krivnja, kako to npr. čini Benjamin Kalaj, zajednički ministar financija i uprave BiH, na inertnost i nezainteresiranost samih Muslimana prema tom važnom problemu kulturnog života jednog naroda.[22]

Problem medresa u BiH, za vrijem austro-ugarske uprave, nije bio lahak ni za Muslimane ni za austro-ugarske vlasti, i ne može se svoditi samo na pitanje vladinog prava nadzora nad njim niti na neslaganje Muslimana s tim.

Po našem mišljenju, on ima dublje društveno-civilizacijske korijene i širinu, što se ogleda u sljedećem:

– sučeljenje dotadanjeg islamskog tradicionalnog obrazovanja sa modernim evropskim znanostima i metodama na našim prostorima,

---

[20] *Papić, M, Školstvo u B i H za vrijeme austro-ugarske uprave,* V. Masleša, Sarajevo, 1972, str. 9.

[21] U ovom smislu su indikativne riječi barona Kučere, na devetoj sjednici Muslimanskih konferencija 1901.: »Mi nismo ruke u medrese metnuli i uvjek smo to izbjegavali, ali mislimo ako vi (Muslimani, N. Š.) hoćete postignuti uspjeh treba da vi u medrese nešto od svjetskih nauka uvedete, ali onda spadaju pod nadzor vlade... Mearif kada se tiče pravog mearifa, ne samo vjeronauke to spada uvijek pod nadzor vlasti kako pravo ne može se nikako uskratiti pošto se tu ima paziti na opći red i na ponašanje, daklen ne može se učiniti iznimka, da u jednoj medresi vlada ne može nikakav nadzor imati.« *Muslimanske konferencije 1901.,* Zapisnik IX, Sjednica od 19. februara 1901 god., str. 36, *Isto,* Zapisnik XV, sjednica od 5. marta 1901, str. 34.

[22] Koliko je austro-ugarska uprava bila neodlučna u stavu prema višem obrazovanju Muslimana u B i H vidi se i u tome što je iz banalnih razloga odustala od zamišljenog projekta osnivanja visoke islamske škole u Travniku, samo zato da ne bi tim potezom pokvarila raspoloženje travničkog muftije Korkuta, inače svog eksponenta, koji iz nama nepoznatih razloga nije bio za ovu zamisao. *Hauptmann, F., Borba Muslimana B i H za vjersku i vakufsko-mearifsku autonomiju,* Arhiv B i H, Sarajevo, 1967, tom III, str. 101-103 dokumenat 14.

– sukob vjerskog (duhovnog) i laicističkog (materijalističkog) gledanja na svijet, koji do tada nije bio izražen u obrazovnom procesu Muslimana, naročito ne u medresama, zbog nepostojanja oštrih razlika u vjerskom i svjetovnom kao i zbog zakržljalosti polemičkog duha u nastavi,

– prodor zapadne kršćanske etike i ponašanja u islamski odgoj i vaspitanje,

– transformacija orijentalno-arapske pismenosti u latiničnu i ćiriličnu pismenost,

– zamjena dominantnih orijentalnih jezika (arapski, turski i perzijski) sa lokalnim srpskohrvatskim, tzv. bosanskim,[23] i zapadnim jezicima (njemački, mađarski i dr.),

– upotreba nove udžbeničke i druge literature iz svjetovnih predmeta čiji su autori najčešće bili nemuslimani. Ti autori su pisali po svojim svjetonazorima među kojima je bilo i onih sasvim oprečnih islamu[24] i njegovom gledanju na život,

– razlike u metodologiji izlaganja i rasporeda predmeta i materije na predavanjima (dersovi), s obzirom na trajanje školske godine, odnosno radnih i prazničnih dana, zbog muslimanskih vjerskih obaveza: namaz, post i dr.,

– pitanje postojanja adekvatnih kadrova za svjetovne predmete s čim se, u to vrijeme, nameće angažovanje i nemuslimana za nastavnike u medresama što do tada nije bilo uobičajeno ne samo kod Muslimana nego i kod drugih konfesionalnih škola u BiH,

---

[23] Džemaluddin ef. Čaušević, član Ulema-medžlisa, učestvujući na sjednici jedne Ankete koja je radila na reorganizaciji Šeriatske-sudačke škole u Sarajevu, marta 1908 god., podsjeća na napore koje je godinu dana ranije tj. 1907. god. činio na reformi medresa i veli: »... tražio sam da se uvede turski jezik, kao obligatoran, da se uvede nauka raznih predmeta, na primjer računa, matematike, povijesti, ali bilo je tome prigovoreno. O tom je sastavljen zapisnik, ali je isti zlo prošao, jer su neki tražili da bude sve turski, na primjer zemljopis, matematika, onda se je raspravljalo kad bude već sve turski da uvedemo *naš jezik u medrese* (potcrtao N. Š.) da đak koji svrši 4–8 godina nauči čitati i pisati.

U tom su ali prekinuti pregovori, jer su neki kazali da apsolutno ne mogu pristati na to da se uvde u medrese *latinica..*«

– *I Zemaljska vlada u B i H je željela da se turski jezik zamijeni »bosanskim jezikom« u medresama s tim što bi »... onda trebalo da se ustanovi i nadzor vlasti. (nad medresama, N. Š.) – Arhiv B i H,* »Anketa u pitanju reorganizacije Šerijatske sudačke škole, te šerijatskih sudova prve i druge molbe«, Zapisnik od 2. marta 1908 god., str. 5–6.

– *Muslimanske konferencije 1901,* Zapisnik XV, Sjednica od 5. marta 1901 god., str. 34.

[24] Na sjednici XIV Muslimanskih konferencija 1901. god., od vladinog predstavnika barona Kučere se traži da se iz literature koja se štampa u Hrvatskoj za osnovne i srednje škole, a njima se služe iste škole u B i H, izostave »takva mjesta koja vrijeđaju osjećanja Muslimana u B i H«. *Muslimanske konferencije 1901,* Zapisnik XIV, Sjednica od 2. marta 1901, str. 32–33.

– odlazak svršenika bosanskohercegovačkih medresa na dalje usavršavanje u veće islamske centre, posebno u Carigrad,[25] i pitanje priznavanja njihove prethodne naobrazbe ukoliko bi dolazilo do izmjene u tradicionalnom načinu školovanja, čime bi se Muslimani osjetili još više odsječenim od svojih istovjernika u svijetu. Bojazan od prekida na ovom planu sa muslimanima u drugim krajevima, posebno sa Turskom, bio je u ovo vrijeme dosta izražen psihosocijalni faktor, koji je neke Muslimane naveo i na seobu (hidžret) u Tursku,

– vrijeme provedeno na školovanju, dob stupanja u školu, prethodno obrazovanje i način sticanja diplome razlikovali su se u medresama od zapadnog školskog sistema,

– angažovanje svršenika medresa u novo vrijeme, zbog društveno-političkih promjena, naglo se promijenilo. Dok su im nekada bila širom vrata otvorena u sve javne službe i pozive austro-ugarskom okupacijom ono se svelo uglavnom u okvire vjerskoprosvjetnog djelovanja među Muslimanima jer su za druga zanimanja otvorene razne državne škole u kojima su se mogli obrazovati i Muslimani. Na kraju se može reći da je muslimanska svjetovna i vjerska inteligencija, svaka na svoj način, bila apsolutno za izvjesne promjene i unapređenje rada i organizacije medresa u BiH u ovom periodu uz uslov koji je jasno formulisao Ahmed ef. Karabeg iz Mostara na jednoj od sjednica Muslimanskih konferencija 1901. godine: »U tom smo već sporazumni da, ako se preustroji medresa tako da izađe iz oblika medrese, te bi postojala kao svjetska škola, onda bi to bila zbilja svjetska škola, a ako su svjetske nauke nuzgredne, onda ostaje medresa i ne izlazi iz medresanskog oblika.«[26]

Međutim, želje su bile jedno, a muslimanska stvarnost drugo. Reforma četrdesetak bosanskohercegovačkih medresa, koliko ih je bilo za austro-ugarske uprave,[27] čekala je bolje dane i dobijanje vakufsko-mearifske autonomije Muslimana.

---

[25] Ukazujući na nužnost reformi u medresama zbog anarhije koja u njima vlada Salih ef. Bašić, član islamske prosvjetne ankete (1911 god.) iznosi mišljenje da: »Medrese treba tako osnovati da svršenici imaju takvu naobrazbu (u orijentalnim jezicima) i drugom da se mogu upisati i na Darul-funun (u Carigradu, N. Š.)«. *Zapisnici islamske prosvjetne ankete*, Sarajevo, 1912, str. 74

[26] *Muslimanske konferencije 1901 god.*, Zapisnik XV, Sjednica od 5. marta 1901 god., str. 34.

[27] Za četrdeset godina austro-ugarske uprave u B i H, broj medresa, učenika i nastavnika u njima je varirao:

– 1882 god. bilo je 39 medresa u B i H,
– 1899 god. 37 medresa i 1.500 učenika i 40 muderisa,
– 1900/01 god. 39 medresa, 1.580 učenika i 41 muderis,

Uzaludno je dalekovidni i energični Džemaludin ef. Čaušević, ugledni član Ulema-medžlisa, pokušavao pokrenuti s mrtve tačke problem medresa 1907. g. Te godine on je predlagao ».. da se na najglavnijim medresama Gazi Husrev-begova vakufa, Kuršumliji i Hanikah-medresi, uvede prijemni ispit, a da ostale medrese budu pripravničke za ove dvije medrese, kako bi se softama istih dala veća naobrazba.«

Godinu dana kasnije, 1908. g. Čaušević izražava žaljenje što gornji prijedlog, po njegovom mišljenju »umjestan i opravdan«, nije naišao u zajednici na prihvatanje i ».. što se nije bar jedan dio medresa, makar u svakom okružju po jedna, tako uredila, da bismo dobili vrsne softe.«[28]

Dvije islamske prosvjetne ankete održane u organizaciji Ulema medžlisa u Sarajevu 1910-1912. g. doprinjet će izvjesnom osavremenjenju programa i modernizaciji obrazovanja na medresama u BiH. Cilj im je bio da se na taj način svršenicima medresa sa novim programom otvori mnogo šire polje rada i društvene angažovanosti u muslimanskoj sredini.[29]

Međutim, vrlo kratko iza ovih anketa nastupili su ratni uslovi (1914-1918) pa je i rezultat donesenih zaključaka samo polovično ostvaren, otvaranjem nekoliko kotarskih medresa, kao i osmorazredne okružne medrese u Sarajevu 1916/1917. školske godine.

– 1901/02 god. 39 medresa, 1.530 učenika i 41 muderis,
– 1902/03 god. 41 medresa, 1.646 učenika i 42 muderisa,
– 1903/04 god. 40 medresa, 1.615 učenika i 42 muderisa
– 1904/05 god. 41 medresa, 1.536 učenika i 44 muderisa
– 1905/06 god. 42 medresa, 1.719 učenika i 45 muderisa
– 1906/07 god. 42 medresa, 1.766 učenika i 45 muderisa
– 1907/08 god. 42 medresa, 1.765 učenika i 46 muderisa
– 1908/09 god. 42 medresa, 1.613 učenika i 46 muderisa
– 1909/10 god. 41 medresa, 1.481 učenika i 44 muderisa
– 1912/13 god. 37 medresa, 1.042 učenika i 36 muderisa
– 1913/14 god. 37 medresa, 1.018 učenika i 38 muderisa
– 1914/15 god. 16 medresa, 396 učenika i 17 muderisa
– 1915/16 god. 32 medresa, 902 učenika i 37 muderisa
– *Arhiv B i H,* Zemaljska vlada, K-2 – 38–358 dok. br. 32143 od 1882. god.
– *Hauptmann, Borba Muslimana..,* str. 95, dok. 13, od 9. oktobra 1899. god.,
– *Izvještaj* Zemaljske vlade zajedničkom ministru financija za 1906. (str. 201–203), 1907 (str. 60), 1908 (str. 68), 1909 (str. 73), 1910 (str. 66), 1911 (str. 64), 1914–1916 (str. 115, 378).

[28] *Arhiv B i H,* Anketa u pitanju reorganizacije Šerijatske sudačke škole.., Zapisnik od 2. marta 1908 g., str. 5–6.

[29] Pored niza konstruktivnih predloga iznesenih na sjednicama Islamske ankete, do izražaja dolaze naročito predlozi Džemludin ef. Čauševića, člana Ulema-medžlisa, koji smatra da:
– medrese »liferuju materijal« za Šerijatsku sudačku školu (Mektebi nuvab),
– da daju učiteljski kadar za reformirane mektebi ibtidaijje,

II

Problem muslimanskog školstva u Bosni i Hercegovini u vrijeme austro-ugarske uprave samo je opći okvir u koji se može smjestiti i u njemu posmatrati stanje i rad Kuršumlije medrese u Sarajevu.

U užem smislu, rad ove medrese, život njenih učenika, nastavnika i rezultati koje je ostvarivala, ovisio je od materijalnih i drugih mogućnosti Gazi Husrev-begova vakufa i institucija baziranih na njemu. Bitan faktor tih mogućnosti bio je i ljudski potencijal kojega je Gazi Husrev-beg hijerarhijski odredio, počev od mutevelije (upravitelja) i nazira (nadzornika) do samog glavnog muderisa (profesora) na Kuršumliji, Hanikahu, mektebu i drugim vjerskim i obrazovnim ustanovama ovog vakufa.

Na početku se već može istaći da je velika zasluga svih njih, bez obzira na kvalitet i širinu rada i uspjeha, u tome što su Kuršumliji medresi u ovom periodu omogućili kontinuiran rad[30] u novonastalim prilikama i tako joj pomogli da nastavi svoju ljudsku i prosvjetiteljsku misiju u našim krajevima.

Finansijsko i materijalno stanje Gazi Husrev-begova vakufa, u momentu smjene turske i austro-ugarske uprave, i pored nereda, požara (1852, 1879) i ratnih pustošenja, nije bilo teško. Naprotiv, Gazi Husrev-begov vakuf se čak i širio osnivanjem novih zadužbina i gradnjom brojnih stambenih i drugih objekata u Sarajevu.U vremenu austro-ugarske okupacije Gazi Husrev-begov vakuf, u svojim prihodima i rashodima, bilježio je stalni suficit. Čak ni prvi svjetski rat (1914-1918) nije toliko ugrozio materijalno stanje Gazi Hesrev-begovih zadužbina.[31]

Sve do 1883. g., kad je izvršena reorganizacija središnje uprave vakufa u Bosni i Hercegovini, mutevelija je u dogovoru sa zaposlenima pri Gazi Husrev-begovom vakufu, tzv. murtezikom, prema potrebi vakufskih institucija, vršio raspodjelu prihoda ovog vakufa.

– da svršenici dobiju svjetovnu i orijentalnu naobrazbu kako bi se mogli upisati na carigradsko i misirsko/kairsko sveučilište,

– da se kroz medrese odškoluje što veći broj obrazovanih svjetovnom i vjerskom naukom muslimana, što je po njegovom mišljenju i najvažnije. *Zapisnici Islamske prosvjetne ankete..*, str. 84–85.

[30] Neprekidan rad Gazi Husrev-begove medrese od osnutka (1537) do naših dana smatra se posebnim kuriozitetom u prosvjetnom životu stanovništva naših krajeva. Poznati istraživač našeg školstva Mitar Papić, upravo naglašava ovaj fenomen i kaže: »... to je jedina škola u našoj zemlji, a nema ih mnogo ni u svijetu, koja kontinuirano radi preko 430 godina.« *Papić, Školstvo u B i H..*, str. 158.

[31] *Spomenica GHB...*, str. 107,

[32] Ibid, str. 106,

Iz malobrojne dokumentacije, izvora i literature, koji su nam bili dostupni o ovome vakufu i Kuršumliji medresi u njegovom krugu[33], pokušat ćemo rekonstruisati život i rad ove škole u vremenu austo-ugarske uprave u BiH.

I za vrijeme ove uprave, Kuršumlija medresa nastavila je svoj rad u staroj zgradi sa dvanaest prizemnih soba za učenike i ovećom centralnom prostorijom (dershana) za predavanje i dvije sobe za glavnog (prvog) muderisa i muida, njegovog pomoćnika.

Kuršumlija je svojim vanjskim izgledom, sa centralnom kupolom koju okružuje dvanaest skladnih kupolica, simbolisala unutrašnji život i rad Medrese. Bio je to halka-sistem u kojem se

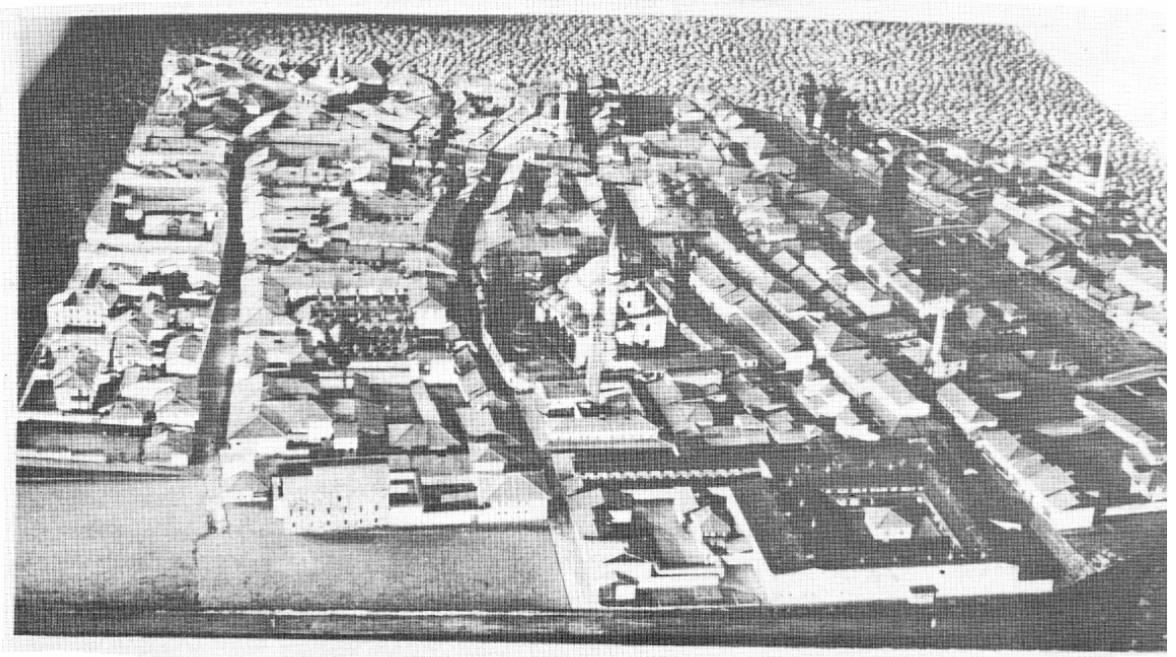

Maketa sarajevske čaršije sa stanjem iz 1878. god.

odvijala nastava na tradicionalan način, koji je stoljećima bio zastupljen u Turskom Carstvu pa i u islamskom svijetu općenito.

U dershani polukružno su sjedili softe (učenici) i sa punim poštovanjem slušali izlaganje svog muderisa.

---

[33] Usljed nesređenosti arhivskih fondova Starješinstva Islamske zajednice u SRBiH.., u koje spada i arhiv Ulema-medžlisa, muftijstava, Uprave GH vakufa, itd, samo mali dio ove važne i bogate arhiv. građe nam je bio dostupan. Sređivanjem ovog arhiva sigurno će se doći do važnih podataka i o Kuršumliji medresi i njenom radu u periodu austro-ugarske uprave, što će pomoći da se i ovaj rad dopuni. O problemu arhiva IZ vidi: *Šukrić, N., Problem naših porodičnih i džematskih arhiva,* Takvim za 1408/09 (1988 god., Sarajevo, str. 59–72.

Prostorije medrese i skladno dvorište unutrašnje sa šadrvanom i vanjsko po potrebi su se opravljali i redovito čistili. Sobe i učionice su se u zimskom periodu zagrijavale pomoću ugrađenih mali kamina u zidu.[34]

Višestoljetna tradicija, kvalitet nastave, obrazovanost i učenost muderisa te sama smještenost Kuršumlije medrese u Sarajevu, glavnom gradu BiH, bila je privlačna i atraktivna za sve koji su bili željni klasičnog islamskog obrazovanja i u novonastalim prilikama.

U toku školske godine zgrada je ličila na punu košnicu jer je najčešće u njoj bilo duplo više učenika od uobičajenog broja[24] dakle po dva učenika u jednoj sobi.

U ovakvoj atmosferi živahnosti i saživljavanja sa datim mogućnostima rađala su se tradicionalna učenička solidarnost i razumijevanje, koje su ostale da vežu generacije učenika Gazijine medrese kroz stoljeća, sve do naših dana.

Prekobrojnost učenika u Kuršumliji medresi znala je nekada stvoriti i teškoće upravi Gazi Husrev-begova vakufa zbog ishrane i higijensko-zdravstvenih uvjeta u njoj.

Ograničenje na pružanje materijalne pomoći u vidu besplatnog stanovanja, ishrane i jedne vrste stipendije (dirhemluk), uglavnom dvadeset četvorici učenika[35], izazivalo je tokom vremena izvjesno socijalno raslojavanje među učenicima, jer ih je više od pola ostajalo, bar neko vrijeme, bez materijalnog stimulansa.

Da je prekobrojnost učenika Kuršumlije medrese znala biti balast za upravu Gazijinog vakufa vidi se i iz apela Hamdibega Mutevelića, mutevelije ovog vakufa, upućenog Zemaljskoj vladi za Bosnu i Hercegovinu 4. maja 1907. g. u kojem moli da se pravilno riješi namještaj preko stotinu softi (učenika) u obje medrese, Kuršumliji i Hanikahu, jer se takvo stanje loše odražava na vaspitno-obrazovni proces u njima.

---

[34] U ovu svrhu je npr. utrošeno:
- 1296/1880–1881 god. ..... 689,29 kruna,
- 1298/1882–1883 god. ..... 458 "
- 1302/1884–1885 god. ..... 656 "
- 1885/86 god. ..... 405 "
- 1886/87 god. ..... 769,18 kruna,

U daljim godinama troškovi opravke, ogrijeva i čišćenja prostorija Medrese sumarno su evidentirani sa ostalim institucijama GH vakufa (džamija, mekteb, hanikah i sl.) *Arhiv GH biblioteke u Sarajevu,* Defteri prihoda i rashoda/Defteri jevmijei varidat ve masrufat vakf GHB/ (neregistrovani), za navedene godine.

[35] Ovaj broj (24) učenika vidljiv je u svim Defterima prihoda i rashoda, kao i Defterima službi GH vakufa od 1880/81. do 1910. godine, *Arhiv GH biblioteke,* navedeni defteri.

Ukoliko bi se Gazi Husrev-begov vakuf i njegove institucije finansijski bolje stimulisali iz centralne vakufske zaklade za BiH, mogla bi se izgraditi i jedna veća i modernija zgrada na Kuršumliji medresi, stoji u istom apelu mutevelije Hamdibega. Srećom pa ovaj metevelijin dobronamjerni prijedlog o dogradnji na zgradu Kuršumlije[36] nije prihvaćen od Ulema-medžlisa, inače bi nestao ili izgubio svoj originalni izgled i oblik jedan od arhitektonski veoma interesantnih spomenika islamske kulture i obrazovanja turskog doba kod nas.

Dopis mutevelije Gazi Husrev-begova vakufa Zemaljska vlada za BiH proslijedila je Zemaljskoj vakufskoj upravi i Ulema-medžlisu u Sarajevu s napomenom da se što prije poduzmu mjere u saniranju stanja pri mnogim bosanskohercegovačkim medresama pa i Kuršumliji i Hanikahu.

I ovdje se ističu prekobrojnost, loši higijenski uvjeti i slaba ishrana, što je čak, usljed pojačane hladnoće 1906/1907. g. izazvalo veće pobolijevanje učenika.[37] Ovakvim stanjem u Gazijinim medresama u to vrijeme je i javnost bila zabrinuta.

Apeli državnih austro-ugarskih vlasti, uprave Gazi Husrev-begova vakufa i javnosti imali su uticaja i na Zemaljsku vakufsku upravu za BiH i Ulema-medžlis, kao odgovorne institucije za vjersko-prosvjetna pitanja Muslimana u BiH. S tim u vezi, Zemaljsko vakufsko ravnateljstvo obavještava 17. avgusta 1907. g. Reis-ul-ulemu ».. da su se zgrade Kuršumlije i Hanikah-medrese počele temeljito popravljati i biće gotove do početka ove školske godine 1907/1908.«

Ujedno se umoljava da se ».. u buduće ne dozvoli da u pojedinim sobama od dvojice, a u većim više od trojice sohti smješteno bude, inače bi se zdravstvenim propisima protivilo.«[38]

---

[36] *Arhiv Starješinstva IZ u B i H,* Fond ulema medžlisa, prepis dokumenta br. 532 od 4. maja 1907. god.

Zamisao proširenja i gradnje Medrese ostvarena je dvije decenije kasnije, kad se tzv. Đulagin dvor, u kome je bio GH mekteb, doziđava i u njemu se smješta reformisana GH medresa. *Spomenica GH,* str. 54–55.

[37] U dopisu Zemaljske vlade za B i H br. 70251 od 11. maja 1907. god. konstatuje se da se Kuršumlija i Hanikah medresa nalaze »... u nešto boljem građevnom stanju, ali su ovdje mračne i vlažne sobice štetonosne po zdravlje, jer su sve kao i one u ostalim medresama *prenapunjene.*

U jednoj maloj sobici smješteno je više puta po šest softi pa je upravo nepojmljivo, kako oni u tako malom prostoru nađu mjesta za spavanje. Zbog ovogodišnje duge zime stanje se u medresama još više pogoršalo što se najbolje vidi iz toga, da među softama nesrazmjerno mnogo ima bolesti. Pošto su se nekoje softe na ovako hrđavo svoje stanje pritužili gradski je fizik pregledao sve medrese te su pronađeni bolesnici otpremljeni u bolnicu, a slabi i bolešljivi kućama na oporavak.« *Arhiv Starješinstva, Fond Ulema medžlisa 1907. god.,* prepis dok. br. 70251, od 11. maja 1907. god. (neobrađen).

[38] *Arhiv Starješinstva, Ulema medžlis 1907 god.,* dok. br. 3035/907, od 17. augusta 1907 god. (neobrađen).

Reis-ul-ulema se u istom dopisu umoljava »... da blagoizvoli narediti da se naukovani red izradi i u pomenute medrese uvede.«[39]

Kakav je bio »naukovni red«, odnosno nastavni plan i program Kuršumlije medrese u austro-ugarskom periodu, kojeg je trebalo mijenjati i popravljati?

Najvažniji cilj osnivanja medrese vezan je za odgojno-obrazovni proces, odnosno nastavu koja se odvija u njoj. Austro-ugarska okupacija zatiče Kuršumliju medresu sa nastavom klasičnog tipa. Osnovni predmeti bili su određeni već vakfijom osnivača; tefsir, hadis, ahkam (osnovi šeriatskog prava), stilistika arapskog jezika, kelam (apologetika), ukratko »tradicionalne i racionalne znanosti«[40], uobičajene tada u osmanskoj državi i islamskom svijetu u školama ovog tipa i ranga.

Međutim, ovim predmetima su, u nama nepoznatom vremenu, pridodati i neki svjetovni predmeti, koji su predavani na turskom jeziku i literaturi.[41] Na njih se ukazuje i u debati vođenoj 1907. g. između vladinog predstavnika barona Kučere i muslimanskih predvodnika pokreta za vakufsko-mearifsku autonomiju o uvođenju svjetovnih predmeta u medrese Bosne i Hercegovine.

Baron Kučera je protivnicima uvođenja svjetovnih predmeta u medrese među muslimanskim predstavnicima ukazao da je problem samo u tome na kojem će se jeziku ti predmeti predavati (on se zalagao da to bude na »zemaljskom«, odnosno tzv. bosanskom jeziku) ».. pošto se i sad (u medresama, primj. N.Š.) predaje hendesa (geometrija), đeografija u turskom jeziku.«[42]

Na zastupljenost izvjesnog broja svjetovnih predmeta u nastavnom procesu Kuršumlije medrese u vrijeme austro-ugarske uprave upućuje i popis zatečene literature (udžbenika?) 1910. g. u (dershani) predavaonici ove škole. Knjige su iz

---

[39] Ibid.

[40] Spomenica GHB.., str. XXVIII (vakufname),

[41] Vjerovatno se u ovom koristila i klauzula u vakufnami po kojoj dalekovidni vakif određuje da se u njegovoj medresi predaje ».. i drugo što bude potrebno s obzirom na običaj i mjesto«, *Vakufname iz B i H (XV i XVI vijek)*, str. 64.

[42] Za austro-ugarske vlasti upotreba turskog jezika u školama, pa i literature, predstavljao je poseban problem. Uvođenjem lokalnog »zemaljskog-bosanskog« jezika, prestaje izvjesna duhovna veza sa Turskom, kao i literaturom pisanom na turskom jeziku u kojoj se veliča turska vlast, granice njene države, povijest, kultura i sve drugo, što je nova vlast u B i H htjela što prije zamjeniti svojim. *Arhiv B i H, Zemaljska vlada, Muslimanske konferencije 1901,* Zapisnik XV, Sjednica od 5. marta 1901 god., str. 34.

društvenih i prirodnih znanosti: opće historije, gramatike, turskog jezika, turske književnosti, nove geografije, biologije, povijesti Osmanskog Carstva, osnovi arapske gramatike, prirodopisa, opće geografije, izbora iz Sadijeva »Đulistana« (perzijska književnost) znanosti etike i kulture, matematičke vježbanice, povijesti islama, geografije i hemije, povijesti Božijih poslanika i tehničkog obrazovanja.[43]

Što se tiče poboljšanja programa na Kuršumliji medresi od početka pa do kraja austro-ugarske uprave, iskristalisala su se dva mišljenja o tome:

1. Zagovornici prvog su bili protiv većih promjena u nastavnom procesu, za umjerenu obnovu sa uvođenjem nekih svjetskih predmeta i do nižeg stepena obrazovanja,[44] u medresama općenito. Neki su smatrali da se dopuna svjetovnog obrazovanja softi može izvršiti i na nekoj čisto svjetovnoj školi, na pr. na učiteljskoj školi (Darul-mualimin) u Sarajevu.

Smatralo se neophodnim zadržavanje starog programa i predmeta kao i u Turskoj, pošto su svršenici bosanskohercegovačkih medresa, u ovo vrijeme bili upućeni isključivo na vjerske pozive hatiba, mualima, muderisa, kadije i muftije.

Za dokaz uspješnosti klasičnog programa nastave u Kuršumliji, a i u drugim medresama, pobornici ovog mišljenja ističu visoku stručnost, vjerski odgoj i obrazovanje, koje su stekli 1907. g. neki savremeni muderisi u Konjicu ili muftije u Travniku, Banjaluci, i Mostaru, koji su se školovali u Kuršumliji medresi u Sarajevu, ili u nekim drugim bosanskohercegovačkim medresama i nisu išli nigdje izvan BiH na usavršavanje.

Među zastupnicima ovog, uslovno rečeno konzervativnog mišljenja, bili su hafiz Šakir ef. Pandža i Munib ef. Korkut, članovi Zemaljskog vakufskog povjerenstva i Ulema-medžlisa.[45] U suštini, spomenuti alimi kao i izvjestan broj druge naše uleme za vrijeme austro-ugarske uprave bili su za unapređenje rada Kur-

---

[43] *Arhiv GH biblioteke, Knjiga inventara GH vakufa iz 1911.god.*, knj. 1, str. 21–22 (neevidentirana).

[44] Na X sjednici Islamske ankete od 31. decembra 1911.god., Ahmed ef. Burek smatra da se svjetovno gradivo u nastavi može obraditi do šestog razreda ».. i da se to po mogućnosti strpa u niže razrede ove medrese, kako bi bar gornja dva razreda (VII i VIII, N. Š.) ostala čisto za orijentalne predmete.«

Na istoj sjednici, reagovali su na ovakav prijedlog Dž. Čaušević i S. Alajbegović, smatrajući da ».. u svim razredima treba da se obučavaju i svjetovne nauke.« *Zapisnici Islamske ankete*, str. 85.

[45] *Arhiv Starješinstva IZ u B i H, Fond Ulema medžlisa*, Prepis izvještaja ove dvojice članova Zemaljskog vakufskog povjerenstva u B i H, podnesen reis ul ulemi, 25. juli 1907. god., dok. br. 296.

šumlije medrese. Između ostalog zahtijevali su da se u prvim godinama nastave spoje ista predavanja u Kuršumliji i Hanikah-medresi, ali da opet svaka od njih ostane zasebnom školom te da nadzor nad objema ima prvi muderis Kuršumlije medrese.

U vezi sa smještajem učenika zastupano je mišljenje da se bolje osposobi postojeća zgrada Kuršumlije i da se popravi i izjednači materijalno stanje u njoj (»unutarnjih« i »vanjskih«) i da svi imaju pravo na tzv. *tajin* (besplatnu hranu) i *dirhemluk* (džeparac)[46]

2. Drugo mišljenje koje je zahtijevalo radikalnije promjene u vaspitno-obrazovnom procesu, organizaciji i radu Kuršumlije medrese kao i ciljevima koji se pred nju postavljaju skoro od samih početaka predvodio je rahmetli Džemaludin ef. Čaušević kao član Ulema-medžlisa i Zemaljskog vakufskog povjerenstva u BiH. U ovom mu se docnije pridružuje i upravitelj Gazi Husrev-begovog vakufa H. Mutevelić.[47]

U zalaganju na reformi medresa u BiH ovoj dvojici mogu se pridružiti i neki članovi Islamske prosvjetne ankete održane na inicijativu Ulema-medžlisa u Sarajevu 1910-1912. g. U radu spomenute ankete gornje mišljenje podržali su oni njeni članovi koji su zahtijevali da se pored arapskog pisma uvede i latinica, zatim srpskohrvatski jezik, kao i obavezna zastupljenost svjetovnih predmeta tokom čitavog školovanja na medresi, a ne samo u početnom stadiju. Pored Dž. Čauševića među ovom ulemom ističu se Muhammed S. Serdarević, Salih S. Bašić, Derviš Ljuta, Hasan Nametak i Salih Alajbegović.[48]

Naravno, ovim navodom se ne iscrpljuje broj onih među vjerskom i svjetovnom muslimanskom inteligencijom koji su željeli da dođe do radikalnijih promjena u medresama BiH, a posebno u glavnoj i najstarijoj među njima, Kuršumliji medresi.

U ovom smislu često se posezalo za Gazi Husrev-begovom vakufnamom i klauzulom u njoj gdje osnivač zahtijeva da

---

[46] Ibid.

[47] Zalažući se za poboljšanje i osavremenjenje Kuršumlije i Hanikah medresa u materijalnom pogledu, kao i obrazovnom i programskom unapređenju, H. Mutevelić se brine i za dalje usavršavanje njihovih učenika, čime bi ove škole još više opravdale povjerenje i emanet koji im je dat. U tom smislu je interesantan i njegov prijedlog za osnivanje Islamskog teološko-pravnog fakulteta u Sarajevu (1907), kome bi osnov činili svršenici ovih medresa. Evo tog prijedloga: »Kad bi se ovako (savremeno-prim. N. Š.) uredila Hanikah i Kuršumlija medresa onda bi mogla i Zemaljska vlada preurediti Šeriatsku školu u jedan viši Islamski teološko pravni fakultet gdje bi se u punoj mjeri mogli odgajati i valjane kadije i izučeni teolozi (fakihi).« *Arhiv Starješinstva.., Fond Ulema medžlisa,* dok. br. 208 (prepis), od 4. maj 1907 god.

[48] *Zapisnici Islamske ankete,* str. 3–6, 57–68, 80–81, 85.

se naznačenim predmetima u nastavi pridoda i ».. ono što mjesto i običaj i vrijeme budu zahtijevali.«

Bolji rad medresa uklapao se u opći program borbe za prosvjetno, kulturno i ekonomsko osvješćenje i podizanje Muslimana BiH. Ali, pored toga, on nije bio svojstven samo »... pokretu za vjersko-mearifsku autonomiju, koji je izraz širokog narodnog nezadovoljstva sa austro-ugarskom upravom..«, nego se to htijenje uklapalo i u koncept rada jednog drugog pokreta »čisto kulturne prirode«, kojeg su činili oni progresivni muslimanski intelektualni krugovi koji pokreću časopise *Behar, Biser, Ogledalo,* osnivaju društvo *Gajret,* otvaraju srednjoškolske konvikte, muslimanske štamparije, knjižare, čitaonice, i izdaju literaturu, kako se toga prisjeća rahmetli Edhem Mulabdić, pedagog, književnik i publicist.[49)]

Među ovima naći će se mnoga muslimanska imena intelektualne BiH austro-ugarskog vremena u njoj; Safvet-beg Bašagić, Edhem Mualbdić, Hamdija Mulić, Musa Ćazim Ćatić, Osman Nuri Hadžić, Osman Đikić, Šemsudin Sarajlić, Fehim Spaho itd.

Klasični sistem školovanja na Kuršumliji kao i drugim tadašnjim medresama nije poznavao obvezatnost ispita, nego se sve svodilo na praćenje nastave ili tzv. *tahsil,* sticanje nauke, a provjeravanje stečenog znanja je teklo u životnoj praksi polaznika ili svršenika Medrese.

Kao potvrda o školovanju na Kuršumliji ili o završetku ove škole, njen muderis izdavao je šehadetnamu (svjedočanstvo)[50)] ili idžazetnamu (diplomu).[51)]

[49)] *Mulabdić, E., Moje uspomene iz saradnje sa merhum Safet-begom Bašagićem,* Novi Behar, Sarajevo, 1939 god., II, br. 19–21, str. 291, Imamović, M., Studija o kulturnom preporodu kod Muslimana, Gledišta (časopis), Beograd, 1971, br. 11–12, str. 1638–1644.

[50)] Muderis Kuršumlije, Mehmed Refik ef. Muftić, izdao je npr. od 5–9 februara 1907. god. nekolicini svojih učenika »šehadetname« da su bili učenici Medrese i da su u njoj sticali znanje izvjesno vrijeme iz: – imameta, hatabeta i muallimluka i drugih vjerskih pitanja. Šehadetname su dobili:

– Adem (Saliha) Imamović/Hodžić iz sela Župće/Visoko. U Medresi je prveo *osam* godina,
– Ređep (Muharema) Hogić iz Bugojna, proveo jednu godinu i deset mjeseci,
– Abdullah (Hasana) Uzunović iz Gornjeg Vakufa, dvije godine i dva mjeseca,
– Ahmed (Ahmeda) Bilalbegović iz Sanskog Mosta, pet godina i tri mjeseca,
– Mehmed (Ibrahima) Mulamujić iz okoline Sarajeva, četiri godine,
– Hafiz Hasan (hfz. Mehmeda) Dizdarević iz Vitine/Ljubuški, tri godine i dva ipo mjeseca,
– Hafiz Agan (Mehmeda) Mesihović iz Vitine/Ljubuški, tri godine i dvaipo mjeseca.

Šehadetname su ovjeravane od strane šerijatskog suda u Sarajevu. *Arhiv Starješinstva, Fond Ulema medžlisa,* 1907 god., Akt br. 80–83, 103–105 (prepisi, neobrađeno).

Radi poboljšanja naukovanja, na Kuršumliji medresi se uvodi završni godišnji ispit za sve učenike. Desetak godina (1907) iza ove odredbe u Ulema-medžlisu se konstatuje da je ovim ispitom poboljšan ukupan uspjeh učenika u ovoj školi.[52] U praćenju uspjeha učenika Medrese uvedene su i ocjene: *kafi (dovoljan), evsat (dobar), ala (vrlodobar) i aliju e-ala (odličan).*[53]

Sve do 1895. g. školovanje na Kuršumliji je trajalo od 14 do 16 godina, za koje vrijeme bi se prešli predviđeni udžbenici iz predmeta određenih Vakufnamom.

Usljed reformi mekteba u BiH (od 1894.) kao početnog stepena u muslimanskom školstvu, nakon kojeg se ulazilo u medresu, u Kuršumliji se vrijeme školovanja svodi na osam godina, što je, prema nekima bilo nedovoljno da se pređe predviđena literatura iz Vakufnamom određenih znanstvenih disciplina, i to se po njihovom mišljenju moralo odraziti na kvalitet znanja učenika Medrese.[54]

U ispunjenju predviđenog plana i programa u nastavi, Kuršumlija medresa se, u ovo vrijeme, suočavala i sa problemom odliva učenika u druge škole: Šeriatsko-sudačku školu i Darul-mualimin u Sarajevu,[55] nakon što bi za izvjesno vrijeme stekli potrebno vjersko znanje u njoj. Neki učenici su prekidali svoje školovanje i zapošljavali se, što je dovodilo do toga da je viši stepen nastave u Kuršumliji ostajao skoro bez talebe (slušalaca).[56]

---

[51] Posljednju idžazetnamu u Kuršumliji, sa starim nastavnim programom, dao je u predokupacionom periodu (1878) njen muderis Mustafa Hilmi ef. Hadžiomerović, *Spomenica GHB,* str. 54, 151.

[52] *Arhiv Starješinstva, Fond Ulema-medžlisa,* Izvještaj M. Korkuta i Š. Pandže reis ul ulemi od 25. jula 1907., br. 296, fol. 1 (prepis).

Ove ispite i u drugim medresama B i H ozvaničio je Štatut za autonomnu upravu.. iz 1909 god., Čl. 168.

[53] *Arhiv Starješinstva, Fond Ulema medžlisa 1907. god.,* Izvještaj M. T. Muftića muderisa Kuršumlije o broju učenika u medresi i uspjehu od 7. maja 1907 god.

[54] *Arhiv Starješinstva, Ulema-medžlis,* navedeni izvještaj Korkuta i Pandže, br. 296 od 25. jul 1907. god.

[55] E. Mulabdić, nastavnik Darul-mualimina, pišući o 50-godišnjici ove škole veli da je 1891/92 god.: ».. u zadnji čas odlučeno da učenici dviju glavnih medresa Hanikah i Kuršumlije pohađaju Darul mualimin, jer ti đaci već imaju potrebnu naobrazbu iz orijentalnih predmeta, a svakako se spremaju za duhovna zvanja.«

Saradnja Kuršumlije i Darul-mualimina otišla je dotle da se 1913 god. isti »uselio« u njenu zgradu i ostao do 1917/1918.šk. god. kad su se potpuno integrisali. Do dokidanja Darul mualimina svaka od ovih škola imala je svoj program i nastavnike. *Mulabdić, E., Darul-muallimin (o pedesetogodišnjici osnivanja),* Narodna uzdanica, kalendar za 1942. god., Sarajevo, 1941, str. 144,

Spmenica GHB, str. 51.

[56] Na ovaj problem sa zabrinutošću skreću pažnju reis-ul ulemi Š. Pandža i M. Korkut u svom izvještaju od 25. maja 1907. god., kod vlade:

Početna dob polaska u Medresu bila je deset do dvanaest godina pa naviše.[57] Zbog dužine školovanja i različite dobi učenika koji su pohađali Kuršumliju, obuhvatala bi ih obaveza služenja vojske, koja je u ovo vrijeme počinjala sa šesnaestom godinom. Na njeno odlaganje imali su pravo svake godine oni učenici koji »marljivo školu pohađaju.«[58]

Prema slovu Vakufname, školska godina u Kuršumliji dijelila se na ejjāmu t-tahsīl (radne dane) i praznične dane ejjāmu t-ta'tīl (ferije).[59] Nastava je počinjala 1. oktobra, a završavala se 1. jula naredne godine.[60] Dersovi (predavanja) su započinjali poslije sabah-namaza u trajanju po dva sata. U poslijepodnevnom vremenu su slijedili tzv. ikindijski dersovi.

Vrijeme između nastave učenici su provodili u ponavljanju (muzakera) pređenog gradiva, sa naprednijim đacima, i u slobodnom razgovoru, što se obično činilo utorkom i petkom.

Striktna obaveza za sve učenike bili su obavljanje namaza, post i i islamsko moralno ponašanje u Medresi i izvan nje.

Radi održavanja boljeg reda i discipline u zgradi škole, neki članovi Ulema-medžlisa su 1907. g. predlagali da se donese poseban kućni red za Kuršumliju medresu.[61]

»Drugo, što danas postoji Darul mualimin i Mektebi nuvab(Šeriatsko sudačka škola-prim. N. Š.), te koji god donekle osposobljeni softa bude on se tamo uputi te u Nuvab nauku svrši, još u mahkemsku (sudsku-prim. N. Š.) praksu ide. A oni koji Darul-mualimin usporedno sa medresanskom manjkavom naukom svrše, pa se kud mualimom imenuju, ja li medresu ostave, a neki u Carigrad odu, a od ostalih nekoji imam, hatib, muallim, muezin i mutevelija postanu. A neki kućama odu te gore navedeni viši dersovi nemaju se kome nastavljati.

A danas postojeći muderisi vrijedni su po vakufnami dersove predavati. Ali kad se nema kome nisu krivi tome muderisi.« *Arhiv Starješinstva.., Ulema medžlis,* dok. br. 296.

Prema izvještaju muderisa M. T. Muftića 39 učenifka Kuršumlije bilo je podijeljeno na svega pet sunufa/odjela i to prema udžbenicima koje su obrađivali: mantik i multeka (I raz. najstariji učenici) (II raz.) muladžamija i multeka, (III raz.) atali (?) i halebija, (IV raz.) izhar i halebija, I (V raz.) maksud i durijekta (najmlađi učenici). *Arhiv Starješinstva.., Ulema medžlis,* dok. br. 171, do 7. maj 1907.

[57] U navedenom izvještaju muderisa Muftića (7. maj 1907) od početnika (V sunuf) najmlađi je imao 16 godina, a najstariji 25 godina.

[58] *Arhiv Starješinstva, Fond Ulema medžlisa,* dopis Zemaljske vlade za B i H, br. 56555 od 6.4. 1907. god., prepis akta, upućenog Ulema medžlisu. Dopis sličnog sadržja upućen je i reis ul ulemi od Vladinog povjerenika za grad Sarajevo, br. 4478 od 9. 3. 1907 god., u kome se nalazi popis medresa u B i H čiji su učenici oslobođeni od »robote« tj. vojne obaveze u 1907. god.

Pravo na privremeni odgod vojne obaveze učenicima medresa u B i H potvrđeno je i Štatutom za autonomnu upravu 1909. god., Čl. 172.

[59] *Spomenica GHB,* str. XXVIII (vakufname).

[60] *Izvještaj Zemaljske vlade zajedničkom ministarstvu financija za 1906 godinu,* str. 201–203.

[61] Ne znamo da li je ovaj Kućni red za Kuršumliju donešen do konca austro-ugarske uprave u B i H. *Arhiv Starješinstva, Ulema medžlis,* dok. br. 296 od 25. jula 1907. god., fol. 12/b.

III

Zamišljeni program Kuršumlije i želja njenog osnivača da njegova medresa ima ».. veliki ugled među dostojanstvenicima i odličnicima«[62] i da bude »stjecište dobrih, dom savršenih ljudi,«[63] kako pjesnik zapisa na njenom ulazu, bile bi bez smisla da ih nisu kroz stoljeća nastojali ostvariti i dokazati

a) muderisi (nastavnici) i

b) taleba (učenici) ove škole.

Sam Gazi Husrev-beg odredio je profil glavnog ili prvog profesora svoje medrese, kome će u nastavi pomagati još i *mu'id* (korepetitor ili asistent). Od pomoćnog osoblja uz njih stoji još i *domar* (bewwāb) koji se brine o inventaru škole, knjigama i sigurnosti učenika. Sve ove službe funkcionisale su u Kuršumliji tokom austro-ugarske okupacije.

Od muderisa se zahtijeva da bude čovjek svestrano obrazovan, uzornog islamskog vladanja, kreativan i sposoban da vodi nastavu u Medresi, da vrši nadzor nad vakufskim institucijama, a po potrebi da i fetve izdaje u Sarajevu.

Austro-ugarska okupacija na sva tri ova položaja (muderis, nazir i muftija) zatiče Mustafu Hilmi-ef. Hadžiomerovića (1816-1895), koji će 17. oktobra 1882. biti imenovan prvim reis-ul-ulemom u Bosni i Hercegovini. I sām je završio Kuršumliju medresu, a potom se usavršavao na višim školama u Carigradu. S uspjehom je vršio dužnost prvog muderisa Kuršumlije medrese trideset pet godina, od 1853. do 1888. godine kad je dao i dvije idžaze.[64]

Na dužnosti prvog muderisa naslijedio ga je sin mu Mehmed Refik-ef. Muftić (1854–1916) i tu dužnost sa uspjehom obavljao dvadeset osam godina. Zanimljivo je da je i ovaj muderis svoje obrazovanje stekao prvo u Kuršumliji medresi, a zatim ga dopunio u Carigradu. Uz dobro stečeno islamsko obrazovanje, poseban afinitet je imao prema orijentalnim jezicima.[65]

Savjesno je obavljao svoju dužnost muderisa zahtijevajući puni red i disciplinu u Medresi.[66] U doba velikih društveno-civili-

---

[62] *Spomenica GHB*, str. XXVIII (vakufname).

[63] *Mujezinović, M., Islamska epigrafika B i H*, V. Masleša, Sarajevo, 1974, I, str. 295–296.

[64] Spomenica GHB, str. 151.

[65] Ibid, str. 150–152.

[66] Pored GH vakufname na ovo je muderisa obavezivao i čl. 171 odbrenog Štatuta za autonomnu upravu..., kao i to da »... se ne smiju baviti nikakvim drugim poslom, koji će ih smetati u nastavi i koji nije u skladu s njihovim muderiskim zvanjem.«

zacijskih promjena u kojima su se, nakon austro-ugarske okupacije, našli Muslimani BiH, nije bilo lahko naći se na kormilu jedne od najstarijih islamskih obrazovnih institucija u njoj. Bila je to zaista velika odgovornost koja je pored volje zahtijevala i dobro poznavanje sopstvenih prilika.

Kao i u prethodnom periodu, u vrijeme austro-ugarske okupacije materijalni stimulans muderisa Kuršumlije medrese bio je dostojan njegovog položaja, angažovanosti i odgovornosti. Uz muteveliju Gazi Husrev-begova vakufa bio je najbolje plaćena osoba Gazijinih institucija. Od 1880. do 1900. godine imao je mjesečna primanja od 137,50 kruna, godišnje 1.650 kruna,[67] a od 1900. do 1910. godine ova primanja iznose mjesečno 275 kruna, godišnje 3.300 kruna.[68] Narednih godina (1911–1913) primanja se povećavaju i mjesečno iznose 304 krune i 16 helera, godišnje 3.650 kruna.[69]

Neke službe pri institucijama Gazi Husrev-begova vakufa trdicionalno su postajale nasljedne, što je bio slučaj i sa mjestom prvog profesora Kuršumlije medrese. Ovakva smjena ponekada je znala donijeti i neugodnosti ovim institucijama, što se desilo pred kraj života i Mehmed-ef. Muftiću. Pošto mu sin Hilmi, koji ga je trebao naslijediti na mjestu muderisa, nije bio još završio nauke, nije ni mogao doći na njegovo mjesto, usljed čega je došlo u Medresi do nesporazuma između učenika i njihovog muderisa Muftića.[70]

Ulema-medžlis je 1916. godine postavio Muhammed-ef. Tufu (1882–1939) na položaj prvog muderisa Kuršumlije, kao zastupnika Hilmi-ef. Muftića, koji je bio na naukama. Na ovom položaju Muhammed-ef. Tufo je ostao do 1920. godine.[71] I ovaj muderis je svoje osnovno i srednje obrazovanje stekao u rod-

---

Prema Štatutu muderisi su se morali povinovati naredbama Ulema-medžlisa i organa koji on imenuje. *Štatut,* str. 84–85.

[67] *Arhiv GH biblioteke, Defteri prihoda i rashoda GH vakufa* (neevidentirani) za god. 1880/81, 1882/83, 1884/85, 1885/86, 1890, 1891, 1892, 1894, 1895, 1899. god.

[68] Obračun plate muderisa, kao i ostalih zaposlenih i angažovanih u ustanovama GH vakufa vršen je prema vrijednosti srebrnih dirhema dnevno, kako je vakufnamom određeno. Vrednovanje dirhema sa tekućom monetom nije bilo podjednako za sve što joj je kako ćemo vidjeti znalo stvoriti probleme. *Defteri prihoda i rashoda,* GH biblioteka, 1900–1910 god.

[69] *Defteri službi (Vezaif defteri)* GH vakufa, GH biblioteka (neinventarisano) za god. 1911–1913.

[70] *Spomenica GHB,* str. 152, Izgleda da je bilo prigovora i na sposobnost muderisa još 1907. god. Vidi napomenu 56.

[71] *Spomenica GHB,* str. 152, Kreševljaković, H., Merhum Muhamed ef. Tufo, Narodna uzdanica, kalendar, Sarajevo, VIII/1940, str. 240–242.

nom Sarajevu, da bi se kasnije specijalizirao u Carigradu (1908. g.).

Prema raspoloživim podacima, Kuršumlija medresa je dobila 1900. godine i drugog muderisa. Bio je to Abdulah ef. Bajrić. vekil/zamjenik šejha Gazi Husrev-begovog hanikaha, poznat pod imenom Mula-efendija. Porijeklom je bio iz Žepča pa je nazvan Žepčak. Više obrazovanje je stekao u Carigradu. Od 1888. godine službovao je na Hanikah-medresi kao muderis i učitelj tesavvufa. I kad je prešao da radi na Kuršumliji, nije prekidao vezu sa Hanikahom i teasvvufom, što upućuje na tradicionalno dobru saradnju ovih dviju Gazijinih institucija, koje su se po reformi 1920/1921. godine sjedinile u jednu ustanovu pod imenom Gazi Husrev-begova medresa.[72)]

Bajrića je u njegovom odsustvovanju, zbog obavljanja hadža, zamjenjivao hafiz Hamdi-ef. Berberović, koji je kasnije postao treći muderis Kuršumlije medrese.[73)]

Plata drugog muderisa je bila znatno manja od plate prvog. Iznosila je u periodu od 1900. do 1913. godine 83,33 krune mjesečno, godišnje 1.000 kruna.

Pojačan interes za obrazovanjem u muslimanskoj sredini, mogućnost sticanja orijentalno-islamskog predznanja na Kuršumliji, kao jedan od uslova za upis u Šeriatsko-sudačku školu i Darul-muallimin, preko čijih se kvalifikacija i diploma lakše dolazilo do zaposlenja u javnim službama (školstvo, sudstvo, državna zvanja općenito), uvećavao je broj učenika u ovoj medresi, bar u početnom stadiju školovanja, čime se nametnula potreba angažovanja i drugog, a kasnije i trećeg muderisa.

Od samog početka rada ove medrese prvi muderis imao je *mu'ida* (asistenta), koji mu je pomogao u procesu nastave i bio mu koordinator u vaspitanju i odnosima sa učenicima. Najčešće je to bio napredniji i izrasliji polaznik Medrese, ili njen svršenik koji je svojim kolegama pomagao u nastavi, ponavljanju i savlađivanju pređenog gradiva kao i održavanju reda i discipline u ovoj školi internatskog tipa.

U periodu austro-ugarske uprave zabilježena su imena sljedećih mu'ida Kuršumlije medrese:

– Mehmed-ef. Muftić iz Sarajeva (1880/81. do 1884),

[72)] *Spomenica GHB*, str. 53, 159.

[73)] Isto, str. 51,

[74)] *Defteri službi GH vakufa*, za god. 1900–1913.

– Ibrahim-ef. Repovac (Konjic), Osman-ef. Botonjić (Ključ) 1884/1885),
– Hifzi-ef. Muftić (1885/86),
– Hafiz Muhamed-ef. Hadžimulić (Sarajevo) (1890–1892),
– Hafiz Abdullah-ef. Sofić (G. Vakuf) (1893–1900),
– Salim-ef. Muftić (Sarajevo) (1900–1914).[75]

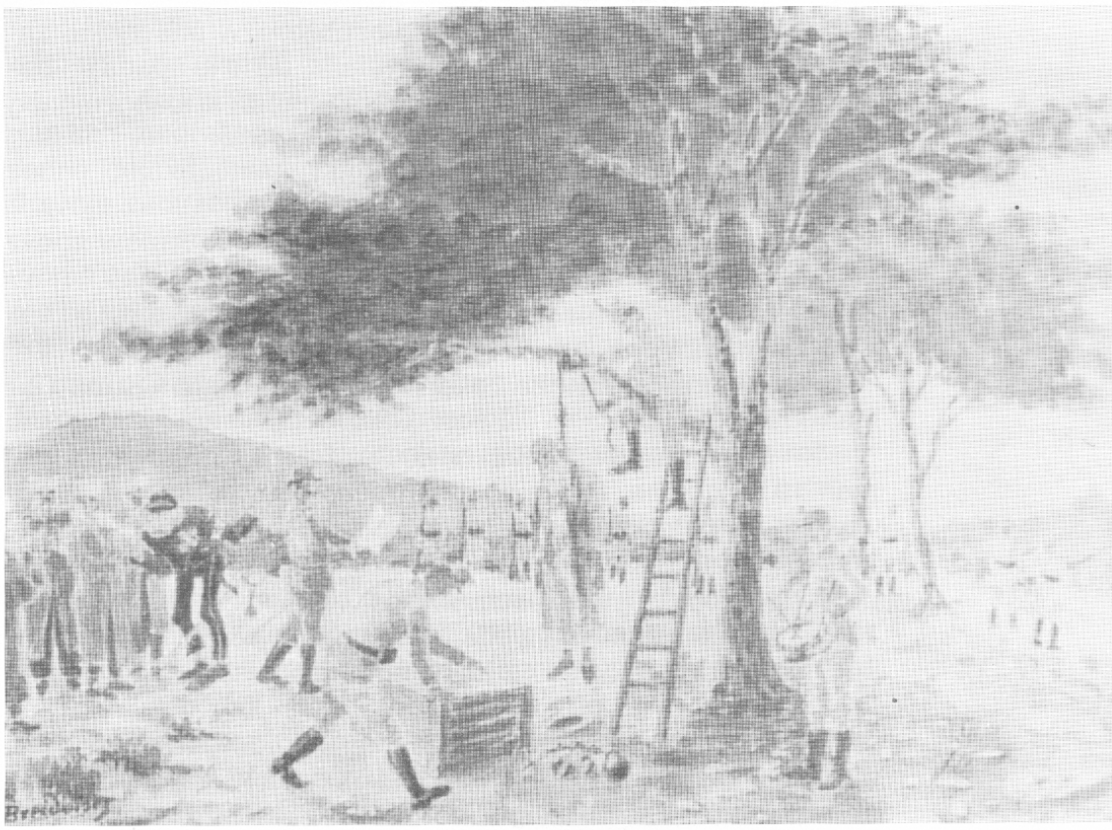

Umjetnička slika kao dukument: vješanje hfz. Muhamed-ef. Hadžijamakovića pod Goricom u Sarajevu

Mu'idi su bili i finansijski stimulisani. Do 1885. godine imali su godišnju platu 1.080 groša, a od te do 1900. godine mjesečna primanja mu'ida iznosila su 7,50 kruna, 90 kruna godišnje.[76] Vremenom se ovaj iznos povećavao i od 1900. do 1910. godine mjesečna plata mu'ida iznosi 15 kruna, odnosno 180 kruna godišnje. Do početka prvog svjetskog rata (1914) plata mu je porasla na 50 kruna mjesečno.[77]

[75] Pored navedenih imena mu'ida Spomenica GHB 400-godišnjice u ovom vremenu spominje još i: – Mustafu Ljubinca, Abdullaha Džonlagića, Saliha Abdukića i Hafiz Mustafu Žepčaka, *Spomenica GHB,* str. 152.

[76] *Defteri dnevnih prihoda i rashoda GHB vakufa* za god. 1880–1900.god.

[77] *Defteri službi (Vezaif defteri) GH vakufa,* za god. 1900–1913.god.

Normalnom radu Medrese doprinosio je i (bevvab) *domar.* Po Vakufnami, dužnost mu je bila »... briga o knjigama (biblioteci), čuvanje inventara, otvaranje i zatvaranje vrata Medrese!«[78]

Očito je da domar Kuršumlije medrese nije bio običan vratar i čovjek bez ikakvih kvalifikacija kad mu se povjerava biblioteka i briga o kućnom redu i disciplini u školi. Za ove dužnosti bevvab je dobivao nagradu od dva dirhema dnevno, uz druge prinadležnosti koje je imalo ostalo osoblje, tzv. murtezika, zaposleno pri institucijama Gazijinog vakufa, u što je spadala i besplatna ishrana. Kao bevvabi u Kuršumliji medresi tokom njenog rada u austro-ugarskom periodu evidentirani su:

– Mula Derviš (1880/81 – 1884/85),
– Mula Alija (1885/86),
– Šaćiragić Mula Hasan (1890–1892),
– Buhić Mehmed (1894–1895),
– Delić Arif (Pruščak) (1896–1904),
– Imamović Jusuf (1905–1910),
– Mulahalilović hafiz Zekerija, Krupalija Zejnil i Kurto Osman (1911–1912),
– Eminović Hasan, Selimović Sulejman, i Omerhodžić Osman 1913. godine, koji je postao i mu'id na Medresi.

Plata domara, kao i primanja ostalih pri Gazijinom vakufu varirala je najčešće, zbog nejednakog vrednovanja vrijednosti dirhema u odnosu na tekuću monetu u zemlji. Od 1880. do 1890. godine domarova plata iznosila je mjesečno 55 groša, 660 groša godišnje, a od 1890. do 1899. godine 4,58 kruna mjesečno.

Narednih godina primanja domara su se nešto povisila i od 1900. do 1909. godine mjesečno iznose 9,16 kruna, 110 kruna godišnje, a već 1910. godine godišnje je iznosila 137 kruna (11,42 mjesečno). 1912. i 1913 godišnja plata je 240 kruna, odnosno 20 kruna mjesečno.[79]

Prema evidenciji Deftera prihoda i rashoda Gazi Husrevbegova vakufa, mnogi zaposleni pri njegovim institucijama, izuzev prvog muderisa Kuršumlije medrese, mogli su vršiti i još neku službi pri Vakufu i tako popravljali svoju materijalnu egzistenciju.

Taleba (učenici) Medrese bili su ti koji su svojom školskom i vanškolskom aktivnošću opravdavali osnivanje i postojanje

---

[78] *Spomenica GHB*, str. XXVIII (vakufname).

[79] *Defteri dnevnih prihoda i rahsoda GH vakufa*, za god. 1880–1886, 1890–1899, 1900–1913. god.

ove škole. Od njih se traži da ispune Vakifovu želju, roditeljsko i uopće narodno očekivanje, lijepim ponašanjem i dobrim učenjem,[80] i da po tome Gazijina medres bude cijenjena i priznata.

Želja svih bila je očito doći do kvalitetno islamski odgojene i obrazovane uleme, koja će imati snage i znanja da ponese breme vjerske, moralne i druge odgovornosti u podizanju i humaniziranju budućih naraštaja muslimana u ovim krajevima.

Indikativne su, u ovom smislu, riječi mutevelije Gazijinog vakufa H. Mutevelića u njegovom apelu i traženju od odgovornih institucija u BiH da se popravi i u red dovede stanje Kuršumlije i Hanikah-medrese: ».. Svako razdoblje u historiji ima i svoje zasebne ideje društvene i prosvjetne, i Gazi Husrev-beg, osnivajući svoju zadužbinu, položio je glavno težište na ideje i nazore svoga vremena, ali kao čovjek bistra i široka pogleda znao je u svome zapisu (vakufnami) postaviti i takvih zasada koje, izvršuju li se kako treba, mogu uvijek i u svako vrijeme da budu od velike koristi prosvjetno za muslimane Bosne i Hercegovine. U takve namjene ide u prvom redu njegova Kuršumli i Hanikah-medresa. Prva ima da posluži kao teološki zavod za odgajanje mladeži za svešteničkí stalež u prvom redu, a da inače bude rasadnik kulture i prosvjete..«[81]

Nije nam poznato koliko učenika je zatekla austro-ugarska okupacija u Kuršumliji medresi u Sarajevu. Tri godine iza tih događaja, 1880/81. godine, iz Deftera prihoda i rashoda Gazi Husrev-begova vakufa prema podjeli dirhemluka (stipendije) učenicima (dva puta godišnje, u julu i decembru) saznajemo da je u toj školskoj godini bilo dvadeset šest »unutarnjih« učenika u Kuršumliji medresi.[82] Narednih nekoliko godina broj učenika ove medrese je varirao, ali ih je u prosjeku bivalo 24, jer su neki prekidali ili završavali svoje školovanje, a na njihovo mjesto su dolazili drugi.

I slijedećih deset godina, 1885–1895.,[83] broj učenika u Kuršumliji je promjenljiv, ali je u prosjeku na spisku njih 24.

Sa izvjesnim promjenama u imenima učenika koji su dolazili i odlazili, u Kuršumliji je, prema zvaničnoj evidenciji od 1896. do 1900. godine i dalje bilo po 24 »unutarnja« učenika.[84] Vezaif

---

[80] Spomenica GHB, str. XXVII (vakufnama).

[81] *Arhiv Starješinstva, Ulema medžlis*, Prepis pisma mutevelije GH vakufa H. Mutevelića Zemaljskoj vladi za BiH od 4. maja 1907. god.

[82] Vidi spisak učenika Kuršumlije iz 1880/1881. godine, prema Defteru rashoda GH vakufa za tu godinu.

[83] Vidi spisak učenika od 1885–1895. godine.

[84] Vidi spisak učenika od 1896–1900. godine.

defteri (defteri službi) Gazijinog vakufa su za svaku godinu od 1905. do 1913. bilježili izdatak za 24 učenika Kuršumlije medrese.[85]

Da je broj učenika Kuršumlije bio znatno veći od 24 govori nam jedan izvještaj njenog prvog muderisa Mehmed-ef. Muftića (7. maj 1907. g.) u kojem se nalaze imena 39 učenika raspoređenih u pet razreda (sunuf)[86], prema udžbenicima koje su obrađivali.

U stvari, radi se o ukupnom broju učenika Kuršumlije koji su je pohađali, a ne samo 24 učenika koji su imali pravo na potporu od uprave Gazijina vakufa, po čemu su njihova imena i broj ušli u finansijsku dokumentaciju Vakufa.

Čak je, prema drugim podacima, godinu dana ranije, 1906/1907.godine, broj učenika Kuršumlije bio i veći od 58 učenika, i to onih koji su prešli šesnaest godina života i pali pod vojnu obavezu (robotu), i za njih ulema-medžlis traži odgodu.[87] Iznesena razlika u broju učenika Kuršumlije medrese u austrougarskom periodu tumači se činjenicom da je dokumentacija uprave Gazi husrev-begova vakufa bilježila samo imena onih učenika koji su bili »unutarnji«, dakle koji su se hranili i stanovali u zgradi Kuršumlije. To su tzv. dahil (unutarnji), dok (harudž) vanjske učenike, prema kojima Kuršumlija nije imala materijalnih obaveza, izostavlja.[88] Podaci iste dokumentacije za godine 1911/12,[89] 1913. i 1914.[90] i dalje pokazuju 24 »unutarnja« učenika u Kuršumliji medresi.

---

[85] *Arhiv GH biblioteke u Sarajevu,* Defter službi GH vakufa od 1905–1913. god., str. 100.

[86] Pored imena i prezimena izvještaj pruža i neke druge važne podatke o učenicima kao: godinu stupanja u medresu, strosnu dob učenika, mjesto porijekla, stepen/razred i uspjeh u školi. Vidi spisak učenika u 1907 god.

[87] *Arhiv Starješinstva, Ulema-medžlis,* Iskaz o pet sarajevskih medresa čiji se učenici predlažu za odgodu »robote«, (prepis) 1907 god. i Iskaz o bosanskohercegovačkim medresama za 1906/1907. god. (prepis) od 16. juna 1907. god.

[88] U svom dopisu Zemaljskjoj vladi za B i H, mutevelija GH vakufa tvrdio je 1907. godine da u obje Gazine medrese ima preko stotinu učenika. Komisija Ulema-medžlisa iste godine u svom izvještaju reis ul ulemi ispravlja ovaj broj i svodi ga na 39 učenika u Kuršumliji i 36 učenika u Hanikah medresi. U oba slučaja radi se samo o unutarnjim učenicima dok se vanjski đaci ne spominju.

Međutim, drugi podaci (Iskaz za odgodu vojske) govore da je upravo te 1907. god. u Kuršumliji bilo 39. unutarnjih i 19. vanjskih učenika, a u Hanikahu 30. unutarnjih i 27. vanjskih učenika. *Arhiv Starješinstva, Fond Ulema medžlisa,* dok. br. 296 (prepis) od 25. juli 1907 god. Iskaz o bosanskohercegovačkim medresama za škol. godinu 1906/1907 god. br. 482 (prepis), od 29. juna 1907 god.

[89] Vidi spisak učenika za 1911/1912 god.

[90] Vidi spisak učenika u 1913 i 1914 godinu.

U kriznim ratnim godinama (1914–1918) broj učenika Medrese varirao je pa i opadao[91], jer su neki prekidali školovanje zbog vojske, zdravstvenih razloga[92] ili ekonomskih teškoća porodica.

Zahtjev da učenici Darul-mualimina (Muslimanske učiteljske škole) 1890/91 – 1919/20) radi višeg vjerskog obrazovanja istovremeno pohađaju i neku od sarajevskih medresa, doprinosio je prilivu slušalaca i na Kuršumliji medresi, koja je i pored izvjesne stagnacije još uvjek slovila za najkvalitetniju.

Polaznici Darul-muallimina su istovremeno pomagali ovoj medresi ne samo brojem, nego i kvalitetom. Činili su to svojim obrazovanjem jer je na učiteljskoj školi bilo mnogo više svjetovnih predmeta, drugog pisma: latinice i ćirilice, kao i novih pedagoških metoda u nastavi.

Međuuticaj starog i novog, čija je transmisija tekla i kroz učenike ove dvije vaspitno-obrazovne ustanove, samo je pojačan smještajem Darul-mualimina u zgradu same Kuršumlije medrese 1913. godine. Na ovaj način ove dvije škole gotovo sudbinski vezale su se jedna za drugu.

S ciljem osavremenjenja islamskog vaspitno-obrazovnog procesa u mektebima i vjeronauke u državnim osnovnim i srednjim školama, putem savremeno školovanih vjeroučitelja, Ulema-medžlis odlučuje otvoriti 1916/1917. godine osmorazrednu okružnu medresu u Sarajevu. Ovim potezom postalo je izlišno postojanje Darul-mualimina, kome se te godine dokida prvi razred, a naredne tri godine ova škola potpuno prestaje sa radom. Nestankom Darul-mualimina primjetno opada i broj učenika na Kuršumliji i Hanikah-medresi, i dovodi se u pitanje njihov opstanak.

Nakon ovog neuspjelog pokušaja sa okružnom medresom, doći će do sjedinjenja Kuršumlije i Hanikah-medrese u jednu, Gazi Husrev-begovu medresu.[93]

---

[91] Prema blagajničkom izvještaju GH vakufa od 1. maja 1916. god. isplaćeno je devetnaestorici (19) učenika Kuršumlije medrese po 42 krune na ime stipendije za mjesec april 1916. god. i to za:

a) tajin/hranu ... 30 k., i

b) dirhemluk/džeparac ... 12 kruna.

[92] Naredbom Vakufsko mearifskog saborskog odbora u Sarajevu br. 3162 od 18. februara 1915. godine uprava GH vakufa isplatila je 405 kruna đacima Kuršumlije i Hanikah medrese, na ime putnih troškova odlaska kućama jer su škole zatvorene.

Dr. Milan Jojkić ispostavio je 24. februara 1915. god. svoj račun upravi GHB vakufa za liječenje đaka Kuršumlije i Hanikah medrese.

Arhiv GH vakufa u Sarajevu, dok. br. 138 od 28. februara 1915, i br. 134 od 25. februara 1915. godine.

[93] *Spomenica GHB,* str. 50–53.

IV

Kontakt nastavnika i učenika u Medresi tekao je usmenom i pisanom riječju, putem dersa (predavanja) i udžbenika i literature predviđenih za realizaciju Vakufnamom određenog programa. Nastavnici Kuršumlije medrese, kao i drugih naših medresa, obično su se služili udžbenicima koji su se stoljetnom upotrebom u vaspitno-obrazovnom pogledu u islamskom svijetu pokazali najprikladnijim za neki predmet u nastavi određenog stepena.

Učenost, obrazovanje i ličnost muderisa u nastavi pokazivala se u tumačenju i pojašnjenju štiva iz dotičnih djela i udžbenika.[94]

U izvještaju Mehmeda Refika Muftića, muderisa Kuršumlije medrese, za 1907. godinu kao udžbenici, po kojem su raspoređeni i u nastavi stepenovani učenici, bili su: *Durijekta,*[95] *Izhar,*[96] *Halebija,*[97] *Muladžamija*[98] *i Multeka.*[99]

Naravno, njima treba pridodati i drugu brojnu literaturu, kojom su se učenici i nastavnici Kuršumlije služili kao pomoćnom literaturom iz Gazi Husrev-begove biblioteke, koja se od 1863. godine osamostalila u zasebno sagrađenu zgradu uz bok munare Begove džamije nakon što je dugo vremena bila u sklopu Kuršumlije medrese.[100]

Udžbenici kojim su se služili učenici Kuršumlije medrese bili su uglavnom na arapskom i turskom jeziku, ali pred kraj austro-ugarske uprave sve više ulazi i materinski jezik. Pisani su arapskim pismom, bez obzira na jezik. Upotreba latinice je ap-

---

[94] Učenici su hvatali bilješke profesora i pisali ih sa strane knjige, ili između redova originala. Tako su nastajale tzv. *hašije* glose, pa i super glose na pojedina djela, naravno nakon što bi dotični muderis svojim potpisom autorizovao bilješke svojih učenika.

[95] *Udžbenik o osnovama islamskog vjerovanja (iman) i vjerskim dužnostima (ibadet).* Napisao ga je Muhammed b. Esad ef. b. Abdullah Imamzade El-Honevi, kadiasker, (umro 1267/1850).

[96] Puni naslov djela je »*Izhāru l-esrār fī n-nahw*« i obrađuje arapsku sintaksu. Pisac mu je Muhammed b. Pir Ali El-Bergiwi (um. 981/1573).

[97] Fikhsko djelo (priručnik o namazu) ustvari komentar na djelo »*Munjetu l-musallīn...*« *od El-Kašgarija S. M. M.* (um. 705/1305) koje je napisao Ibrahim b. Muhammed El-Halebi (um. 956/1549). Postoje dvije verzije ovog Halebijevog komentara: šira Halebi kebir i kraća: Halebi sagir.

[98] Predstavlja opširniju gramatiku arapskog jezika. Original naslova je »El-Fewaid ed-dijaijje«. Djelo je napisao Mulla Abdurrahman El-Džami.

[99] Ovo djelo je dugo vremena služilo kao udžbenik fikha u medresama, autor mu je Ibrahim b. Muhammed El-Halebi (um. 956/1549).

[100] *Šukrić, N., Gazi Husrev-begova biblioteka,* Anali GH biblioteke, Sarajevo, 1983, knj. IX–X, str. 296-297.

solutno prisutna kod onih učenika koji pohađaju Darul-mualimin paralelno. U pogledu obnove udžbeničke literature u bosansko-hercegovačkim medresama, pa i u Kuršumliji, ni zaključci Druge prosvjetne ankete 1911/1912. g. nisu donijeli skoro ništa novo. I dalje su u program ušla mnoga klasična djela[101], stara i.po više stotina godina.

Za socijalnu strukturu učenika i ostalog osoblja Kuršumlije medrese može se reći da je bila šarolika. Bilo je djece iz seoske i gradske sredine, djece poljoprivrednika, zanatlija, ulemanskog i trgovačkog staleža. Učenici su bili iz skoro svih krajeva Bosne i Hercegovine.[102] U periodu austro-ugarske okupacije u BiH je preovladavalo seosko stanovništvo, pa je normalno očekivati da je većina talebe ove medrese bila sa sela.

Kako je osnivač Kuršumlije svojim učenicima ostavio pravo na besplatno školovanje, pa i na (dirhemluk) džeparac, to je bila dobra prilika i za mnogu nadarenu siromašniju muslimansku seosku i gradsku djecu da se obrazuju.

Makar da su prihodi Gazi Husrev-begovog vakufa bili dosta dobri, bilo je perioda i u vremenu austro-ugarske uprave u BiH[103] kad je materijalno stanje Kuršumlije i Hanikah-medrese učenika i ostalog osoblja znalo biti dosta teško.

Na ovo je ukazivao vanjski izgled Medrese, njeni loši unutarnji higijenski uslovi i tjeskoban smještaj učenika, loša ishrana, slaba odjevenost te minimalno zagrijavanje soba i učionice, opadanje kvaliteta nastave i nezainteresovanost učenika.

Razlozi ovom su mogli biti subjektivne i objektivne prirode, npr. umanjen budžet Gazijinog vakufa za njegove institucije u okviru objedinjenih bosanskohercegovačkih vakufa, ili loša raspodjela budžetskih sredstava unutar Gazi Husrev-begovih ustanova. U oba slučaja, neko vrijeme su štetu trpile Gazi Husrev-begove institucije, naročito one od vitalnog značaja kakve su bile Kuršumlija i Hanikah-medresa.

Bez namjere uopštavanja, iznijet ćemo dostupan nam primjer za dva slučaja. U upućenoj predstavci Zemaljskoj vladi za BiH (4. maja 1907.) upravitelj Gazijinog vakufa G. Hamidbeg

---

[101] *Zapisnici prosvjetne ankete.., str. 102.*

[102] *Evidentna su u dokumentaciji GHB vakufa slijedeća mjesta: Sarajevo, Konjic, Mostar, Ljubuški, Srebrenica, Tuzla, G. Tuzla, Prusac, Rogatica, Nevesinje, Foča, Prozor, Donji i Gornji Vakuf, Bugojno, Jajce, Žepče, Visoko, Zenica, Varcar Vakuf, Kulen Vakuf, Dubica, Fojnica, Gračanica, Maglaj, Duvno, Ključ, Kakanj, Brčko, Prijedor, Čajniče, Gradačac, Kotor Varoš, Kozarac, Glasinac, Bileća itd.*

[103] *Spomenica GHB,* str. 107.

Mutevelić, iznoseći neka svoja gledišta i prijedloge o unapređenju Gazi Husrev-begovih institucija u cjelini, a medresa posebno, dotiče se i njihovog materijalno-finansijskog stanja i teškoća na tom planu.

U obrazloženju stoji: »Gazi Husrev-begov vakuf raspolaže godišnjim prihodom od 125.00 kruna, a kad bi se ovaj sav prihod upotrijebio u smislu Vakufname i Vakifove namisli, sve bi po njemu zasnovane institucije mogle biti u najboljem redu, a vakuf bi s godine na godinu rastao i napredovao.

Ali, žali Bože, nije tako. Novom uredbom, koja se ne da nikako svesti u suglasje sa Vakufnamom, oduzimlje se ovom vakufu svake godine 40.000 do 45.000 kruna u centralnu zakladu i troši se na kojekakve druge svrhe, što sve nije u suglasju sa Vakifovom namisli niti njegovom Vakufnamom.«[104]

Da ni unutar uprave Gazi Husrev-begova vakufa u to vrijeme nije bilo sve u redu, posebno s učenicima medresa, govori nam pritužba i molba 46 učenika upućena u dva maha (1906. i 1907.) Zemaljskom vakufskom povjernstvu za BiH, kao i nekim drugim institucijama u zemlji.

Posljednja od tih molbi razmatrana je na prvom zasjedanju ovog povjerenstva 5. marta 1907. godine,[105] i evo nekoliko izvoda iz nje:« Mi, potpisana taleba Gazi Husrev-begovih medresa ponovo se obraćamo ovom našom preponiznom molbom na patriotizam i insanijet (čovječnost – primj. N.Š.) Vas članova tog slavnog povjerenstva, da ove godine budete obzirniji prema nama i našim opravdanim tražbinama nego li do sada.

Kako je poznato i tom slavnom povjerenstvu, Gazi Husrev-begova Vakfija određuje plaće i druge izdatke na dirheme. Još u istoj stoji jasno napisano, da se samo u pomanjkanju sredstava mogu dirhemi sniziti, a ako se snizuju, da se srazmjerno imadu svačiji sniziti. Današnja praksa kod uprave Gazi Husrev-begova vakufa ne odgovara Vakfiji. Dalje, u Vakfiji je propisana i kakva ima biti hrana za nas talebu. No mi ni izdaleka ne dobivamo onoliko i onakve hrane kakva je propisana u Vakfiji... Biće poznato svoj gospodi Povjerenstva da mi, sohte (učenici – primj. N.Š.) oskudjevamo svačim. Više smo goli nego obučeni. Više gladni nego siti. Više u studenu, nego u vruću itd. Mi puno ne tražimo. Mi tražimo jedino to, da nam se dirhemi isplaćuju u

---

[104] *Arhiv Starješinstva IZ, Ulema medžlisa,* dok. br. 208 od 4. maja 1907. (prepis).

[105] *Arhiv Starješinstva, Ulema medžlisa,* Prepis zapisnika prve sjednice Zemaljskog vakufskog povjerenstva za B i H, od 5. marta 1907.

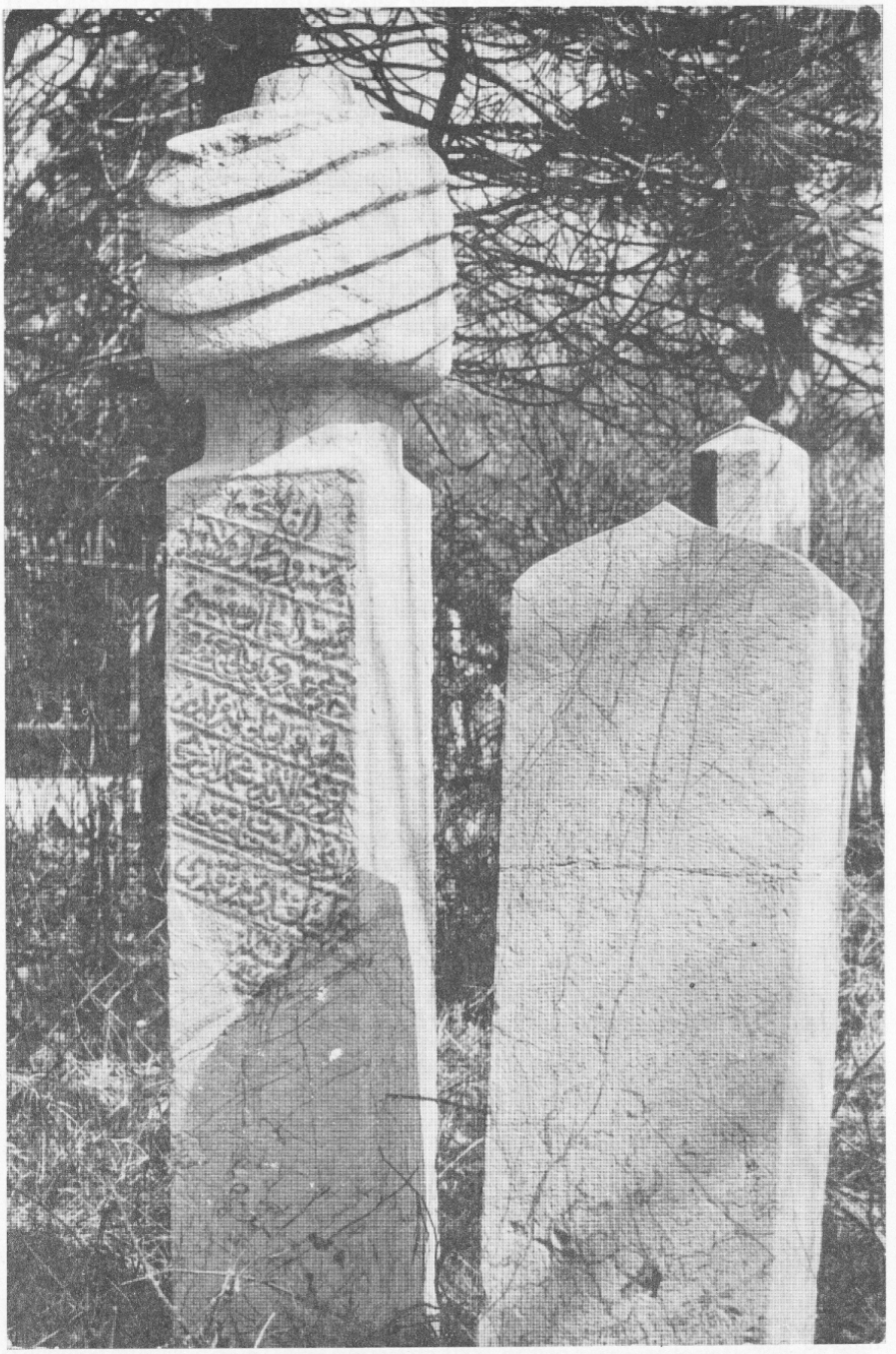

Nišani Hilmi-ef. Hadžiomerovića, upravitelja Kuršumlije medrese i prvog reis-ul-uleme Islamske zajednice

pravoj svojoj vrijednosti. Ako merhum-Gazijin vakuf nema toliko prihoda, da bi nam se mogli dirhemi upodpuniti, a ono bar nek nam se izjednače sa drugim, jer danas se što kome (zgodnim) dirhemi računaju 60 helera, a nama (siromasima) 4 helera.[106]

Kolika je nepravda, to cifre pokazuju, pa nije nužno da drugih dokaza navodimo.«[107]

Članovi Zemaljskog vakufskog povjerenstva za BiH donekle su uvažili zahtjeve učenika, ali, izuzev Džemaludin-ef. Čaušević,[108] nisu se žurili u popravljanju tog stanja. Istina, određeno je da komisija Povjerenstva ispita stvar oko hrane i da se poduzmu koraci da se ona poboljša, dok se za izjednačenje vrijednosti dirhema uvjetuje popravak sveukupnog stanja u medresama, naročito u nauci i uspjehu, kao jednom od uvjeta Vakifa.

Dirhemluk ustanovljen Gazijinom Vakufnamom kao dnevni džeparac od dva dirhema,[109] isplaćivan je u vidu stipendije šestomjesečno (juli i decembar) u iznosu koji je varirao. Po nepisanom pravilu,[110] stipendija je isplaćivana dvadeset četvorici učenika Kuršumlije medrese.

Prema finansijskim knjigama uprave Gazijina vakufa, to je izgledalo ovako:

– 1880/81 – 1885/86. za stipnedije 24 učenika Medrese isplaćeno je ukupno za godinu 4.320 groša, ili 180 groša po učeniku, 15 groša mjesečno za svakog,[11]

---

[106] Na nepravilno vrednovanje dirhema u platama i primanjima tzv. murtezike angažovanih u raznim službama GH vakufa, i učenika Kuršumlije i Hanikah medrese govori i izvještaj M. Korkuta i Š. Pandže, članova povjerenstva i Ulema medžlisa, podnesen reis ul ulemi 25. jula 1907. godine, gdje se veli da se nekome dirhem vrednuje 4–5 helera, a drugima po 100 helera za jedan dirhem.

[107] Navedeni zapisnik prve sjednice Zemalj. vakuf. povjerenstva od 5. marta 1907. godine.

[108] Džemaludin Čaušević, član Povjerenstva, zahtjevao je da se učenicima odmah povisi vrijednost dirhema na 10 helera, i uopće smatrao je učeničke zahtjeve opravdanim.

[109] *Spomenica GHB,* str. XXVIII (vakufname).

[110] *Vakufnama GH* ne spominje broj učenika koji će boraviti i sticati nauku u Kuršumliji medresi, nego samo određuje da se »ima davati hrana i dirhemluk/džeparac svim onim koji stanuju u njoj.«

Na pisanje mutevelije GHB vakufa, jula 1907. godine, o lošem stanju u GH medresama zbog prekobrojnosti učenika u njima, komisija Ulema medžlisa (Š. Pandža i M. Korkut) mu odgovara da je« *od starina bio običaj* u ovim medresanskim odajama po *trojica,* a u većim dvijema odajama po *četvorica* i po *petorica* softi stanovati.« (podcrtao N. Š.) Nije istina da po vakufnami u Kuršumliji medresi ne smije biti od 24 učenika više..« *Arhiv Starješinstva, Ulema medžlis,* Izvještaj Š. Pandže i M. Korkuta reis ul ulemi od 25. jula 1907. (prepis).

[111] *Arhiv GH biblioteke,* Defteri prihoda i rashoda (neregistrovani), za god. 1880/81–1885/86. god.

– 1890–1910. g.[112] ukupan godišnji izdatak za stipendije 24 učenika Kuršumlije iznosio je 720 kruna, ili 30 kruna po učeniku godišnje, odnosno 2,50 kruna mjesečno,

1911–1914. g.[113] ukupan izdatak za stipendije 24 učenika iznosio je 3.504 krune, ili 146 kruna godišnje po učeniku, odnosno 12,20 kruna mjesečno za svakog. Očito da je zahtjev učenika Medrese da im se povisi vrijednost dirhemluka uvažen i da im se ekonomski položaj nešto poboljšao.[114]

Ratne godine donijele su dosta nevolja stanovništvu BiH, pa i učenicima Kuršumlije medrese. Jedna od tih nevolja bila je zatvaranje Gazi Husrev-begovog imareta (javne kuhinje) 1915–1920, u kojoj se hranila murtezika, učenici medresa, putnici namjernici i gradska sirotinja.[115]

Kao naknadu za to, »unutarnji« učenici Kuršumlije, njih 19, primili su za april 1916. g. po 42 krune, i to 30 za hranu, a 12 za džeparac.[116]

Međutim ostaje pitanje kako su prolazili oni učenici koji nisu imali sreće da budu materijalno zbrinuti iz fonda Vakufa? Najčešće su to bili »vanjski« učenici.[117] I ovdje je Gazi Husrev-beg pokazao svoju dalekovidost. Omogućio je kroz razne službe u njegovim institucijama angažovanje i učenika njegovih medresa, što im je pomagalo da se školuju. Niz drugih vjersko-prosvjetnih ustanova u gradu također su omogućavale stalno ili povremeno angažovanje učenika medrese i tako ih stimulisale i bodrile u sticanju znanja.

---

[112] *Isti defteri za god.* 1890–1899, i Defteri službi GHB vakufa, god. 1900–1910.

[113] *GH biblioteka,* Defteri službi GHB vakufa za god. 1911–1914.

[114] Gledano očima onovremenih materijalnih prilika u bosanskohercegovačkom školstvu općenito, pa i muslimanskom, ovim potezom unutarnji učenici Kuršumlije dovedeni su u ravnopravan položaj sa svojim srednjoškolskim kolegama u drugim školama na pr. gimnazijama, gdje je stipendija učenika iznosila 30 kruna, koju je npr. davao »Gajret«. Kako je Gajretov stipendista od tog iznosa plaćao konvikt/srednješkolski dom u iznosu od 30 kruna, a kasnije i 40 kruna, to mu za razliku od učenika Medrese nije ništa ostajalo za džeparac.

Kada je 1915. godine zatvoren GH imaret/kuhinja učenicima Kuršumlije davato je mjesečno 30 kruna za hranu i 12 kruna dirhemluka, odnosno džeparca.

– *Kemura, I, Uloga Gajreta u društvenom životu Muslimana B i H* (1903–1941), V. Masleša, Sarajevo, 1986, str. 110.

– *Arhiv uprave GH vakufa,* Isplatna konsignacija (potvrde o isplati i prijemu) od imanja 1916 godine.

[115] Spomenica GHB, str. 63.

[116] *Arhiv GH,* Isplatna konsignacija uprave vakufa, od 1. maja 1916. godine.

[117] Nije nam poznato da li su se učenici Kuršumlije služili i vakufskim konviktom/domom u Sarajevu otvorenim još 1894. godine za muslimanske srednjoškolce iz B i H. Isto tako nepoznato nam je da li su se koristili potporama/stipendijama nekog muslimanskog potpornog društva. Čak ni Gajret nije sve do 1908. godine pomagao teološki studij ili ško-

Uslov je bio da su marljivi i moralnog ponašanja. O ovom bi obično muderis davao potvrdu, kao preporuku da se softa može radno angažovati.[118]

Pripadnost ulemanskom staležu učenici Kuršumlije u starijim godinama pokazivali su i svojom odjećom: ahmedijom i džubetom.

V

Pored Kuršumlije u pet sarajevskih medresa[119] austro-ugarskog perioda, spada i Hanikah medresa. Dva su osnovna razloga koja nas navode da bar ukratko ukažemo na rad Hanikaha kao medrese. To su prosvjetiteljska i vjerska djelatnost i uloga GH institucija u životu bosanskohercegovačkih Muslimana.

1) Mada zasnovane na različitim metodama, ali s istim ciljem (Kuršumlija za opću obrazovanost sa izraženom intelektualnom osnovom, a Hanikah za tesavvufsku teoriju i praksu, sa duhovnim podsticajem i podlogom), austro-ugarska okupacija zatiče Hanikah, baš kao i Kuršumliju, u svojstvu medrese, sa sličnim programom, kadrom i nivoom. Ova podudarnost u sredstvima i cilju sudbinski ih je vodila ka konačnoj integraciji, nakon što su blizu četiri stoljeća djelovale samostalno.

2) Hanikah i Kuršumliju fundirao je isti osnivač Gazi Husrev-beg čime su im izvori finansijskih i ekonomskih potreba bili isti. Angažovanje istog upravnog i nastavnog kadra, vremenska i prostorna blizina ovih dviju vjersko-prosvjetnih ustanova GH vakufa tijesno se isprepliću i u vremenu od 1878. do 1918. godine, što se ne može zanemariti.

Kada se desio preobražaj Hanikaha iz tekije i škole testavvufa u medresu nije nam poznato. Hamdija Kreševljaković[120] to

---

lovanje. Te godine šest (6) učenika Darul-mualimina u Sarajevu prvi put je dobilo Gajretovu stipendiju. Da li je među njima neko pohađao paralelno i Kuršumliju ne znamo. *Kemura, Uloga Gajreta..*, str. 112.

[118] U ovom smislu je Nasir Cvancika iz Sarajeva, učenik Kuršumlije 1913–1915. godine, dobio potvrdu od svog muderisa (20. april 1915) M. Refika Muftića, da može biti angažovan u GH džamiji u svojstvu:

a) munadi-salati džum'a i

b) asil salati nafile. Arhiv GH vakufa. dok. br. 251 od 19. aprila 1915. g.

[119] To su: *Careva medresa* (prvi muderis Biščak h. Hasan ef.) *Atmejdan medresa* (prvi muderis Hafiz Šakir Pandža) i *Merhemića medresa* (prvi muderis Hadžimulić hafiz Mehmed ef.) Arhiv Starješinstva, Ulema medžlis, Iskaz o sarajevskim medresama, dok. br. 466 (prepis) od 22. juna 1907.

[120] *Spomenica GHB*, str. 58, 157.

stavlja pod konac XVIII stoljeća i veže ga za dolazak na položaj šejha Hanikaha ljudi koji su istovremeno bili i muderisi na Kuršumliji medresi i svojim obrazovanjem težili više intelektualnosti, nego misticizmu i duhovnosti. O mogućim razlozima ovog preobražaja interesantno je i mišljenje dvojice alima Šakir ef. Pandže i Munib ef. Korkuta, koji vele: »Dakle obzirom na *razširenje vjerske nauke kao i na umnožavanje* učenika, *jest se poslije radi narodne koristi i hanikah u medresu pretvorio,* samo se je *zadržala vakifova ta glavna želja da se i dan danas* (1907 g.) *u njoj učenici dvije noći mukabelu (zikr) čine te stoga naravno da u svakom pogledu i hanikah medresa ima pravo uživati, ono isto pravo koje imade i Kuršumlija!*« (podvukao N.Š.).[121]

I zaista Hanikah je djelio ista prava, ali i sudbinu Kuršumlije u ovo vrijeme kao:

– Njegove prostorije (12 soba i simahana) bile su u ruševnom stanju, i za njih se traži i obećava opravka, od strane zajedničke uprave,

– pretrpanost učenicima, jer u sobama Hanikaha stanuje po tri i više učenika,

– učenici su unutarnji i vanjski, i njih 24 samo uživaju materijalnu pomoć GH vakufa (stan, hranu i dirhemluk (džeparac),

– Učenici se primaju od 12 godina po nadalje, a školovanje traje 8 godina, nakon skraćenja,

– dešava se odliv učenika, jer ga također pohađaju učenici Darul-mualimina,

– učenici su mu iz raznih krajeva BiH, i različitog su socijalnog porijekla i materijalnog stanja, sa sela i grada,

Za Hanikah medresu su također tražene izvjesne promjene u programu i radu uopće. O tome su evidentirana dva mišljenja, 1907. godine.

Prvo mišljenje, koje zastupa upravitelj GH vakufa H. Mutevelić je: »Hanikah medresa nek se u prvom redu popravi tako kako će odgovarati sufijskim propisima, a naukovna osnova neka se udesi tako, da će ova medresa moći služiti kao pripravni tečaj za Kuršumliju medresu. U Hanikah moglo bi se primiti godišnje po 6 do 8 softi, kojima bi se također i hrana urediti imala.«[122]

Drugo mišljenje Š. Pandže i M. Korkuta, članova Zemaljske vakuf. uprave i Ulema medžlisa, ide za tim da popravljanje

---

[121] *Arhiv Starješinstva, Ulema medžlis, dok. br. 296 (prepis), od 25. jula 1907. godine.*

[122] *Arhiv Starješinstva, Ulema medžlis,* Dopis upravitelja GH vakufa H. Mutevelića Zemaljskjoj vladi za B i H, od 4. maja 1907.

stanja Hanikaha bude u tome što bi se isti dersovi objedinili u Hanikahu i Kuršumliji i na taj način se rasteretili muderisi pošto bi se među njima predmeti podijelili. Ova dvojica alima smatraju da »... hanikah medresa po teamulu kadim (ranijoj praksi, N.Š.) ima ime kao i Kuršumlija te se nikako ne slaže... da ova medresa za Kuršumliju pripravni tečaj bude i da se nauka umanji, i način primanja softi predrugojači, nego da imade i odsale kao i do sada sama zase biti, i dosadanja nauka postojati, *jer bi inače među narodom govor izazvao.*«[123] (potcrtao N.Š.).

Izneseno mišljenje navedenih članova Ulema medžlisa ostaje ipak važećim za dalji rad ove škole, jer je Hanikah ostao odvojen zasebnim programom i nastavnicima. Ono nam ujedno ukazuje, da se u to vrijeme pored »vakfije i teamuli kadima« poštivalo i javno mnjenje, do koga su morali držati organi Islamske zajednice, kao npr. Ulema medžlis, kad je u pitanju rad i sudbina vjersko-obrazovnih institucija zajednice. To je bilo i sasvim normalno, jer su one i postojale radi interesa muslimanskog naroda, naročito onog njegovog dijela, koji je gajio simpatije prema tesavvufu i dervišima, kojih nije bilo baš malo u nekim krajevima BiH.

Uz program koji je ličio programu Kuršumlije u Hanikahu se poštivala izvjesna sufijska tradicija ove institucije preko zikra, makar samo u određene dane, a moguće i preko obrade neke sufijske literature koja je obrađivana u slobodnoj aktivnosti učenika i nastavnika. Nema sumnje da se u Hanikahu uz obrazovnu dosta pažnje posvećivalo odgojnoj strani, kojom se prema zahtjevu GH vakfije, morao odlikovati stanovnik Hanikaha, odnosno sufija,[124] u ovo vrijeme učenik. Kao i muderis Kuršumlije, i šejh Hanikaha se morao dokazivati svojom učenošću, pobožnošću, ali i ljubavi prema duhovnoj strani života u svakidašnjici.

Na položaj šejha i muderisa Hanikaha za vrijeme austro-ugarske okupacije BiH, izmijenilo se ukupno šest osoba.[125] Za

---

[123] *Arhiv Starješinstva, Ulema medžlis,* dok. br. 296 (prepis), od 25. jula 1907. godine.

[124] Svojom vakufnamom od 938/1531. god. Gazi Husrevbeg izričito zahtijeva kad su u pitanju građevine koje je »... učinio hanikahom i tekijom za red derviša i stanom za pravovjerne šejhove koji su poznati po iskrenosti kojom se odlikuju mistici i po čednosti, koji su odjeveni u ruho bogobojaznosti i pobožnosti, koji su istrajni na putu sjajnog šerijata, koji slijede djela šejhova i pobožnih ljudi, koji se ugledaju na ponašanje evlija, koji se uvijek vladaju po šerijatskim odredbama, koji su pokorni, oni su od onih koji obavljaju namaze u džematu, koji poste, čine zikr, suzbijaju zle porive svoje duše, a osim toga drže se ostalih običaja pravovjernih ljudi i gesla onih koji znaju i koji su upućeni na pravi put..« *Vakufname iz B i H (XV i XVI vijek),* str. 55.

[125] To su Šejh M. Hadžijamaković (1864–1878), Šejh Arif ef. Kurd (1878–1880), Šejh Abdullah ef. Bajrić (1888–1900), Šejh h. Ahmed ef. Hadžijamaković (1900–1931). *Spomenica GHB* str. 157–159.

Hanikah medresu ova okupacija je bila posebno tragična, jer je u događajima 1878. god. izgubila svog šejha i muderisa Muhammed ef. Hadžijamakovića (1814–1878), čovjeka koji je aktivno učestvovao u odbrani domovine i otporu okupatoru, a historijski podaci govore da mu je bio i jedan od organizatora u Sarajevu.

Njegovom sinu šejh Ahmedu Hadžijamakoviću (1870–1931) biće suđeno da bude posljednji glavni muderis Hanikaha, dok je ulogu šejha i dalje zadržao, jer se Hanikah kao medresa samo integrisao. Plemeniti Vakif se pobrinuo i za materijalni stimulans šejha-muderisa, njegovog zamjenika /vekila, domara/ bevvaba i derviše-talebu.[126] Primanja i na Hanikahu su bila u naturi (stan i hrana) i novcu, a vrijednost im je varirala, prema vrijednosti obračuna srebrnih dirhema u tekućem novcu, kao i materijalnim mogućnostima GH vakufa.[127]

Kao ispomoć ili radi odsutnosti šejha je zamjenjivao njegov vekil/zastupnik kao što je to duže vremena bio slučaj sa šejh Ahmed ef. Hadžijamakovićem koga je od 1888–1900. godine zamjenjivao kao vekil šejh Abdullah ef. Bajrić, zvani Mulaefendija.[128]

Za inventar, čistoću i red u Hanikahu brinuo se njegov domar (bevvab). Promjene u programu i usmjerenju nastavnika medrese Hanikaha uticale su i na profil talebe. U zvaničnoj evidenciji uprave GH vakufa učenici Hanikaha ne nose više naziv derviš ili murid, nego efendija. Mada ova evidencija konstantno pokazuje broj od 24, učenika Hanikaha ustvari njihov stvarni broj (unutrašnjih i vanjskih), u ovom periodu, je varirao između 30 i 40 učenika, kako to pokazuju i izvještaji Ulema medžlisa, pri traženju odgode služenja vojske, tzv. robote, od nadležnih državnih vlasti.[129]

Na brojnost učenika Hanikah medresa uticali su isti subjektivni i objektivni faktori kao i kod Kuršumlije. U ekonomskom

---

[126] *Spomenica GHB,* str. VIII (vakufname), Vakufname iz B i H, str. 56.

[127] Prema Defterima prihoda i rashoda GH vakufa za god. 1880–1899. god:
– plata *šejha* za god. 278,28 kruna, ili 23,19 kruna mjesečno,
– njegov vekil ima godišnje 556,56, ili 46,38 kruna mjesečno za obje službe koje je vršio A. Bajrić mjesto Hadžijamakovića Ahmed ef.
– domar/bevvab je imao godišnje 50 kruna, ili 4,16 kruna mjesečno.
Od 1900–1913. godine primanja se povećavaju:
– šejh godišnje ima 1.670 kruna, ili 139,16 kruna,
– domar god. 100 kruna, ili 8,36 kruna.

[128] *Spomenica GHB, str. 159,*

[129] *Arhiv Starješinstva, Ulema medžlis,* dok. br. 482 (prepis) od 20. juna 1907.

pogledu đaci Kuršumlije su bili u nešto povoljnijem položaju od polaznika Hanikah medrese, jer su po GH vakfiji imali veći dirhemluk (džeparac).[139]

Zbog apsolustne sličnosti u nastavnom programu, sistemu predavanja, ciljevima i materijalnim i drugim mogućnostima, smatramo da nije bilo značajnije razlike u životu učenika ove dvije GH medrese. Jedno zanimljivo pitanje bilo bi koliko je uticaja imao šejh-muderis na učenike Hanikaha u moralnom i duhovnom pogledu, zbog poznate odanosti, privrženosti i poslušnosti murida /sljedbenika svome šejhu/ muršidu, ako se može reći za učenike Hanikaha, u ovo vrijeme, da su bili derviši ili muridi?

Naravno ovo ne isključuje mogućnost da je bar jedan dio njih bio tesavvufski orijentisan.

Mogućnost postaje realnijom, ako se ima u vidu da je dobar dio učenika Hanikaha bio porijeklom iz krajeva gdje je tradicionalno tesavvuf pustio dosta duboke korijene, kao što su npr. Fojnica, Visoko, Travnik, Zenica, Žepče, Sarajevo pa i Konjic.

Za pretpostaviti je da su polaznici svršenici Hanikah-medrese naviknuti na obavljanje zikra, makar i dva puta obavljanog sedmično, odlazeći kućama, u džemaate i službe širom BiH, prenosili sa sobom i izvjesne tesavvufske nazore i učenje i praksu. Možda nas na to upućuju i *tevhidi,* koji se uče u nekim krajevima po kućama, ili džamijama, a podsjećaju sadržajem na derviški zikr.

Ne sumnjamo da su se učenici Hanikah medrese, baš kao i učenici Kuršumlije, kroz generacije uključivali u život bosanskohercegovačke muslimanske sredine, i da su joj nastojali pomoći moralno i materijalno stečenim znanjem i odgojem u ovoj specifičnoj vjersko-obrazovnoj instituciji GH vakufa.

VI

Koliko se Gazi Husrev-begova (Kuršumlija) medresa svojim sveukupnim radom uključivala i primjećivala u vjersko-kulturnom životu bosanskohercegovačke muslimanske sredine u naznačenom periodu?

---

[130] Učenik Hanikaha je primao 4,50 kruna mjesečno, a Kuršumlije 7,50 kruna. U vrijeme kad je GH imaret bio zatvoren (1915–1920) učenici Hanikaha su mjesečno dobijali 32 krune.

– *Arhiv GH biblioteke,* Defteri prihoda.., 1890–1900. god.,

– *Arhiv GH uprave,* Isplatna konsignacija za 1916. god., od 1. maja 1916.

Mada odgovor na ova pitanja zahtijeva mnogo više prostora i istraživanja, nego li su to mogućnosti ovog rada i raspoloživih izvora za njega, pokušat ćemo iznijeti bar nešto o tome.

Austro-ugarska okupacija zatekla je Kuršumliju medresu kao višestoljetnu, afirmisanu i uglednu prosvjetnu instituciju, bez obzira na period stagnacije kroz koji je, posljednjih decenija turske uprave u BiH, prolazilo muslimansko školstvo općenito.

Nastala 1537. g. u vrijeme koje nije poznavalo podjele na vjersko i svjetovno, Kuršumlija je svojim programom, kadrom i učenicima radila kao općeobrazovna ustanova višeg stepena. U izmijenjenim političkim, društvenim i kulturnim uvjetima austro-ugarske uprave u BiH, ona završava kao teološka i konfesionalna škola, što je u izvjesnom smislu s obzirom na njenu raniju reputaciju, značilo degradaciju.

Međutim, čak ni otvaranje novih muslimanskih škola sa svjetovnim programom (Šeriatsko-sudačka škola, Darul-muallimin) nije obezvrijedilo njeno postojanje, jer se i od učenika tih škola zahtijevalo da imaju izvjesno šire predznanje iz orijentalno-islamskih znanosti, koje su neki od njih paralelno sticali baš u Kuršumliji medresi.

Na ovaj način Medresa je ostala prisutnom i u procesu pripreme novih kadrova za šeriatsko-pravne službe (kadije, muftije) i nastavno-pedagoški kadar (učitelji/muallimi i muderisi) u muslimanskim reformisanim školama, ili u državnim osnovnim i srednjim školama (gimnazije, učiteljske i stručne) kao vjeroučitelji.

I u ovom periodu, baš kao i u prethodnom za vrijeme Turskog Carstva, učenici Gazi Husrev-begove (Kuršumlije) medrese bili su iz skoro svih krajeva Bosne i Hercegovine. Tokom svog školovanja ili po završetku djelovali su u rodnom kraju i po drugim mjestima BiH. Na ovaj način bili su spona Muslimana tih krajeva sa Gazi Husrev-begovim institucijama u Sarajevu, čime se posredno širio, uticaj ove škole na većinu muslimanskog stanovništva.

U pokušaju da odredimo mjesto i ulogu Kuršumlije medrese, njenih učenika i nastavnika u društvenom i vjersko-kulturnom životu bosanskohercegovačkih Muslimana, tokom austro-ugarske uprave u BiH, nužno se podsjetiti na činjenicu da je to vrijeme:

– borbe bosanskohercegovačkih Muslimana za vjersko-mearfisku autonomiju,

podizanja svijesti o autohtonosti, slavenskom porijeklu i zajedništvu sa susjednim slavenskim narodima bez obzira na vjersku podijeljenost i regionalnu smještenost, zajedničkoj domovini, kao i trpeljivosti i tolerantnosti prema svima koji tu žive,

– borbe protiv iseljavanja Muslimana u Tursku i ubjeđenje u mogućnost opstanka i saradnje na prostorima doticaja orijentalno-islamske i zapadno-kršćanske kulture, u novonastalim političkim i društvenim uvjetima,

– nacionalnog opredjeljivanja za »srpstvo«, »hrvatstvo« i »bošnjaštvo«, kao i političkih stremljenja (demokrati, liberali, radikali, panislamisti i sl.),

– odbira jezika: lokalnog srpskohrvatskog »bošnjačkog« i turskog; pisama: latinica i ćirilica i arebica,

–podjele na vjersku i svjetovnu inteligenciju, naprednu i konzervativnu,

– pokretanja muslimanskih listova (Behar, Biser, Gajret, Tarik, Mualim, Musavat itd.) i kalendara,

– otvaranja čitaonica, biblioteka, štamparija, knjižara i uopće širenja čitalačke publike putem opismenjavanja širih muslimanskih slojeva stanovništva, putem arapskog i latiničkog slova,

– osnivanja humanitarnih, prosvjetnih, staleških i drugih društava,

–pitanja obrazovanja i školovanja žene Muslimanke i njeno šire angažovanje u javnom životu,

– podizanja svijesti o ekonomskom napretku Muslimana, kroz unapređenje: poljoprivrede, zanatstva (industrije), trgovine i prometa.

Kako se Kuršumlija nalazila u Sarajevu, gradu gdje su se najviše osjećala društvena, politička, vjerska i kulturna kretanja normalno je očekivati da ni nastavnici i učenici Medrese ne budu u potpunoj izolaciji od svega toga. Dubina i širina društveno-kulturnih događaja i preobražaj koji su trebali izvesti u životu ove medrese često je bio u ovisnosti od:

a) onih koji su finansirali ovu školu (uprava Gazi Husrevbegova vakufa, Zemaljska vakufska uprava za BiH, preko koje su i austro-ugarske vlasti najčešće širile svoj utjecaj),

b) onih koji su imali pravo ideološkog nadzora i vjerskoobrazovnog usmjeravanja u planu i programu, tj. izmjene i dopune u njima, ili kadrovskoj politici, zaposlenju svršenika ove škole (Ulema-medžlis i reis-ul-ulema).

Izučavanje djelovanja i vrednovanja rada spomenutih institucija i ljudi koji su radili u njima i stajali im na čelu, pomoglo bi

i pravilnom sagledavanju uloge i doprinosa Kuršumlije kao i njoj srodne Hanikah-medrese u naznačenom periodu.

Pored iznesene ovisnosti, ne znači da su učenici i nastavnici Kuršumlije bili bez vlastitih akcija i da su živjeli pod staklenim zvonom u odnosu na društvenu stvarnost koja ih je okruživala. S obzirom da su učenici ove Medrese dolazili u nju sa izvjesnim početnim obrazovanjem, u odraslijoj dobi, i da su ostajali na školovanju po više godina, to je njihova svijest o radu i aktivnosti na društvenom planu (u džematu), mogla biti ozbiljnija i prisutnija, a i pripremali su se za poziv javnog radnika. Neki od njih su se nakon kraćeg ili dužeg školovanja u Medresi po prekidu i zapošljavali i tako se direktno uključivali u životne tokove naše sredine.

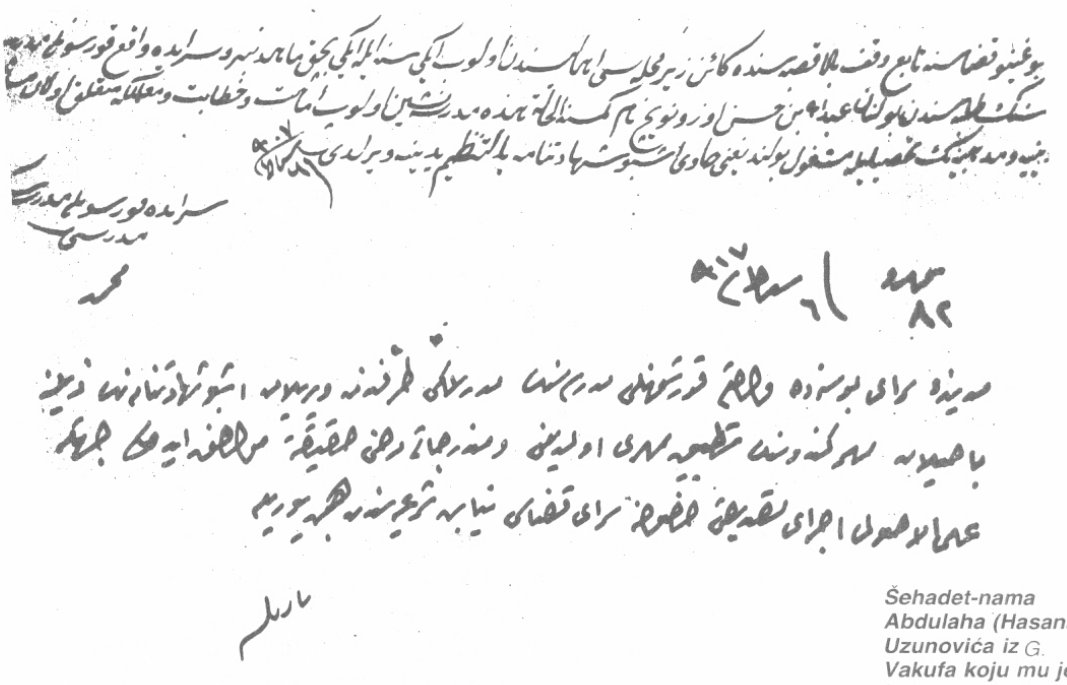

Šehadet-nama Abdulaha (Hasana) Uzunovića iz G. Vakufa koju mu je izdao muderris Mehmed Refik ef. Hadžiomerović

Nalazeći se u centru grada, čaršiji, među različitim društvenim i kulturnim institucijama, mada zaokupljeni sticanjem znanja, softe su živjele životom Sarajeva, njegovom dobrom, a i onom drugom stranom.[131]

[131] Zajednički upravitelj Kuršumlije i Hanikah medrese moli (16. decembar 1916) Upravu GH vakufa da napravi od svake sobe ovih medresa, kao i zajedničke kapije, po još jedan ključ, kako bi se mogla kontrolisati prisutnost ili otsustvo učenika iz sobe, jer se ».. čuje sa raznih mjesta, da đaci navedenih medresa u noći izlaze na van i lutaju. To se mora spriječiti.« Uprava GH vakufa, dok. br. 823 od 16. decembra 1916.

Za četiri decenije djelovanja Kuršumlije medrese pod austro-ugarskom okupacijom, prošlo je kroz nju više generacija, počev od onih koji su slušali njene dersove jednu, dvije ili tri godine, do onih koji su završili čitav program. Najveći dio medresellja opredjeljivao se za prosvjetnu, vjersku ili sudsku djelatnost u muslimanskoj gradskoj ili seoskoj sredini. Naravno, ovo ne isključuje i preorijentacije u školovanju i rad u nekim drugim strukama i službama. Na ovaj način uključivali su se u opće napore muslimanskih i drugih intelektualaca u opismenjavanju i podizanju svijesti kod bosanskohercegovačkih Muslimana o potrebi prosvjete i obrazovanja u vjerskom i svjetovnom pogledu, kako bi se što prije i što više uključili u nove tokove ljudske aktivnosti, a da time ne gube svoju islamsku ličnost.

Na putu javnog i prosvjetiteljskog djelovanja, dio njih će se opredijeliti i za pisanu riječ. Činit će to preko tadanje muslimanske publicistike i samostalnih edicija, putem vjersko-didaktičkih, ili književnih radova, originalnih ili prevoda najčešće sa orijentalnih jezika, koje su u Medresi radili. Kao vjeroučitelji i učitelji, po selima i gradovima, ili vaspitači po srednjoškolskim domovima (konviktima), primjenjivali su stečeno znanje iz Kuršumlije.

Bilo je i onih koji su se vraćali kućama i bavili se poljoprivredom, zanatstvom ili trgovinom, ali nisu prestajali djelovati prosvjetiteljski rasturajući štampu, učestvujući u radu mjesnih podružnica, humanitarnih, prosvjetnih i staleških društava: Gajreta, Islahijeta, Merhameta, Ihvana (u Mostaru) i dr, muslimanskih čitaonica, biblioteka, kao i nekih sportskih i muzičkih društava, koja još nisu bila razvijena u muslimanskoj sredini.

Nekadašnji učenici, mu'idi (asistenti) i muderisi Kuršumlije medrese u vrijeme austro-ugarske uprave, i poslije nje, postajali su istaknute vjerske, javne i kulturne ličnosti Bosne i Hercegovine.

Svojim poštenim radom i rodoljubivošću, većina ih se nastojala odužiti rodnoj grudi i narodu na njoj. Lijep uzor u tome imali su u osnivaču njihove Medrese, rahmetli Gazi Husrev-begu, koji svoje zadužbine pokloni zemlji očevih predaka. Oni među svršenicima Kuršumlije, koji su školovanje nastavili izvan B i H, naročito u Carigradu, dostojno su predstavljali moralne i intelektualne kvalitete našeg čovjeka.

Ovo su bili putevi kojima je Gazi Husrev-begova (Kuršumlija) medresa nastavila da opravdava svoje viševjekovno postojanje, u jednom za bosanskohercegovačke Muslimane sudbinskom vremenu, emanete plemenitog vakifa i želju pjesnika izra-

ženu u kronogramu na dan njenog završetka: da Medresa bude »stjecište dobrih i dom savršenih ljudi«.

SPISAK UČENIKA KURŠUMLIJE MEDRESE PO GODINAMA KAKO SLIJEDI:

U 1880/1881. god.:

– Mehmed ef. (Kulen Vakuf), Hafiz ef. (Nikšić), Muhlisi ef. (Prusac), Ramadan ef. (Čajniče), Osman ef. (Kulen Vakuf), Sari (?) Prača, Ibrahim ef. (Visoko), Muhamed ef. (Kulen Vakuf), Hafiz Husein ef. (Kulen Vakuf), Ahmed ef. (Kulen Vakuf), Ibrahim ef. (Konjic), Mula ef. (Žepče), Sejfulah ef. (Konjic), Ređep ef. (Neretva/Konjic), Salih ef. (Konjic), Abdullah ef. (Prusac), Ahmed ef. (Prusac), Bekir ef. (Kulen Vakuf), Salih ef, (Žepče), Emin ef. (Visoko), Jusuf ef. (Prusac), Osman ef. (Bos. Petrovac), Agan ef. (Bos. Petrovac), Omer ef. (Visoko), Kamil ef. (Zenica) i Omer ef. (Visoko).

U 1895. god. (do 16 jula):

– Abdulahović hfz. Mustafa (Visoko), Pašić Abdulah (Rogatica), Hafiz Puška, Lakšić Alija, Alić Mustafa, Đozić Husejin, Pirkić Mustafa, Huskić Omer (Kotarac), Botić Lutfi, Ahić Mehmed (Visoko), Šahbegović Mehmed, Bugojanac Mehmed, Mehinić Ahmed (Mostar), Muftić Mehmed (Prusac), Branković Murat, Pašić Muhamed (Rogatica), Burek Ahmed (Gor. Vakuf/Prusac), Čučković Ređep, Abdagić Ibrahim (Donji Vakuf), Milić Numan (Rogatica), Đozić Mustafa (Srebrenica), Konaković Osman (Rogatica), Mujanović Salih, Vojniković Husejin, Imočanin Mehmed (Jajce).

Kao učenici ove medrese spominju se 21. dec. 1895.god. još i slijedeći: – Mulić hfz. Nezir (Konjic), Vojniković Emin, Fazlić Mustafa, Sadiković Hasan, Kulović Aziz (Visoko), Selimović Sulejman (Konjic), Sarić Ahmed (Bos. Dubica) i Vidinlić Derviš.

U 1896. god. (20. juli i 31. decembar):

– Buhić Mehmed (Varcar Vakuf), Konaković Osman (Rogatica), Pašić Muhamed (Rogatica), Berbić Mustafa (Tuzla),

Đozić Mustafa (Srebrenica), Mehinić Ahmed (Mostar), Milić Numan (Rogatica), Mulić hfz. Nezir (Konjic), Mehmedagić Abdulfetah (Prusac), Huskić Omer (Kotarac), Hadžidervišević Ređep (Nevesinje), Burek Ahmed (G. Vakuf/Prusac), Šahbegović Mehmed (Prozor), Abdagić Ibrahim (Donji Vakuf), Muftić Mehmed (G. Vakuf/Prusac), Talić Husejin (Mostar), Imočanin Mehmed (Jajce), Vidnlić hfz. Ahmed (Bugojno), Ahić Mehmed (Visoko), Tafro Abdulaziz (Foča), Selimović Sulejman (Konjic), Kulović Aziz (Visoko), Sarić Ahmed (B. Dubica), Bogilović Mehmed (Rogatica), Mejlić hfz. Nezir (Fojnica), Fazlić Mustafa (Ljubuški), Sadiković Husejin (Ljubuški), Hasanagić Salih (Varcar Vakuf), i Vojniković Hasan (B. Dubica).

1897. god. (10. juli i 21. decembar):

Beširović Hasan (Ljubuški), Tafro Abdullah (Foča), Muftić Mehmed (G. Vakuf), Sarić Ahmed (B. Dubica), Buhić Mehmed (V. Vakuf), Vidinlić hfz. Ahmed (Bugojno), Sadiković Hasan (Ljubuški), Mulić hfz. Nezir (Konjic), Milić Numan (Rogatica), Selimović Sulejman (Fojnica), Burek Ahmed (G. Vakuf/Prusac), Berbić Mustafa (Tuzla), Talić Husejin (Mostar), Abdagić Ibrahim (D. Vakuf), Hasanagić Salih (V. Vakuf), Šahbegović Mehmed (Prozor), Konaković Osman (Rogatica), Ahić Mehmed (Visoko), Imočanin Mehmed (Jajce), Mehmedagić Hfz. Abdulfetah (Prusac), Pašić Muhamed (Rogatica), Đozić hfz. Mustafa (Srebrenica), Sejdinović Mustafa (Gračanica). Rogatičanin hfz. Mehmed Fazlić Mustafa (Ljubuški), Tursić Salih (Žepče), Mustedanagić hfz. Salih (V. Vakuf), Bjelanović Šerif (Foča), Kenanović Galib (Tuzla) i Burić Ibrahim (V. Vakuf).

1898. god. (9. juli i 5. decembar):

Muftić Mehmed (G. Vakuf/Prusac), Mehmedagić hfz. Abdulah (Bugojno), Imočanin Mehmed (Jajce), Pašić Muhamed (Rogatica), Tančica Mehmed (Ljubuški), Tursić Salih (Maglaj), Kenanović Galib (Tuzla), Dervišbegović Alija (Prozor), Abdagić Ibrahim (Prozor), Bjelanović Šerif (Foča), Šarić Ahmed (B. Dubica), Burek Ahmed (G. Vakuf), Talić Husejin (Mostar), Vidinlić hfz. Ahmed (Bugojno) Buhić Mehmed (V. Vakuf), Sejdinović Mustafa (Gračanica), Mustedanagić hfz. Salih (V. Vakuf), Tafro Abdulah (Foča), Selimović Sulejman (Fojnica), Milić Numan (Rogatica), Bešrović Hasan (Ljubuški), Sadiković Husejin (Lju-

buški), Burić Ibrahim (V. Vakuf), Konaković Osman (Rogatica), Salihović Sulejman (Fojnica), Muratbegović Husejin (Prozor), Rizvić Husejin (Konjic), Hadžimehmedagić Asim (Visoko), Ahmić Salih (Srebrenica), Hotić Salih (Rudo), Šabić Mehmed (Prozor), Džonlagić Abdulatif (Visoko), Vadić Mustafa (G. Vakuf), Šamić Hilmi (Sarajevo), Dubravić Alija (Tuzla) i Muftić Hazim (B. Dubica).

1899. god (6. juli i 31. decembar):

Imočanin Mustafa (Jajce), Burić Ibrahim (V. Vakuf), Hotić hfz. Salih (Duvno), Tursić Salih (Maglaj), Talić Alija (Mostar), Muratbegović Husejin (Prozor), Šabić Mehmed (Prozor), Tančić Mehmed (Ljubuški), Hadžialić Mulo (Bugojno), Šamić Hilmi (Sarajevo), Heremić Hasan (V. Vakuf), Muftić Hazim (Dubica), Džonlagić Abdullatif (Visoko), Hadžimehmedagić hfz. Asim (Visoko), Čatić Alija (Rogatica), Ahmić Salih (Srebrenica), Beširović Hasan (Ljubuški), Muftić Mehmed (G. Vakuf), Zadić Mustafa (Prozor), Selimović Sulejman (Konjic), Vidinlić hfz. Ahmed (Bugojno), Dervišbegović Alija (Prozor), Tafro Abdulaziz (Foča), Mustedanagić hfz. Salih (V. Vakuf), Sadiković Hasan (Ljubuški).

1900. god. (7-11. decembar):

Hadžialić Mulo (Bogojno), Alić Alija (Mostar), Muratbegović Husejin (Prozor), Hromić Hasan (V. Vakuf), Hodžić Adem (Visoko), Hotić hfz. Salih (Duvno), Rizvić Husejin (Konjic), Džonlagić Abdulatif (Visoko), Smailbegović Ibrahim (Visoko), Burić Ibrahim (V. Vakuf), Zadić Mustafa (G. Vakuf), Mustadanagić Hfz. Salih (V. Vakuf), Selimović Sulejman (Fojnica), Buza Rasim (Visoko), Hadžimehmedagić hfz. Asim (Visoko), Čatić Alija (Rogatica), Šabić Muhamed (Prozor), Šarić Hilmi (Foča), Vidinlić Ahmed (Bugojno), Tafro Abdullatif (Foča), Tančica Mehmed (Ljubuški), Muftić Mehmed (G. Vakuf), Ahmić Salih (Srebrenica), Mujezinović Ahmed, Voljevac Osman (Visoko).

U 1907. godini:

Prvi sunuf/razred su najstariji učenici, koji slušaju *logiku/ mantik i multeku,* a to su:

– Adem (Saliha) *(Hodžić* (23 god.), Župča/Visoko, upisan 1316/1898 god., uspjeh dobar/evsat, – Hafiz Hasan (Mustafe)

Hodžić (24) Vlasenica upisan 1317/1899. god. uspjeh dobar/evsat, – Osman (Omera) *Valjevac* (23), Visoko up. 1899. god., uspjeh vrlo dobar, – Hasan (Ibrahima) *Bajrić* (22), Radovlje/Visoko, up. 1317/1899, uspjeh vrlo dobar – Hafiz Hasan (Mustafe) *Muratović* (22), Novi Šeher/Žepče, up. 1320/1902, uspjeh dobar, – Adem (Ibrahima) *Smailbegović* (20), Visoko, up. 1319/1901, usp. dobar, – Abdulah (Omera), *Sokolović* (25), Župča/Visoko, up. 1320/1902, usp. dobar, – Mustafa (Omera) *Memić* (22), Kruščica/Visoko, up. 1319/1901, usp. dobar, – Husejin (Saliha) *Kadić* (20), Vlasenica, up. 1317/1899, usp. dobar, – Hafiz Sejfo (Ibrahim) *Mehanović* (25), Vlasenica, up. 1319/1901, usp. vrlo dobar, – Hamdi (Sadik ef.) *Softić* (26), Visoko, up. 1319/1901, usp. vrlo dobar.

II. sunuf/razred, učenici koji slušaju: muladžamiju i multek – Sinan (Nurije) *Branković* (22), Kaljina/Rogatica, up. 1321/1903, usp. vrlo dobar, – Mehmed (Rahima) *Islamović* (21), Sarajevo, up. 1321/1903, usp. dobar, – Ibrahim (Ibrahima) *Gorak* (23), Obre/Visoko, up. 1323/1905, usp. vrlo dobar, – Ahmed (Ahmeda) *Balibegović* (21), Sanski Most up. 1319/1901, usp. dobar, – Jusuf (Alije) *Imamović* (24), Ploča/Fojnica, up. 1321/1903, usp. dobar, – Hafiz Agan *Mesihović* (Mahmuda) (21), Vitina /Ljubuški, up. 1321/1903, usp. dobar, – Dervić (Abdulaha) *Buturović* (22), Seonica/Konjic, up. 1323/1905, usp. odličan.

– Hafiz Ismail (Zulfikara) *Serdarević* (20), Ljubuški, up. 1322/1904. usp. dobar, – Derviš (Jusufa) *Korkut* (21), Nevesinje, up. 1322/1904., usp. dobar, – Ahmed (Hadži Zaima) *Šarić* (17), up. 1321/1903, usp. dovoljan.

III. sunuf/razred, slušaoci atalija (?) i helebije:

– Šemsi (Lutfe) *Omerhodžić* (21), Sokolovići/Rogatica, up. 1322/1904, usp. dobar, – Emin (Ibrahima) *Eblić* (17), Maglaj, up. 1321/1903. god. usp. dovoljan, – Ređep (Fehima) *Hegić* (21), Bugojno, up. 1321/1905, usp. dobar, – Salih (Ahmeda) *Bešić* (20), Gornji Vakuf, up. 1323/1905 god., usp. dobar, – Hafiz Ahmed (Hadži Hasan) *Ređepbašić* (20), G. Vakuf. up. 1321/1903, usp. dobar, – Hafiz Salem (Salih ef.) *Alić* (19) Gračanica, up. 1324/1906, usp. dobar, – Hafiz Hasan (hfz. Mehmeda) *Dizdarević* (22), Vitina/Ljubuški, up. 1321/1903, usp. dovoljan, – Bekir (Selima) *Bajramović* (24), Unski Most/Cazin, up. 1325/1907, usp. vrlo dobar.

IV sunuf/razred, učenici koji slušaju izhar i halebiju:

– Abdulah (Hasana) *Uzunović* (24), G. Vakuf, up. 1322/1904, usp. dobar, – Ismail (Sulejmana) *Bojić* (?), Ključ, up.

1323/1905 god., usp. dobar, Izet (Ibrahima) *Šehagić* (16), Zgošća/Visoko, up. 1324/1906, usp. dobar, – Omer (Halila) *Isanović* (18), Sarajevo, up. 1321/1903 god., usp. dobar, – Hamdija (Abdulaha) *Buturović* (18) Seoni (Konjic, up. 1324/1906, usp. dobar.

V Sunuf/razred slušaoci maksuda i durrijakte:

– Abdulatif (Hamdi ef.) *Sarajlić* (17), Oglavak/Fojnica, up. 1323/1905, usp. dobar, – Hasan (Mustafe) *Sulejmanović* (35), Višnjica/Visoko, up. 1323/1905, usp. dovoljan, – Fehim (Arifa) *Krajnić* (20), Maglaj, up. 1324/1906, usp. dobar, – Zejnil (Jusufa) *Suljević* (16), Bilić/Foča, up. 1323/1905, usp. dobar, – Abdulah (Saliha) *Velić* 21), Rakitnica/Sarajevo, up. 1323/1905, usp. dovoljan.

Arhiv Starješinstva IZ, Ulema-medžlis, dok. br. 171, od 7. maja 1907. godine.

U 1911/1912. god:

Omerhodžić (Osman (Visoko), *Zahirović* Mustafa (Kot. Varoš), *Beganović* Osman (Ključ), *Pašić* Ahmed (Rogatica), *Begić* Abdulah (Doboj/Kakanj), *Pašić* Muhammed (Rogatica), *Šehagić* Izet (Visoko), *Mulahalilović* hafiz Zekerija (Brčko), *Okanović* Mustafa (Tuzla), *Lasić* hafiz Abdulah (Sanski Most), *Harambašić* Alija (Ključ), *Eblić* Emin (Maglaj), *Hasandić* hafiz Alija (Prijedor), *Velić* Abdulah (Rakitnica/Sarajevo), *Polić* Mustafa (Sarajevo), *Mušić* Ibrahim (Maglaj) *Buturović* Hamdija (Konjic), *Gavranović* Abdulah (G. Vakuf), *Karanić* Muharem (Maglaj), *Hajrović* Muhamed (Nevesinje), *Sujović* Zejnil (Foča), *Sikirić* Abdulatif (Fojnica), *Hajrović* Redžep (Nevesinje), *Mehmedagić* Džafer, *Ibrahimović* Šakir (Zenica), *Buturović* Omer (Konjic), *Krivokapa* Hasan (Visoko), *Krupalija* Zejnil (Rakitnica/Sarajevo), *Berbić* Ismail (Ključ), *Fočić* Hasan (Gradačac), *Serdarević* Abdulah (Zenica), *Hafizović* Abdulah (Rogatica), *Kadić* Arslan (Zenica), Rajović (?) Mahmud (Donji Vakuf).

U 1913. i 1914. god.:

– *Omerhodžić* Osman (Visoko), *Zahirović* Mustafa (K. Varoš), *Imširović* Ibrahim (Tuzla), *Pašić* Ahmed (Rogatica), *Begić* Abdulah (Doboj/k. Kakanj), *Bajrić* Salih (Žepče), *Brezić* Meh-

med, Šehagić Izet (Visoko), *Mulahasanović* Husejin (Visoko), *Smailagić* hafiz Hasan (Visoko), *Hadžić* hafiz Alija (Prijedor), *Velić* Abdulah (Rakitnica/Sarajevo), *Hrzo* (?) Hilmija (Foča), *Forta* Osman (Kozarac), *Musić* Ibrahim (Maglaj), *Demirović* Ahmed, *Gavranović* Abdulah, (Gor. Vakuf), *Hajrović* Muhamed (Nevesinje), *Sujović* Zejnil (Foča), *Sikirić* Abdullatif (Fojnica), *Kujundžić* Ibrahim, *Fazlić* Džemal, *Aganović* hafiz Mehmed (Rogatica), *Karić* Kamil (Glasinac), Buturović Omer (Konjic), *Krupalija* Zejnil (Rakitnica/Sarajevo), *Kadić* hafiz Hasan (Gradačac), *Mulamehić* hafiz Mehmed, *Hafizović* Abdulah (Rogatica), *Šabanović* Abdulah (Visoko), *Prašo* Munib (Čajniče), *Ajanović* hafiz Ahmed (Rogatica), *Demirović* Ahmed (Bileća).

U 1916. god. (mjesec april)

– *Begić* Abdullah, *Begić* Šaban, *Selimović* Rasim, *Fazlić* Džemal, *Buturović* Omer, *Smajilagić* hafiz Hasan, *Prašo* Munib, *Hodžić* hafiz Alija, *Melkić* Rešep, *Durić* Salih, *Brezić* Mehmed, *Demirović* Ahmed, *Subašić* Hilmija, *Mulić* Abdullah, *Hamidović* Hafiz Mehmedalija, Đođić Derviš, *Kozličić* Husejin, *Bektaš* Asim, *Bulbul* Sulejman.

Arhiv GHB vakufa u Sarajevu, Fascikl sa blagajničkim potvrdama o primitku stipendija uč. Kuršumlije i Hanikah medrese (neevidentirano) od 1. maja 1916. god.

Hafiz Mahmud Traljić

GAZI HUSREV-BEGOVA MEDRESA IZMEĐU DVA RATA (1912–1941)

Spajanjem Darul-mualimina sa Gazi Husrev-begovom Kuršumlijom medresom 1913. godine (po zaključku Ulema medžlisa i Vakufsko-mearifskog saborskog odbora) i njegovim preseljenjem u zgradu Kuršumlije medrese 1914. godine, dotadašnji red i način obrazovanja u njoj je poremećen. Istina, i dotle su učenici Medrese pohađali predavanja na Darul-mualiminu, ali su redovno polazili sabahske i ikindijske dersove u Medresi, dok je raspored sati u Darul-mualiminu bio podešen prema nastavi u Medresi. Od tada tri školske godine (1914–15, 1915–16. i 1916–17.) nastava se održavala po redu i rasporedu nastalom na temelju dotadašnjih nastavnih planova ove dvije ustanove, ali prilagođenih novonastaloj situaciji.

Početkom školske 1917–18. godine Vakufsko-mearifski sabor je na prijedlog Ulema medžlisa odlučio osnovati jednu reformiranu osmogodišnju medresu, kasnije nazvanu Okružnom, s tim da se postepeno ukine Darul-mualimin. Te godine otvoren je prvi razred nove medrese, a u Darul-mualiminu nije. I sljedeće dvije školske godine nije otvaran prvi razred u Darul-mualiminu (a i Kuršumliji medresi), pa je završetkom školske 1919-20. godine Darul-mualimin prestao potpuno raditi. Time je i Kuršumlija medresa ostala bez učenika.

Odlukom Ulema medžlisa i Vakufsko-mearifskog saborskog odbora od 22. decembra 1921. godine Gazi Husrev-begove medrese Kuršumlija i Hanikah (koji je dotle radio samostalno) su ujedinjene u jednu medresu pod nazivom *Gazi Husrev-begova medresa*. Odmah je otvoren prvi razred u koji su primljeni svi koji su završili osnovnu školu i nisu prešli 14 godina života. U prvom razredu učili su se predmeti: kiraet, akaid, fikh, arapski jezik, srpskohrvatski jezik, matematika, zemljopis, prirodopis, crtanje i krasopis. Svjetovni predmeti su se učili u obimu koji je vrijedio u državnim srednjim školama. I udžbenici za ove predmete su bili isti kao i u drugim srednjim školama. Broj predmeta i

sati odgovarao je upravo rasporedu nastavnih predmeta, koji je usvojen od strane Islamske prosvjetne ankete za medrese, a koja je održana u Sarajevu u vremenu od 19. do 31. decembra 1921. godine. Kako je u sljedećim školskim godinama otvaran koji novi razred, tako su uvođeni i novi predmeti, koji su izučavani u srednjim školama, historija, fizika, kemija, higijena, pored vjersko-orijentalnih predmeta ahlaka, historije islama i dr. Turski jezik je uveden od trećeg razreda.

U augustu 1925. godine Vakufsko-mearifski sabor na prijedlog Ulema medžlisa usvojio je *Pravilnik Gazi Husrev-begove medrese u Sarajevu.* Sastojao se od tri dijela: opći propisi, nastavni plan i kućni red. U općim propisima navodi se da je Gazi Husrev-begova medresa viša medresa i ima tri tečaja: pripravni, srednji i viši. U prvi razred pripravnog tečaja primaju se učenici koji su navršili 10 a nisu prešli 14 godina, koji su tjelesno i duševno potpuno zdravi, koji su uspješno završili osnovnu školu i koji pokažu na prijemnom ispitu da znadu razgovijetno učiti u Kur'anu. U ovom dijelu Pravilnika se dalje govori o upravljanju u Medresi, dužnostima i pravu upravitelja, nastavnicima i njihovim pravima i dužnostima. Ovaj dio Pravilnika sadrži i propise o učenicima, njihovu učenju, ocjenjivanju, pravima i dužnostima.

Nastavni plan sadrži detaljan sadržaj pojedinih predmeta za svaki razred i za sva tri tečaja, kao i koliko sati se održaje u pojedinom razredu. Za neke vjersko-orijentalne predmete navode se i udžbenici, po kojima se ima predavati. Za svjetovne predmete se kaže, da se imaju predavati po udžbenicima, koji se upotrebljavaju u državnim srednjim školama.

U dijelu o kućnom redu detaljno je navedeno kako se učenici imaju vladati u razredu, spavaonici i drugim prostorijama Medrese. Propisano je kad se ustaje, odlazi na nastavu, zatim korepeticiju, vršenje vjerskih dužnosti (zajedničko klanjanje pet dnevnih namaza u Begovoj džamiji), služenje zavodskom knjižnicom, vladanje izvan škole i dr. Propisane su i kazne za prekršaj kućnog reda ili ometanja nastave.

Ulema medžlis je u dva maha 1926. i 1927. godine izmijenio pojedine odredbe ovog Pravilnika, a to je Vakufsko-mearifski saborski odbor odobrio.

U školskoj 1931/32. godini uvedeno je u Medresu učenje njemačkog jezika u svim razredima srednjeg i višeg tečaja, kao i građansko pravne nauke, imamet i administracija u trećem i četvrtom razredu srednjeg tečaja. Iste godine propisan je i prijemni ispit iz srpskohrvatskog jezika i matematike (uz već od ra-

nije iz razgovijetnog učenja u Kur'anu) za kandidate za prvi razred. Te je godine uvedeno i polaganje male i velike mature (ispit zrelosti) slično ispitima u srednjim školama s tom razlikom što ni odlični učenici nisu bili oslobođeni polaganja ovih ispita.

Vakufsko-mearifski sabor u Sarajevu usvojio je u aprilu 1939. godine uredbe o mektebima, nižim (okružnim) medresama i Gazi Husrev-begovoj medresi, koje je prije toga PROPISAO Ulema medžlis.

Po *Uredbi Gazi Husrev-begove medrese u Sarajevu* ova medresa je »potpuna srednja stručna vjerska škola, koja daje

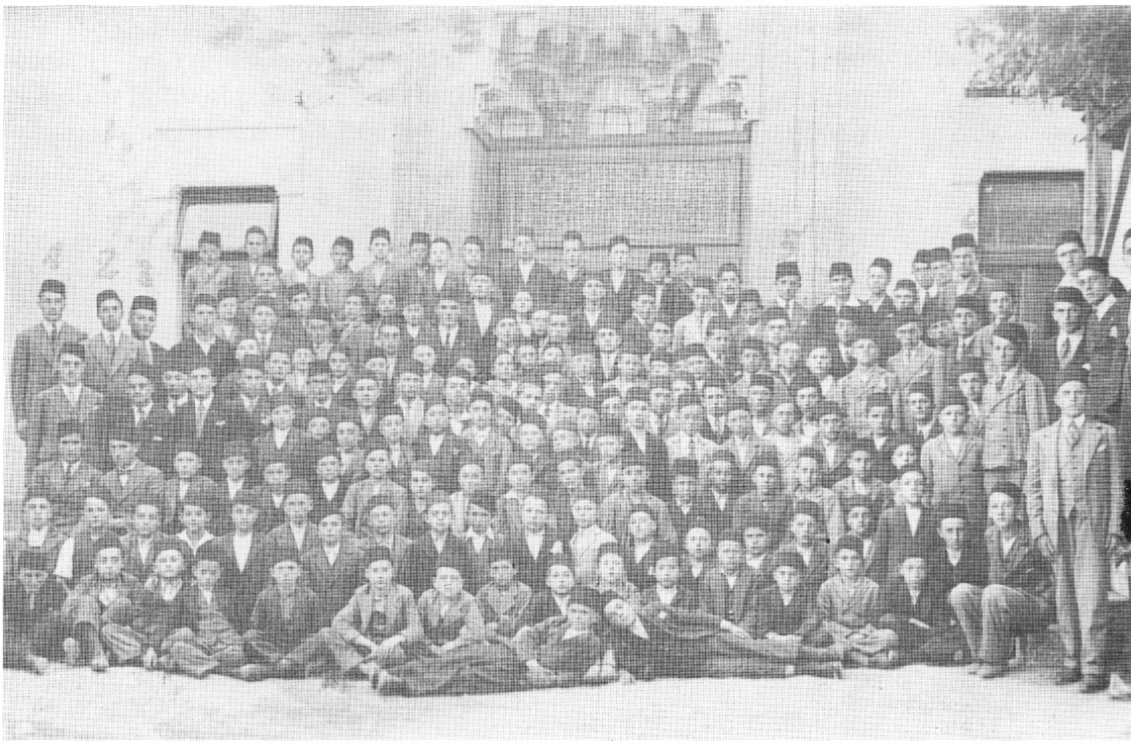

Učenici Gazi Husrev-begove medrese 1931. god. povodom proslave 400-godišnjice njihove škole

opće i vjersko obrazovanje u duhu islama i sprema kandidate za džematske imame, vjeroučitelje narodnih, građanskih, nižih stručnih i sličnih škola, mualime, imame, hatibe, vaize i ovim ravna vjerska zvanja za koja se traži potpuna srednjoškolska sprema, a isto tako i kandidate za Višu islamsku šeriatsko-teološku školu u Sarajevu, kao i za islamske teološke fakultete na strani...«. I po ovoj Uredbi Medresa se dijeli na niži i viši tečaj od kojih svaki traje po četiri godine. U viši tečaj prelaze svršenici nižeg tečaja, koji su položili niži tečajni ispit sa odličnim ili vrlodobrim uspjehom. U viši tečaj Gazi Husrev-begove medrese pri-

maju se proporcionalno učenici iz nižih okružnih medresa, koji su niži tečajni ispit položili s odličnim ili vrlodobrim uspjehom. Prednost imaju odlični učenici.

Pored već dotle izučavanih predmeta u ovoj Medresi, ovom uredbom uvedeni su u njoj još predmeti tesavvuf, mikat (islamska kronologija) i latinski jezik. Ovaj posljednji stoga, što se latinski jezik tražio kod primanja kandidata u Višoj islamskoj šeriatsko-teološkoj školi. Latinski jezik se učio u VII i VIII razredu Medrese, tesavvuf u VIII, mikat u VII razredu.

Ovom uredbom konačno je zaokruženo što se sve imalo učiti u Gazi Husrev-begovoj medresi. Tako je u nižem tečaju predviđeno 19 predmeta, a u višem 25.

U toku školske 1940/41. godine svršenicima Gazi Husrev-begove medrese odobren je upis na Filozofski fakultet u Zagrebu, što su neki od njih, odmah iskoristili i još u toj školskoj godini se upisali.

2

Reorganizirana Gazi Husrev-begova medresa, nastala spajanjem Kuršumlije i Hanikaha, smještena je u dotadašnje prostorije ovih dvaju zavoda. Imala je dvije učionice i 24 sobe za stanovanje učenika, kao i nuzprostorije. Međutim, otvaranjem novih razreda priliv učenika se povećao i prostorije su postajale tješnje. Tražilo se rješenje, pa je susjedna zgrada Gazi Husrev-begova mekteba korištena za nastavu tako, što je u metkebskim razredima poslije podne održavana nastava učenicima Medrese. Kako ni to nije bilo nikakvo trajnije rješenje, uprava Medrese i uprava Gazi Husrev-begova vakufa riješili su da se mekteb preseli u druge prostorije, a zgrada mekteba je uzeta potpuno za potrebe Medrese. Godine 1931. nad bivšim mektebom dozidan je još jedan sprat, pa je Medresa potpuno preselila u ove adaptirane prostorije, gdje su smješteni i razredi i internat. Tom prilikom porušen je jedan dio Hanikaha, a u preostalom dijelu je uređena banja i blagovaonica. U zgradi Kuršumlije ostala je samo Âlijja, koja je te školske godine počela raditi.

Kasnije se u dva maha Medresa proširivala dobijajući po jedan stan u zgradi Đulagina dvora, koji je bio vlasništvo Gazi Husrev-begova vakufa. Za potrebe Medrese bio je u zavodskom dvorištu dozidan jedan razred, dok je simahana Hanikaha također preuređena za jedan razred.

3

Organizaciju ovako nastale Gazi Husrev-begove medrese proveo je Ibrahim ef. Imširović, koji je početkom 1921. godine postavljen za njenog upravitelja i nastavnika. On je tu dužnost obavljao do novembra 1924. godine, kada je za upravitelja Medrese postavljen Muhamed Emin ef. Dizdar, umirovljeni direktor Šeriatske sudačke škole. Imširović je ostao nastavnik Medrese do kraja školske 1930–31. godine, kada je premješten u Tuzlu za šeriatskog sudiju.

Nastavničko vijeće Gazi Husrev-begove medrese školske 1932/33. godine

Dizdar je bio i dotle poznat kao dobar organizator i pedagog. Njegove prave sposobnosti su se pokazale tek kad je došao za upravitelja Medrese. Daljnju reformu Medrese i proširivanje zgrade je on uspješno provodio, u čemu je imao svesrdnu pomoć Ulema medžlisa i uprave Gazi Husrev-begova vakufa. Njegova je zasluga da su u Medresu uzimati za nastavnike naši u to vrijeme najsposobniji muderisi i profesori, bilo kao stalni nastavnici ili honorarni. I kad je Dizdar izabran za redovnog profesora Više islamske šeriatsko-teološke škole, pa odmah iza toga i za njenog rektora (1938. god.), on nije prekinuo vezu sa Medre-

som. Ostao je kao honorarni predavač na Medresi za kulturnu historiju islama do iznenadne smrti u decembru 1939. godine.

Poslije Dizdara za upravitelja, odnosno direktora, Medrese imenovan je Ahmed ef. Burek, prvi muderis Medrese. Pod njegovom upravom počela se uspješno provoditi u život Uredba Gazi Husrev-begove medrese donesena 1939. godine. Međutim II svjetski rat je omeo da se primjena nove Uredbe nije mogla do kraja uspješno provesti.

4

Školske 1930–31. godine otvoren je prvi razred višeg tečaja Gazi Husrev-begove medrese. Naime u junu te godine završen je četvrti razred srednjeg tečaja. Pravilnikom iz 1925. godine predviđeno je da i viši tečaj traje četiri godine. Međutim, sticajem okolnosti (materijalni momenat i dr.) viši tečaj je prestao raditi nakon dvije godine, pa su njegovi polaznici završetkom školske 1931–32. godine podvrgnuti ispitu i izdate im svjedožbe o završetku višeg tečaja (Âlijja).

U višem tečaju su predavani sljedeći predmeti: tefsir, akaid, fikh, usuli fikh, ahlak, arapski jezik, kiraet, njemački jezik i građansko-pravne nauke. Ova tri posljednja predmeta nisu bila predviđena Pravilnikom iz 1925. godine, nego su kasnije pridodata. Udžbenici po kojima se predavalo u višem tečaju su isti po kojima se predavalo na islamskim fakultetima i po čijem odslušanju su muderisi izdavali svojim učenicima idžazetname. Hadis se nije predavao kao u višem tečaju, nego su učenici bili obavezni pratiti dersove Ahmed ef. Bureka, koji je prevodio i tumačio Sahih Buharije jednom sedmično (petak) u prostorijama Medrese širem krugu slušalaca.

Glavni predavač u višem tečaju je bio Ahmed ef. Burek, prvi muderis Gazi Husrev-begove medrese. On je predavao tefsir, akaid, ahlak, usuli fikh i arapski jezik. Fikh je predavao Šaćir ef. Mesihović, član Ulema medžlisa, arapsku književnost (edebijjat) Salim ef. Muftić, predsjednik Ulema medžlisa, kiraet Hafiz Džemaluddin ef. Hadžijahić, mudževvid Gazi Husrev-begove medrese, njemački jezik Hamdija Kreševljaković, umirovljeni profesor učiteljske škole i honorarni profesor na Medresi, a građansko pravne nauke Hidajet Repovac, sudac.

Trojica od svršenika višeg tečaja Gazi Husrev-begove medrese odmah su postavljeni za muderise na medresama, dok je jedan honorarno predavao na Medresi. Ostali su bili postav-

ljeni za vjeroučitelje na osnovnim i srednjim školama. Prva trojica su vremenom bili i upravitelji medresa.

5

Rješenjem Ulema medžlisa u Sarajevu iz polovine 1932. godine osnovana je u Sarajevu Islamska vjerska ženska škola sa pet razreda u svrhu osposobljavanja muslimanskog ženskin-

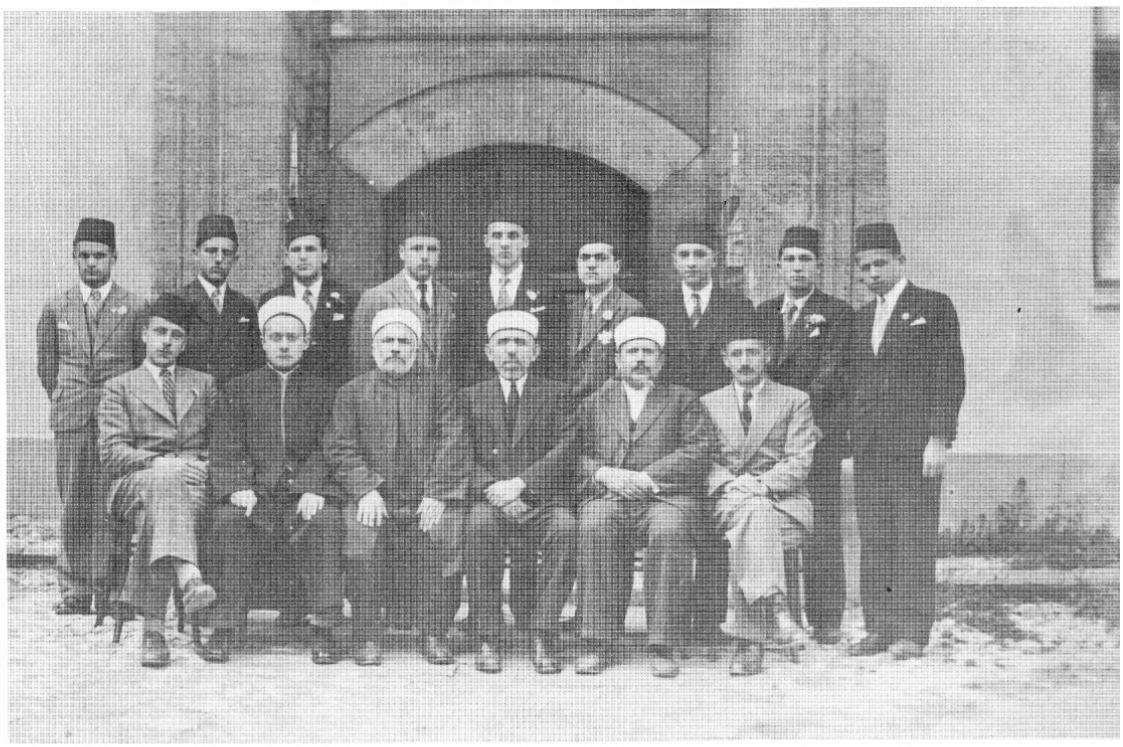

Maturanti Gazi Husrev-begove medrese sa svojim profesorima 1933. g.

ja za zvanje bûla i muallima. U školskoj 1932–33. godini otvoren je u Sarajevu jednogodišnji pripravni tečaj za buduće učenice ove škole. U pripravni tečaj primane su djevojčice, koje nisu redovno završile mektebi-ibtidaijju. Tečaj je radio dvije godine, a bio je smješten u prostorijama mekteba Hadži Osman bega Dženetića u Bistriku. Tečaj je vodio Mustafa ef. Varešanović, imam i hatib iz Sarajeva, kasnije džematski imam u ovome gradu.

U oktobru 1933. godine otvoren je prvi razred Islamske vjerske ženske škole u zgradi koja je adaptirana od džamije Kadi Bali ef. u blizini Hadži Sinanove tekije. Ova lokacija je izabrana obzirom da se nalazi podalje od centra grada u tihom i mir-

nom dijelu Sarajeva. Internat škole nije bio u sastavu ove zgrade, nego se nalazio na drugom mjestu. Za upravitelja škole postavljen je Munib ef. Cerić, vjersko-prosvjetni referent u Vakufskoj direkciji i bivši upravitelj Okružne medrese u Sarajevu. Imenovani su i drugi profesori u svojstvu honorarnih nastavnika. Prve svršenice ove petorazredne škole izašle su iz nje u junu 1938. godine. Odmah ih je većina imenovana za muallime na mektebi-ibtidaijjama, prvenstveno ženskim.

Godine 1940. Ulema medžlis donosi odluku da se Islamska vjerska ženska škola nazove Gazi Husrev-begova ženska medresa i da bude osmorazredna srednja stručna škola i da se i u njoj primjenjuje Uredba Gazi Husrev-begove medrese s tim što se neki predmeti, predviđeni Uredbom, neće u njoj predavati, ali se uvode predmeti koji su potrebni muslimankama. Škola je ostala i dalje samostalna i u svojim prostorijama sve do početka 1947. godine, kad su prostorije Medrese uzete za druge svrhe, a Medresa se preselila u zgrade Gazi Husrev-begova mekteba i Skender pašina mekteba Nadkovačima. Iste godine uprave muške i ženske Gazi Husrev-begove medrese su spojene i ostale tako do ukidanja ženske Medrese i prestanka rada u njoj 1949. godine. Rezultati koji su postizani u ovoj školi su vrlo vidljivi i svršenice ove medrese učinile su velikog hizmeta Islamskoj zajednici u nas.

6

Učenici Gazi Husrev-begove medrese odvijali su svoj svakodnevni rad i mimo nastave i na taj način spremali se za svoj budući poziv. Taj njihov izvannastavni rad odvijao se u raznim pravcima:

Pripremajući se za proslavu 400-godišnjice Gazi Husrev-begove džamije (Begove džamije) u jesen 1932. godine, između ostalog, u Medresi je formiran hor učenika za izvođenje tekbira i salavata prilikom mevluda priređenih tim povodom u Begovoj džamiji posebno za muškarce, posebno za žene. Hor je izvodio svoj program pod vođstvom mudževvida u Medresi Hafiz Džemaluddin ef. Hadžijahića. Hor se nije rasturio ni poslije proslave, nego se popunjavao novim članovima i sudjelovao u raznim vjerskim manifestacijama (otvorenje muslimanskih kulturnih domova u Pruscu i Višegradu, postavljanje kamena temeljca Domu-internatu Muslimanskog kulturnog društva Narodna uzdanica). Kad je 1937. godine zaključeno, da se mubarek noć Lejlei-

-miradž uzme kao dan vakifa u svoj Bosni i Hercegovini, članovi ovog hora učili su salavate na brojnim sarajevskim džamijama tu noć u vremenu između akšama i jacije. Sudjelovali su i u brojnim mevludskim svečanostima, naročito na mevludima priređivanim na sam dan Mevluda za sarajevsku srednjoškolsku muslimansku omladinu. To se činilo redovno u zajednici sa učenicima Šeriatske gimnazije.

Učenici Medrese imali su i nekoliko svojih udruženja kroz koje se odvijao društveni rad učenika.

Sa jednog od izleta na vrelo Miljacke 1935. god.

Godine 1926. osnovana je na Medresi 229. podružnica Ferijalnog saveza čiji su članovi održavali povremene sastanke na kojima su čitali svoje radove i diskutirali o njima. U školskoj 1939–40. godini održali su u zajednici sa Kolom trezvene mladeži i kućnu zabavu, a prihod utrošili u izdavanje besplatnih karata siromašnim članovima.

Kolo Saveza trezvene mladeži »Gazi Husrev-beg« osnovano je u ovoj školi 10. IV 1931. godine. Rad ovog Kola se iz godine u godinu razvijao, tako da je njegov rad bio najaktivniji u Medresi. Kolo je imalo i svoju knjižnicu, koja je uz školsku biblio-

teku bila učenicima od velike koristi. Knjige su se izdavale svake sedmice i broj čitalaca se iz godinu u godinu povećavao, kao i broj knjiga i časopisa u knjižnici.

Međutim, Kolo je bilo najaktivnije u održavanju literarnih sastanaka, koji su se održavali skoro svake sedmice (u četvrtak navečer) i na kojima su učenici čitali svoje sastave, o njima diskutirali i vježbali se u govoru i pisanju. Predavanja su često bila takva da su se kasnije i štampala, neka i kao posebna monografija. Veći broj ovih predavanja objavljen je u Novom beharu i Glasniku Vrhovnog starješinstva Islamske vjerske zajednice.

Na sastancima članova Kola Saveza trezvene mladeži često su držali predavanja i profesori Medrese, posebno ako je bila kakva akademija ili godišnjica. Povodom smrti dra Safvet bega Bašagića na komemorativnom sastanku predavanje o merhumu držao je Hamdi ef. Kreševljaković, a učenici su recitirali pojedine njegove pjesme. Prilikom 20-godišnjice smrti Muse Ćazima Ćatića Kolo je priredilo akademiju, na kojoj je Kreševljaković govorio o životu i radu Pjesnika a učenici održali još dva predavanja i čitali pojedine Ćazimove pjesme.

I 400-godišnjica Medrese obilježena je posebnim sastankom na kome je Hadži Mehmed ef. Handžić održao predavanje Povodom četiristogodišnjice Gazi Husrev-begove medrese. Predavanje je kasnije objavljeno u kalendaru Narodna uzdanica za 1937. godinu. Još je jedno predavanje Handžića štampano, a koje je on održao na akademiji povodom muslimanske Nove godine 1932. godine, a koju je priredilo Kolo saveza trezvene mladeži »Gazi Husrev-beg« (Hikjmet, god. III/1932, br. 36 i god. IV, br. 37). Time nisu iscrpljena sva predavanja, koja su i profesori Medrese održali na ovim sastancima.

Godine 1932. osnovan je u Medresi i Fond za potpomaganje siromašnih učenika. Iz Fonda su pomagani najsiromašniji i dobri učenici Medrese. I Fond kao i druga udruženja aktivno su radili sve do 1941. godine, zapravo do aprilskog rata. Rat i njegove nedaće omele su i rad ovih društava, kao što je ometano i redovno održavanje nastave u pojedinim ratnim godinama.

Učenici Medrese su svoj izvannastavni rad manifestirali još u jednom vidu: u vremenu od mjeseca oktobra 1934. godine pa do aprila 1941. izdavali su 5 listova, pisanih rukom, umnožavanih obično u jednom primjerku. Jedan između njih je izlazio sa znanjem i odobrenjem Uprave škole, a ostali su bili listovi pojedinih razreda.

Prvi list, pokrenut u Medresi zvao se *Zidne novine*. Prvi broj je izašao 17. oktobra 1934. godine, a izdavali su ga učenici

tadašnjeg petog razreda Medrese. Ukupno je izašlo 59 brojeva Zidnih novina. 59.-ti broj nosi nadnevak 11. svibanj 1936. Od prvog do zadnjeg broja za list se brinuo učenik Mustafa Škaljić, koji se računao kao njegov direktor, dok je prvi urednik bio Hamid Trebinjac, a kasnije je i uredničku dužnost obavljao Škaljić. Sadržaj lista bio je raznovrstan i njegovi saradnici su bili učenici istog razreda. Svih 59 brojeva Zidnih novina je sačuvano i nalaze se u posjedu Mustafe Škaljića u Sarajevu. List je pisan na običnom arku kancelar papira.

U školskoj 1935–36. godini učenici tadašnjeg četvrtog razreda Medrese pokrenuli su svoj list pod imenom *Softa,* od koga je izašlo svega nekoliko brojeva. List je uređivao Salih Lagumdžija, a pisao on i Mustafa Avdić, koji su imali veoma lijep rukopis. List se pisao na jednom arku običnog kancelar papira. Ne znam je li sačuvan koji primjerak ovog lista.

Abdualh Genjac je bio urednik i izdavač dvaju listova, koje su pokrenuli učenici njegova razreda. Prvi list se zvao *Razonoda,* a drugi *Bosanac.* Od ovog drugog lista sačuvana se četiri broja i nalaze se u posjedu Saliha Trake, Genjčeva razrednog kolege.

Mladi polumjesec je naslov lista, koji je bio zajednički svih učenika Medrese. Urednik mu je bio Sadik Seljubac. List je imao veliki format. I ovog lista izišlo je svega nekoliko brojeva. Jedan ili dva broja Mladog polumjeseca posjeduje Gazi Husrev-begova biblioteka.

Od godine 1934. u Gazi Husrev-begovoj medresi priređivane su izložbe ručnih radova polaznica mektebi-ibtidaijja iz Sarajeva. Na tim izložbama izlagani su i radovi učenika Medrese. To su bile uglavnom levhe, među kojima je bilo pravih umjetničkih djela. Ove izložbe su bile povod da je mnogi učenik Medrese poklonio veliku pažnju ovoj vještini i pokazao se kao pravi majstor zanata. Posljednja ovakva izložba je priređena u junu 1940. godine.

U vremenu od 1930. pa do 1945. godine Gazi Husrev-begovu medresu je završilo 11 generacija. Od njih je više od polovine odmah otišlo ú službu Islamske zajednice u svojstvu imama, muallima, vjeroučitelja i džematskih imama, koji su se u službi kao i inače u životu pokazali dostojnim nasljednicima ranijih generacija svršenika ove naše prosvjetne ustanove. Većina studenata na Višoj islamskoj šeriatsko-teološkoj školi su bili svršenici ove Medrese. Znatan broj učenika i svršenika Medrese bio je saradnik muslimanskih listova i časopisa. Neki od njih

su se istakli i kao dobri predvodioci s orijentalnih jezika. Iznad svega ostali su dobri i primjerni ljudi i vjernici.

Za sve to se ima zahvaliti i upravi Medrese, kao i nastavnom osoblju, koji su svojim radom i zalaganjem kao i ličnim primjerom pridonijeli ugledu škole i uspjehu njenih svršenika.

Ismet Veladžić
Enes Karić

GAZI HUSREVBEGOVA MEDRESA OD OSLOBOĐENJA DO DANAS (1945-1987)

Vremenski raspon koji je naznačen u naslovu za Gazi Husrev-begovu medresu predstavlja možda najburniji i najosobeniji period njene povijesti. Kao i sve druge škole, ona je u toku rata i neposredno nakon oslobođenja naše zemlje radila u vrlo teškim i složenim prilikama. Odmah po bombardovanju Beograda, 6. aprila 1941. godine, Nastavnički savjet Medrese sa direktorom Ahmed ef. Burekom na čelu, donio je odluku o prestanku nastave a učenici poslati na prinudni »raspust« sve do septembra te godine. Ovakvih prisilnih pauza u nastavi bilo je tokom rata više. Zgradu »Đulagin dvor« u kojoj je bila smještena Medresa u periodu od 1941-1945. u nekoliko navrata naseljavala je neprijateljska vojska koja je, kao i drugdje, ostavljala za sobom pustoš i odnosila sve što je mogla ponijeti. Svjedoci tih događaja tvrde da 1945. godine u zgradi Medrese nije bilo ništa od školskog inventara, štaviše niti jednog stakla na prozorima[1].

Međutim, čim bi vojska napuštala zgradu, iznova su se useljavali učenici Medrese, dovodili je u kakav takav red i škola bi nastavljala s radom. Naravno, odgojno-obrazovni proces se nije mogao u takvim prilikama odvijati po zacrtanom programu, tako da u školskoj 1941/42. i 1943/44. godini nije ni vršen upis u prvi razred, pa je Medresa oslobođenje dočekala sa svega šest razreda, bez trećeg i petog. Od posljedica rata Medresa se nije oporavila punih dvadeset godina (1945-1965), radila je nekompletirana, ponekad i bez četiri razreda, a sedam godina uzastopno (1948-1954) nije imala maturanata. Također, maturanata nije bilo ni 1960, 1961, i 1962, što znači da u poslijeratnom periodu Medresa nije imala ukupno deset godina završne ispite.

Osim toga, Gazi Husrev-begova medresa se neposredno poslije rata našla u ulozi kakvu nikada nije imala u svojoj višev-

[1] Neprijateljski vojnici su opljačkani inventar Medrese prodavali širom Bosne i Hercegovine. Tako je poznat i slučaj s pijace u Cazinu i Zvorniku gdje su od njemačkih vojnika kupljeni sahani (tanjiri) sa žigom Medrese. Neki kupci su kasnije kupljene stvari vratili Medresi.

jekovnoj povijesti. Od nekadašnjih četrdesetak medresa ona će dugo vremena, uz nižu Alaudin medresu u Prištini (otvorenu 1951), ostati jedina institucija te vrste u našoj zemlji, u kojoj će se odgajati i obrazovati vjerski službenici (imami, hatibi, muallimi, vaizi) Islamske zajednice. Tokom ovog perioda Medresa je imala svoje uspone i padove, provodila reforme, mijenjala svoje nastavne planove i programe, prilagođavajući se »vremenu i mjestu«, kako je Vakufnamom Gazi Husrevbega i zacrtano. U ovom našem radu mi ćemo ukratko naznačiti bitne, prelomne trenutke poslijeratnog razvoja i rada Medrese i obraditi ih kroz tri tematske cjeline:

a) Medresa u periodu osmogodišnjeg školovanja,
b) Reforma 1961/62. i prelazak na petogodišnje školovanje, i
c) Medresa danas.

A) MEDRESA U PERIODU OSMOGODIŠNJEG ŠKOLOVANJA

Neposredno nakon II svjetskog rata Medresa je radila prema Uredbi iz 1939. godine[2]. Po toj Uredbi Medresa se dijeli na niži i viši tečaj koji traju po četiri godine. Do 1949/50. godine smještena je u zgradi Đulagina dvora[3], kada je preselila u nekadašnju zgradu internata Šerijatske gimnazije u Dobrovoljačkoj ulici. Spomenutom Uredbom utvrđuje se organizacija rada i života u Medresi, određuje nastavni plan i program, medresanski red, broj učenika, postavljanje i dužnosti nastavnika, školska administracija, obaveze i prava učenika, pravila internatskog života, kućnog reda i drugo.

Nastavni plan i program

U nižem tečaju izučavani su sljedeći predmeti: kiraeti-Kur'an, akaid, fikh, ahlak, tarihi-Islam, arapski, srpskohrvatski, njemački i turski jezik, istorija, zemljopis, prirodopis, fizika, hemija, higijena, matematika, husni hat, crtanje, i gimnastika. Ukupno je u nižem tečaju bilo devetnaest predmeta.

Sa najviše časova sedmično bili su zastupljeni arapski jezik (po 5 časova u prvom i drugom razredu, šest u trećem i četiri

---

[2] *Uredba Gazi Husrevbegove medrese u Sarajevu*, objavljena u Glasniku IVZ, br. 11, Sarajevo 1939. godine, str. 226-256.

[3] Po iseljenju Medrese zgradu Đulagina dvora preuzeo je prvo Filozofski, a kasnije Prirodno-matematički fakultet u Sarajevu.

u četvrtom), zatim srpskohrvatski jezik (sa pet časova u prvom razredu i sa po četiri časa u ostalim razredima), te matematika (četiri časa u prvom, a ostala tri razreda po tri časa) i kiraeti-Kur'an (četiri časa u prvom razredu, po tri u drugom i trećem i jedan čas u četvrtom). Najveći fond časova sedmično imao je četvrti razred (35), zatim treći (33), te prvi i drugi razred (31 čas).

U viši tečaj Medrese mogli su preći samo oni učenici koji su niži tečajni ispit položili sa odličnim ili vrlo-dobrim uspjehom. U višem tečaju izučavaju se: kiraeti-Kur'an, akaid, fikh, ahlak, tarihi-Islam, hadis, tefsir, tesavvuf, arapski, srpskohrvatski, turski, njemački i latinski jezik, zemljopis, prirodopis, matematika, mikat (islamska hronologija), historija, filozof. priprav. znanosti,

Nekadašnji učenici, sada vjerski službenici – od imâmâ do reis-ul-uleme – pred sadašnjom zgradom GH medrese a povodom jednog od seminara za vjerske službenike

pedagogija, imamet, hatabet i vaz, hemija, gospodarstvo, građanske pravne znanosti i higijena. I u višem tečaju, sa najviše časova sedmično zastupljen je arapski jezik (20), zatim srpskohrvatski (12), te akaid i njemački jezik (po 10 časova sedmično). Zanimljivo je da je u višem tečaju kiraeti-Kur'an bio zastupljen u svim razredima samo sa po jednim časom sedmično. Najveći fond sedmičnih sati imali su sedmi i osmi razred (po 38), šesti (35) i peti (33 časa).

Zbog ratnih i poratnih prilika i novog položaja Medrese nakon oslobođenja, ovaj nastavni plan i program nije se valjano mogao ustaliti i uslijedile su njegove izmjene i dopune. Česta revidiranja plana i programa i njegovo prilagođavanje »vremenu i prilikama« pratili su Medresu tokom gotovo cijelog poslijeratnog doba, jedino su konstantno zadržavani stručni vjerski predmeti koji su činili i čine srž odgojno-obrazovnog procesa u Medresi. Iz zapisnika sa sjednica nastavničkog savjeta (kasnije nastavničkog vijeća) može se vidjeti da se gotovo na početku svake školske godine raspravljalo o uvođenju novih predmeta i izmjeni nastavnih planova i programa[4], tako da na ovako skučenom prostoru ne možemo ni registrovati a kamoli precizno analizirati te promjene.

Izmjene u nastavnom planu i programu često su bile uslovljene i materijalnim i kadrovskim mogućnostima škole. Neposredno iza rata Medresa se, zajedno sa Islamskom i širom društvenom zajednicom, suočila sa teškim materijalnim prilikama. Dugo vremena nije bilo adekvatno riješeno pitanje finansiranja Medrese, pa je materijalni položaj nastavnika i tehničkog osoblja škole bio posebno ugrožen[5]. Iz tih razloga mnogi su ugledni muderisi (profesori) napuštali Medresu i prelazili u druge srednje, više i visoke škole ili u državne službe, a Medresa je ostajala sa sve manjim brojem stručnih i redovnih nastavnika. Iz istih razloga, Medresa je ostala i bez tehničkog osoblja. U jednom periodu, neposredno nakon rata, plate nastavnika su bile prepolovljene, a stavke izdržavanja đaka i plate kuharica potpuno brisane. U tim izuzetno teškim prilikama, neki su profesori, uz svoje redovne nastavničke dužnosti, obavljali i poslove uprave, ekonomata i prefekture[6].

Takvo stanje u Medresi održavalo se je sve do 1949. godine, kada je i samo opstojanje Medrese bilo ozbiljno dovedeno u pitanje, što je konstatirano na sjednici nastavničkog vijeća od 10. februara te godine[7], kojoj je prisustvovao i tadašnji reis-ul-

---

[4] Već 1947. godine Ulema medžlis je dostavio direkciji Medrese novi nastavni plan koji je odobrio Vakufski sabor, a odlukom *Vrhovnog vakufskog sabora* IVZ u FNRJ od 16. juna 1949. godine nadzor nad Gazi Husrev-begovom Medresom će vršiti VIS koji je o tome donio i posebnu *Uredbu* po kojoj je u njegovoj nadležnosti da, pored ostalog, određuje nastavni plan i program.

[5] Iz *Zapisnika* sa sjednice Nastavničkog savjeta od 7. oktobra 1947. godine vidi se da su profesori Medrese bili upola manje plaćeni od profesora drugih srednjih škola, a neki honorarni nastavnici za svoj rad u toku školske 1946/47. nisu primili ni dinara, iako su radili i po trideset šest sati sedmično.

[6] *Zapisnik* sa sjednice Nastavničkog savjeta od 30. novembra 1947.

[7] Tadašnji direktor *Muhamed Pašić* na sjednici ističe da je »današnje stanje u Medresi neodrživo, jer su nastavnici preopterećeni, mnogi su silom prilika morali preuzeti nestručne predmete... za taj rad dobivaju mnogo manje nego li dobivaju nastavnici državnih škola za isti posao. Koristim ovu

ulema, *Ibrahim ef. Fejić.* Iako su se prilike nakon ove sjednice poboljšale, materijalni i kadrovski problemi i dalje su bili prisutni. Posebno je bilo teško obezbijediti stručan kadar za opšte-obrazovne predmete, zbog čega su vrlo često honorarno angažirani spoljni saradnici i profesori drugih sarajevskih škola. Među njima je bio i veliki broj profesora druge vjeroispovijesti[8].

Na uspješnu realizaciju nastavnog plana i programa nepovoljno je uticala i činjenica što Medresa u ovom periodu nema kompletirane sve razrede.

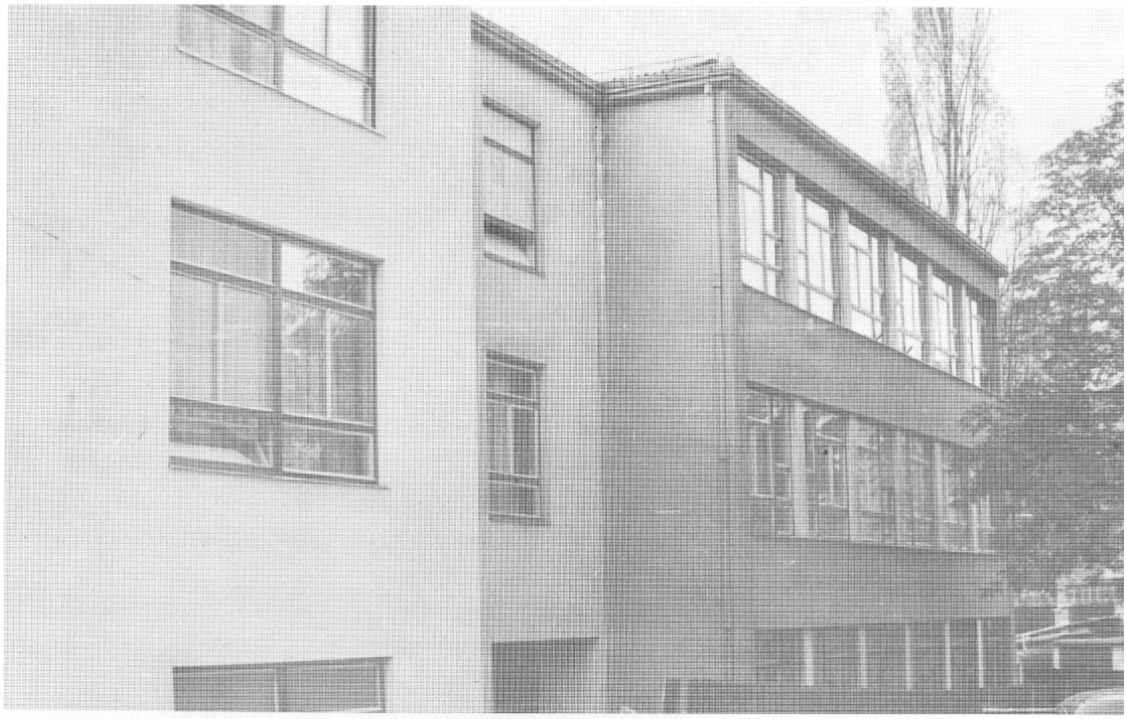

Zgrada Medrese u Dobrovoljačkoj ulici u Sarajevu u kojoj danas mlade djevojke stiču neophodna znanja za svoj budući poziv muallime

Učenici i internatski život

Drugi svjetski rat i njegove teške posljedice nametnule su Medresi svoja »pravila« internatskog života i cjelokupnog ponašanja učenika, unatoč Pravila internata Medrese koje propi-

priliku da zamolim našeg vjerskog poglavara da obuduće obrati svu svoju pažnju ovom našem jedinom vjerskom zavodu u cijeloj državi. Njegov rad bio je doveden u pitanje zbog slabog materijalnog stanja IVZ. ... Prva briga je oko toga da Medresa dobije potrebni nastavnički kadar. Ovom pitanju treba posvetiti mnogo više pažnje nego je to dosad činjeno... Da se kadar mogne pribaviti i njegov uspješan rad obezbijediti potrebno je prije svega izjednačiti nastavnike Medrese u pravima i dužnostima sa nastavnicima državnih srednjih škola...«

[8] U *zapisnicima* sa sjednica Nastavničkog savjeta Medrese od 16. januara 1951. do 19. januara 1955. godine spominju se imena ovih profesora nemuslimana:

Ličen Teodora, Božović Dragutin, Sjeran Stjepan, Milišić Jelena, Baltić Dragan, Backović Ljubomir, Đurić Bogdan, Dujić Ilija, Joksimović Milutin, Popadić Milan, Baltić Zagorka i Šimić Vladimir.

suje *Uredba* iz 1939. godine. Već konstatirana materijalna oskudica i neimaština posebno se odražavala na standard učenika općenito i na internatski život posebno. Kad je Medresa iseljena iz Đulagina dvora u zgradu bivšeg internata Šerijatske gimnazije, životni standard učenika se još više pogoršao. Učenici su bili primorani da žive i rade u dotrajaloj zgradi i skučenom prostoru, bez adekvatnih uslova za higijensko održavanje. Dok se Medresa nalazila u prostorijama Đulagina dvora, učenici su bili u prilici da održavaju čistoću na razini koja je nužna za obavljanje namaza i drugih islamskih dužnosti. I pored toga što su učenici pet vakata namaza obavljali u Begovoj džamiji, postojala je u internatu za tu svrhu posebna prostorija, dok se u zgradi u Dobrovoljačkoj ulici čak ni za deset godina po useljenju nije mogla obezbijediti prostorija za obavljanje ove temeljne islamske obaveze[9]. Po pričanju učenika iz tog doba, namazu se u Medresi nije poklanjala osobita pažnja i njegovo obavljanje bilo je prepušteno slobodnoj volji đaka. Općenito se tada u Medresi malo klanjalo[10].

Svi učenici Medrese nisu mogli stanovati u internatu i bili su primorani da se za podstanarski život snađu negdje u gradu. Njima je i ishrana bila veći problem nego li onima u internatu, jer su to bile inače, ne samo u Medresi, »gladne« godine. Mesa je bilo u tanjiru samo jedamput sedmično[11]. Tadašnji učenici se sjećaju da je posebno teška kazna koja se primjenjivala za neki sitni prekršaj bila oduzimanje večere[12] ili jednog od dnevnih obroka.

Nije bilo bolje ni s odijevanjem. Kada bi neki učenik kupio novo odijelo, drugi su ga pozajmljivali za odlazak fotografu, djevojci ili za neku drugu svečanu prigodu[13].

Spavaonice su bile pretrpane jer se nastojalo da što više učenika stanuje u internatu. U njima se nikada nije ložilo, pa je u zimskom periodu bilo jako hladno. Učenici koji su ustajali na rani

---

[9] U *Zapisniku* sa sjednice Nastavničkog savjeta koja je održana 10. maja 1953. godine i kojoj je predsjedavao tadašnji direktor *Sulejman Kemura,* a prisustvovao joj je i reis-ul-ulema *Ibrahim Fejić,* konstatira se da se ne mogu naći prostorije za *namaz,* jer se zbog njihovog pomanjkanja četvrti razred morao smjestiti u mračnu prostoriju sa samo jednim prozorom, tako da je i tokom cijeloga dana moralo gorjeti svjetlo. U takvim okolnostima, kao jedino rješenje, našlo se je u dodjeljivanju po jedne deke svakom razredu na početku te školske godine, na kojoj su učenici mogli pojedinačno ili u džematu klanjati.

[10] U *Zapisniku* (od 10. maja 1953.), navodi se diskusija *Muniba Cerića* u kojoj se on zalaže da se za niže razrede Medrese uvede »obligatno klanjanje«, ali se zbog prethodno navedenih razloga to nije realiziralo.

[11] Pošto je meso bilo rijetkost i vrlo cijenjeno, lahko su ga siromašni učenici iz tanjira zamjenjivali za jednu bioskopsku kartu.

[12] Bilo je učenika nad kojima je ova kazna primijenjivana čak šest puta uzastopce.

[13] Mnogi se sjećaju da se tada jedan softa dosjetio kako da ovoj pojavi pozajmljivanja odjeće stane u kraj. Kad je kupio kaput stavio je na proreze za dugmad katanac i tako ga »zaključao«.

sabah imali su dosta problema s hladnoćom, a ako im je bilo potrebno kupanje morali su to obaviti hladnom vodom.

I pored ovako loših stambenih i životnih uvjeta u vrijeme direktora *Sulejmana Kemure* održavala se zavidna radna disciplina i red u školi. Učenici su monotoniju internatske atmosfere ublaživali različitim oblicima kulturnih, zabavnih i sportskih aktivnosti, koje su se odvijale u okviru omladinske organizacije Medrese[14]. Omladinska organizacija je organizirala mnoge dobrovoljne radne akcije, ekskurzije spomenicima iz NOB-a i Revolucije, dobrovoljno davanje krvi i mnoga sportska takmičenja. Učenici Medrese bili su, također, uključeni u humanitarne, folklorne i sportske sekcije u gradu Sarajevu. Najviše slobodnog

Sadašnja zgrada GH medrese posjeduje brojne savremeno opremljene i uređene prostore za rad učenika – na slici: detalj iz amfiteatra

vremena oni su provodili igrajući šah i to je godinama bila najatraktivnija igra u školi, što je nerijetko predstavljalo i problem. Kako se vidi iz zapisnikā, Nastavnički savjet je u nekoliko navrata na svojim sjednicama raspravljao o pojavi prekomjernog igranja šaha i donosio odluke da se ono svede na razumnu mjeru.

---

[14] Na sjednici Nastavničkog savjeta održanoj 21. juna 1961. godine *izvještaj o vanškolskim aktivnostima* učenika podnio je tadašnji vaspitač *Murat Hadžimešić*. Pored ostalog, u njemu se navodi: »Vanškolska aktivnost učenika Medrese odvijala se putem omladinske organizacije, školske za-

Ovaj poslijeratni period osmogodišnje Medrese završava se postupno i koincidira s dogradnjom novog dijela medresanske zgrade čije je svečano otvaranje obavljeno 21. septembra 1961. godine[15]. Time su znatno poboljšani uvjeti života i rada u Medresi, a prostorne mogućnosti su otvorile mjesta za veći broj učenika u internatu, tako da se te godine smjestio 151 učenik u dom a svega njih osamnaest stanovali su u privatnom smještaju. Te godine nabavljen je i nov školski namještaj, popravljeni i ofarbani kreveti po spavaonicama, kupljeni su novi »strožaci, slama i šezdeset jastuka«[16]. Istovremeno su se ulagali i veliki napori na poboljšanju ishrane učenika. Ostaće trajno zabilježen gest tadašnjeg profesora Medrese, hafiza *Kamila Silajdžića,* (sada u mirovini) koji je na Kurban-bajram 1961. godine poklonio prvi kurban za učenike Medrese i tako postao jedan od glavnih incijatora i utemeljitelja ove plemenite akcije, koja će u narednim godinama dobiti veliku podršku od muslimana diljem Bosne i Hercegovine i šire. Godinama se broj darovatelja kurbana povećavao a kurbansko meso predstavljalo sve značajniju stavku u ishrani učenika Medrese. Ta brojka je u prošloj godini (1987) iznosila preko hiljadu i sedamsto kurbana, čime su zadovoljene potrebe kuhinje Gazi Husrev-begove medrese tokom cijele školske godine.

B) REFORMA 1961/62. GODINE I PRELAZAK NA PETOGODIŠNJE ŠKOLOVANJE

Od oslobođenja 1945. godine školstvo u našoj zemlji doživljava stanovite preobražaje i uočljiv napredak, što se nemi-

---

jednice, Crvenog krsta i Ferijalnog saveza. Za omladinu Medrese održano je sedam predavanja koja su bila dobro posjećena. Pored ovih predavanja oformljena su i dva seminara i to »Glavna obilježja socijalističke demokratije kod nas« i »Savremena svjetska književnost«, a predavanja sa tih seminara su bila dobro posjećena i praćena sa velikim interesom. Osim toga, održana su i dva predavanja za učenike Medrese i to »Pravni položaj vjerskih zajednica u FNRJ«, a predavač je bio drug Nikola Popović, i predavanje »U susret 1965. godini«, a predavač je bio drug Ivica Bodnaruk. Isto tako održano je predavanje za učenifke Medrese »O važnosti transfuzije krvi«. Učenici su još posjećivali i razna predavanja na Narodnom univerzitetu kao i u osnovnoj organizaciji Socijalističkog saveza. Zatim je održana i jedna priredba koju su pripremili učenici Medrese, kao i jedna akademija uoči Lejlei Miradža. U ovoj godini najaktivnije su bile šahovska i fudbalska sekcija, a naročito šahovska sekcija postigla je lijepe rezultate jer je osvojila prvo mjesto u takmičenju za kup Dana mladosti. Obje ove sekcije dobile su i neku materijalnu pomoć (u rekvizitima) od Sreskog komiteta Narodne omladine, a što je olakšalo njihov rad. Vrlo aktivna bila je i družina Ferijalnog saveza koja je organizovala nekoliko filmskih predstava za učenike Medrese, a svaka je predstava koštala dvije hiljade dinara, što su učenici prikupili između sebe i platili. Omladinci su više puta na svojim sastancima postavljali pitanje ne bi li direkcija škole mogla dati neku novčanu pomoć Omladinskoj organizaciji, ili bar jednom mjesečno platiti filmsku predstavu za učenike Medrese. Učenici IV razreda Medrese kolektivno su posjetili Zenicu sa vaspitačem Hadžimešić Muratom i razgledali sva postrojenja zeničke željezare.«

[15] Posebne zasluge za dogradnju novog dijela Medrese pripadaju reis-ul-ulemi *Sulejmanu ef. Kemuri* koji je kao bivši direktor osjećao i preživljavao sve probleme skučenog prostora Medrese.

[16] *Zapisnik* sa sjednice Nastavničkog vijeća od 19. septembra 1961. godine.

novno odražavalo i na Gazi Husrev-begovu medresu. Sve više djece završavalo je osmogodišnju osnovnu školu zbog čega se šesdesetih godina pojavljuje problem upisa u Medresu, koja je svoje đake za prvi razred regrutovala iz četvororazrednih osnovnih škola. Iz tih razloga provedena je i reforma u Medresi koja sa osmogodišnjeg prelazi na petogodišnje školovanje[17]. Tako se školske 1961/62. godine prvi put upisuje prvi razred petogodišnje Medrese, a svi kandidati su prethodno završili osmogodišnju osnovnu školu. Na konkurs za upis u taj prvi pripravni razred javila su se 22 đaka, polugodište je dočekalo 19, a kraj školske godine 17 učenika[18].

Dok je medresa trajala osam godina u nju su dolazili pravi goluždravi dječačići – na slici: učenici prvog razreda 1951/ 2. šk. g.

Naredne školske godine spojeni su svršenici četvrtog razreda osmogodišnje i svršenici prvog razreda reformisane Medrese u *jedan* drugi razred. Posljednji maturanti osmorazredne

[17] Opširnije o razlozima ove reforme govorio je tadašnji direktor Medrese, *Mustafa Ševa*, na proširenoj zajedničkoj sjednici Nastavničkog vijeća i Komisije za reorganizaciju Gazi Husrev-begove medrese u Sarajevu i Alaudin medrese u Prištini, a koja je formirana pri *Vrhovnom islamskom starješinstvu* 1961. godine. (*Zapisnik* sjednice Nastavničkog vijeća i Komisije za reorganizaciju medresa od 22. maja 1962. godine).

[18] Od sedamnaest učenika koji su dočekali kraj školske godine, dvojica su prošla odličnim, jedan vrlodobrim, osam dobrim, i tri dovoljnim uspjehom, a tri učenika su upućena na popravni ispit sa jednom slabom ocjenom. Srednja ocjena razreda bila je 3,35 što je i najbolji uspjeh u Medresi te godine.

Medrese izvedeni su školske 1964/65. godine, a prvi maturanti reformisane petogodišnje Medrese završili su svoje školovanje u školskoj 1965/66. godini.

Nastavni plan i program petogodišnje Medrese

Ovaj prelazak sa osmogodišnjeg na petogodišnje školovanje u Medresi neminovno je morala pratiti i izmjena nastavnog plana i programa, na čemu je radila posebna Komisija Vrhovnog islamskog starješinstva za reorganizaciju Gazi Husrev-begove i Alaudin medrese u Prištini. Prijedlog ove Komisije sa malim izmjenama prihvatilo je Nastavničko vijeće Medrese te se po njemu narednih godina i radilo. Po tom nastavnom planu i programu u *prvom razredu* izučavali su se sljedeći predmeti: kiraet (5) časova sedmično, akaid (3), fikh (3), ahlak (2), istorija islama (2), srpskohrvatski (4), arapski (6) i husni hat (2). Ukupno je u prvom razredu bilo 24 časa sedmično. *Drugi razred:* kiraet (4), akaid (2), fikh (2), ahlak (2), istorija islama (2), arapski (6), istorija (2), geografija (2), higijena (1) i srpskohrvatski (5). Ukupno 28 časova sedmično. *Treći razred:* kiraet (4), akaid (2), fikh (2), ahlak (2), istorija islama (2), srpskohrvatski (5), arapski (6), istorija (2), biologija (3), i geografija (2) časa. Ukupno 30 časova semično. *Četvrti razred:* kiraet (3), tefsir (3), hadis (3), istorija islama (2), srpskohrvatski (4), arapski (6), istorija (2), imamet i vaz (sa zakonodavstvom IVZ) (2 časa), biologija (2), retorika (1) i predvojnička obuka (2). Ukupno 31 čas sedmično. *Peti razred:* kiraet (2), tefsir (3), hadis (3), istorija islama (2), arapski (6), istorija (2), srpskohrvatski (4), usul-fikh (3), imamet i vaz (3), pedagogija (2), predvojnička obuka (2), konverzacija za arapski (2) i metodika (1). Ukupno 35 časova sedmično[19].

Iz ovog plana i programa vidi se da u prvom razredu, osim maternjeg jezika, nema drugih opšteobrazovnih predmeta. Opšti je utisak, naime, da se ovakvim planom i programom htjelo da svršenik Medrese dobije što temeljitije stručno obrazovanje, pa su »svjetovni« predmeti reducirani u znatnoj mjeri[20].

Predmetnim nastavnicma je bilo naloženo da sami izrade godišnje programe iz svojih predmeta. I u ovom periodu Medresa je znatno oskudijevala s nastavnim kadrom, tako da su poje-

---

[19] Bilo je prijedloga da se uvede *engleski jezik,* ali na zajedničkoj sjednici Nastavničkog vijeća i spomenute komisije VIS-a (od 22. maja 1961) prijedlog nije prihvaćen.

[20] Ovaj »smanjen opseg nastave iz svjetovnih predmeta u korist vjerskih i vjersko-orijentalnih« direktor Mustava Ševa obrazlaže činjenicom da je Medresa »stručna vjerska škola koja treba da daje stručno obrazovani vjerski kadar«. (Usp. *Zapisnik* sjednice Nastavničkog vijeća od 19. septembra 1961. godine).

dini nastavnici istovremeno predavali po više predmeta i pred sobom imali obavezu napraviti više nastavnih programa[21].

U cijelom poslijeratnom periodu Medresa nije uspjela riješiti problem udžbenika i literautre za stručne, vjerske predmete, što je otežavalo realiziranje nastavnog plana i programa. O tome se često raspravljalo na sjednicama Nastavničkog vijeća što se vidi iz zapisnikā iz ovog perioda. U takvoj situaciji i nastavnici i učenici snalazili su se kako su znali i umjeli[22].

Vaspitni proces

Ranije smo konstatirali da su se dogradnjom novog dijela Medrese poboljšali životni i radni uvjeti u školi, ali su mnogi pro-

Ovako je bilo više puta: trpezarija se opravlja (jer je cijela zgrada bila ruinirana) a učenici ručaju u dvorištu (snimak iz 1953. g.)

blemi i dalje ostali prisutni, što se posebno odražavalo u vaspitnom radu s učenicima. Iako je obezbijeđena jedna mala prostorija, problem obavljanja namaza u Medresi i dalje je ostao nerije-

[21] U jednom periodu muderisi *Sinanuddin ef. Sokolović* i *Abdulah ef. Dervišević* predavali su istovremeno po četiri, a *Ibrahim ef. Imširović* čak pet stručnih vjerskih predmeta: tefsir, hadis, akaid, fikh i ahlak.

[22] Obrazlažući uzroke slabog uspjeha učenika u prvom polugodištu direktor škole Mustafa Ševa, pored »nemarnosti učenika i nedovoljne ljubavi za knjigom« navodi još i »raspored časova, dvokratnu nastavu, nedostatak udžbenika, naročito iz vjerskih predmeta akaida, fikha, ahlaka, tefsira i dr., gdje učenici gradivo tih predmeta moraju pisati, a što im oduzima dosta vremena«. (Iz *Zapisnika* sa sjednice Nastavničkog vijeća od 31. januara 1962. godine).

šen[23]. Čak su i roditelji đaka na *roditeljskim sastancima* 1964. godine zahtijevali da se *namazu* u Medresi posveti veća pažnja, te su »apelovali na nastavnike Medrese da poduzmu mjere da učenici više klanjaju«[24]. Međutim, ni poslije toga nije uvedena obaveza izvršavanja namaza u Medresi, već je ona prepuštena vaspitnom djelovanju nastavnika vjerskih predmeta[25].

U medresi ovog doba vaspitnom radu posvećivala se manja pažnja, što se, inače, uočava i u činjenici da je dugo godina bio samo *jedan vaspitač* koji se često morao oslanjati na pomoć starijih i izraslijih učenika. Stariji đaci su svojim mlađim kolegama pomagali u savladavanju gradiva i često ih sokolili da njihov budući poziv ima perspektivu. Posebno se uloga nekih odraslijih đaka ogledala u islamskom odgajanju i vaspitanju učenika nižih razreda. I ostale oreganizirane vannastavne aktivnosti uglavnom su nosili učenici viših razreda, tako da se na ovom planu donekle ublažio nedostatak vaspitača. I u ovim godinama učenici su nastavljali tradiciju svojih ranijih kolega i aktivno se uključivali u sve humanitarne, kulturne, zabavne i sportske akcije. Za učešće na *radnim akcijama* često su bili nagrađivani novčanim nagradama i pismenim priznanjima. Osim toga, u Medresi je nastavljeno s tradicijom održavanja seminara i držanja predavanja s različitom tematikom iz oblasti društveno-političkog života, a posebno je bila razvijena aktivnost prikazivanja filmova, naročito onih s tematikom iz NOB-e i Revolucije. Također su se redovno obilježavali državni praznici, a od islamskih najčešće je obilježavan Lejlei-Miradž (dan Vakifa)[26].

Vaspitnom procesu posvetila se ozbiljna pažnja dolaskom *Muhameda Hazima Tulića* za direktora Medrese 1965. godine. Tih godina obnovljen je i osvježen nastavni-vaspitni kadar, učenici intenziviraju rad u svom *Udruženju,* a 1968. godine pokrenut

---

[23] Podnoseći izvještaj o vannastavnoj aktivnosti, tadašnji vaspitač *Murat Hadžimešić* konstatuje, pored ostalog: »U Medresi ima posebna prostorija koja služi za džamiju, a koju polaze većinom mlađi učenici, a iz starijih razreda samo Šiptari, naročito sada pred Ramazan«. (*Zapisnik* od 10. januara 1964. godine).

[24] *Zapisnik* sa sjednice Nastavničkog vijeća od 10. januara 1964. Iz ovog Zapisnika vidi se da je pitanju ne samo namaza nego i islamskog odgoja općenito posvećana ozbiljna pažnja, što je sigurno i posljedica *štrajka učenika* koji se u oktobru mjesecu prethodne godine zbio u Medresi. Na sjednici se je *Husein ef. Đozo* posebno založio za izradu *kućnog reda* Medrese koji bi obavezivao učenike u izvršavanju svih vjerskih propisa, a posebno klanjanje namaza u džematu, što je kratko vrijeme iza toga i učinjeno.

Tokom 1964. intenzivno se radi i na izradi *Pravilnika* Gazi Husrev-begove medrese koji je 18. decembra iste godine i usvojen. U članu 82. ovog Pravilnika navode se kao teži prekršaji krađa, tuča, psovka, vrijeđanje i klevetanje, nepristojno ponašanje prema nastavniku, zalaženje u noćne lokale, uživanje alkoholnih pića, kartanje i kockanje, *omalovažavanje vjerskih propisa i zanemarivanje vjerskih dužnosti.*

[25] Usp. *Zapisnik* od 10. januara 1964. godine.

[26] O ovim i drugim vannastavnim aktivnostima vidi zapisnike *Nastavničkog vijeća* iz 1964. godine.

je i đački list »Zemzem«.[27] Konačno je za *namaz* nađena adekvatna prostorija i on postaje obligatna obaveza u Medresi. Osim toga, posebno se vodilo računa i o *odijevanju učenika* i njihovom islamskom ponašanju[28]. Osobita pažnja sada se posvećuje i obilježavanju islamskih praznika u čemu uzima udjela horska sekcija s kojom je rukovodio tadašnji vaspitač *Muhamed Radončić.*

Osjećajući problem zamiranja *hifza* u Medresi se tada pokreće inicijativa za osnivanje sekcije za učenje Kur'ana napamet. Oni učenici koji su se posebno istakli u tome bili su i materijalno stimulisani.

Oni su prvi osjetili »dah reforme« – na slici: prva generacija petogodišnje medrese.

Svi pokušaji direktora Tulića da oživi i preporodi nastavni i vannastavni proces u Medresi nisu se mogli do kraja realizirati zbog objektivnih materijalnih i kadrovskih teškoća i naslijeđenih

[27] U ovom Udruženju i *Zemzemu* biće riječi kasnije.

[28] U ovo vrijeme učenici su bili obavezni nositi *francusku kapu* u školi i izvan nje, po čemu su se lahko raspoznavali na sarajevskim ulicama. Nerijetko su učenici nižih razreda imali i problema jer su zbog tih kapica na ulicama zasretani i maltretirani, zbog čega su ubrzo i ukinute.

Poslije smrti direktora *Tulića* spoljašnjem izgledu đaka Medrese i dalje se posvećivala pažnja, ali se ponekad u tome i pregonilo i prelazilo u puki formalizam, što se posebno vidi iz tadašnjeg tzv. »glavnog« problema Medrese – šišanja učenika, zbog čega su mnogi učenici imali problema tokom školovanja i na maturi jer se dužina kose mjerila santimetrima.

U *Zapisniku* od 17. aprila 1972. godine nalazi se odluka Nastavničkog vijeća kojom se odobrava šišanje učenika u »visini kose do pet santimetara«. Ovo nam je jedini dostupan *Zapisnik* sa sjednica Nastavničkog vijeća nakon izbijanja *štrajka* 11. januara 1972. godine.

subjektivnih slabosti, koje će posebno doći do izražaja nakon njegove smrti (1968. godine). Značajne incijative za popravljanje stanja u Medresi dolazile su i od strane učenika. Posebno su bili glasni zahtjevi učenika da se izvrši reorganizacija nastavnog plana i programa te domskog života. Pošto se tim zahtjevima dugo vremena nije udovoljavalo i u Medresi je izbio *drugi poslijeratni štrajk* (11. januara 1972)[29].

Poslije ovog štrajka shvatilo se da se akutni problemi Medrese moraju brže rješavati, zbog čega se u narednom periodu intenzivira rad na adaptaciji »Đulaginog dvora«, a istovremeno se radi i na izmjenama nastavnog plana i programa.

Povratak u »Đulagin dvor«

Konačno, u školskoj 1976/77. Medresa se ponovo vraća u svoje prostorije u zgradi »Đulaginog dvora«. Napokon se ispunio san da se đaci Medrese po prvi put nakon oslobođenja svi nađu u jednom internatu, u blizini Gazi Husrev-begove *džamije* i u samom centru Baščaršije. Time su stvorene i osnovne materijalne i tehničke pretpostavke za normalno odvijanje vaspitno-obrazovnog procesa i školovanja stručnog i sposobnog kadra potrebnog Islamskoj zajednici u savremenom dobu.

Adaptirana zgrada »Đulaginog dvora« raspolaže sa: osam učionica, komplet audio-kabinetom (za kiraet i strane jezike), salom za fizičko i zdravstveno vaspitanje, učeničkom čitaonicom, društvenom salom za odmor i slobodne aktivnosti, šesdeset sedam spavaonica (sa ukupno 320 kreveta), trpezarijom (sa 150 sjedišta), komplet opremljenom kuhinjom kapaciteta 500 korisnika, centralnim i priručnim kupatilom, odgovarajućim sanitarnim prostorijama, stacionarom i zubnom ambulantom, prostorijom za uskladištenje namirnica sa hladnjačom za uskladi-

---

[29] Zahtjevi učenika sadržani su u *sedm* tačaka: »1) da se smijeni Abdulah ef. Dervišević sa dužnosti direktora Gazi Husrevbegove medrese u Sarajevu; 2) da se izvrši reorganizacija nastavnog plana i programa Gazi Husrevbegove medrese tako što će se u isti uvrstiti i predmeti: logika, filozofija, psihologija, matematika, fizičko vaspitanje i jedan evropski jezik (engleski), a da se za neke postojeće predmete nađu odgovarajući profesori. Pored toga da se odmah pristupi izradi i štampanju odgovarajućih udžbenika; 3) da se ukine odluka o izbacivanju učenika iz medrese koji dobiju 4 i više slabih ocjena na kraju I polugodišta; 4) da se dokine zabrana mogućnosti ponavljanja medrese; 5) da se dokine ugovor koji potpisuju učenici I razreda prilikom upisa u medresu, prema kome učenik koji padne na kraju godine mora nadoknaditi medresi sumu od 2000 novih dinara za svaku godinu školovanja; 6) da u Savjet medrese uključi nekoliko đačkih roditelja, uglednih građana i predstavnika učenika, i 7) da se izvrši reorganizacija domskog života u internatu medrese te da im se vrate uskraćena prava na:

- slobodan izlaz srijedom i subotom do 21[h] umjesto do 18[h] i 30 min. kako je sadanji propis,
- omogući praćenje odgovarajućih TV emisija, i
- poboljšaju uslovi za kulturno-zabavni život«.

(zahtjevi učenika ovdje su navedeni prema *Informaciji o štrajku učenika Gazi Husrevbegove medrese u Sarajevu,* »Glasnik VIS-a« br. 3/4, Sarajevo, 1972. godine, str. 198-199).

štenje kurbanskog mesa, odgovarajućim prostorijama za pranje veša, kotlovnicom i radionicom, upravnim i nastavnim prostorijama, amfiteatrom i drugim neophodnim prostorijama. Zgrada je opremljena sa novim školskim namještajem, a nabavljena su i mnoga nastavna pomagala. U to vrijeme obnovljen je vaspitno-nastavni kadar dovođenjem novih profesora i vaspitača, postavljen je i direktor Džemal ef. Salihspahić, a istovremeno je povećan broj tehničkog osoblja.

Uporedo s rješavanjem materijalnih, kadrovskih i tehničkih potreba, u Medresi se donose i značajna *normativna akta.* Tako je 6. septembra 1976. godine donešen *Statut* Medrese.

Sa svakim profesorom po jedan snimak »za uspomenu i dugo sjećanje« – na slici: generacija maturanata GH medrese iz 1968. g. sa prof. Kasim ef. Hadžićem

Očito je da je *akcija zekata, sadekatul-fitra* i kurbanskih kožica u našim krajevima svoju najbolju potvrdu i krunu imala u novoj medresasnskoj zgradi. Prelaskom u nju mnogi izdaci i stavke u budžetu Medrese morale su biti znatno povećane, zbog čega se ova akcija i sada treba brižno njegovati i razvijati. Spomenutom akcijom sagrađen je, zajedno s Medresom, i *Islamski teološki fakultet*[30], *čime su se otvorile perspektive za više*

[30] *Islamski teološki fakultet* je otvoren 29. septembra 1977.

i visoko školovanje savremeno obrazovanih kadrova Islamske zajednice.

Žensko odjeljenje Medrese

Iz našeg dosadašnjeg izlaganja čitalac je bio u prilici da uvidi kako je Islamska zajednica u SFRJ sedamdesetih godina ovoga vijeka institucionalno i materijalno ojačala. Uz prelazak Medrese u zgradu »Đulagin dvor« (20. septembar 1976) i otvaranje Islamskog teološkog fakulteta (29. septembar 1977) došlo je kratko vrijeme poslije do ponovnog otvaranja ženskog odjeljenja Medrese (20. novembar 1978)[31]. Na samom početku svoga djelovanja žensko odjeljenje Medrese bilo je konstituirano kao zasebna institucija, s tim što joj je muška Medresa pružala kadrovske, internatske i tehničke usluge (hrana je, na primjer, pripremana, kao i danas, u zgradi muških odjeljenja). U početku je *Mehmed ef. Merzić* obavljao dužnost direktora, a kasnije *Šoše Zehra.*

Žensko odjeljenje Medrese smješteno je u jednom dijelu zgrade bivše muške Medrese u Dobrovoljačkoj ulici, i premda je adaptirana, prostor je vrlo skučen za sadašnji broj učenica. Nastavni plan i program isti je kao i za muško odjeljenje, s tim što u ženskom odjeljenju umjesto *fizičkog vaspitanja* imaju *domaćinstvo.* U ovom odjeljenju rad sekcija uvijek je bio izuzetno razvijen. Osim horske koja učestvuje u izvedbi tradicionalnih mevludskih svečanosti, posebno je vrijedno spomenuti da veliki broj učenica učestvuje u izradi *vezenih* i drugih djevojačkih rukotvorina, iz čega su priredile nekoliko puta i izložbu.

Rad ženskog odjeljenja Gazi Husrev-begove medrese ulazi u jubilarnu desetu godinu i očekivati je da će se ubuduće uspješnije rješavati pitanje njihove ramazanske prakse i zaposlenja.

C) MEDRESA DANAS

Da bi se valjano shvatio sadašnji trenutak Medrese uputno je podsjetiti se na značajne promjene koje su se provele to-

---

[31] Kao što je poznato, ranije je postojalo žensko odjeljenje Medrese od 1933-1949. godine. U tom kratkom periodu promijenila je tri imena: »Islamska vjerska škola«, »Ženska medresa« i na kraju, 1940. godine, »Gazi Husrev-begova ženska medresa«. U početku je ona bila petogodišnja, a kasnije, do 1939. osmogodišnja, škola. (Vidi šire, Nermina Jašarević, »*Gazi Husrevbegova ženska medresa u Sarajevu*«, »Anali« GHB, IX-X, Sarajevo 1983.

kom školske 1982/83. godine, kada su se istovremeno sastale dvije generacije maturanata, posljednji učenici koji su se školovali pet godina i prvi učenici koji su završili svoje četvorogodišnje školovanje u Medresi. Ne ulazeći ovom prilikom u razloge takve promjene, konstatovati ćemo samo da je to pitanje bilo temeljito razmotreno i da su se svi članovi Nastavničkog vijeća jednoglasno složili da školovanje u Medresi traje četiri godine.[32]

Poslije ovog prelaska na četvorogodišnje školovanje, nužno je moralo doći i do izmjena u nastavnom planu i programu koje su se uglavnom ogledale u sažimanju gradiva pojedinih predmeta.

Mladost i ljepota lica i odjeće: buduće muallime u razredu u predahu između dva časa

Tako se danas u Medresi izučavaju sljedeći predmeti, *Prvi razred:* kiraeti-Kur'an (5) časova, akaid (2), fikh (2), ahlak (2), istorija islama (2), islamska kaligrafija (2), srpskohrvatski jezik (4), arapski (5), turski (2), engleski jezik (2), istorija (2), geografija (2), odbrana i zaštita (2), i fizičko vaspitanje (2), /u ženskim

[32] Sjednicama Nastavničkog vijeća na kojima je razmatrano ovo pitanje često je prisustvovao i tadašnji predsjednik Starješinstva IZ, *dr Ahmed Smajlović*, koji je također imao značajnu ulogu u konstituiranju Medrese kao četvorogodišnje škole.

odjeljenjima domaćinstvo (2)/. Dakle, ukupno 36 časova sedmično. *Drugi razred:* kiraeti-Kur'an (5), akaid (2), fikh (2), ahlak (2), istorija islama (2), srpskohrvatski (4), arapski (5), turski (2), engelski (2), istorija (2), biologija (2), odbrana i zaštita (2) i fizičko vaspitanje (2), /u ženskim odjeljenjima domaćinstvo (2)/. Ukupno 34 časa sedmično. *Treći razred:* kiraeti-Kur'an (5), akaid (2), tefsir (2), hadis (2), fikh (2), imamet-muallimat (2), istorija islama (2), srpskohrvatski (3), arapski (5), turski (2), fizičko vaspitanje (2). Ukupno 35 časova. *Četvrti razred:* kiraeti-Kur'an (4), akaid (2), tefsir (2), hadis (2), fikh (2), imamet-muallimat (1), istorija islama (2), srpskohrvatski (3), arapski (5), turski (2), engleski (2), filozofija (3), pedagogija i metodika (2), organizacija Islamske zajednice (1) i fizičko vaspitanje (2). Ukupno 35 časova sedmično.

U ovo najnovije doba nastavni kadar je napokon kompletiran. Radi se o mlađim i perspektivnim ljudima, a vjerske stručne predmete predaju bivši svršenici Medrese. Danas se također bolje stoji i sa udžbenicima i skriptama, ali je upravo na ovoj mladoj generaciji nastavnika da se definitivno riješi i ovo pitanje, tim prije što Medresa danas ima približno tri stotine *vanrednih učenika i učenica.*

Sadašnji trenutak Medrese karakterističan je po tome što se posebna poenta u radu stavlja na plan islamske idejnosti u nastavi i vannastavnim aktivnostima, što se direktno reflektira na život i ponašanje učenika[33]. Tome je podređen i kućni red Medrese, od jutarnjeg buđenja ezanom, redovnog obavljanja namaza u Begovoj džamiji i cjelodnevnog življenja u skladu s islamskim propisima.

Đačko udruženje »Gazi Husrevbeg«

Đačko udruženje »Gazi Husrevbeg« osnovano je 1965. godine s ciljem da đaci Medrese u njemu rješavaju svoje probleme i organiziraju svoje vannastavne aktivnosti. Posredstvom njega đaci Medrese su sarađivali sa Nastavničkim vijećem svoje škole, ali i uključivali u sve humanitarne, kulturne, sportske i druge društvene aktivnosti. Posredstvom svoga Udruženja učenici Medrese su konstantno prisutni u akcijama Ferijalnog saveza, Crvenog krsta i Saveza gorana. Redovni su dobrovoljni davaoci

[33] U Medresi posljednih nekoliko godina više ood pola učenika i učenica samoinicijativno poste svakog četvrtka.

krvi. Za ovaj svoj rad dobili su mnoga priznanja, nagrade i pohvale.

Preko Udruženja ostvarivala se uspješna saradnja sa Narodnim pozorištem kao i Pozorištem Mladih, organizrane su zajedničke posjete muzejima i bioskopima, zajednički izleti i ekskurzije. Posebno su značajne ekskurzije maturanata koje se posljednjih godina izvode u Istambul.

Unutar Medrese Udruženje organizira predavanja s raznovrsnim temama, a povremeno i zabavne i dramske večeri.

Od samog osnivanja Udruženje je nastojalo pokrenuti svoj list, što se vrlo brzo i ostvarilo 1968. godine. U tome su đaci imali posebnu podršku tadašnjeg direktora Tulića kao i profesora *Kasima Hadžića*[34]. *List je dobio vrlo simboličan naziv Zemzem,* što je ime izvora u dvorištu Kabe. Prvi brojevi pojavili su se iz šapirografa, a domalo kasnije »Zemzem« se pripremao u štampariji. Od samog početka »Zemzem« ima prepoznatljivu koncepciju. Đaci pišu o različitim vjerskim temama, problemima mladih i

Brojne su vannastavne aktivnosti učenika GH medrese: horska sekcija za vrijeme izvođenja jednog od brojnih mevluda po našim džamijama

[34] Ovaj vrijedni profesor, dugogodišnji radnik u Medresi (sada u penziji), otao je u prijatnom sjećanju svih đaka, naročito zbog njegove brige oko materijalnog stanja učenika i učenica. Dok je bio u Medresi posebno se zalagao za širenje esperanata među učenicima, a ostao je u pamćenju i kao ljuti protivnik pušenja.

školskom životu. Vremenom je »Zemzem« našao svoje mjesto i čitalačku publiku. Tiraž se godinama kreće oko deset hiljada. Do kraja juna 1987. godine izašla su 73 broja. U najnovije vrijeme, posebno od prelaska u zgradu »Đulagina dvora« »Zemzem« izlazi redovitije s promjenljivim kvalitetom. Tokom proteklih dvadeset godina »Zemzem« je promijenio dvadeset urednika[35]. Poslove tehničkog urednika dugo godina obavljao je *Muhamed Radončić.*

Sekcije

Od prelaska u novu zgradu Medrese stekli su se bolji uvjeti za intenzivniji rad u sekcijama. Obnovljen je rad starih a pokrenute su i mnoge nove sekcije. Danas aktivno rade mevludsko-horska, tefsirsko-hadiska, akaidska, prevodilačka, literarna i sportske sekcije (šahovska, fudbalska, košarkaška i karate sekcija)[36].

Posebno se u nekoliko posljednjih godina ističe mevludsko-horska sekcija u koju su uključeni učenici i učenice Medrese. Ona je pripremila i izvela oko stotinu programa različitim prigodama. Nastupala je i na svim značajnijim vjerskim svečanostima u Sarajevu, a često se pojavljivala i u drugim mjestima Bosne i Hercegovine na mevludima, otvaranjima džamija, mubarek večerima i drugim vjerskim manifestacijama. Zapažen je i nastup ove sekcije prilikom otvaranja Zagrebačke džamije 1987. godine. Naročito se ova sekcija istakla na uspješnim nastupima na tradicionalnim godišnjim mevludima u Begovoj džamiji i maturskim akademijama, kojima prisustvuje veliki broj vjernika.

Rad ovih sekcija otežava skučen prostor i nedostatak slobodnog vremena.

Hifz

U periodu od 1965. do 1968. aktueliziran je problem nedostatka hafiza, pa je na inicijativu tadašnjeg direktora Medrese Tulića i profesora hfz. Sinaudina Sokolovića, hfz. Kamila Silajdžića i hfz. Ibrahima Trebinjca osnovana sekcija hifza. Svoje pra-

---

[35] Hronološkim redom, to su: Omerika Adem, Kasumović Ismet, Kadić Islam, Imamović Šaban, Bilalić Rešid, Karčić Fikret, Ćeman Mirsad, Perva Bajro, Hajdarević Hadžem, Karić Enes, Ljevaković Enes, Hodžić Dževad, Pašanović Fikret, Bajramović Kemal, Đogić Osman, Šljivo Ismet, Arnaut Vehid, Vučkić Atif, Kahteran Nevad i Mustafić Izet.

[36] Učenici Medrese uspješno se u ovim sportskim disciplinama takmiče sa učenicima drugih srednjih škola u Gradu. Posebno su bili zanimljivi međusobni susreti učenika Medrese i studenata *Franjevačke teologije.*

ve rezultate postigla je od 1980. godine naovamo[37]. Tada se oživljava poseban fond hifza, a uvode se i druge podsticajne mjere u cilju njegovog uspješnijeg savlađivanja. Radi ilustracije navedimo podatak da je u vremenu od 1984-1987. godine hifz završilo sedamnaest učenika Medrese: Ademi Abdurahman, Aletić Salem, Alili Aziz, Barčić Jusuf, Beganović Enes, Buzar Adnan, Čajlaković Husejn, Čajlaković Muhamed, Čančar Esad, Ćeman Nedžad, Efendić Mustafa, Išerić Selver, Podojak Senad, Spahić Mirnes, Šošić Dževad i Zaimović Senaid.

Ramazanska praksa

Prema Statutu Medrese ramazanska praksa je obavezna za sve učenike i učenice starijih razreda. Ona je u funkciji vaspitno-obrazovnog procesa, a istovremeno zadovoljava i potrebe terena za teravijskim imamima, koje su iz godine u godinu sve veće. Danas bi bez softi Medrese ramazanski život naših krajeva bio nezamisliv jer bi na stotine džemata uz ramazan ostalo bez teravija i drugih ramazanskih sadržaja. Tada oni po prvi put staju pred džemat, drže hutbe i vazove i stiču prva iskustva na vjerskoj pouci. Tu su također i praktične provjere školskih znanja u životu koji se često odvija mimo suhe teorije. Sve to koristiće im u njihovom kasnijem imamskom radu.

Slanje učenika na ramazansku praksu ima dugu tradiciju i već uhodani tok, dok praksa učenica još ne nailazi na pravo razumijevanje nekih odbora IZ i odvija se uz mnoge neriješene probleme.

Budućnost Medrese

Nema sumnje da je Medresa već četiri i po stoljeća bila najveći zalog našeg vjerskog opstanka. Obitavala je na razmeđu prošlosti i budućnosti koje se izričito spominje i u Vakufnami. Postoje naučne discipline koje su stalne u medresanskom planu i programu, utemeljene na sigurnoj i nepromjenljivoj prošlosti i tradiciji, ali i one nove što nam prispijevaju iz vremena koje pritiče iz budućnosti prema kojoj moramo biti otvoreni.

---

[37] Direktor Medrese *Ferhat Šeta* u to vrijeme dao je svoj veliki udio u radu ove skecije. Na sjednicama Nastavničkog vijeća često je problematizirao ovo pitanje i brinuo se da obezbijedi bolje uslove sekciji hifza. Također treba istaći i *Safet ef. Tokića*, upravnika doma, koji se brinuo o ovoj sekciji od početka.

Ali, naša Medresa obitava i na razmeđu dva svijeta, Istoka i Zapada. Od njenog početka bilo je nemoguće govoriti o jednom od njih bez drugoga, a danas pogotovo.

Čitav poslijeratni period Medrese je doba borbe da se sačuva prošlost i preuzme ponešto iz sadašnjosti. Pritom se dobro pazilo da se Medresa dovoljno otvori, ali se imalo na pameti da je mudro »samo ono otvaranje prozora na zgradi čiji su zidovi postojani«.

Medresa danas, sa svojim stručnim i perspektivnim kadrom, materijalnim i tehničkim mogućnostima i dokazanom brigom našeg vjernika ostaje, uz Božiju pomoć, zaloga i naše budućnosti.

MEDRESIN
»LJUDSKI FAKTOR«
DIREKTORI
PROFESORI
TEHNIČKO OSOBLJE
UČENICI

DIREKTORI GAZI HUSREV-BEGOVE MEDRESE U SARAJEVU

(1920–1987.)

1. **Imširović Ibrahim**
(Seona, Tuzla 1892 – Sarajevo, 1967.)

Direktor: 1920–1924.

Prvo obrazovanje je stekao u medresi u Gračanici, zatim je prešao u Kuršumliju, iz Kuršumlije u Darul-muallimin, a poslije u Šerijatsku sudačku školu, koju je završio 1920. godine.

Bio je šerijatski sudija u Tuzli i Sarajevu, te vrhovni šerijatski sudija. Bio je i profesor na Gazi Husrev-begovoj muškoj i ženskoj medresi.

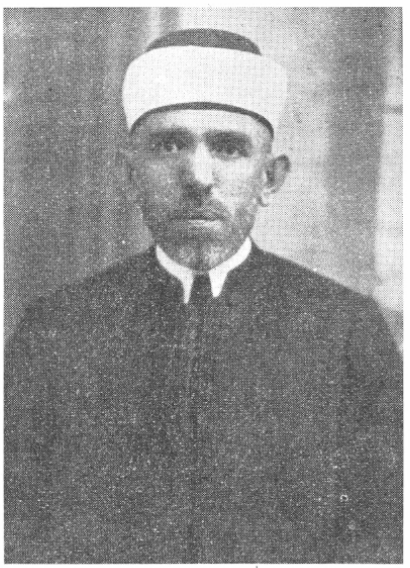

2. **Dizdar Muhamed Emin**
(Mostar, 08. 01. 1882 – Sarajevo, 08.12. 1939.)

Direktor: 01. 09. 1924–07. 06. 1938.

Završio u Sarajevu ruždiju, Gazi Husrev-begovu Kuršumliju medresu i Šerijatsku sudačku školu. Na univerzitetu u Beču položio ispit za profesora arapskog jezika na srednjim školama.

Po završetku Šerijatske sudačke škole 1902. godine služio do 1907. na šerijatskim sudovima u Sarajevu i Mostaru. Po položenom ispitu u Beču postavljen na gimnaziji u Mostaru za profesora arapskog jezika. Tu ostao do 1914. godine kada je penzionisan. Uskoro iza toga postavljen je za upravitelja Gazi Husrev-begove medrese, gdje ostaje do postavljenja za rektora Više islamske šerijatsko-teološke škole.

Muhamed Emin Dizdar se istakao i kao pisac i prevo-

dilac s orijentalih jezika. Surađivao je u mnogim muslimanskim listovima i edicijama (Behar, Biser, Novi behar, Glasnik Islamske vjerske zajednice, kalendar Narodne uzdanice, te Sarajevski list).

3. **Burek Ahmed**
(Batuša, Gornji Vakuf, 1876 – Sarajevo, 13. 06. 1948.)

Direktor: 1938–1947.

Početno vjersko obrazovanje stekao u Gornjem Vakufu. Gazi Husrev-begovu Kuršumliju medresu i Darulmuallimin završio u Sarajevu. Zatim odlazi u Istanbul i sluša predavanja Salih ef. Denizlije od kojeg je uzeo i idžazet. Kada se vratio u Sarajevo predavao je u Merhemića medresi i Darul-muallliminu. Godine 1910. postavljen je za vjeroučitelja na Velikoj gimnaziji u Sarajevu gdje ostaje do 1921, kada je premješten za profesora Šerijatske sudačke škole. Penzionisan je koncem 1925. godine. Za prvog muderisa Gazi Husrev-begove medrese je postavljen još 1924. godine ali je počeo predavati tek početkom 1926. Od osnivanja Više islamske šerijatsko-teološke škole predavao je na njoj akaid i hadis honorarno.

Privatno drži predavanja (dersove) iz tefsira i hadisa prevodeći i tumačeći tefsir Nesefije i hadis Buharije. U užem krugu sarajevske uleme preveo je i protumačio djelo Idžazul-Kur'an od Ahmeda Rafi'ije, a dru Šaćiru Sikiriću, hafiz Omeru Mušiću i Abdulahu Derviševiću poznato djelo iz arapskog jezika Eš-šafî od Ibn Hadžiba. U svoje vrijeme najistaknutiji teolog kod nas.

4. **Pašić Muhamed**
Pašić Kula, Rogatica, 1891 – Sarajevo 1980.)

V.D. direktor 1947–1949.

Osnovno vjersko obrazovanje je stekao u Rogatici. Završio Gazi Husrev-begovu medresu i šerijatsku sudačku školu 1917. godine. Kratko vrijeme je predavao na Ismail Misri medresi u Sarajevu, zatim bio šerijatski sudac-vježbenik kod Kotarskog suda u Fojnici. 1918. godine imenovan je profesorom Šerijatske gimnazije koja je tek osnovana, gdje je predavao

vjeronauku. Dva puta je bio direktor Šerijatske gimnazije. Honorano je predavao u Gazi Husrev-begovoj medresi i radio u Gazi Husrev-begovoj biblioteci kao muvekkit.

Autor je *Gramatike arapskog jezika* (gramatika i sintaksa) zajedno sa dr Šaćirom Sikirićem i Mehmedom Handžićem u izdanju Vakufske direkcije u Sarajevu 1936. godine.

Zajedno sa drom Šaćirom Sikirićem je preveo s arapskog jezika knjigu »Zašto su muslimani zaostali, a drugi uznapredovali?« od Emir Šekib Arslana.

5. **Kemura Sulejman**
(Sarajevo, 1908 – Sarajevo, 1975.)

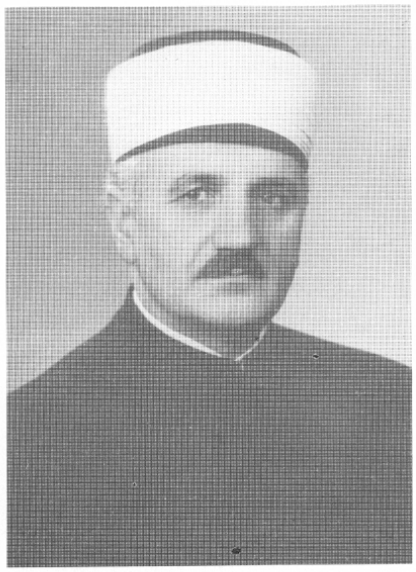

Direktor: 1949–1957.

Završio ruždiju, zatim Okružnu medresu i Šerijatsku sudačku školu 1930. u Sarajevu. Bio je šeijatski sudija u Foči i Konjicu, te muftijin tajnik u Mostaru, vjeroučitelj u Gimnaziji i Učiteljskoj školi, prosvjetni referent Ulema medžlisa, direktor Vakufa, a od 1958. godine pa do smrti i reis-ul-ulema.

6. **Ševa Mustafa**
(Mostar, 1909 – Sarajevo, 1976.)

Direktor: 1958–1965.

U Sarajevu je završio Gazi Husrevbegovu medresu i Šerijatsku sudačku školu 1929. godine. Bio je šerijatski sudija u Uroševcu, Kumanovu, Vlasenici, Čapljini i Mostaru, zatim član Vjerske ko-

misije Izvršnog vijeća Bosne i Hercegovine i član Ulema medžlisa.

7. **Tulić Hazim Muhamed** (Sarajevo, 1908 – Zvornik 1968.)

Direktor: 1965–1968.

U Sarajevu završio Šerijatsku gimnaziju 1928. godine, zatim Filozofski fakultet u Zagrebu 1932. godine. 1932. se zapošljava u Gazi Husrev-begovoj medresi, a od 1938. u Drugoj muškoj gimnaziji u Sarajevu do 1945. kada postaje profesor na Tehničkoj školi, gdje ostaje do kraja 1964. i prelazi za profesora Gazi Husrev-begove medrese, do izbora za direktora. Umro je u Zvorniku prilikom posjete sestri. Poznavao arapski, francuski, njemački, engleski, ruski i italijanski jezik.

8. **Dervišević Abdulah** (Sarajevo, 1909 – Sarajevo, 1981.)

Direktor: 1969–1973.

U Sarajevu je završio mekteb, Gazi Husrev-begovu medresu i Alijju 1932. godine, nakon čega odlazi u Kairo. Po povratku je profesor i vaspitač u Medresi do postavljanja za direktora 1969. godine.

9. **Merzić Mehmed**
(Hrušti, Nevesinje, 15. 05. 1920 – Sarajevo, 1980.)

Direktor: 1973–1976.

Osnovno obrazovanje je stekao u rodnom mjestu. Gazi Husrev-begovu medresu i VIŠT završio u Sarajevu. Godine 1944. postavljen je za vjeroučitelja u gimnaziji u Derventi. Kasnije radi u privredi da bi 1952. prešao na Klasičnu gimnaziju u Sarajevu gdje predaje arapski, turski i njemački jezik. 1973. godine biva postavljen za dirktora Gazi Husrev-begove medrese.

10. **Trebinjac hfz. Ibrahim**
(Sarajevo, 14. 10. 1912 – Sarajevo, 16. 10. 1982.)

V.D. direktora 12. 01. 1972 – 31. 08. 1972 i od 01. 04. 1975 – 31. 08. 1976.

Mekteb, osnovnu školu, Gazi Husrev-begovu medresu i VIŠT završio je u Sarajevu. Spada među prve svršenike VIŠT-a.Profesor je vjeronauke na Drugoj realnoj gimnaziji u Sarajevu. Hifz je položio još kao učenik osnovne škole. Godine 1934. otišao je na studije u Kairo, ali se ubrzo zbog porodičnih razloga vratio. Svo vrijeme studija na VIŠT-u obavljao je dužnost muallima. Školske 1945/46. godine predavao je na Ženskoj medresi, a honorarno i u muškoj do 1946. godine.

Za profesora u Gazi Husrev-begovoj medresi postavljen je 1965. godine i tu ostaje do penzionisanja 1977. godine. U tom periodu bio je profesor arapskog jezika, kiraeta, hadisa i tefsira.

Od 1977. godine, po osnivanju Islamskog teološkog

fakulteta, postavljen je za predavača na predmetu kiraet i hadis, gdje ostaje sve do smrti.

Merhum je pedeset godina obavljao imamsku i hatibsku dužnost. Spada u najbolje hafize koje smo ikada imali. Šesnaest godina je klanjao teravih namaz hatmom, dvadeset godina sabah namaz hatmom, a pedeset godina je učio mukabelu po sarajevskim džamijama.

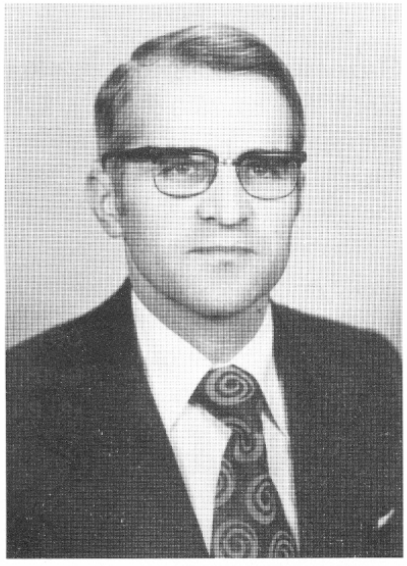

1. **Salihspahić Džemal**
(Veliko Čajno, Visoko, 1935.)

Direktor: 01. 09. 1976 – 01. 03. 1980.

Gazi Husrev-begovu medresu završio 1955. godine, a Filozofski fakultet, odsjek istorije u Sarajevu 1961. godine. Do 1976. kada je postavljen za direktora Gazi Husrev-begove medrese bio je profesor istorije u gimnaziji u Lištici i Zenici. U Medresi je predavao istoriju a poslije i da've. Sada obavlja dužnost sekretara Islamskog teološkog fakulteta u Sarajevu.

12. **Šeta Ferhat**
(Žepa, 1946.)

Direktor: 01. 03. 1980 – 18. 05. 1985.

Gazi Husrev-begovu medresu završio 1966. godine. Poslije toga je radio kao imam na području Odbora IZ Sanski Most. 1968. godine odlazi na studije u Bagdad i završava odsjek kismud-din 1973. godine, kada biva postavljen za profesora u Gazi Husrev-begovoj medresi gdje predaje tefsir, ahlak i usuli fikh, do izbora za direktora. Nakon toga, 1985. biva postavljen za predsjednika Starješinstva Islamske zajednice BiH, Hrvatske i Slovenije gdje se i sada nalazi.

13. **Bristrić Senahid**
(Mionica, Gradačac 1946.)
Direktor: od septembra 1985.

Gazi Husrev-begovu medresu završio 1966. godine, nakon čega odlazi na studije u Bagdad gdje završava odsjek kismud-din 1973. godine.

Nakon toga zapošljava se kao imam u Odboru IZ-e Orašje, zatim u OIZ-e u Srebrenici do dolaska za profesora u Gazi Husrevbegovu medresu 1978. godine, gdje predaje akaid. 1985. godine Nastavničko vijeće Gazi Husrev-begove medrese ga je izabralo za direktora gdje se i sada nalazi.

DIREKTORI ŽENSKE MEDRESE

1. **Cerić Munib,** (Ljubuški, 1885 – Sarajevo, 1970.)

Direktor: 1933–1949.

U rodnom mjestu završio mekteb i osnovno obrazovanje. Gazi Husrevbegovu Kuršumliju medresu i Darulmuallimin završio je u Sarajevu. 1915. godine postavljen je za muallima i upravitelja Gazanferija mekteba u Banja Luci, a 1916. imenovan za muderisa novoosnovane reformisane osmogodišnje Okružne medrese u Sarajevu. 1919. postavljen je i za njenog direktora na kojoj dužnosti ostaje sve do ukidanja 1924. godine, kada je postavljen za mektebskog referenta Vakufske direkcije. Bio je svo vrijeme direktor ženske Medrese od osnivanja 1933. do zatvaranja 1949. godine, kada je postavljen za profesora na muškoj Medresi.

2. **Šoše Zehra**
(Sarajevo 1937.)

Direktor: 1979–1985.

Osnovno i srednje obrazovanje je završila u Sarajevu, kao i Filozofski fakultet, odsjek za istoriju i geografiju. Po završetku studija se zapošljava u Gazi Husrevbegovoj medresi gdje predaje istoriju i geografiju sve do danas.

PROFESORI GAZI HUSREVBEGOVE MEDRESE U SARAJEVU 1932–1987.

1. *Abdić Salih*
2. *Ahmetagić Sabaheta,* vaspitačica, pedagogija i metodika
3. *Ahmetspahić Munir,* arapski jezik
4. *Ajanović Mustafa,* srpskohrvatski jezik i prirodopis
5. *Ajanović Sadeta,* biologija i higijena
6. *Alečković Murat,* srpskohrvatski jezik
7. *Aličić Ahmed,* ahlak, arapski jezik, akaid, istorija islama i turski jezik
8. *Alihodžić Fatima,* srpskohrvatski jezik
9. *Alimajstorović Sulejman-Hamdija,* akaid i arapski jezik
10. *Afgan Kemal,* odbrana i zaštita
11. *Arnautović Fadila,* matematika
12. *Bajraktarević Mahmud,* fizika, matematika i osnovi astronomije
13. *Baltić Dragan,* filozofska propedeutika
14. *Baltić Zagorka,* pedagogija i psihologija
15. *Bašić Muhamed,* higijena
16. *Bećirbegović Edah,* organizacija Islamske zajednice
17. *Begić Hamdija,* kiraet i imamet
18. *Bećić Ismet,* vaspitač, ahlak i pedagogija s metodikom
19. *Bilalić Rešid,* akaid i tefsir
20. *Berberović Ešref,* kaligrafija i matematika
21. *Berberović hfz. Hamdija,* ahlak, istorija islama, akaid, arapski jezik i fikh
22. *Bojić Mustafa,* fizika, hemija i matematika
23. *Bošković Branko,* predvojnička obuka
24. *Božović Drago,* hemija
25. *Biščević Hasan,* odbrana i zaštita
26. *Brčić Rašid,* vaspitač, ahlak i fikh
27. *Brdar Mensur,* vaspitač
28. *Bristrić Senahid,* akaid, tefsir, hadis i fikh
29. *Bukvić Džihan,* psihologija
30. *Burek Ahmed,* ahlak, akaid, arapski jezik, filozofska propedeutika, fikh, turski jezik, tefsir i hadis

31. *Busuladžić Emina,* srpskohrvatski jezik
32. *Busuladžić Mustafa,* fikh i hadis
33. *Cerić Munib* akaid, arapski jezik, hadis, tefsir i usuli fikh
34. *Čaušević Ismail Haki,* turski jezik
35. *Čelebić Abdulah,* akaid, arapski jezik i kaligrafija
36. *Čelebić Almedina,* filozofija, sociologija, psihologija, pedagogija, metodika i logika
37. *Čerimović Lejla,* engleski jezik
38. *Ćatić Salim,* srpskohrvatski jezik i istorija
39. *Dervišević Abdulah,* akaid, arapski jezik, imamet, fikh, hadis, tefsir, povijest islama i usuli fikh
40. *Demirović Fahrudin,* građansko pravne nauke
41. *Dizdar Muhamed,* povijest islama i turski jezik
42. *Dreca Šaćir,* matematika i turski jezik
43. *Drljević Mustafa,* fizika i matematika
44. *Dobrača Kasim,* ahlak, akaid, arapski jezik, fikh, filozofska propedeutika, imamet, tefsir, tesavuf, hadis i istorija islama.
45. *Durmišević Enes,* vaspitač, ahlak i organizacija Islamske zajednice
46. *Đozić Ahmet,* astronomija i geografija
47. *Đozo Husein,* ahlak, akaid, fikh, hadis, retorika, tefsir, usuli fikh i vaz
48. *Đurić Bogdan,* predvojnička obuka
49. *Đurđević Marinko,* predvojnička obuka
50. *Đurić Ljuba,* srpskohrvatski jezik i istorija
51. *Džananović Ibrahim,* ahlak, fikh, kiraet i usuli fikh
52. *Džinić Mustafa,* njemački jezik
53. *Fazlić hfz. Fadil,* ahlak i kiraet
54. *Fočak Fatima,* ahvalin-nisa' i tedžhiz
55. *Fočak Muhamed,* arapski jezik, hadis, povijest islama, prirodopis, matematika, srpskohrvatski jezik i zemljopis
56. *Grebo Ahmet,* srpskohrvatski jezik
57. *Hadžibegić Hamid,* fikh
58. *Hadžibajrić Fejzulah,* imamet, pedagogija i tesavuf
59. *Hadžalić Salih,* arapski i turski jezik
60. *Hadžić Kasim,*akaid, ahlak, arapski jezik, istorija islama i vaz
61. *Hadžić Mehmedalija,* arapski jezik i islamska filozofija
62. *Hadžijahić hfz. Džemaludin,* kiraet
63. *Hadžijamaković Ahmed,* husnihat
64. *Hadžijamaković Muhamed,* arapski jezik, hadis i tefsir

65. *Hadžihalilović Abdulah,* njemački jezik
66. *Hafizović Habiba,* vaspitačica, ahlak, akaid i fikh
67. *Hafizović Mesud,* arapski jezik i islamska filozofija
68. *Hadžiabdić Halid,* ahlak i istorija islama
69. *Halilbegović Mehmed,* biologija, higijena i geografija
70. *Halilović Ahmed,* arapski jezik
71. *Handžić Mehmed,* akaid, arapski jezik, fikh, hadis i tefsir
72. *Handžić Mustafa,* hemija i fizika
73. *Harlač Šemsudin,* hemija i fizika
74. *Hasanefendić Hasan,* akaid, arapski jezik i srpskohrvatski jezik
75. *Hasanović Bilal,* tefsir
76. *Hajdarević Hadžem,* srpskohrvatski jezik
77. *Hodžić Šaban,* akaid, arapski jezik, fikh i turski jezik
78. *Huković Muhamed,* srpskohrvatski jezik
79. *Humić Mustafa,* fikh i husnihat
80. *Husić Halim,* istorija islama
81. *Husić Muhamed,* matematika
82. *Ibrulj Enver,* matematika
83. *Idrizović Muriz,* srpskohrvatski jezik
84. *Imamović Ibrahim,* opća povijest, srpskohrvatski jezik i zemljopis
85. *Imširović Ibrahim,* akaid, arapski jezik, fikh, hadis, kiraet, tefsir i turski jezik
86. *Isanović Nusret,* filozofija, sociologija, psihologija i logika
87. *Iblizović-Zildžić dr Ševala,* higijena
88. *Islamović Mustafa,* akaid
89. *Imamović Halid,* srpskohrvatski jezik
90. *Izetbegović Halida,* domaćinstvo
91. *Izetbegović Sabina,* engleski jezik
92. *Jašarević Jusuf,* vaspitač
93. *Jašarević Nermina,* vaspitačica, ahlak, istorija islama i uvod u komparative religije
94. *Jalovčić Mehmedalija,* gospodarstvo
95. *Joksimović Milutin,* gospodarstvo
96. *Karić Muhamed,* vaspitač, biologija
97. *Kadrić Raif,* fizičko vaspitanje
98. *Kadribegović Aziz,* srpskohrvatski jezik
99. *Karahasanović Munira,* njemački jezik i istorija
100. *Karić rođ. Mašić Hamida,* arapski jezik
101. *Kajtaz Halid,* astronomija, fizika, kemija, matematika, pedagogija, povijest, srpskohrvatski jezik i zemljopis

102. *Kantardžić Muhamed,* astronomija, fizika, kemija i matematika
103. *Kapidžić Hamdija,* opća povijest i zemljopis
104. *Kasumović Azra,* turski jezik
105. *Kasumović Ismet,* retorika
106. *Kemura Sulejman,* akaid, istorija islama i vaz
107. *Karalić Mahmut,* imamet, hadis i vaz
108. *Krehić Hazim,* pedagogija i retorika
109. *Krečo Meliha,* engleski jezik
110. *Krajinić Halima,* vaspitačica i domaćinstvo
111. *Kreševljaković Hamdija,* geografija, istorija, filozofska propedeutika, opća povijest, pedagogija, njemački i zemljopis
112. *Kovačević mr Ešref,* kaligrafija
113. *Krzić Aida,* srpskohrvatski jezik
114. *Kovo Safeta,* filozofija i psihologija
115. *Krehić Suada,* engleski jezik
116. *Korkut Seid,* fikh, prirodopis, srpskohrvatski jezik i zamljopis
117. *Košarić Fata,* crtanje, hemija, matematika, nacrtna geometrija, ručni rad i zemljopis
118. *Kulenović hfz. Mustafa,* ahlak, akaid, fikh i istorija
119. *Loga Ibrahim*
120. *Latić Džemal,* srpskohrvatski jezik
121. *Ličen Teodora,* fizika i matematika
122. *Ljevaković Zijad,* ahlak i tefsir
123. *Ljubunčić Salih,* opća povijest i srpskohrvatski jezik
124. *Mašić Ahmed,* vaspitač, sociologija i ahlak
125. *Merzić Mehmed,* arapski i turski jezik
126. *Mesihović Šaćir,* fikh
127. *Mrahorović Muhamed,* hadis, islamska filozofija i tefsir
128. *Mujalo Salih,* kiraet
129. *Mujezinović hfz. Mustafa,* akaid i kiraet
130. *Mujezinović Mehmed,* ahlak, akaid, arapski jezik, fikh, kiraet, srpskohrvatski jezik i tefsir
131. *Midžić Dževahira,* ručni rad
132. *Muftić dr Asim,* arapski jezik, istorija islama, njemački jezik, ruski jezik i turski jezik
133. *Muftić Enver,* biologija, matematika i prirodopis
134. *Muftić Hilmija,* akaid, hadis, husnihat, fikh, povijest islama, ahlak i turski jezik
135. *Muftić Salim,* arapski edebijat

136. *Muhić Jusuf,* lijepo pisanje i crtanje
137. *Mujović Ismet,* srpskohrvatski jezik
138. *Mulalić Ahmed,* akaid, fikh i zemljopis
139. *Mulić Hamdija,* pedagogija i metodika vjerske nastave
140. *Mulahalilović Ahmed,* opća povijest i srpskohrvatski jezik
141. *Mursel Vezira,* higijena i prirodopis
142. *Musić Fadil,* srpskohrvatski jezik
143. *Mušić hfz. Omer,* arapski jezik, fikh i hadis
144. *Nametak Alija,* srpskohrvatski jezik
145. *Nakićević mr Omer,* ahlak i arapski jezik
146. *Nanić Senija,* zemljopis
147. *Neimarlija Hilmo,* sociologija
148. *Nikolić Milena,* srpskohrvatski jezik
149. *Nikšić Mejra,* vaspitačica i domaćinstvo
150. *Novo dr Bećir,* higijena
151. *Omerdić Muharem,* vaz
152. *Omerhodžić Osman,* akaid, arapski jezik i fikh
153. *Pašić Muhamed,* akaid, arapski jezik, ahlak, fikh i usuli fikh
154. *Pandža Džemal,* srpskohrvatski jezik
155. *Prohić Ismet,* higijena
156. *Proho hfz. Ibrahim,* kiraet i krasnopis
157. *Podolšak Zdravko,* engleski jezik
158. *Polić dr Ahmed,* prirodopis i zemljopis
159. *Popadić Milisav,* engleski jezik
160. *Raković Miralem,* srpskohrvatski jezik
161. *Radončić Muhamed,* vaspitač i akaid
162. *Resić Idriz,* vaspitač, filozofija, psihologija, pedagogija, rtorika, sociologija i logika
163. *Ramić dr Jusuf,* arapski jezik
164. *Redžić hfz. Ibrahim,* ahlak, fikh i vaz
165. *Repovac Nasih,* građansko pravne nauke
166. *Rizvanbegović dr Ahmed,* higijena
167. *Rizvić Husejn,* husnihat
168. *Riđanović hfz. Ibrahim,* akaid, arapski jezik, fikh i tefsir
169. *Riđanović Midhat,* engleski jezik
170. *Salahović Jusuf,* botanika, higijena i prirodopis
171. *Salihspahić Džemal,* da'wa i istorija
172. *Salkić Muhamed,* organizacija Islamske zajednice
173. *Sikirić dr Šaćir,* arapski jezik, filozofska propedeutika, arapska književnost, opća povijest, srpskohrvatski jezik i turski jezik
174. *Silajdžić hfz. Kamil,* akaid i kiraet

175. *Silajdžić Amra,* engleski jezik
176. *Sirćo hfz. Asim,* ahlak, fikh i kiraet
177. *Salak Safija,* ahlak, akaid, fikh i srpskohrvatski jezik
178. *Sjenar Mustafa,* vaspitač, sociologija
179. *Sjeran Stojan,* srpskohrvatski jezik
180. *Skenderović dr Aćif,*ahlak i fikh
181. *Skenderović Subhija,* arapski jezik i istorija islama
182. *Skopljak Fehrija,* ručni rad
183. *Spahić, hfz. Ismet,* imamet, kiraet i vaz
184. *Spaho Mustafa,* gospodarstvo
185. *Smajlović dr Ahmed,* islamska filozofija
186. *Sofradžija Hamid,* povijest
187. *Sokolović hfz. Sinanudin,* ahlak,akaid, husnihat, imamet, vaz i fikh
188. *Sušić Hasan,* filozofija i pedagogija
198. *Slipičević Azra,* srpskohrvatski jezik
190. *Šamić Bahrija,* istorija
191. *Šahmanović Abdulah,* srpskohrvatski jezik
192. *Šerifović Razija,* fizika, istorija i matematika
193. *Šeta Fehrat,* ahlak, arapski jezik, hadis, tefsir i usuli fikh
194. *Šeta Mustafa,* vaspitač, psihologija s logikom
195. *Škaljić Mustafa,* arapski jezik
196. *Šiljković Mehmed,* fizika, matematika, prirodopis i zamljopis
197. *Šoše Zehra,* istorija, geografija i istorija islama
198. *Šukrić Nijaz,* arapski jezik, istorija islama i konverzacija arapskog jezika
199. *Terzić Hazim,* arapski jezik
200. *Traljić Edhem,* akaid, kiraet i krasnopis
201. *Traljić hfz. Mahmud,* ahlak, akaid, fikh, geografija, istorija i vaz
202. *Trabinjac hfz. Ibrahim, ahlak, arapski jezik, hadis, kiraet, tefsir i vaz*
203. *Tokić Safet,* akaid, arapski jezik i istorija islama
204. *Topolovac Simo,* srpskohrvatski jezik
205. *Tulić Muhamed Hazim,* istorija i srpskohrvatski jezik
206. *Tuzlić dr Ahmed,* geografija, istorija, srpskohrvatski i latinski
207. *Turković dr Kasim,* građansko pravne nauke
208. *Varešanović Mustafa,* fikh i husnihat
209. *Vasiljev Slobodan,* psihologija
210. *Vejzagić Merzuk,* islamska filozofija
211. *Vejzagić Sena,* konverzacija arapskog jezika
212. *Veladžić Ismet,* vaspitač, sociologija, ahlak, filozofija
213. *Velić Ajten,* turski jezik
214. *Vilić Esad,* fizičko vaspitanje

TEHNIČKO OSOBLJE MEDRESE DANAS

Ekonomat:
Delalić Muhamed, ekonom
Dobojak Kemal, magaciner

Pomoćne kuharice:
Abazović Dika,
Solak Sadija,

Oni se brinu da učenici ne ostanu gladni: ekipa osoblja iz kuhinje GH medrese

Radionica:
Pecar Asim, kućemajstor
Činarević Husejn, kućemajstor
Ohranović Amir, majstor
Foćo Nihad, kotlovničar

Kuhinja:
Gačo Fadil, kuhar
Kapetanović Ibrahim, kuhar

Jamakosmanović Behija,
Granilo Subhija,
Vražalica Fatima,
Jamaković Behka,
Memišević Seniha,
Hasanović Aida, servirka
Eminović Mirsada, servirka
Hafizović Ifeta, servirka
Ahatović Šefika, servirka

Vešeraj:
Mulić Fatima, vešarica
Bajramović Zineta, vešarica
Ablaković Fikreta, vešarica

Radnice za održavanje:
Zejnilagić Refija
Hodžić Zekira
Đozo Halima
Smajlović Emina
Čedić Ferida
Lemeš Saliha
Karaman Halida, i
Oćuz Naza

Portiri:
Musov Musa
Šukalo Ramiz
Bekan Hamzalija i
Bećar Šefkija

MATURANTI GAZI HUSREV-BEGOVE MEDRESE U SARAJEVU

(1930–1987)

Ovaj spisak maturanata Gazi Husrev-begove medrese u Sarajevu je rađen na osnovu dokumentacije u Školi. Maturanti su poredani po godini položenog završnog ispita – mature, bez obzira u kom roku su položili završni ispit (januarski, junski ili septembarski).

Neki maturanti su Medresu završili vanredno, dok su neki pohađali jedan ili više razreda redovno, pa su poslije ostale razrede i maturu položili vanredno.

I nekoliko žena je vanredno položilo Medresu. Po godini rođenja se može zaključiti koji kandidat nije u redovnom roku maturirao.

Što se tiče maturantica ženske Medrese, kod njih nisu stavljane brojke koje označavaju generaciju, zbog nepostojanja kontinuiteta u radu škole, već samo godina u kojoj su maturirale.

Pošto su ponegdje popisi u Matičnim knjigama nepotpuni, i nečitljivi, neka to bude isprika za eventualne greške.

MATURANTI GAZI HUSREV-BEGOVE MEDRESE U SARAJEVU

I/1930.

Redni broj	Prezime i ime	Godina rođenja	Mjesto i opština
1.	Abdihodžić Muharem	1907.	Priluk, Tuzla
2.	Čoloman Mehmed	1909.	Seoce, Zenica
3.	Dervišević Abdulah	1909.	Sarajevo
4.	Ibrahimović Alija	1910.	Šije, Tešanj
5.	Karalić Ibrahim	1909.	Turska Grapska, Gračanica
6.	Ribić Sadik	1909.	Jezero, Jajce
7.	Šabić Šefket	1911.	Čajniče
8.	Šestić Salih	1909.	Zenica

II/1933.

1.	Ahmić Alija	1914.	Podhum, Konjic
2.	Bešlić Zufer	1910.	Goražde
3.	Hadžalić Salih	1914.	Mokronozi, Visoko
4.	Hadžibajrić Fejzulah	1913.	Sarajevo
5.	Hadžimulić Mustafa	1911.	Sarajevo
6.	Hasanefendić Hasan	1915.	Vlasenica
7.	Mujakić Muhamed	1913.	Sarajevo
8.	Trebinjac hfz. Ibrahim	1912.	Sarajevo
9.	Zahirović hfz. Mehmed	1911.	Ključ

III/1935.

1.	Alimajstorović Sulejman	1913.	Sarajevo
2.	Avdić Ćamil	1913.	Plana, Bileća
3.	Hadžijamaković Muhamed	1915.	Sarajevo
4.	Hamidović Muhamed	1914.	Prozor
5.	Handžić Adem	1916.	Tešanj
6.	Hasandedić Hivzija	1915.	Jablanica
7.	Mašić Muhamed	1913.	Gračanica
8.	Mujezinović Mehmed	1913.	Sarajevo
9.	Omanović Hamdija	1914.	Mokronozi, Visoko
10.	Škapur Hasan	1913.	Tešanj
11.	Šljivo Muharem-Muhamed	1913.	Jeleč, Foča
12.	Viteškić Husein	1916.	Butmir, Sarajevo

Redni broj	Prezime i ime	Godina rođenja	Mjesto i opština
		IV/1936.	
1.	Aličić Ahmed	1913.	Matuzići, Dobroj
2.	Bradarić Smail	1916.	Liješnica, Maglaj
3.	Busuladžić Mustafa	1914.	Gorica, Trebinje
4.	Dreca Abdulah	1913.	Cvilin, Foča
5.	Erkočević hfz. Abdualh	1910.	Dživar, Trebinje
6.	Hajdarević Rašid	1914.	Kalimanovići, Rogatica
7.	Kabil Ejub	1914.	Hrupjeli, Trebinje
8.	Karić Seid	1916.	Gornja Tuzla
9.	Mehmedović Ejub	1913.	Vranići, Kotor Varoš
10.	Mulahalilović Enver	1916.	Rahić, Brčko
11.	Smailbegović Ismet	1914.	Smailbegovići, Breza
12.	Šabanović Hazim	1916.	Poriječani, Visoko
13.	Šabeta Salih	1915.	Udovičići, Foča
14.	Žunić Ismet	1914.	Gornja Tuzla
		V/1938.	
1.	Ajanović Izet	1916.	Sljedovići, Rogatica
2.	Bajraktarević Hasan	1919.	Sarajevo
3.	Begagić Salim	1918.	Zenica
4.	Beširević Hamid	1919.	Rudo
5.	Brkić Mustafa	1916.	Volari, Šipovo
6.	Čengić Ejub	1919.	Ustikolina, Foča
7.	Hadžić Galib	1017.	Košutica, Rogatica
8.	Imamović Esad	1919.	Žepa, Rogatica
9.	Mahmutović Asim	1917.	Mavrić, Gračanica
10.	Muhasilović Džemal	1920.	Sarajevo
11.	Redžepagić Hasan	1917.	Šabići, Cazin
12.	Ridžal Ašir	1919.	Gornji Vakuf
13.	Salkičević Omer	1917.	Teslić
14.	Seljubac Sadik	1919.	Gornja Tuzla
15.	Škaljić Mustafa	1917.	Rogatica
16.	Trebinjac Hamid	1917.	Sarajevo
17.	Vukojević Hamdija	1918.	Gornji Vakuf
18.	Žunić Pašaga	1919.	Gornja Tuzla

Redni broj	Prezime i ime	Godina rođenja	Mjesto i opština
		VI/1939.	
1.	Ajanović Ešref	1917.	Sljedovići, Rogatica
2.	Efendić Adem	1917.	Račice, Čajniče
3.	Eksanov Omer	1915.	Varšava, Poljska
4.	Fazlagić Ejub	1918.	Čapljina
5.	Huzbašić Seid	1918.	Fojnica
6.	Ibrahimović Džemal	1919.	Sarajevo
7.	Jerlagić Salih	1918.	Tomislav Grad
8.	Kadić Husejin	1918.	Golubić, Bihać
9.	Kadić Muharem	1918.	Gora, Zenica
10.	Kapetanović Abdulah	1916.	Višegrad
11.	Kebo Muhamed	1920.	Dračevica, Mostar
12.	Malkoč Halim	1918.	Sokolac, Bihać
13.	Mašić Adem	1920.	Luka, Ilijaš
14.	Mašić Kasim	1919.	Luka, Ilijaš
15.	Muftić Refik	1919.	Sarajevo
16.	Prašo Seid	1919.	Batkovići, Čajniče
17.	Rajković Mehmed	1919.	Mostar
18.	Ramić Omer	1919.	Čifluk, Sarajevo
19.	Salihagić Fadil	1920.	Fojnica
20.	Skaka Ahmed	1915.	Sarajevo
21.	Šabanović Salih	1920.	Sudići, Čajniče
		VII/1940.	
1.	Alijagić Zilkijad	1919.	Derventa
2.	Bešlagić Ismet	1916.	Smršnica, Visoko
3.	Delić Osman	1919.	Mionica, Gradačac
4.	Dizdar Abdulah	1917.	Stolac
5.	Kanlić Ibrahim	1918.	Kanlići, Čajniče
6.	Karović Mehmed	1920.	Trnovo
7.	Kauklija Muhamed	1920.	Sudići, Čajniče
8.	Mataradžija Sulejman	1919.	Visoko
9.	Menzildžić Zahid	1920.	Jajce
10.	Merzić Mehmed	1920.	Hrušti, Nevesinje
11.	Mujić Muhamed	1920.	Mostar
12.	Seferović Idris	1919.	Bosanska Dubica
13.	Selak Mehmed	1920.	Međeđa, Rogatica

Redni broj	Prezime i ime	Godina rođenja	Mjesto i opština
14.	Sirćo Fadil	1919.	Sarajevo
15.	Sivac Rifat	1920.	Gračanica, Zenica
16.	Šakić Edhem	1920.	Sarajevo
17.	Šehić Hajrulah	1918.	Travnik
18.	Šehić Ismet	1918.	Bosanski Petrovac
19.	Topčić Alija	1920.	Vlasenica
20.	Torlić Hazim	1919.	Travnik
21.	Traljić hfz. Mahmud	1918.	Sarajevo
22.	Balić Smail	1920.	Mostar
23.	Bukvić Kasim	1918.	Donji Vakuf
24.	Ekinović Safet	1919.	Zenica
25.	Mašić Izet	1919.	Kladanj

VIII/1941.

1.	Ajanović Enver	1919.	Sljedović, Rogatica
2.	Bajraktarević Ibrahim	1922.	Kapetanovići, Višegrad
3.	Behlilović Salim	1921.	Mostar
4.	Čamdžić Asim	1920.	Junuzovići, Žepče
5.	Čolić Salih	1919.	Dragunjić, Glamoč
6.	Demić Ahmed	1919.	Lakat, Nevesinje
7.	Deronja Omer	1920.	Mostar
8.	Dizdarević Alija	1922.	Vitina, Ljubuški
9.	Ganić Derviš	1920.	Novi Pazar
10.	Gluhić Mehmed	1921.	Srebrenica
11.	Gutić Mehmedalija	1921.	Janja, Bijeljina
12.	Handžić Muhamed	1920.	Banja Luka
13.	Hadžiahmetović Osman	1921.	Rogatica
14.	Hadžiabdić Naim	1920.	Prusac, Donji Vakuf
15.	Hadžić Salim	1920.	Lukomir, Konjic
16.	Halilović Alija	1920.	Misoča, Ilijaš
17.	Hrelja Kemal	1923.	Radovlje, Visoko
18.	Imamović hfz. Ejub	1921.	Višići, Stolac
19.	Isabegović Hasan	1922.	Rainci, Zvornik
20.	Kuruzović Sadik	1920.	Stari Majdan, Sanski Most
21.	Lončarević Salih	1920.	Travnik
22.	Mehanović Fadil	1922.	Vlasenica
23.	Mehmedović Hikmet	1920.	Sarajevo
24.	Melkić Smajl	1921.	Todorovo, Cazin

Redni broj	Prezime i ime	Godina rođenja	Mjesto i opština
25.	Numić Selim	1921.	Duvno
26.	Omanović Sinan	1922.	Kramer Selo, Rogatica
27.	Rakanović Husejn	1919.	Bosanski Novi
28.	Subašić hfz. Fuad	1921.	Biljani, Ključ
29.	Šahović Edhem	1920.	Trebinje
30.	Šečić Mehmed	1921.	Vrhpeći, Bugojno
31.	Šerbo Alija	1921.	Sarajevo
32.	Tarabar Kemal	1922.	Zenica
33.	Terzić Abdulah	1921.	Tešanj
34.	Žujo Ahmed	1921.	Stolac

IX/1943.

1.	Bejtić Alija	1920.	Kukavice, Rogatica
2.	Bojić Mustafa	1922.	Divič, Zvornik
3.	Haračić Hajrudin	1921.	Gornji Vakuf
4.	Husić Asim	1921.	Gračanica, Visoko
5.	Karović Hifzija	1922.	Rudo
6.	Kosovac Remzija	1922.	Kosovići, Rudo
7.	Kovačević Jusuf	1923.	Šiprage, Kotor Varoš
8.	Ljuhar Kemal	1924.	Sarajevo
9.	Maglić Ekrem	1923.	Žepče
10.	Mahmutović Hazim	1922.	Modriča
11.	Merdžanić Alija	1922.	Odžak, Bugojno
12.	Mešić Mahmut	1921.	Kudići, Jajce
13.	Mujezinović Muhamed	1924.	Sarajevo
14.	Pašić Abdulah	1921.	Stijena, Cazin
15.	Sadiković Ahmed	1920.	Janja, Bijeljina
16.	Sarajlić Muhamed	1924.	Sanski Most
17.	Sinanović Safet	1923.	Tešanj
18.	Šestić Muhamed	1922.	Zenica
19.	Trako Salih	1924.	Gračanica, Visoko
20.	Žabić Hazim	1922.	Đurđevik, Živinice

X/1944.

1.	Bilalović Omer	1923.	Butmir, Sarajevo
2.	Ćatović Safet	1924.	Plana, Bileća
3.	Ćumurija Nijaz	1926.	Mostar

Redni broj	Prezime i ime	Godina rođenja	Mjesto i opština
4.	Handžić Mustafa	1924.	Sarajevo
5.	Kapo Hašim	1924.	Kramer Selo, Rogatica
6.	Konopacki Jusuf	1923.	Sokalka, Poljska
7.	Kovačević Esad	1923.	Hasići, Glamoč
8.	Kovačević Ešref	1924.	Kovačevići, Glamoč
9.	Krupalija Osman	1922.	Sarajevo
10.	Mujezinović Nurija	1922.	Donji Kotorac, Sarajevo
11.	Poračanin Dedaga	1923.	Bjelosavići, Sarajevo
12.	Traljić hfz. Edhem	1925.	Sarajevo
		XI/1946. (I)	
1.	Hasanhodžić Muhamed	1923.	Puračić, Tuzla
2.	Karić Muhamed	1924.	Sarajevo
3.	Terzić Hazim	1924.	Prusac, Donji Vakuf
4.	Užičanin Avdo	1923.	Sarajevo
		XII/1947. (II)	
1.	Hasić Ibrahim	1925.	Orahovica, Gračanica
2.	Husika Sulejman	1925.	Mramor, Visoko
3.	Nakičević Omer	1927.	Teočak
4.	Šabanović Fadil	1926.	Smrekovica, Visoko
5.	Šeta Mustafa	1925.	Klašnik, Višegrad
6.	Tokić Safet	1925.	Jelovče Selo, Gradačac
		XIII/1955. (III)	
1.	Aličić Ahmed	1934.	Kljuni, Nevesinje
2.	Bašić Hamdija	1933.	Lasica, Sarajevo
3.	Dervišević Ramiz	1934.	Breza
4.	Ćehajić Džemal	1930.	Palež, Kiseljak
5.	Humić Mustafa	1935.	D. Orahovica, Gračanica
6.	Imamović Mehmed	1933.	Vranduk, Zenica
7.	Lokvančić Ibrahim	1933.	Hrasnica, Sarajevo
8.	Mulić Mustafa	1935.	Buzići, Visoko
9.	Salihspahić Džemal	1935.	Veliko Čajno, Visoko
10.	Smajić Abdulah	1934.	Pokrivenik, Rogatica
11.	Smailbegović Sakib	1934.	Smailbegovići, Breza
12.	Vučkić Alija	1934.	Hripavci, Ključ

Redni broj	Prezime i ime	Godina rođenja	Mjesto i opština
		XIV/1956. (IV)	
1.	Alibegović Mehmed	1925.	Moštre, Visoko
2.	Aščić Ismet	1935.	Gornje Vukovije, Tuzla
3.	Bajramović Ibrahim	1932.	Pećurice, Bar
4.	Bavčić Hajrudin	1937.	Bukovica, Pljevlja
5.	Brkić Kasim	1934.	Hripavci, Ključ
6.	Džaka Bećir	1937.	Bukovica, Pljevlja
7.	Džaka Rifat	1937.	Bukovica, Pljevlja
8.	Egrlić Osman	1935.	Rejzovići, Ključ
9.	Hodžić Sabit	1935.	Baždarevići, Konjic
10.	Maslo Sulejman	1937.	Budimlići, Sarajevo
11.	Milišić Dervo	1935.	Brda, Trnovo
12.	Šabić Muhamed	1934.	Zahići, Zenica
		XV/1957. (V)	
1.	Bašić Hasan	1938.	Solakovići, Sarajevo
2.	Đerzić Salih	1938.	Vozuća, Zenica
3.	Fajić Zejnil	1934.	Umoljani, Trnovo
4.	Gagula Sulejman	1936.	Baždarevići, Mostar
5.	Hasanović Sulejman	1935.	G. Vogošća, Sarajevo
6.	Memić Hamzalija	1936.	Stijena, Cazin
7.	Mujagić Sead	1936.	Janjići, Zenica
8.	Mulamehmedović Omer	1934.	Poljice, Tuzla
9.	Olovčić Sakib	1928.	Faletići, Sarajevo
10.	Seferović Halil	1936.	Bar
11.	Starčević Izet	1936.	Dolina, Zenica
		XVI/1958. (VI)	
1.	Čanić Jusuf	1937.	Donji Rainci, Tuzla
2.	Čanić Ramo	1937.	Donji Rainci, Tuzla
3.	Čanić Salko	1937.	Donji Rainci, Tuzla
4.	Fazlić Halim	1938.	Lješevo, Sarajevo
5.	Haverić Ismail	1936.	Stari Bar
6.	Jusufspahić Hamdija	1937.	Zanesovići, Bugojno
7.	Karić Ibrahim	1936.	Priluk, Tuzla
8.	Memić Mehmed	1926.	Puračić, Tuzla

Redni broj	Prezime i ime	Godina rođenja	Mjesto i opština
9.	Pindžo Derviš	1938.	Tušila, Trnovo
10.	Ramić Jusuf	1938.	Šeher-Memići, Zvornik
11.	Smajlović Ahmed	1938.	Tokoljaci, Srebrenica
12.	Smajlović Sabit	1937.	Tokoljaci, Srebrenica
13.	Vejzagić Merzuk	1937.	Guber, Livno

XVII/1959. (VII)

1.	Ajvazi Šemsi	1940.	Perane, Priština
2.	Becić Rešid	1937.	Ulcinj
3.	Bjelak Halil	1940.	Orašac, Prijepolje
4.	Bjelak Salih	1940.	Orašac, Prijepolje
5.	Botić Safet	1938.	Vardište, Sarajevo
6.	Džombić Salim	1938.	Jelovče, Brčko
7.	Eminović Hasan	1937.	Borovčići, Nevesinje
8.	Fajić Džemal	1938.	Poljice, Tuzla
9.	Hadžić Sakib	1938.	Sladna, Tuzla
10.	Hasić Asim	1938.	Večići, Banja Luka
11.	Jahić Bajro	1938.	Kale, Konjic
12.	Jašarević Jusuf	1938.	Omeragići, Goražde
13.	Karić Sabit	1938.	Pavičići, Sarajevo
14.	Mahmutović Abdulaziz	1939.	Jezerski, Bosanska Krupa
15.	Maljoku Selim	1940.	Bijelo Polje, Priština
16.	Mujić Aziz	1940.	Luka, Zvornik
17.	Musoli Omer	1938.	Šajkovac, Priština
18.	Nurikić Mustafa	1935.	Vranovići, Gračanica
19.	Pajić Ibrahim	1936.	Ramići, Ključ
20.	Prošić Husejn	1938.	Ostrožac, Cazin
21.	Radončić Muhamed	1939.	Gusinje
22.	Redža Ilijas	1938.	Bariljevo, Priština
23.	Spahić hfz. Ismet	1940.	Puhovac, Zenica
24.	Šabić Asim	1939.	Šabići, Zenica
25.	Šukrić Nijaz	1939.	Travnik
26.	Toromanović Ešref	1934.	Cazin
27.	Trnčić Husejn	1938.	Orašac, Prijepolje
28.	Zahirović Hamid	1938.	Gornja Orahovica, Tuzla

Redni broj	Prezime i ime	Godina rođenja	Mjesto i opština
		XVIII/1963. (VIII)	
1.	Balagić Fikret	1940.	Biljani, Ključ
2.	Begić Mehmed	1938.	Radovčići, Srebrenica
3.	Dizdarević Mehmedalija	1942.	Soko, Gračanica
4.	Hamidović Muhamed	1941.	Doborovci, Gračanica
5.	Hasanović Bilal	1945.	Sapna, Zvornik
6.	Hasanović Fadil	1925.	Teočak
7.	Hodža Hajrulah	1942.	Koratica, Priština
8.	Hodžić Salih	1943.	Klek, Mostar
9.	Jodanović Džemal	1926.	Hripavci, Ključ
10.	Kalamperović Jusuf	1945.	Dobra Voda, Bar
11.	Mrahorović Mehmed	1924.	Seona, Tuzla
12.	Sahiti Ejub	1942.	Kačikol, Priština
13.	Ždralović Muhamed	1944.	Ždralovići, Bugojno
14.	Žegrova Abdulah	1942.	Ceceliji, Priština
		XIX/1964. (IX)	
1.	Čolaković Salko	1945.	Podgorani, Mostar
2.	Đulan Teufik	1942.	Klopče, Zenica
3.	Džananović Ibrahim	1946.	Podasoje, Srebrenica
4.	Hadžić Adem	1944.	Sladna, Srebrenik
5.	Hrnjica Ismet	1946.	Studenčica, Konjic
6.	Omerbašić Ševko	1945.	Ustikolina, Foča
7.	Omerdić Mustafa	1945.	Pulac, Travnik
8.	Omerović Besim	1943.	Kamenica, Zvornik
9.	Sušić Mustafa	1943.	Umoljani, Trnovo
10.	Štulanović Omer	1945.	Rajinovac, Velika Kladuša
		XX/1965. (X)	
1.	Beriša Ahmed	1940.	Majanci, Priština
2.	Dedić Murat	1945.	Kružanj, Mostar
3.	Gaši Teufik	1943.	Majanci, Priština
4.	Grguri Musa	1942.	Veliki Belaćevac, Priština
5.	Hadžiahmetović Zećir	1943.	Husejnovići, Foča
6.	Jelovac Selim	1946.	Podvelež, Mostar
7.	Lugavić Muhamed	1946.	Omazići, Banovići

Redni broj	Prezime i ime	Godina rođenja	Mjesto i opština
8.	Mujezinović Ekrem	1945.	Vrhovine, Vitez
9.	Selman Mustafa	1943.	Resnik,
10.	Panjeta Husejn	1945.	Kalinovik
11.	Silajdžić Haris	1945.	Sarajevo
12.	Smajkić Seid	1947.	Podvelež, Mostar
13.	Smajlović Salih	1945.	Glumina, Zvornik
14.	Zećiri Mahmud	1941.	Pirok, Tetovo
		XXI/1966. (XI)	
1.	Abaza Avdo	1947.	Zijemlje, Mostar
2.	Alispahić Edib	1944.	Zenica
3.	Bašić Ibrahim	1947.	Čarakovo, Prijedor
4.	Gradaščević Salkan	1947.	Janja, Bijeljina
5.	Hodžić Sejfo	1947.	Prijanovići, Kladanj
6.	Ibišević Mustafa	1946.	Gornji Dubovik, Višegrad
7.	Jukić Abdulgafar	1945.	Međeđa, Zvornik
8.	Mrahorović Muhamed	1946.	Seona, Lukavac
9.	Mutapčić Omer	1947.	Sladna, Srebrenik
10.	Selimovski Jakub	1946.	Kičevo
11.	Šeta Ferhat	1946.	Klašnik, Višegrad
12.	Štitkovac Ejub	1947.	Žepa, Rogatica
13.	Hasanbegović Muharem	1946.	Šadići, Foča
14.	Pandžo Ale	1947.	Vesela, Bugojno
15.	Jakupi Kadri	1928.	Veliko Trnovo
16.	Radončić Redžep	1912.	Gusinje
17.	Skenderović Aćif	1938.	Trpezi, Ivangrad
18.	Teufik Tahsin	1945.	Kamenjane, Tetovo
		XXII/1967. (XII)	
1.	Avdić Mehmed	1932.	Ljenobud, Srebrenik
2.	Čamdžić Edhem	1947.	Krčevine, Zavidovići
3.	Duraković Esad	1948.	Glavice, Bugojno
4.	Dželadin Nešat	1946.	Simičani, Tetovo
5.	Halilović Ibrahim	1946.	Brnjik, Lopare
6.	Jahić Sifet	1946.	Špionica, Srebrenik
7.	Kadrić Rasim	1949.	Golubovići, Rogatica
8.	Karalić Esad	1946.	Radinovići, Zenica

Redni broj	Prezime i ime	Godina rođenja	Mjesto i opština
9.	Katkić Fahrija	1946.	Korjenići, Donji Vakuf
10.	Katkić Mustafa	1946.	Korjenići, Donji Vakuf
11.	Mekić Fahrudin	1946.	G. Orahovica, Gračanica
12.	Mulić Hazim	1945.	Kamensko, Olovo
13.	Nezović Ramo	1944.	Radulovci, Tutin
14.	Pašanbegović Tajib	1948.	Zenica
15.	Prevljak Džafer	1947.	Prevlje, Konjic
16.	Rahislić Nezir	1948.	Šikulje, Lukavac
17.	Šabić Husejn	1946.	Mećevići, Zavidovići
18.	Tutić Hajro	1947.	Potreb, Tutin
19.	Ejubi Bislim		

XXIII/1968. (XIII)

1.	Bajgorić Ramiz	1950.	Dabrica, Stolac
2.	Bavčić Fuad	1948.	Pljevlja
3.	Bristrić Senahid	1946.	Mionica, Gradačac
4.	Brodlija Kasim	1947.	Kakanj
5.	Bukarić Salih	1948.	Tečići, Foča
6.	Bušatlić Ismet	1948.	Zastinje, Gornji Vakuf
7.	Ćesir Salko	1947.	Razići, Konjic
8.	Efendić Ibrahim	1948.	Željezno Polje, Žepče
9.	Hadžić Mehmedalija	1947.	Sladna, Srebrenik
10.	Hafizović Mesud	1947.	Potočari, Srebrenica
11.	Hasanović Salko	1947.	Vitinica, Zvornik
12.	Hodžić Mustafa	1947.	Klokotnica, Doboj
13.	Katkić Ahmed	1947.	Korenići, Donji Vakuf
14.	Kico Mehmed	1949.	Gračanica, Bugojno
15.	Kurtović Husnija	1949.	Počitelj, Čapljina
16.	Lugavić Abdurahman	1948.	Omazići, Banovići
17.	Mahmudi Sabahudin	1947.	Arnakija, Skopje
18.	Nukić Omer	1948.	Poljice, Lukavac
19.	Omerdić Muharem	1949.	Pulac, Travnik
20.	Sejdinović Mehmed	1948.	Gnojnica, Lukavac
21.	Sikirić Nurija	1946.	Hambarine, Prijedor
22.	Smailović Šaćir	1937.	Bajke, Ulcinj
23.	Šehić Esad	1948.	Bosanski Novi
24.	Šehić Izet	1913.	Bosanski Petrovac
25.	Zahirović Šaban	1949.	Dobrigošće, Jablanica

Redni broj	Prezime i ime	Godina rođenja	Mjesto i opština
		XXIV/1969. (XIV)	
1.	Ahmetspahić Munir	1949.	Gladovići, Zenica
2.	Ahmić Eniz	1949.	Mećevići, Zavidovići
3.	Alihodić Mirsad	1948.	Alihodže, Travnik
4.	Begović Omer	1948.	Mošćanica, Zenica
5.	Begović Teufik	1949.	Maline, Travnik
6.	Ćatić Šefik	1950.	Čaglica, Velika Kladuša
7.	Čeho Hidajet	1948.	Luka, Ilijaš
8.	Džaferović Sakib	1949.	Kevljani, Prijedor
9.	Elkaz Hidajet	1950.	Prusac, Donji Vakuf
10.	Fejzulahi Zulhajrat	1950.	Gračani, Đorđe Petrov
11.	Hadžiabdić Halid	1949.	Prusac, Donji Vakuf
12.	Herić Nurif	1948.	Donje Vukovije, Kalesija
13.	Hodžić Sakif	1949.	Vranići, Goražde
14.	Hujić Hidajet	1949.	Ljubovčići, Hadžići
15.	Husić Ibrahim	1947.	Večići, Kotor Varoš
16.	Kadrić Sakib	1948.	Ustiprača, Goražde
17.	Kasumović Ismet	1948.	Pode, Travnik
18.	Mešić Ahmed	1948.	Lepenica, Tešanj
19.	Muslija Mehmedalija	1947.	Buzić Mahala, Visoko
20.	Numanović Dževad	1950.	Maoča, Brčko
21.	Osmičić Ferid	1950.	Gradačac
22.	Salkić Muhamed	1949.	Izbod, Breza
23.	Šabić Ramiz	1949.	Krčevine, Zavidovići
24.	Šljivo Safet	1948.	Pšenik, Jajce
		XXV/1970. (XV)	
1.	Abdulahović Agan	1950.	Srebrenik
2.	Aždahić Asim	1947.	Visoko
3.	Alešević Ishak	1950.	Vareš
4.	Čičkušić Ferid	1928.	Šeričići, Tuzla
5.	Grabus Halim	1950.	Krpeljići, Travnik
6.	Gurda Hazim	1950.	Gurdići, Olovo
7.	Kadrić Omer	1949.	Pokrivenik, Rogatica
8.	Kahriman Ibrahim	1951.	Misoča, Ilijaš
9.	Kavazović Muhamed	1949.	Jelovče Selo, Gradačac
10.	Kedić Hamid	1947.	Bužim, Bosanska Krupa

Redni broj	Prezime i ime	Godina rođenja	Mjesto i opština
11.	Hamulić Ismet	1950.	Hambarine, Prijedor
12.	Hasanović Abdulah	1951.	Sniježnica, Ugljevik
13.	Husejnović Jusuf	1950.	Donji Rainci, Kalesija
14.	Mahalbašić Ibrahim	1940.	Orašje, Tešanj
15.	Merdan Bećir	1950.	Kruševo, Foča
16.	Mešanović Husejn	1949.	Gornje Vukovije, Kalesija
17.	Mujkanović Adem	1948.	Zelinja, Gradačac
18.	Mujkanović Mustafa	1950.	Suha, Bratunac
19.	Neimarlija Hilmo	1950.	Ričice, Kakanj
20.	Osmanović Ishak	1949.	Bikodže, Lukavac
21.	Pašić Edhem	1950.	Rizvići, Fojnica
22.	Salihović Zaim	1950.	Donje Jaruške, Lukavac
23.	Spahić Hasan	1951.	Donji Rainci, Kalesija
24.	Trepčić Osman	1933.	Šije, Tešanj
25.	Vikalo Ferid	1949.	Sladna, Srebrenik
26.	Zvekić Asim	1950.	Željezno Polje, Žepče
27.	Sjenar Mustafa	1950.	Imamovići, Sokolac

XXVI/1971. (XVI)

1.	Alibašić Avdija	1951.	Idbar, Konjic
2.	Babić Ibrahim	1950.	Stranjani, Zenica
3.	Bećić Ismet	1948.	Memići, Kalesija
4.	Bralić Ramo	1950.	Kojleno, Rožaje
5.	Čolić Abdurahman	1950.	Mekiš, Tešanj
6.	Dervišević Alaga	1949.	Šturlić, Cazin
7.	Dervišević Derviš	1952.	Skucani Vakuf, S. Most
8.	Efendić Sulejman	1952.	Željezno Polje, Žepče
9.	Dautović Ismet	1950.	Međeđa, Zvornik
10.	Emrović Adem	1950.	Kruševo, Novi Pazar
11.	Fazlić hfz. Fadil	1951.	Prnjavor, Kalesija
12.	Hadrović Avdija	1951.	Hadre, Olovo
13.	Hafizović Sakib	1951.	Potočari, Srebrenica
14.	Halilović Safet	1951.	Orahova, B. Gradiška
15.	Handžić Sulejman	1951.	Visoko
16.	Hasanović Ferhat-Asmir	1952.	Teočak
17.	Hodžić Amir	1950.	Ugorsko, Vogošća
18.	Hodžić Enes	1948.	Ravne, Kladanj
19.	Hilić Hasan	1949.	Lubarda, Bosanska Krupa

Redni broj	Prezime i ime	Godina rođenja	Mjesto i opština
20.	Imamović Šaban	1950.	Šćipe, Prozor
21.	Karamović Mehmed	1950.	Džemilić Planje, Tešanj
22.	Lisovac Ibrahim	1949.	Kreševo
23.	Makić Nesib	1951.	Bučići, Jajce
24.	Mašetić Azem	1949.	Voljevac, Gornji Vakuf
25.	Mašić Ahmed	1950.	Ponijerka, Olovo
26.	Mehanović Mehmed	1951.	Kamičani, Prijedor
27.	Neslanović Husnija	1951.	Gornja Rovna, Busovača
28.	Omerspahić Mesud	1951.	Gođeni, Han Pijesak
29.	Pekarić Muhamed	1951.	Lukavac Gornji, Gradačac
30.	Prolaz Enver	1951.	Ozrakovići, Visoko
31.	Sedić Ishak	1951.	Bosanska Krupa
32.	Sijerčić Muharem	1949.	Grajani, Visoko
33.	Šabić Hazim	1951.	Krčevine, Zavidovići
34.	Tulić Aziz	1951.	Tramošnjik, Visoko
35.	Veladžić Ismet	1948.	Varoška Rijeka, B. Krupa
36.	Zukić Munib	1950.	Visoko
37.	Žiga Jusuf	1951.	Čavčići, Rogatica
38.	Tokić Husejn	1952.	Jelovče Selo, Gradačac
39.	Kadić Islam	1950.	Papratnica, Kakanj

XXVII/1972. (XVII)

1.	Agović Mušan	1952.	Umčari, Čajniče
2.	Alekić Hasan	1952.	Hanifići, Kotor Varoš
3.	Avdibašić Ismet	1952.	Kikači, Kalesija
4.	Balihodžić Kemal	1953.	Balihodžići, Donji Vakuf
5.	Berbić Suad	1952.	Sarajevo
6.	Berilo Mujo	1952.	Lukavac, Trnovo
7.	Bilalić Rešid	1950.	Teočak, Ugljevik
8.	Bušatlić Bajro	1952.	Zastinje, Gornji Vakuf
9.	Cerić Mustafa	1952.	Veliko Čajno, Visoko
10.	Čamdžić Asim	1951.	Krčevine, Zavidovići
11.	Čorbeg Sabit	1952.	Sinokos, Novi Travnik
12.	Dedić Muhamed	1952.	Miljevići, Olovo
13.	Delalić Rasim	1947.	Mjedenik, Gacko
14.	Efendira Azam	1952.	Visoko
15.	Emšo Hazim	1953.	Duhre, Kiseljak
16.	Grabus Ejub	1950.	Krpeljići, Travnik

Redni broj	Prezime i ime	Godina rođenja	Mjesto i opština
17.	Hadžajlija Adem	1952.	Šunje, Konjic
18.	Hadžibaščaušević Muris	1953.	Sarajevo
19.	Hadžić Abdulah	1952.	Sladna, Srebrenik
20.	Hadžić Hazim	1952.	Sladna, Srebrenik
21.	Hadžić Salim	1953.	Sladna, Srebrenik
22.	Halilović Ahmed	1953.	Žepa, Rogatica
23.	Herić Selim	1952.	Herići, Jablanica
24.	Husić Mujo	1952.	Banovići
25.	Jašarević Hamed	1952.	Klisa, Zvornik
26.	Kadrić Nazif	1953.	Kalimanovići, Sokolac
27.	Kafadar Hasan	1952.	Bijenja, Nevesinje
28.	Karahmet Esad	1952.	Miljanovci, Tešanj
29.	Kojić Davud	1952.	Prnjavor
30.	Kubat Abdulah	1947.	Crmeć, Kakanj
31.	Kurtanović Sulejman	1952.	Tuzinj, Sjenica
32.	Mašetić Mensur	1952.	Voljevac, Gornji Vakuf
33.	Ljevaković Zijad	1952.	Trepče, Tešanj
34.	Mahmutović Šaban	1953.	Sadovača, Vitez
35.	Mekanić Junuz	1947.	Bešići, Vlasenica
36.	Imširović Avdo	1950.	Gor. Međeđa, Gradačac
37.	Mašović Habib	1950.	Gonje, Sjenica
38.	Muratspahić Ismet	1950.	Planinica, Bugojno
39.	Mustafić Hasan	1949.	Tokoljaci, Srebrenica
40.	Osmić Kasim	1950.	Gornji Moranjci, Srebrenik
41.	Pekarić Osman	1951.	Gornji Lukavac, Gradačac
42.	Sejdinović Selim	1952.	Šije, Tešanj
43.	Selimović Sadik	1951.	Svojati, Živinice
44.	Smajić Adem	1952.	Miljanovci, Tešanj
45.	Smajić Husein	1952.	Miljanovci, Tešanj
46.	Spahić Fadil	1952.	Pojske, Zenica
47.	Šarić Mumin	1952.	Tukolj, Kladanj
48.	Tokić Faruk	1952.	Jelovče Selo, Gradačac
49.	Trešnjo Selim	1951.	Ćukovići, Konjic
50.	Tucović Ahmed	1952.	Borovčići, Nevesinje
51.	Usejnović Ibrahim	1953.	Kunje, Bar
52.	Velić Avdo	1952.	Rakitnica, Trnovo
53.	Višća Asif	1952.	Čunište, Olovo
54.	Zahiragić Munib	1953.	Novoseoci, Sokolac

Redni broj	Prezime i ime	Godina rođenja	Mjesto i opština
	XXVIII/1973. (XVIII)		
1.	Alibegović Mehmed	1950.	Radovlje, Visoko
2.	Alić Ćamil	1952.	Homolji, Konjic
3.	Balta Džemal	1952.	Kamenica, Ilijaš
4.	Bašić Mustafa	1951.	Đakovići, Čajniče
5.	Bedaković Besim	1952.	Lepenica, Tešanj
6.	Borovina Suljo	1952.	Borovinići, Foča
7.	Bošnjak Hasan	1949.	Kunje, Bijelo Polje
8.	Bukva Muhidin	1951.	Pediš, Sokolac
9.	Cviko Asim	1948.	Radoželje, Rudo
10.	Ćoso Alija	1953.	Avlija, Čajniče
11.	Čolakhodžić Halil	1953.	Presjeka, Nevesinje
12.	Čorbo Husein	1950.	Jeleč, Foča
13.	Demirović Tahir	1953.	Gornji Vakuf
14.	Hasanbegović Osman	1951.	Kamičak, Ključ
15.	Hodžić Esad	1953.	Gornji Moranjci, Srebrenik
16.	Huseinbašić Ferid	1953.	Voljevac, Fojnica
17.	Huskić Raif	1953.	Donja Mionica, Gradačac
18.	Ibrahimagić Uzeir	1953.	Ljubetovo, Zenica
19.	Kajmović Sejfo	1951.	Hotovlje, Kalinovik
20.	Karalić Mahmut	1950.	Radinovići, Zenica
21.	Kadić Kasim	1951.	Gora, Kakanj
22.	Maljić Miralem	1952.	Vrbanja, Hadžići
23.	Muhović Šaban	1951.	Putojevići, Foča
24.	Karaman Safet	1949.	Okrugla, Višegrad
25.	Kobilica Ibrahim	1953.	Slivanj, Kakanj
26.	Kovačević Ibrahim	1953.	Kovačevići, Cazin
27.	Kubat Derviš	1954.	Tršće, Kakanj
28.	Kurtanović Kurtan	1953.	Baljen, Tutin
29.	Maksumić Seid	1953.	Gradska, Ljubuški
30.	Muhibić Redžo	1952.	Hasanovići, Konjic
31.	Mujalo Salih	1952.	Donji Čažanj, Konjic
32.	Mulić Alija	1951.	Mulići, Zenica
33.	Ramić Rasim	1952.	Naprelje, Sanski Most
34.	Salihović Smajo	1949.	Tokoljaci, Srebrenica
35.	Smajlović Husejn	1952.	Obrenovci, Zenica
36.	Spahić Besim	1953.	Rebrovac, Zenica
37.	Spahić Kasim	1954.	Rebrovac, Zenica

Redni broj	Prezime i ime	Godina rođenja	Mjesto i opština
38.	Spahić Mustafa	1950.	Puhovac, Zenica
39.	Šišić Hasan	1951.	Mrazovac, B. Krupa
40.	Tabaković Mehmed	1953.	Slap, Rogatica
41.	Zahiragić Jusuf	1954.	Vrhbarje, Rogatica
42.	Zećo Ahmed	1953.	Šabići, Trnovo
43.	Zolota Fahrudin	1952.	Brajići, Travnik
44.	Tuzlak Ekrem	1953.	Jeleč, Foča

XXIX/1974. (XIX)

1.	Agić Ahmed	1949.	Mali Trnovci, Visoko
2.	Ahmetagić Ibrahim	1954.	Vlahovići, Višegrad
3.	Alić Enver	1951.	Sarači, Kalesija
4.	Agović Bajro	1947.	Viljica, Ivangrad
5.	Babić Ibrahim	1952.	Stranjani, Zenica
6.	Bajrić Arif	1952.	Stijena, Cazin
7.	Begić Hamdija	1952.	Orašac, Visoko
8.	Begić Omer	1954.	Pribidol, Srebrenica
9.	Beglerović Džafer	1953.	Gornja Drežnica, Mostar
10.	Dedović Esad	1953.	Papratnica, Žepče
11.	Delić Muzafer	1954.	Omazići, Banovići
12.	Dokso Midhat	1951.	Donje Moštre, Visoko
13.	Dreca Husein	1952.	Foča
14.	Durmišević Enes	1955.	Lukavice, Sanski Most
15.	Efendić Hamed	1954.	Potočari, Srebrenica
16.	Efendić Izet	1954.	Željezno Polje, Žepče
17.	Habibović Himzo	1951.	Crijevčići, Kladanj
18.	Hadžić Harun	1954.	Balotići, Rožaje
19.	Hasanović Omer	1954.	Delimeđe, Tutin
20.	Isanović Nusret	1954.	Lukavac Gornji, Gradačac
21.	Jahić Mustafa	1954.	Tulovići, Banovići
22.	Jarkoč Selim	1952.	Gaočići,Rudo
23.	Kadrić Ahmed	1952.	Slivno, Breza
24.	Kanlić Salem	1954.	Kanlići, Goražde
25.	Karčić Fikret	1955.	Višegrad
26.	Karić Fadil	1954.	Sladna, Gračanica
27.	Kasapović Fadil	1954.	Okrugla, Višegrad
28.	Kavazović Sulejman	1954.	Bogušići, Goražde
29.	Kazaferović Nurija	1954.	Cazin

Redni broj	Prezime i ime	Godina rođenja	Mjesto i opština
30.	Kemendžeski-Vejs. Besim	1953.	Plasnica, Maked. Brod
31.	Kosovac Mehmed	1950.	Kosovići, Rudo
32.	Kusur Asim	1953.	Domislice, Maglaj
33.	Livadić Izudin	1954.	Vražići, Lopare
34.	Lopo Muhamed	1947.	Bištrani, Kakanj
35.	Mujagić Kasim	1954.	Pećigrad, Cazin
36.	Mujić Ejub	1954.	Gornji Palež, Kiseljak
37.	Mujić Hasan	1952.	Junuzovići, Zavidovići
38.	Mulalić Zuhdija	1950.	Bužim, Bosanska Krupa
39.	Musić Muharem	1955.	Čarakovo, Prijedor
40.	Muslija Asim	1955.	Buzić Mahala, Visoko
41.	Nukić Asim	1953.	Skugrići, Vlasenica
42.	Okanović Asim	1955.	Poljice, Lukavac
43.	Omerkić Adem	1953.	Priluk, Živinice
44.	Poljić Enes	1954.	Priluk, Živinice
45.	Ramić Huso	1954.	Šeher, Kalesija
46.	Repeša Salko	1951.	Višići, Čapljina
47.	Talić Ferid	1952.	Gradišće, Zenica
48.	Talić Nesib	1955.	Višnjevo, Travnik
49.	Suljkić Hifzo	1925.	Gvozdevići, Tuzla
50.	Veladžić Muharem	1954.	Varoška Rijeka, B. Krupa
51.	Milanović Ilijaz	1952.	Boljkovac, Gornji Vakuf

XXX/1975. (XX)

1.	Alagić Mehmed	1955.	Lubardići, Višegrad
2.	Arslanović Salih	1956.	Gradina, Travnik
3.	Aruči Muhamed	1956.	Vrapčište, Gostivar
4.	Buljubašić Ifet	1955.	Zebina Šuma, Foča
5.	Bećić Mevludin	1952.	Memići, Kalesija
6.	Butković Mehmed	1953.	Bašigovci, Živinice
7.	Crnkić Refik	1955.	Jezerski, Bosanska Krupa
8.	Ćatić Šerif	1952.	Čaglica, Velika Kladuša
9.	Ćeman Mirsad	1955.	Miljanovci, Tešanj
10.	Ćerimović Suljo	1955.	Vakuf, Foča
11.	Ćosić Mesud	1956.	Jasenik, Konjic
12.	Čolović Jusuf	1955.	Dolovo, Tutin
13.	Delalić Jakub	1954.	Barice, Živinice
14.	Delić Mehmed	1955.	Pedići, Kakanj

Redni broj	Prezime i ime	Godina rođenja	Mjesto i opština
15.	Dupovac Hajrudin	1955.	Dupovci, Hadžići
16.	Efendić hfz. Mustafa	1954.	Željezno Polje, Žepče
17.	Hadžić Rasim	1952.	Kalesija
18.	Hadžić Mehmed	1955.	Sladna, Srebrenik
19.	Hamidović Rasim	1955.	Vukovije, Kalesija
20.	Hasanbegović Asim	1954.	Kamičak, Ključ
21.	Hašimović Hajrudin	1954.	Džindići, Visoko
22.	Hodžić Avdo	1955.	Džakule, Gračanica
23.	Hrustanović Hrusto	1955.	Križevići, Zvornik
24.	Jahić Ruvejd	1955.	Miljanovci, Kalesija
25.	Jakubović Ibrahim	1954.	Lipovica, Kalesija
26.	Jašarević Munir	1955.	Lupac, Vitez
27.	Kadrić Remzija	1955.	Pokrivenik, Rogatica
28.	Kovač Hasib	1955.	Sladna, Srebrenik
29.	Kovač Muhamed	1954.	Gorica, Zenica
30.	Mahmutović Mirsad	1953.	Biškovići, Zenica
31.	Makić Hasan	1955.	Bag, Bosanska Krupa
32.	Mehtić hfz. Halil	1953.	Staro Selo, Jajce
33.	Mrahorović Ekrem	1955.	Seona, Banovići
34.	Mujić Mujo	1955.	Željezno Polje, Žepče
35.	Mujkanović Šerif	1955.	Mionica, Gradačac
36.	Mulahusejnović Osman	1955.	Skelovica, Gračanica
37.	Oković Mujo	1956.	Zidine, Goražde
38.	Omerdić Ibrahim	1955.	Pulac, Travnik
39.	Omerhodžić Mehmed	1955.	Izbod, Breza
40.	Osmanović Mefail	1955.	Pribidoli, Srebrenica
41.	Mehmedović Ahmet	1951.	Caparde, Kalesija
42.	Memić Suljo	1946.	Kamenica, Zvornik
43.	Mešetović Saudin	1949.	Mlini, Ilijaš
44.	Popara Haso	1954.	Kolun, Foča
45.	Puška Sabrija	1954.	Podbare, Busovača
46.	Rahmanović Ahmet	1955.	Garići, Kotor Varoš
47.	Ramić Alija	1954.	Šeher, Kalesija
48.	Ramić Hasib	1954.	Šeher, Kalesija
49.	Ribić Mustafa	1952.	Šatorovići, Brčko
50.	Salihović Nezir	1955.	Zapadni Mojstir, Tutin
51.	Subašić Hasan	1955.	Lukavica, Gračanica
52.	Šabanović Mehmed	1954.	Kalesija
53.	Štulanović Muharem	1955.	Rajinovac, Velika Kladuša

Redni broj	Prezime i ime	Godina rođenja	Mjesto i opština
54.	Tarahija Hazim	1955.	Prnjavor, Vitez
55.	Tozo Salko	1950.	Miljeno, Čajniče
56.	Zahirović Rasim	1953.	Moranjci, Gračanica
57.	Zlatić Kasim	1953.	Maline, Travnik
58.	Veladžić Abid	1948.	Lubarda, Bosanska Krupa

XXXI/1976. (XXI)

1.	Ahmetagić Ismail	1956.	Vlahovići, Višegrad
2.	Alagić Ejub	1957.	Grahovo, Velika Kladuša
3.	Alibegić Munib	1953.	Čelinje, Velika Kladuša
4.	Alihodžić Nezir	1955.	Zukići, Konjic
5.	Bujak Munib	1956.	Borovići, Goražde
6.	Ćosić Omer	1956.	Kozica, Gornji Vakuf
7.	Čelebić Midhat	1956.	Vrtlište, Kakanj
8.	Ćatović Izet	1955.	Čajniče
9.	Dautović Ejub	1955.	Maline, Travnik
10.	Bajraktarević Orhan	1956.	Špionica, Srebrenik
11.	Efendić Fejzo	1956.	Željezno Polje, Žepče
12.	Efendić Redžo	1956.	Željezno Polje, Žepče
13.	Hadžić Ibrahim	1956.	Buzić Mahala, Visoko
14.	Hadžić Nijaz	1952.	Čaglica, Velika Kladuša
15.	Hadžić Zahid	1956.	Buzić Mahala, Visoko
16.	Haljković Suljo	1948.	Avlija, Čajniče
17.	Haskić Uzeir	1956.	Peć, Srebrenica
18.	Hubljar Rašid	1955.	Prusac, Donji Vakuf
19.	Husejni Nasir	1956.	Vrapčište, Gostivar
20.	Husić Sidik	1957.	Dub, Travnik
21.	Ibrahimagić Ahmed	1956.	Ljubetovo, Zenica
22.	Karaman Nurko	1956.	Okrugla, Višegrad
23.	Kršić Kasim	1955.	Grabovik, Fojnica
24.	Lužić Zulkadi	1957.	Babići, Zenica
25.	Majstorović Abdulah	1955.	Pobuđe, Bratunac
26.	Mujkić Ramiz	1954.	Orašac, Novi Travnik
27.	Muratović Zijad	1954.	Bašigovci, Živinice
28.	Musić Sadik	1952.	Dubovo Brdo, Kakanj
29.	Muzaferović Ramo	1956.	Jezerski, Bosanska Krupa
30.	Sinanović Mustafa	1955.	Donja Višća, Živinice
31.	Suša Husnija	1955.	Dol, Visoko

Redni broj	Prezime i ime	Godina rođenja	Mjesto i opština
32.	Šahinović Edhem	1954.	Bužim, Bosanska Krupa
33.	Topuz Nazif	1956.	Bakije, Goražde
34.	Vejsiloski Redžep	1957.	Plasnice, Maked. Brod
35.	Zenelović Ismet	1955.	Stodre, Ulcinj
36.	Zlomužica Mustafa	1955.	Banjdol, Mostar
37.	Zukić Abdulah	1947.	Ramadanovci, Visoko

XXXII/1977. (XXII)

1.	Alibašić Halim	1957.	Ćurevo, Foča
2.	Bošnjaković Ahmed	1957.	Stipovići, Zavidovići
3.	Čamdžić Esed	1957.	Krčevine, Zavidovići
4.	Čančar Nusret	1957.	Kabernik, Višegrad
5.	Čengić Hasan	1957.	Odžak, Foča
6.	Đulović Šahin	1957.	Suha, Živinice
7.	Efendić Muhamed	1957.	Željezno Polje, Žepče
8.	Fetić Muhamed	1956.	Negobratina, Bijelo Polje
9.	Gračić Munir	1956.	Starina, Zenica
10.	Hafizović Asim	1953.	Jezerski, Bosanska Krupa
11.	Hafizović Rešid	1956.	Potočari, Srebrenica
12.	Hajdarević Hadžem	1956.	Kruševo, Foča
13.	Halilović Osman	1956.	Koprivci, Tešanj
14.	Hamidović Ramiz	1956.	Breza, Sjenica
15.	Hasanović Avdo	1943.	Križevići, Zvornik
16.	Hodžić Sulejman	1957.	V. Daljegošta, Srebrenica
17.	Ibrišević Mevludin	1957.	Gradačac
18.	Imamović Derviš	1935.	Lupnica, Jajce
19.	Jusić Alija	1956.	Rovaši, Vlasenica
20.	Jusić Ramo	1957.	Rovaši, Vlasenica
21.	Karalić Faruk	1958.	Zenica
22.	Karić Taib	1956.	Sladna, Srebrenik
23.	Krupalija Hazim	1957.	Dujimovići, Trnovo
24.	Latić Džemal	1957.	Pridvorci, Gornji Vakuf
25.	Lihović Ahmed	1949.	Dobovci, Kotor Varoš
26.	Lušija Dževad	1958.	Podbare, Busovača
27.	Ljubijankić Džemal	1957.	Ljubijankići, Cazin
28.	Makić Vehbija	1957.	Bužim, Bosanska Krupa
29.	Mandžić Habib	1957.	Gladovići, Srebrenica
30.	Omerović Husejn	1957.	Skugrići, Vlasenica

Redni broj	Prezime i ime	Godina rođenja	Mjesto i opština
31.	Osmanović Ismet	1958.	Puračić, Lukavac
32.	Osmanović Izet	1955.	Puračić, Lukavac
33.	Redžić Esad	1957.	Dizdaruša, Brčko
34.	Rizvić Hazim		
35.	Seljubac Sead	1957.	Gornja Tuzla
36.	Silajdžić Adnan	1958.	Tujlići, Visoko
37.	Spahić Mujo	1956.	Bosanski Petrovac
38.	Spahić Munir	1931.	Travnik
39.	Šehović Osman	1957.	Suha, Živinice
40.	Tahić Ahmed	1957.	Lubarda, Bosanska Krupa
41.	Trnčić Rahmo	1935.	Orašac, Prijepolje
42.	Zahirović Meho	1956.	Gračanica, Zenica
43.	Duraković Ismet	1953.	Turalići, Kakanj

XXXIII/1978. (XXIII)

1.	Ahmetović Muhamed	1958.	Doborovci, Gračanica
2.	Aličajić Junuz	1956.	Tržac, Cazin
3.	Bajramović Mujo	1957.	Repnik, Banovići
4.	Baltić Remzija	1958.	Lubarda, Bosanska Krupa
5.	Begović Ibrahim	1959.	Osivica, Teslić
6.	Brčić Rašid	1958.	Kamensko, Olovo
7.	Čeliković Sulejman	1958.	Tršće, Kakanj
8.	Čikarić Nurija	1959.	Donja Kamenica, Zvornik
9.	Ćatović Šefket	1958.	Podovrela, Čajniče
10.	Dedić Abdulah	1958.	Dejčići, Trnovo
11.	Dedić Meho	1956.	Brezik, Srebrenik
12.	Džananović Džemal	1958.	Sarajevo
13.	Džankić Husein	1958.	Gornje Vukovije, Kalesija
14.	Džilo Hasan	1958.	Trebište, Gostivar
15.	Đogić Derviš	1958.	Gornje Lukavice, Živinice
16.	Fetić Ahmed	1957.	Negobratina, Bijelo Polje
17.	Gadara Džemal	1957.	Rotimlja, Stolac
18.	Hadžić Fadil	1932.	Donji Vakuf
19.	Hafizović Mehmed	1957.	Potočari, Srebrenica
20.	Hot Ramiz	1956.	Bukovica, Rožaje
21.	Husić Halim	1958.	Dub, Travnik
22.	Ibišević Ferid	1958.	Vogošća
23.	Jahić Redžo	1957.	Zelinja Donja, Gradačac
24.	Karaman Jusuf	1958.	Okrugla, Višegrad

Redni broj	Prezime i ime	Godina rođenja	Mjesto i opština
25.	Karić Enes	1958.	Višnjevo, Travnik
26.	Kauković Sead	1959.	Tržačka Raštela, Cazin
27.	Korycki Adam	1956.	Elblog, Poljska
28.	Kurdić Šefik	1958.	Piljužići, Tešanj
29.	Kurtić Mehmed	1956.	Rovaši, Vlasenica
30.	Latić Nedžad	1959.	Pridvorci, Gornji Vakuf
31.	Mekić Edib	1958.	Sarajevo
32.	Melkić Enver	1957.	Golubović, Velika Kladuša
33.	Memiš Ramiz	1959.	Oborci, Donji Vakuf
34.	Meštrovac Redžif	1958	Lendići, Jajce
35.	Muminović Rašid	1956.	Konjevići, Bratunac
36.	Nesimović Hamdija	1958	Jezerski, Bosanska Krupa
37.	Ohranović Munib	1952.	Klašnik, Višegrad
38.	Omerbašić Ibrahim	1954.	Karadaglije, Tešanj
39.	Omerović Adem	1958	Kamenica, Zvornik
40.	Omerović Enver	1959.	Kamenica, Zvornik
41.	Palić Hasan	1958.	Krivače, Han Pijesak
42.	Rebronja Harun	1958.	Ivanča, Novi Pazar
43.	Roša Mahmut	1958.	Jablanica, Tešanj
44.	Sarajlić Redžo	1958.	Vrhovine, Vitez
45.	Sedić Mirsad	1958.	Bosanska Krupa
46.	Selimović Bego	1958.	Cerska, Vlasenica
47.	Spahić Hazim	1958.	Puhovac, Zenica
48.	Suljović Hasib	1958.	Mur, Novi Pazar
49.	Šabanović Sulejman	1958.	Bukvik, Foča
50.	Šljivić Harun	1958.	Donje Dubrave, Živinice
51.	Šošić Vehbija	1940.	Voljevac, Gornji Vakuf
52.	Terzić Izet	1958.	Gračanica
53.	Zulić Mujo	1958.	Mahmutovići, Kalesija

XXXIV/1979. (XXIV)

1.	Abdibegović Nusret	1957.	Prusac, Donji Vakuf
2.	Alibegović Ešref	1959.	Lubardići, Rogatica
3.	Arnautović Bego	1958.	Tinja Gornja, Srebrenik
4.	Baltić Eniz	1955.	Lubarda, Bosanska Krupa
5.	Čelebić Abdulah	1961.	Donji Kakanj
6.	Čelenka Bekir	1951.	Šerići Zenica
7.	Drkić Omer	1958.	Kramari, Trnovo

Redni broj	Prezime i ime	Godina rođenja	Mjesto i opština
8.	Džafica Smajl	1958.	Orašac, Bihać
9.	Džafić Bajro	1960.	Doborovci, Gračanica
10.	Džakulić Faruk	1958.	Podgredina, Cazin
11.	Đulić Hasan	1959.	Varoška Rijeka, Bos. Krupa
12.	Đulić Nedžmudin	1959.	Gradačac
13.	Glamočak Hasan	1959.	Grnica, Gornji Vakuf
14.	Hadžimejlić Ihsan	1959.	Fojnica
15.	Hafizović Nedžad	1959.	Potočari, Srebrenica
16.	Hafizović Mevludin	1959.	Potočari, Srebrenica
17.	Hajdarević Omer	1959.	Vrse, Gornji Vakuf
18.	Harčević Izet	1958.	Jezerski, Bosanska Krupa
19.	Hasandić Rasim	1947.	Tramošnjik, Visoko
20.	Hasić Muhamed	1960.	Donja Orahovica, Gračanica
21.	Husić Ibro	1959.	Lipovice, Kalesija
22.	Jakubović Mehmed	1959.	Lipovice, Kalesija
23.	Jelovac Hamdija	1959.	Podvelež, Mostar
24.	Jusufović Muhamed	1959.	Željezno Polje, Žepče
25.	Kajan Ramo	1959.	Blagaj, Mostar
26.	Karavdić Nasih	1949.	Visoko
27.	Kapo Hasib	1959.	Kramer Selo, Rogatica
28.	Kozić Omer	1958.	Jasenik, Konjic
29.	Kurjaković Osman	1958.	Zelinja Donja, Grdačac
30.	Ljevaković Enes	1959.	Trepče, Tešanj
31.	Mahmuljin Ilijas	1942.	Kozarac, Prijedor
32.	Mešić Mehmed	1958.	Raždaginj, Sjenica
33.	Meštrovac Omer	1957.	Lendići, Jajce
34.	Mujić Hasib	1959.	Slavkovići, Konjic
35.	Muslija Ibrahim	1932.	Buzić Mahala, Visoko
36.	Mustafić Smajo	1959.	Babići, Gračanica
37.	Nanić Sejfo	1958.	Varoška Rijeka, Bos. Krupa
38.	Nukić Smajo	1956.	Cerska, Vlasenica
39.	Nurković Rušid	1958.	Seošnica, Rožaje
40.	Palalić Bajro	1959.	Pričani, Novi Travnik
41.	Perva Bajro	1954.	Jasenik, Konjic
42.	Redžić Ibrahim	1960.	Polje, Cazin
43.	Saletović Ibrahim	1958.	Donja Obodnica, Tuzla
44.	Sofović Nusret	1957.	Koštice, Višegrad
45.	Softić Hamid	1958.	Brđani, Prijedor
46.	Spahić Sidik	1960.	Rebrovac, Zenica

Redni broj	Prezime i ime	Godina rođenja	Mjesto i opština
47.	Subašić Hamza	1957.	Zagrađe, Rudo
48.	Šabić Senad	1959.	Sarajevo
49.	Tokić Mustafa	1956.	Gradačac
50.	Varaki Mensur	1958.	Sarajevo
51.	Zaketović Alija	1959.	Trnovci, Gračanica
52.	Zekotić Šemso	1960.	Voljevac, Gornji Vakuf

XXXV/1980. (XXV)

1.	Ahmetagić Husejn	1959.	Vlahovići, Višegrad
2.	Ahmetović Munib	1960.	Skugrići, Vlasenica
3.	Ahmetspahić Halil	1961.	Gladovići, Zenica
4.	Agić Senad	1961.	Has, Novi Travnik
5.	Babić Rašid	1958.	Zenica
6.	Barčić Džemail	1960.	Petrovice, Kalesija
7.	Barčić Ismet	1960.	Petrovice, Kalesija
8.	Bajić Ramiz	1960.	Donja Orahovica, Gračanica
9.	Balihodžić Omer	1960.	Oborci, Donji Vakuf
10.	Bećirević Hazim	1960.	Opetci, Srebrenica
11.	Brdar Mensur	1960.	Plesi, Goražde
12.	Brkić Safet	1959.	Gradačac
13.	Ćosić Numan	1960.	Jasenik, Konjic
14.	Čajlaković Asim	1959.	Šerići, Zenica
15.	Čandić Mehmedalija	1960.	Jelovče Selo, Gradačac
16.	Čolić Fuad	1960.	Mionica, Gradačac
17.	Đulović Šaban	1951.	Suha, Živinice
18.	Dedić Meho	1956.	Brezik, Srebrenik
19.	Delić Safet	1960.	Pedići, Kakanj
20.	Džafić Ajdin	1960.	Donji Rainci,Kalesija
21.	Džafić Mehdin	1960.	Ratkovići, Lopare
22.	Hadžiabdić Sabrija	1958.	Dolovi, Olovo
23.	Hajrić Hikmet	1958.	Buzići, Visoko
24.	Halilović Alija	1960.	Rašljani, Brčko
25.	Halilović Džemal	1951.	Zimča, Visoko
26.	Herco Osman	1961.	Popovići, Ilijaš
27.	Hodžić Dževad	1960.	Pokrivenik, Rogatica
28.	Hodžić Muhamed	1961.	Pokrivenik, Rogatica
29.	Hodžić Ramo	1958.	Željezno Polje, Žepče
30.	Hrnjić Salih	1960.	Glodi, Zvornik

Redni broj	Prezime i ime	Godina rođenja	Mjesto i opština
31.	Hrustambegović Ćerim	1960.	Janja, Bijeljina
32.	Hubijar Asim	1960.	Mrđenovići, Foča
33.	Husejnović Ejub	1960.	Hrnčići, Bratunac
34.	Ikanović Ahmet	1960.	Ostrožac, Cazin
35.	Ibrahimović Muhamed	1960.	Stjepan Polje, Gračanica
36.	Kadić Vehid	1958.	Gora, Kakanj
37.	Karaman Idriz	1960.	Okrugla, Višegrad
38.	Kanlić Murat	1949.	Kanlići, Goražde
39.	Klanco Mustafa	1960.	Sudići, Ilijaš

Generacija maturanata GH medrese sa direktorom i profesorima 1956. g.

40.	Klisura Ibrahim	1961.	Gorica, Zenica
41.	Kurjaković Nusret	1960.	Zelinja Donja, Gradačac
42.	Kurtić Mehmed	1956.	Rovaši, Vlasenica
43.	Kurtović Mahmut	1950.	Hum, Foča
44.	Lavić Osman	1961.	Tušila, Trnovo
45.	Ljevaković Advan	1960.	Trepče, Tešanj
46.	Ljubijankić Adem	1960.	Ljubijankići, Cazin
47.	Mehanović Halil	1959.	Zelinja Donja, Gradačac
48.	Memić Idriz	1960.	Glodi, Zvornik

Redni broj	Prezime i ime	Godina rođenja	Mjesto i opština
49.	Muharemović Mustafa	1961.	Donja Kamenica, Zvornik
50.	Omerspahić Husejn	1960.	Mjedenik, Gacko
51.	Pašalić Edin	1960.	Puhovac, Zenica
52.	Pašalić Enver	1960.	Fojnica
53.	Pezerović Adil	1949.	Rajska, Gradačac
54.	Ramić Šukrija	1960.	Jezerski, Bosanska Krupa
55.	Ramović Muhamed	1960.	Zabus, Goražde
56.	Sarajlić Omer	1961.	Vrhovi, Vitez
57.	Sedić Fuad	1960.	Bosanska Krupa
58.	Siočić Derviš	1947.	Živinice
59.	Sulejmanović Ševko	1960.	Novo Selo, Zvornik
60.	Šišić Hadžib	1960.	Klokotnica, Doboj
61.	Veliu Galip	1960.	Vrapčište, Gostivar
62.	Zijadić Suad	1960.	Sarajevo
63.	Žužo Zijad	1959.	Staro Selo, Donji Vakuf
64.	Pepić Rasim	1952.	Šerići, Živinice

XXXVI/1981. (XXVI)

1.	Adilović Zuhdija	1962.	Kljaci, Travnik
2.	Ahmetović Mehmed	1961.	Stjepan Polje, Gračanica
3.	Ahmić Muhamed	1961.	Ahmići, Vitez
4.	Amidžić Mehmedalija	1961.	Kopćić, Bugojno
5.	Baša Munir	1961.	Prizren
6.	Bečić Nedžad	1960.	Tuzla
7.	Bećirović Mustafa	1960.	Kramer Selo, Rogatica
8.	Begović Salih	1961.	Soko, Gračanica
9.	Boja Akaid	1961.	Jeleč, Hadžići
10.	Brdar Vahid	1961.	Plesi, Goražde
11.	Butković Mujo	1961.	Bašigovci, Živinice
12.	Crnac Kemal	1961.	Šibenica, Jajce
13.	Ćataković Esad	1961.	Ćatakovići, Cazin
14.	Ćato Ahmed	1960.	Donja Strmica, Rudo
15.	Ćeman Rasim	1937.	Miljanovci, Tešanj
16.	Ćuković Ibrahim	1962.	Rabina, Nevesinje
17.	Čakalović Midhad	1961.	Kuta, Kupres
18.	Čočić Esed	1961.	Mala Daljegošta, Srebrenica
19.	Hamidović Fahrudin	1961.	Sladna, Srebrenik
20.	Hasandić Džemal	1960.	Sarajevo
21.	Karaman Zahir	1954.	Okrugla, Višegrad

Redni broj	Prezime i ime	Godina rođenja	Mjesto i opština
22.	Mekić Zehra	1962.	Sarajevo
23.	Mehmedović Mihnet	1961.	Kapice, Maglaj
24.	Memić Jasmin	1961.	Podgredina, Cazin
25.	Mujanović Fahrudin	1961.	Kerep, Gradačac
26.	Mušinbegović Muhamed	1960.	Hlapčevići, Visoko
27.	Nurikić Omer	1961.	Vranovići, Gračanica
28.	Omerdić Sead	1961.	Pulac, Travnik
29.	Pašanović Fikret	1961.	Jezerci, Travnik
30.	Prljača Mustafa	1961.	Ledenice Gornje, Gradačac
31.	Resić Husein	1962.	Tupkovići, Živinice
32.	Smajić Mesud	1961.	Pokrivenik, Rogatica
33.	Šačić Muzejena	1958.	Žabreno, Sjenica
34.	Šehić Džafer	1956.	Grnica, Gornji Vakuf
35.	Šeta Hazim	1961.	Klašnik, Višegrad
36.	Tutmić Mustafa	1962.	Orah Polje, Zenica
37.	Zukić Kasim	1961.	Cvrče, Gornji Vakuf
38.	Zukić Šefket	1961.	Veliko Selo, Lopare

XXXVII/1982. (XXVII)

1.	Agić Salih	1935.	Duhre, Kiseljak
2.	Ahmetagić Edhem	1960.	Vlahovići, Višegrad
3.	Bajramović Kemal	1962.	Gornji Lukavac, Gradačac
4.	Bošnjak Hasan	1962.	Šerići, Zenica
5.	Čopelj Mehmed	1961.	Presjeka, Nevesinje
6.	Ćeman Fuad	1962.	Miljanovci, Tešanj
7.	Dautović Ferid	1962.	Maline, Travnik
8.	Delić Vehid	1962.	Makljenovac, Doboj
9.	Demić Faruk	1962.	Paljevo, Tutin
10.	Dizdarević Osman	1929.	Vrselj, Zenica
11.	Fazlić Esad	1963.	Donji Srebrenik
12.	Felić Fadil	1964.	Izačić, Bihać
13.	Hamidović Mevludin	1962.	Gornje Vukovije, Kalesija
14.	Haušić Salih	1962.	Ružević, Teslić
15.	Herić Salkan	1963.	Donje Vukovije, Kalesija
16.	Hrnčić Bego	1962.	Biberovo Polje, Gradačac
17.	Ikić Enver	1962.	Mrcelji, Velika Kladuša
18.	Kaltak Hikmet	1958.	Okreč, Sanski Most
19.	Kosovac Šemso	1958.	Kosovići, Rudo

Redni broj	Prezime i ime	Godina rođenja	Mjesto i opština
20.	Kurić Nedžad	1960.	Ćemalovići, Donji Vakuf
21.	Kadrić Ševal	1957.	Gornje Dubrave, Živinice
22.	Makić Munir	1962.	Bužim, Bosanska Krupa
23.	Mandžić Mehmedalija	1962.	Gladovići, Srebrenik
24.	Mujkanović Zahid	1962.	Mionica, Gradačac
25.	Mujezinović Vehbija	1962.	Šerići, Zenica
26.	Mulalić Asim	1962.	Cazin
27.	Nukić Ibro	1958.	Cerska, Vlasenica
28.	Omerbegović Salko	1962.	Donje Moštre, Visoko
29.	Sarajlić Miralem	1962.	Gurdići, Olovo
30.	Skenderović Muhamed	1959.	Varoška Rijeka, Bos. Krupa
31.	Smajlović Mehmed	1962.	Kovačići, Visoko
32.	Smajih Abdulah	1963.	Vesela, Bugojno
33.	Šabić Aziz	1962.	Puhovac, Zenica
34.	Tarakčija Suljo	1922.	Maline, Travnik
35.	Šačić Tešrif	1962.	Duga Poljana, Sjenica
36.	Tinjak Šefko	1962.	Borovčići, Nevesinje
37.	Uzunović Adem	1955.	Poriječani, Visoko
38.	Užičanin Himzo	1962.	Gornje Hrasno, Kalesija
39.	Vehabović Zijad	1962.	Gnojinica, Lukavac
40.	Velić Senad	1962.	Bukovik, Breza

XXXVIII/1983. (XXVIII) (pet godina)

1.	Alihodžić Edhem	1964.	Dautovci, Visoko
2.	Alihodžić Nihad	1963.	Mrkonjić Grad
3.	Alilović Salem	1963.	Kukulje, Bijelo Polje
4.	Ajeti hfz. Bajram	1961.	Lipkovo, Kumanovo
5.	Avdović Nazim	1963.	Raduhovce, Tutin
6.	Bešić Idriz	1959.	Soko, Gračanica
7.	Beširović Idriz	1963.	Novi Pazar
8.	Borovina Kasim	1964.	Kolin, Foča
9.	Buzar hfz. Adnan	1963.	Sarajevo
10.	Čajlaković hfz. Husein	1963.	Gornja Mahala, Zenica
11.	Čančar hfz. Esad	1962.	Kabernik, Višegrad
12.	Čolić Razim	1963.	Mionica, Gradačac
13.	Dizdarević Sulejman	1962.	Bužim, Bosanska Krupa
14.	Duraković Sead	1963.	Lubarda, Bosanska Krupa
15.	Džezairi Zendelj	1964.	Šipkovica, Kumanovo

Redni broj	Prezime i ime	Godina rođenja	Mjesto i opština
16.	Đogić Osman	1963.	Mostar
17.	Fehrić Redžo	1949.	Ševarlije, Doboj
18.	Grabus Ahmed	1963.	Željezno Polje, Žepče
19.	Hadžić Dževad	1963.	Stipanići, Duvno
20.	Hadžić Hazim	1963.	Čaglica, Velika Kladuša
21.	Hadžić Muharem	1962.	Novo Selo, Tešanj
22.	Hadžipašić Abdulbesat	1963.	Varoška Rijeka, Bos. Krupa
23.	Hasković Ahmed	1963.	Jasenovo, Foča
24.	Hodžić Redžep	1962.	Bijelo Polje

Zajedničko slavlje sa roditeljima: maturska svečanost generacije 1981/82. šk. g.

25.	Hoši Selim	1962.	Sarajevo
26.	Husić Aladin	1963.	Dub, Travnik
27.	Ibrić Ćazim	1963.	Činovići, Zavidovići
28.	Imamović Vahid	1963.	Hozanovići, Busovača
29.	Kutješ Sabaheta	1963.	Sarajevo
30.	Mahmutović Suad	1964.	Srbljani, Cazin
31.	Mahmutović Vasif	1962.	Jošanica, Zvornik
32.	Malkić Ahmed	1963.	Tuzla
33.	Mešanović Mustafa	1963.	Jelovče Selo, Gradačac

Redni broj	Prezime i ime	Godina rođenja	Mjesto i opština
34.	Mustabašić Ismet	1963.	Rovaši, Vlasenica
35.	Nukić Džemal	1963.	Cerska, Vlasenica
36.	Omerspahić Ševal	1962.	Živalji, Kakanj
37.	Osmanović Adil	1963.	Puračić
38.	Pašalić Mensur	1963.	Fojnica
39.	Pašić Hasan	1963.	Podgradina, Cazin
40.	Pecar Fariz	1963.	Sarajevo
41.	Posavljak Sulejman	1963.	Čukle, Travnik
42.	Purišević Muhamed	1962.	Svinjarevo, Visoko
43.	Rešić Zehrid	1963.	Šerići, Zenica
44.	Rovčanin Hilmija	1962.	Kruševo, Prijepolje
45.	Saliu Arif	1963.	Žirovnica, Gostivar
46.	Seferović Emir	1963.	Čirkići, Sanski Most
47.	Softić Ibrahim	1963.	Vučkovci, Gradačac
48.	Spahić Sulejman	1963.	Kruševo, Zenica
49.	Šahinović Mirsad	1963.	Mrazovac, Bos. Krupa
50.	Šemić Abdulah	1963.	Haljkovići, Kakanj
51.	Topčagić Muhibija	1961.	Soko, Gračanica
52.	Topoljak Sulejman	1963.	Lupac, Travnik

XXXIX/1983. (XXIX) (četiri godine)

1.	Adilović Ahmed	1964.	Kljaci, Travnik
2.	Arnaut Fikret	1964.	Zenica
3.	Balihodžić Osman	1964.	Oborci, Donji Vakuf
4.	Bašić Kemal	1964.	Kevljani, Prijedor
5.	Buljubašić Alija	1964.	Zelena Šuma, Foča
6.	Čajlaković hfz. Muhamed	1964.	Šerići, Zenica
7.	Čanić Besim	1964.	Donji Rainci, Kalesija
8.	Čavčić Šefik	1965.	Čavčići, Rogatica
9.	Dervišević Dursum	1964.	Biljani, Ključ
10.	Demić Jasmin	1965.	Paljevo, Tutin
11.	Džafić Ibrahim	1964.	Donji Rainci, Kalesija
12.	Džaka Hajrudin	1964.	Sarajevo
13.	Eminović Ibro	1964.	Borovčići, Nevesinje
14.	Fazlović Vahid	1963.	Maoča, Brčko
15.	Gobeljić Mustafa	1964.	Gobelje, Vlasenica
16.	Hadžić Hidajet	1964.	Zapadni Mojstir, Tutin
17.	Hadžimejlić Ćazim	1965.	Gorica, Zenica

Redni broj	Prezime i ime	Godina rođenja	Mjesto i opština
18.	Halilović Nezim	1965.	Slap, Rogatica
19.	Hasanspahić Asim	1964.	Žunovo, Olovo
20.	Huremović Dževad	1964.	Sapna, Zvornik
21.	Ibrahimkadić Enver	1964.	Medakovo, Tešanj
22.	Jusufović Sead	1964.	Sarajevo
23.	Kalafat Selim	1964.	Dubočica, Višegrad
24.	Kavazović Husejn	1964.	Jelovče Selo, Gradačac
25.	Keso Nijaz	1964.	Visoko
26.	Kruško Izudin	1965.	Miljanovci, Tešanj
27.	Kulaš Meho	1964.	Prusac, Donji Vakuf
28.	Maksumić Džemal	1964.	Kružanj, Mostar
29.	Mehmedović Ćazim	1963.	Snagovo, Zvornik
30.	Mehuljić Jusuf	1965.	Sladna, Srebrenik
31.	Mulić Senad	1964.	Mulići, Zenica
32.	Osmani Abdulkerim	1964.	Gerum, Tetovo
33.	Perčo Hilmo	1965.	Dvor, Zenica
34.	Pleh Dževad	1964.	Vlahovići, Goražde
35.	Salkica Jakub	1963.	Travnik
36.	Sivac Muamer	1965.	Zenica
37.	Smajlović Ismail	1964.	Glumina, Zvornik
38.	Spahić Muhamed	1963.	Crkvica, Zenica
39.	Spahić Nijaz	1965.	Piskavica, Gračanica
40.	Šošić Dževdet	1965.	Voljevac, Gornji Vakuf
41.	Useinovski Bajruš	1964.	Oktisi, Struga

XC/1984. (XXX)

1.	Alihodžić Rasim	1965.	Dautovci, Visoko
2.	Aljić Senad	1965.	Dobrak, Srebrenica
3.	Babić Asim	1952.	Stranjani, Zenica
4.	Balihodžić Enes	1965.	Balihodžići, Donji Vakuf
5.	Barčić Nezir	1965.	Petrovice, Kalesija
6.	Bandić Bajro	1957.	Umoljani, Trnovo
7.	Bećić Senad	1965.	Memići, Kalesija
8.	Bekrić Jasmin	1965.	Lepenica, Tešanj
9.	Boleci hfz. Mahmut	1963.	Gostivar
10.	Čolaković Smajo	1965.	Podgorani, Mostar
11.	Ćatić Emin	1965.	Žulja, Nevesinje
12.	Crnkić Samir	1965.	Jezerski, Bosanska Krupa

Redni broj	Prezime i ime	Godina rođenja	Mjesto i opština
13.	Dautović Muharem	1964.	Maline, Travnik
14.	Dedić Mensur	1965.	Skugrići, Vlasenica
15.	Delić Zijad	1965.	Pedići, Kakanj
16.	Đozić Sejid	1965.	Bajramovići, Srebrenica
17.	Fejzić Fahira	1961.	Visoko
18.	Fejzić Ferid	1965.	Tupkovići, Živinice
19.	Fetić Pašo	1965.	Negobratina, Bijelo Polje
20.	Hamzabegović Nedim	1965.	Glodi, Zvornik
21.	Handanović Zuhdija	1965	Mrazovac, B. Krupa
22.	Hasanović Aziz	1965.	Osmače, Srebrenica
23.	Hasanović Irfan	1966.	Krojevići, Tuzla
24.	Hodžić Besim	1965.	Teočak, Ugljevik
25.	Huduti Aslan	1965.	Rečane, Prizren
26.	Karović Asim	1965.	Ustikolina, Foča
27.	Karalić Hikmet	1965.	Radinovići, Zenica
28.	Kovačević Husejn	1965.	Mrazovac, B. Krupa
29.	Kulović Irfan	1965.	Kakanj
30.	Maglić Zahir	1951.	Turbe, Travnik
31.	Makić Šekib	1942.	Bučići, Jajce
32.	Mujadžić Mirsad	1964.	Doboj
33.	Musić Dževad	1966.	Trnovci, Gračanica
34.	Musić Muzafer	1965.	Izbišno, Foča
35.	Mustafić Ifet	1965.	Mrazovac, B. Krupa
36.	Mustafić Šerif	1965.	Mrazovac, B. Krupa
37.	Okanović Zijad	1966.	Poljice, Lukavac
38.	Omerović Sifet	1965.	Džakule, Gračanica
39.	Omerbašić Fuad	1965.	Miljanovci, Tešanj
40.	Pašalić Enes	1965.	Puhovac, Zenica
41.	Pašalić Muris	1965.	Klopče, Zenica
42.	Ramović Vejsel	1965.	Rožaje
43.	Redžepi Basri	1965.	Miletino, Tetovo
44.	Softić Osman	1966.	Orahova, B. Gradiška
45.	Softić Safet	1965.	Podgorje, Banovići
46.	Selimović Ismail	1939.	Novo Selo, Zvornik
47.	Suljić Zijad	1966.	Suha, Živinice
48.	Šabić Nasir	1962.	Snagovo, Zvornik
49.	Šeh Ilhan	1966.	Ohrid
50.	Šetkić Mustafa	1965.	Holijaci, Višegrad
51.	Šljivo Ismet	1964.	Pšenik, Jajce

Redni broj	Prezime i ime	Godina rođenja	Mjesto i opština
52.	Šljivo Malik	1965.	Pšenik, Jajce
53.	Tabak Ahmed	1965.	Visoko
54.	Veladžić Fehim	1965.	Varoška Rijeka, B. Krupa
55.	Veladžić Nevzet	1965.	Varoška Rijeka, B. Krupa
56.	Velić Avdo	1964.	Cerska, Vlasenica
57.	Vrače Mumin	1965.	Kamena, Mostar
58.	Zambaković Hidajet	1965.	Gostovići, Zavidovići

XCI/1985. (XXXI)

1.	Ahmetović Sead	1966.	Međeđa, Zvornik
2.	Arnaut Vehid	1966.	Arnauti, Zenica
3.	Alemić Vahdet	1966.	Srebrenica
4.	Balić Muhamed	1966.	Bale, Konjic
5.	Bećić Sead	1966.	Memići, Kalesija
6.	Bećirović Fahrudin	1966.	Stolac
7.	Bećirović Husein	1957.	Željezno Polje, Žepče
8.	Bjelić Asif	1966.	Milankovići, Olovo
9.	Botić Muharem	1967.	Prijedor
10.	Bradarić Majid	1966.	Lješnica, Maglaj
11.	Butković Juso	1966.	Bašigovci, Živinice
12.	Čanić Nermin	1965.	Junuzovići, Zavidovići
13.	Ćehić Mujo	1967.	Cazin
14.	Curkić Šefik	1965.	Orahova, Kotor Varoš
15.	Delić Ševal	1965.	Pedići, Kakanj
16.	Dervić Salih	1967.	Bužim, Bosanska Krupa
17.	Dervišević Sadik	1966.	Lug, Modriča
18.	Duraković Amir	1966.	Šaševci, Olovo
19.	Durguti Safet	1967.	Orahovac
20.	Đogić Osman	1966.	Liskovac, Cazin
21.	Gračić Džafer	1966.	Starina, Zenica
22.	Gobeljić Hajrudin	1957.	Gobelje, Vlasenica
23.	Fetić Ferhad	1962.	Zenica
24.	Hadžibaščaušević Muham.	1928.	Sarajevo
25.	Halilović Fadil	1951.	Koprivica, Tešanj
26.	Halilović Sulejman	1956.	Koprivica, Tešanj
27.	Hasanović Enver	1965.	Osmače, Srebrenica
28.	Hasanović Zuhdija	1967.	Križevići, Zvornik
29.	Huremović Mehmed	1966.	Sapna, Zvornik

Redni broj	Prezime i ime	Godina rođenja	Mjesto i opština
30.	Ibranović Džemail	1966.	Kozagići, Kiseljak
31.	Jelovac Mustafa	1966.	Podvelež, Mostar
32.	Kalajdžić Mirsad	1967.	Glodi, Zvornik
33.	Kazimoski Šaban	1967.	Labuništa, Struga
34.	Kovačević Enver	1966.	Mahmići Selo, B. Krupa
35.	Kozlić Hasan	1966.	Zenica
36.	Kozlić Osman	1966.	Vukotići, Zenica
37.	Kurtanović Smajl	1960.	Tuzinje, Sjenica
38.	Kurtić Enver	1966.	Lepenica, Tešanj
39.	Kurtić Omer	1966.	Lepenica, Tešanj
40.	Lutumba Husein	1959.	Mfuleza, Zair
41.	Mašić Mehmed	1966.	Muslići, Bihać
42.	Mehanović Muhamed	1966.	Zelinja Donja, Gradačac
43.	Mehmedović Husein	1966.	Snagovo, Zvornik
44.	Muslija Halim	1967.	Počulica, Vitez
45.	Mušić Dervo	1957.	Stavci, Zavidovići
46.	Nadarević Osman	1956.	Todorovo, Velika Kladuša
47.	Pašalić Hadis	1966.	Zenica
48.	Pintol Duran	1966.	Lukavac, Trnovo
49.	Podojak hfz. Senad	1966.	Gradina, Zenica
50.	Porča hfz. Muhamed	1966.	Sarajevo
51.	Redžić Ramiz	1966.	Donja Kamenica, Zvornik
52.	Rizvić Muhamed	1966.	Zvornik
53.	Sadiku Ibrahim	1966.	Mlike, Dragaš
54.	Silka Šanija	1966.	Orahovac
55.	Šabić Birnas	1966.	Puhovac, Zenica
56.	Šahat Smajo	1966.	Gornja Strmica, Rudo
57.	Šahinović Sead	1966.	Bosanska Krupa
58.	Šetkić Muhamed	1964.	Višegrad
59.	Tvrtković Alija	1966.	Nedžarići, Sarajevo
60.	Varešlija Fadil	1954.	Briznik, Zenica
61.	Vitlić Ekrem	1943.	Kamenica, Teslić
62.	Vojvodić Mensur	1966.	Travnik
63.	Zgrčo Nedžib	1943.	Pepelari, Zenica
64.	Zukić Šaban	1966.	Cvrče, Gornji Vakuf
65.	Zukorljić Enes	1966.	Orlje, Tutin

Redni broj	Prezime i ime	Godina rođenja	Mjesto i opština

XCII/1986. (XXXII)

1.	Ahmetagić Nazif	1967.	Vlahovići, Višegrad
2.	Alibašić Suada	1949.	Sarajevo
3.	Amiti hfz. Abdulah	1966.	Studeničani, Kisela Voda
4.	Arifi Ajet	1967.	Prizren
5.	Barčić hfz. Jusuf	1967.	Petrovice, Kalesija
6.	Bečić Šaban	1968.	Gnojnica, Lukavac
7.	Bugari Sulejman	1966.	Rahovec, Orahovac

8.	Burek Smajo	1958.	Like, Kalesija
9.	Dragolovčanin Junuz	1929.	Tuzinje, Sjenica
10.	Dervišhalitović Amina	1964.	Sarajevo
11.	Đikić Adnan	1965.	Zenica
12.	Garib Nazif	1968.	Duratbegov Dol., G. Vakuf.
13.	Gusinac Nusret	1966.	Dolovo, Tutin
14.	Halilović Sakib	1966.	Šerići, Zenica
15.	Hasani Mustafa	1967.	Sarajevo
16.	Hodžić Elmedin	1967.	Pokrivenik, Rogatica

Kršni momci k'o gora zelena: generacija maturanata 1979/80. šk. g.

Redni broj	Prezime i ime	Godina rođenja	Mjesto i opština
17.	Hujdur Alija	1952.	Hrasno, Tuzla
18.	Husić Sead	1959.	Malešići, Gračanica
19.	Imamović Fahrudin	1966.	Čejreci, Prijedor
20.	Jugo Rešad	1958.	Piljužići, Donji Vakuf
21.	Kavazović Osman	1952.	Jelovče Selo, Gradačac
22.	Ljubijankić Enes	1967.	Ljubijankići, Cazin
23.	Mednolučanin Samir	1967.	Rogatica
24.	Mehić Kemal	1966.	Vučkovci, Gradačac
25.	Mehmedović Ismail	1968.	Snagovo, Zvornik
26.	Memišević Bilal	1968.	Omeragići, Višegrad
27.	Osmanbegović Sakib	1966.	Čakalovići, Visoko
28.	Redžić Sulejman	1945.	Kamenica, Zvornik
29.	Salihspahić Emin	1946.	Veliko Čajno, Visoko
30.	Seferović Ahmed	1966.	Bar
31.	Sejdović Ćemal	1967.	Raškovići, Sjenica
32.	Silajdžić Seid	1967.	Sarajevo
33.	Skejić Mustafa	1945.	Bradići, Maglaj
34.	Skejić Rahman	1961.	Bradići, Maglaj
35.	Smajlović Muhamed	1962.	Grbavci, Zvornik
36.	Sućeska Muhamed	1966.	Odžak, Višegrad
37.	Tvrtković Bajro	1968.	Nedžarići, Sarajevo
38.	Valjevac Mensur	1966.	Maurovići, Visoko
39.	Vučkić Atif	1968.	Biljani, Ključ
40.	Zimić Rešad	1967.	Zenica

XCIII/1987. (XXXIII)

1.	Ademi hfz. Rahman	1968.	Gostuša, Gostivar
2.	Alili hfz. Aziz	1968.	Lipkovo, Kumanovo
3.	Balić Mustafa	1968.	Šije, Tešanj
4.	Balić Nein	1968.	Sarajevo
5.	Cikotić Aljo	1969.	Trpezi, Ivangrad
6.	Čamdžić Izet	1969.	Junuzovići, Zavidovići
7.	Đogić Hamdija	1968.	Čajići, Cazin
8.	Đuliman Muhamed	1969.	Zlavast, Bugojno
9.	Džafić Rasim	1968.	Višegrad
10.	Derlić Nijaz	1968.	Željezno Polje, Žepče
11.	Durmiš Sabit	1968.	Gradina, Zenica
12.	Goboljić Haris	1964.	Gobolje, Vlasenica

Redni broj	Prezime i ime	Godina rođenja	Mjesto i opština
13.	Gorak Haris	1968.	Orašje
14.	Grabus Nedžad	1968.	Krpeljići, Travnik
15.	Hadžić Mustafa	1967.	Novo Selo, Tešanj
16.	Hajrić Mehmed	1968.	Lepenica, Rogatica
17.	Hafizović Mehmedalija	1968.	Doboj
18.	Halilović Ramo	1968.	Hadrovci, Kotor Varoš
19.	Halilović hfz. Safet	1968.	Poratje, Zenica
20.	Haliti Etem	1968.	Negotino, Gostivar
21.	Haračić Vekas	1969.	Kakanj
22.	Hasić Ibrahim	1967.	Večići, Kotor Varoš
23.	Hodžić Dervišalija	1956.	Podžeplje, Han Pijesak
24.	Hrnjić Islam	1968.	Glode, Zvornik
25.	Išerić hfz. Selver	1969.	Išerića Brdo, Sokolac
26.	Juhić Vahidin	1968.	Sudine, Busovača
27.	Jusufspahić Muhamed	1968.	Beograd
28.	Kahteran Nevad	1968.	Sanski Most
29.	Kalajdžić Ibrahim	1969.	Glode, Zvornik
30.	Kapić Muhamed	1968.	Ratkovac, Cazin
31.	Katica Said	1968.	Sarajevo
32.	Kurtagić Omer	1968.	Rožaje
33.	Latifović Muhedin	1969.	Čašić Dolac, Novi Pazar
34.	Memić Sakib	1968.	Glode, Zvornik
35.	Mešanović Muharem	1968.	Gornje Vukovije, Kalesija
36.	Misini Nazim	1968.	Rapča, Dragaš
37.	Muratović Jakub	1968.	Grajani, Visoko
38.	Mukača Amir	1968.	Polje Pločari, Fojnica
39.	Munić Midhat	1968.	Gornje Dubrave, Živinice
40.	Mustafić Ilijas	1950.	Kruščica, Konjic
41.	Nadarević Hasan	1968.	Pjanići, Cazin
42.	Novalić Muhamed	1969.	Han Bila, Travnik
43.	Pindžo Džemal	1969.	Tušila, Trnovo
44.	Purić Muris	1968.	Dolac, Travnik
45.	Spahić Omer	1968.	Spahići, Zenica
46.	Suljagić Hajrudin	1955.	Orahovica, Goražde
47.	Suljagić Muhamed	1948.	Špionica, Srebrenik
48.	Sošić hfz. Dževad	1969.	Drvetine, Bugojno
49.	Štulanović Mensur	1969.	Jajce
50.	Tašaković Raif	1960.	Tušnjići, Visoko
51.	Tulumović Adem	1936.	Gvozdevići, Živinice

Redni broj	Prezime i ime	Godina rođenja	Mjesto i opština
52.	Zejnelović Dževad	1969.	Kruševo, Novi Pazar
53.	Zupčević Asim	1968.	Sarajevo
54.	Žiga Rasim	1959.	Žepa, Rogatica

MATURANTICE GH MEDRESE

1938.

1.	Avdibegović Alija	1920.	Sarajevo
2.	Bravo Zehra	1920.	Sarajevo
3.	Borić Fatima	1920.	Glamoč
4.	Dizdarević Razija	1921.	Sarajevo
5.	Dovadžija Ajiša	1919.	Sarajevo
6.	Fočak Fatima	1917.	Sarajevo
7.	Hadžović Šemsa	1920.	Sarajevo
8.	Janjac Maksuma	1922.	Sarajevo
9.	Karić Razija	1918.	Sarajevo
10.	Kečedžić Šefika	1921.	Sarajevo
11.	Kulenović Nura	1921.	Sarajevo
12.	Mesihović Fadila	1920.	Vitina, Ljubuški
13.	Muftić Hedija	1923.	Foča
14.	Parić Ferhija	1917.	Sarajevo
15.	Sokolović Đuzida	1915.	Sarajevo
16.	Šerbić Mejra	1921.	Sarajevo
17.	Čalkić Munevera	1921.	Gornji Vakuf
18.	Gluhić Esma	1918.	Sarajevo

1939.

1.	Arnautović Ševala	1921.	Foča
2.	Aganović Subhija	1921.	Sarajevo
3.	Akšamija Hajrija	1922.	Rogatica
4.	Bijedić Hasiba	1922.	Lastva, Trebinje
5.	Čengić Emina	1921.	Sarajevo
6.	Drače Fikreta	1920.	Konjic
7.	Fejzibegović Bedrija	1919.	Sarajevo

Redni broj	Prezime i ime	Godina rođenja	Mjesto i opština
8.	Feto Behija	1921.	Sarajevo
9.	Gackić Tahira	1921.	Sarajevo
10.	Grebo Arzija	1923.	Ljubinje
11.	Hadžialajbegović Hafa	1918.	Sarajevo
12.	Hadžimehanović Hiba	1920.	Visoko
13.	Ićindić Munira	1920.	Visoko
14.	Imamović Munevera	1922.	Podlugovi, Sarajevo
15.	Jerlagić Mula	1919.	Sarajevo
16.	Kantardžić Zakira	1923.	Sarajevo
17.	Kapidžić Saliha	1922.	Banja Luka
18.	Kezman Nura	1920.	Sarajevo
19.	Midžić Razija	1920.	Prijedor
20.	Mujezinović Behija	1920.	Sarajevo
21.	Mulahusejnović Muniba	1920.	Sarajevo
22.	Muštović Hatidža	1922.	Mostar
23.	Pašić Fatima	1923.	Rogatica
24.	Pašović Vasfija	1921.	Sarajevo
25.	Plačo Fadila	1919.	Donji Vakuf
26.	Selimović Rasema	1920.	Sarajevo
27.	Šarenkapa Saliha	1922.	Sarajevo
28.	Šarenkapa Zulejha	1919.	Sarajevo
29.	Šertović Ćamka	1924.	Bosanska Krupa
30.	Šugić Razija	1921.	Banja Luka
31.	Zupčević Halima	1920.	Sarajevo
32.	Halapić Ševala	1918.	Livno
33.	Bučuk Senija	1921.	Sarajevo
34.	Kapidžić Rabija	1920.	Bileća
35.	Kudinović Ajiša	1922.	Visoko
36.	Mušić Rabija	1915.	Sarajevo
37.	Redžić Sidika	1922.	Bihać
38.	Jakić Zineta	1922.	Ljubuški
39.	Svrzo Vasfija	1923.	Sarajevo
40.	Uzunović Mukelefa	1921.	Vlasenica
		1943.	
1.	Alibegović Ajiša	1922.	Sarajevo
2.	Berberović Halima	1922.	Sarajevo
3.	Dalagija Ismeta	1919.	Pljevlja

Redni broj	Prezime i ime	Godina rođenja	Mjesto i opština
4.	Demirović Izeta	1923.	Mostar
5.	Fočak Fatima	1917.	Sarajevo
6.	Handžić Diša	1921.	Sarajevo
7.	Kapidžić Saliha	1922.	Banja Luka
8.	Kučuk Arifa	1925.	Sarajevo
9.	Muharemagić Hatidža	1922.	Sarajevo
10.	Mušić Rabija	1915.	Sarajevo
11.	Nurudinović Bisera	1923.	Banja Luka
12.	Sarajkić Esma	1921.	Kozarac, Prijedor
		1944.	
1.	Alajbegović Aziza	1923.	Bosanski Šamac
2.	Čokić Subhija	1923.	Tuzla
3.	Ćumurija Munevera	1924.	Mostar
4.	Dedović Behija	1926.	Trnovo
5.	Gosić Bedrija	1925.	Stolac
6.	Hadžiahmetović Senija	1923.	Sanski Most
7.	Hamzić Aiša	1924.	Glamoč
8.	Hasanefendić Zumreta	1923.	Brčko
9.	Ićindić Habiba	1922.	Sarajevo
10.	Kantardžić Zakira	1923.	Sarajevo
11.	Kapetanović Mersija	1923.	Sarajevo
12.	Kasumagić Neziha	1925.	Sarajevo
13.	Pašović Behija	1924.	Sarajevo
14.	Poričanin Razija	1922.	Zavidovići
		1946.	
1.	Beglerović Ajiša	1919.	Vogošća, Sarajevo
2.	Čaušević Halida	1924.	Sarajevo
3.	Čaušević Nadžija	1925.	Sarajevo
4.	Đipa Munira	1927.	Sarajevo
5.	Fetahović Tahira	1927.	Sarajevo
6.	Handžić Zahida	1925.	Visoko
7.	Korkut Bisera	1926.	Travnik
8.	Korkut Muniba	1926.	Travnik

Redni broj	Prezime i ime	Godina rođenja	Mjesto i opština
		1947.	
1.	Furda Aziza	1926.	Sarajevo
2.	Hadžikadunić Selveta	1925.	Doboj
3.	Pašić Mubera	1928.	Sarajevo
4.	Pehlivanović Dika	1926.	Duvno
5.	Plevljaković Hasija	1926.	Goražde
6.	Ramić Lejla	1929.	Sarajevo
		1982.	
1.	Alibašić Hamida	1964.	Travnik
2.	Avdić Safija	1961.	Gračanica, Živinice
3.	Bekto Aiša	1962.	Lalete, Goražde
4.	Bogdanić Igbala	1963.	Slatina, Goražde
5.	Delić Fehima	1962.	Pedići, Kakanj
6.	Đedović Zumreta	1962.	Šehovci, Sanski Most
7.	Hafizović Razija	1962.	Potočari, Srebrenica
8.	Halilović Rahmana	1963.	Gračanica, Živinice
9.	Hašimović Mubera	1963.	Tujlići, Visoko
10.	Hozdić Hatidža	1961.	Ostrožac, Cazin
11.	Ibišević Advija	1963.	Sarajevo
12.	Imamović Nezira	1964.	Donje Vukovije, Kalesija
13.	Isković Rašida	1964.	Donje Vrace, Zenica
14.	Jabučar Rabija	1961.	Sarajevo
15.	Kačapor Nurija	1961.	Jošanica, Novi Pazar
16.	Karaman Hasija	1963.	Okrugla, Višegrad
17.	Pašalić Bahrija	1964.	Putovići, Zenica
18.	Pašić Emina	1963.	Srebrenica
19.	Pojata Samija	1962.	Plesi, Goražde
20.	Zaiti Šerizat	1962.	Glođi, Tearce
21.	Srna Suada	1957.	Zaborani, Čajniče
		1983.	
1.	Abaz Amira	1964.	Sirovine, Ilijaš
2.	Ahmetspahić Šemsa	1964.	Višegrad
3.	Alibegović Azra	1964.	Lubardići, Rogatica
4.	Alibegović Mina	1964.	Lubardići, Rogatica

Redni broj	Prezime i ime	Godina rođenja	Mjesto i opština
5.	Arnaut Azemina	1964.	Arnauti, Zenica
6.	Bajraktarević Refika	1964.	Bužim, Bosanska Krupa
7.	Bajrami Mevluta	1964.	Skopje
8.	Bećar Azemina	1963.	Bećari, Sokolac
9.	Berbić Jasmina	1963.	Brežani, Kakanj
10.	Čehajić Ešrefa	1964.	Tušnjići, Visoko
11.	Hafizović Tahira	1964.	Potočari, Srebrenica
12.	Holjan Halima	1964.	Sarajevo
13.	Karović Lejla	1964.	Foča
14.	Mehanović Halida	1964.	Zelinja Donja, Gradačac
15.	Omerspahić Meliha	1964.	Živalji, Kakanj
16.	Pašić Nasiha	1965.	Visoko
17.	Perva Halima	1964.	Jasenik, Konjic
18.	Pindžo Ramiza	1964.	Tušila, Trnovo
19.	Šišman Habiba	1964.	Radinovići, Zenica
20.	Zambaković Aiša	1963.	Sinanovići, Zavidovići
21.	Žumić Mirsada	1965.	Novi Pazar
22.	Omić Mulaima	1964.	Klopče, Zenica
		1984.	
1.	Alić Zijada	1965.	Pribidoli, Srebrenica
2.	Arnautović Erdina	1964.	Sarajevo
3.	Bašić Dževada	1965.	Glamoč
4.	Bešić Hatidža	1964.	Starposle, Kakanj
5.	Bećić Mediha	1965.	Memići, Kalesija
6.	Berilo Samira	1965.	Sarajevo
7.	Buzar Edina	1965.	Sarajevo
8.	Dizdarević Esma	1965.	Bag, Bosanska Krupa
9.	Gadžo Ramiza	1964.	Tušila, Trnovo
10.	Habul Edina	1965.	Visoko
11.	Hadžimejlić Asima	1965.	Gorica, Zenica
12.	Havzija Zemrije	1966.	Pirok, Tetovo
13.	Kurbegović Pemba	1965.	Gornji Vakuf
14.	Memiš Hama	1964.	Hemići, Donji Vakuf
15.	Omerović Hadžira	1965.	Sarajevo
16.	Poturković Jasmina	1964.	Sarajevo
17.	Škrijelj Fahrija	1965.	Novi Pazar
18.	Trepanić Nura	1965.	Gračanica

Redni broj	Prezime i ime	Godina rođenja	Mjesto i opština
19.	Zahiragić Mubera	1966.	Sarajevo
20.	Omerspahić Emina	1965.	Ustikolina, Foča
		1985.	
1.	Alihodžić Kimeta	1966.	Mrkonjić Grad
2.	Bandić Ramiza	1969.	Ćukovići, Konjic
3.	Bećirspahić Amela	1966.	Šemihova, Goražde
4.	Botonjić Semira	1966.	Biljani, Ključ
5.	Cernica Amina	1966.	Sarajevo
6.	Dogan Amela	1967.	Sarajevo
7.	Džambo Ulfeta	1967.	Vrse, Gornji Vakuf
8.	Kući Fate	1965.	Lutoglave, Peć
9.	Đakovac Enisa	1966.	Slapnica, Kakanj
10.	Etemi Hanife	1967.	Skopje
11.	Ganibegović Halima	1967.	Kakanj
12.	Ganija Indira	1966.	Sarajevo
13.	Gorak Ćamila	1967.	Orašje
14.	Kobilica Bedrija	1966.	Luka, Zenica
15.	Kukuruz Fatima	1966.	Jelovče Selo, Gradačac
16.	Litrić Mevluda	1966.	Duhre, Kiseljak
17.	Muratović Nizaheta	1966.	Župča, Breza
18.	Muratović Fatima	1966.	Travnik
19.	Mušić Zuhra	1966.	Mahmići, Bosanska Krupa
20.	Mulaosmanović Behija	1966.	Hrasnica, Ilidža
21.	Lukač Azemina	1966.	Ervenice, Tutin
22.	Nanić Emina	1967.	Varoška Rijeka, B. Krupa
23.	Orlović Fatima	1966.	Miljanovci, Tešanj
24.	Rujanac Zehra	1966.	Suhodol, Donji Vakuf
25.	Suljić Mujesira	1966.	Mulići, Visoko
26.	Tekešinović Vasvija	1966.	Visoko
27.	Suljić Mirsada	1966.	Šići, Tuzla
		1986.	
1.	Alić Emina	1967.	Bugojno
2.	Alibegović Seida	1967.	Lubardići, Rogatica
3.	Brigić Šahza	1967.	Tulovići, Banovići
4.	Delić Saliha	1967.	Pedići, Kakanj

Redni broj	Prezime i ime	Godina rođenja	Mjesto i opština
5.	Gosto Fatima	1967.	Gnojnice, Mostar
6.	Halilović Hana	1967.	Velino Selo, Lopare
7.	Halilović Mejra	1967.	Slap, Rogatica
8.	Huduti Hasiba	1967.	Prizren
9.	Juhić Munevera	1967.	Šudine, Busovača
10.	Kičin Sabaha	1967.	Orašje
11.	Klico Nermina	1967.	Sarajevo
12.	Malkić Begzada	1967.	Tuzla
13.	Muhić Džemila	1967.	Seoce, Breza
14.	Nukić Ferida	1967.	Cerska, Vlasenica
15.	Okan Mirnesa	1967.	Zenica
16.	Pecar Farizada	1968.	Sarajevo
17.	Bajrović Enisa	1968.	Sarajevo
18.	Mehić Amela	1966.	Konjic
19.	Selimanović Asima	1966.	Banja Luka
20.	Pihljak Nadžija	1967.	Tramošnjik, Visoko
21.	Pilav Ema	1967.	Lapsunj, Prozor
22.	Pintol Mahira	1967.	Hrasnica, Ilidža
23.	Salihspahić Ismeta	1967.	Veliko Čajno, Visoko
24.	Suljagić Mubera	1967.	Sočice, Rogatica
25.	Šečić Ševala	1967.	Zalužje, Bratunac
26.	Tulić Urfeta	1967.	Tramošnjik, Visoko
27.	Husejnović Aiša	1964.	Šerići, Zenica
28.	Karamustafić Dika	1965.	Visoko
29.	Turnadžić Hajrija	1962.	Rovaši, Vlasenica
		1987.	
1.	Adilović Fadija	1968.	Crna Rijeka, B. Novi
2.	Alibašić Lutvija	1967.	Gornje Dubrave, Živinice
3.	Alibegović Rahima	1967.	Sarajevo
4.	Alihodžić Rejhana	1968.	Travnik
5.	Baćevac Mehdina	1969.	Janja, Bijeljina
6.	Begović Emira	1967.	Maline, Travnik
7.	Čakalović Suvada	1968.	Gračanica, Bugojno
8.	Čusto Abida	1968.	Gračanica, Bugojno
9.	Džafić Namka	1968.	Bištrani, Kakanj
10.	Hajduković Devleta	1968.	Buzić Mahala, Visoko
11.	Hodžić Emina	1968.	Gornja Ravna, Busovača

Redni broj	Prezime i ime	Godina rođenja	Mjesto i opština
12.	Huseinbašić Mevla	1968.	Tulovići, Banovići
13.	Hušić Vahda	1968.	Hušići, Foča
14.	Goralija Namira	1966.	Gora, Kakanj
15.	Imamović Naisa	1968.	Ponirak, Zenica
16.	Islamović Ešrefa	1968.	Paljevo, Tutin
17.	Kadrić Sadeta	1967.	Sarajevo
18.	Litrić Senida	1968.	Potkraj, Kiseljak
19.	Mekić Amela	1969.	Sarajevo
20.	Mešanović Mejrema	1967.	Maoča, Brčko

21.	Mujkić Rasema	1968.	Šahmeri, Srebrenik
22.	Obralić Bedrija	1968.	Maglaj
23.	Omerbašić Nisveta	1967.	Miljanovci, Tešanj
24.	Omeragić Mediha	1969.	Zenica
25.	Opardija Amila	1968.	Čehajići, Donji Vakuf
26.	Pekić Amela	1968.	Sarajevo

Godine 1984. GH medresu je završilo dvadeset djevojaka: na slici – cvijeće kao čestitka za postignuti uspjeh

Redni broj	Prezime i ime	Godina rođenja	Mjesto i opština
27.	Sivro Edina	1969.	Sivrino Selo, Vitez
28.	Spahić Sadeta	1968.	Brežani, Kakanj
29.	Spahić Zilka	1968.	Puhovac, Zenica
30.	Šabić Nermina	1968.	Sarajevo
31.	Tabaković Sabiha	1967.	Sarajevo
32.	Tarahija Esma	1967.	Vitez, Zvornik
33.	Užičanin Mejra	1968.	Hrasno Gornje, Kalesija
34.	Zimić Mujesira	1968.	Seljani, Rogatica

Vedar pogled u budućnost: generacija maturantica 1987. g.

MEDRESINA
POVIJESNA
DRUŽBENICA

GAZI HUSREVBEGOVA
BIBLIOTEKA U SARAJEVU

Mehmed Mujezinović
Mahmud Traljić

GAZI HUSREV-BEGOVA BIBLIOTEKA

Vakufnamom o svojoj medresi Husrevbeg je predvidio da: **Što preteče od troškova za gradnju, neka se za to kupi dobrih knjiga, koje će se upotrebljavati u spomenutoj medresi, da se njima koristi ko bude čitao i da iz njih prepisuju oni koji se bave naukom«.** Prema tome, Gazi Husrevbegova biblioteka datira otkad i njegova medresa, tj. od 1537. godine.

Kako je to običaj u islamskim zemljama, osnivači džamija uvakufljavali su za svoje zadužbine, odnosno džamije, po nekoliko Mushafa ili njihovih dijelova (džuzeva). Za održavanje javnih predavanja po džamijama zavještači su ostavljali i po koje drugo djelo-knjigu iz koje je predavač (dersi-am) držao predavanja.

U mektebima, pored Mushafa, bilo je i drugih knjiga koje su služile kao priručnici za podučavanje djece. Za ovo su primjeri i same vakufname u kojima su ponekad taksativno nabrojena djela koja se ostavljaju za džamiju ili mekteb.

Gazi Husrevbegova biblioteka u Sarajevu prva je biblioteka za koju pouzdano znamo kada je osnovana. Međutim, nije se mogla zamisliti ni jedna medresa bez svoje biblioteke, jer ako ništa drugo, učenici su morali sebi prepisivati potrebne udžbenike, a to su mogli raditi prvenstveno iz knjiga, koje je škola posjedovala. Prema tome, starija biblioteka u Sarajevu bila bi ona koja se nalazila u Firuzbegovoj medresi. Prije je spomenuto da je i po džamijama i mektebima moralo biti knjiga kojima su se zainteresirani služili.
Sve do godine 1863. koliko se do danas zna, Biblioteka je ostala u sklopu Kuršumlije medrese. Te je godine, na poticaj Topal Osman-paše, guvernera Bosne, uprava Gazi Husrevbegova vakufa je dogradila jednu veću prostoriju uz Begovu džamiju ispod munare. Tu je Biblioteka preseljena iz Medrese i ostala do godine

1935, kada je smještena u prizemne prostorije zgrade sarajevskog muftijstva pred Carevom džamijom. To je urađeno, jer su dotadašnje prostorije postale tijesne s obzirom da se knjižni fond Biblioteke iz dana u dan množio, a i broj posjetilaca je bivao sve veći. Nekoliko godina poslije oslobođenja, Biblioteka se proširila i na katu same zgrade. Kasnije se ukazala potrebe ponovnog proširenja prostorija Biblioteke, pa su njene upravne i poslovne prostorije smještene u zgradi bivšeg Ulema medžlisa, također pred Carevom džamijom, a cijela zgrada bivšeg muftijstva je upotrijebljena za smještaj knjižnog fonda.

S obzirom na porijeklo rukopisa ove Biblioteke, odnosno gdje su sve oni nastali – pisani i prepisivani, možemo utvrditi da ih ima iz raznih krajeva islamskog svijeta, a osobito iz pojedinih velikih i značajnih centara kao iz Meke, Medine, Kaira, Bagdada, a naročito Istanbula. Ovi rukopisi, ponekad i unikati ili rariteti, dospijevali su u naše krajeve na razne načine: trgovinom, odlaskom na hadž naših ljudi, a osobito su ih donosili oni koji su u tim centrima bili na naukovanju, pa tako imamo i djela naših ljudi pisana i prepisivana u spomenutim i drugim mjestima.

Međutim, najveći broj rukopisnog fonda potječe iz naših krajeva, gradova kao i zabačenijih sela, jer su ljudi iz ovog područja, željni znanja, mnogo pisali, a i prepisivali razna djela iz svih tada poznatih disciplina. Tako imamo i po više primjeraka djela naših autora, autografa a i prepisa. Prepisivački centri su bili pojedine medrese, a postojali su u nekim mjestima i skriptoriji za prepisivanje i širenje knjige.

Kakav je bio prvi knjižni fond ove Biblioteke teško je danas ustanoviti, jer sve nedaće koje su kroz četiri stoljeća pratile Sarajevo (poplave, požari, ratovi) pogađale su i Biblioteku. Posebno pri navali Eugena Savojskog 1697. godine na Sarajevo, poharan je Gazi Husrevbegov vakuf, pa je tom prilikom odnesen i veći broj knjiga iz Biblioteke. I pored toga, do danas je sačuvano nekoliko knjiga na kojima ima zapis i pečat da ih je uvakufio sam Gazi Husrevbeg. Do danas se sačuvalo mnogo djela na kojima stoji da su prepisana u Gazi Husrevbegovoj medresi ili njegovu Hanikahu. Na temelju toga može se ustvrditi da su i Medresa i Hanikah bili i prepisivačke škole.

Knjižni fond Husrevbegove biblioteke povećavao se i na taj način što su mnogi pojedinci vakufili ili poklanjali ovoj biblioteci

svoje knjige ili cijele biblioteke. Fond Biblioteke povećavan je i priključivanjem ostataka knjiga iz drugih javnih biblioteka i medresa Bosne i Hercegovine. Tako su u ovu Biblioteku došle knjige iz biblioteka: Hasana Nazira (osnovana 1550. g.), Hadži Mehmedbega Karađozbega iz Mostara (1570), Memi Šahbegove u Foči (1675), Derviš-paše Bajezidagića u Mostaru (1611), Elči Ibrahim-pašine u Travniku (1704); Mustafa efendije Ejubića – Šejh Juje (1707), Hadži Halil efendije u Gračanici (sredinom XVII st.), Osman Šehdi efendije Bjelopoljca u Sarajevu (1759-60), Abdulah efendija Kantamirije u Sarajevu (1774) i dr.

U novije vrijeme uprava Biblioteke i Gazi Husrevbegova vakufa, odnosno Starješinstvo Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, otkupili su nekoliko značajnih privatnih biblioteka. Na taj način otkupljene su biblioteke prof. Hadži Mehmeda Handžića (umro 1944), dio biblioteke vrhovnog šeriatskog suca Hilmi ef. Hatibovića (umro 1944), Osmana Asafa Sokolovića (umro 1971) i dr Muhameda Hadžijahića. Handžićeva biblioteka je jedna od najkompletnijih islamskih biblioteka kod nas; u Hatibovića biblioteci nalazilo se dosta djela iz orijentalistike, a Sokolovića biblioteka je bila jedna od najkompletnijih sa djelima bosanskohercegovačkih pisaca štampanih latinicom i ćirilicom, kao i djelima o muslimanima u Bosni i Hercegovini. Drugi dio Hatibovićeve biblioteke poklonjen je Gazi Husrevbegovoj biblioteci.

Fond Gazi Husrevbegove biblioteke broji oko pedeset hiljada svezaka knjiga, naslova časopisa i dokumenata na orijentalnim, srpskohrvatskom i nekim evropskim jezicima. Od toga otpada na kodekse rukopisa 7500 kodeksa sa preko 15000 većih i manjih djela iz islamistike, nauke o orijentalnim jezicima i lijepe književnosti. Na srpskohrvatskom i nekim evropskim jezicima je oko 15000 svezaka. Periodika se sastoji od najstarijih listova štampanih u Bosni i Hercegovini, nekih sarajevskih dnevnih listova kao i gotovo svih naslova muslimanskih listova i časopisa koji su izlazili ili danas izlaze u Bosni i Hercegovini. Vrijedna je zbirka časopisa i novina i na orijentalnim jezicima koji se u ovoj Biblioteci danas nalaze.

Zbirka dokumenata koji se odnose na prošlost Bosne i Hercegovine broji oko 4000. Biblioteka posjeduje 1400 vakufnama iz Bosne i Hercegovine, originalnih ili u ovjerenom prepisu. Sidžila sarajevskog šeriatskog suda ima 86. U arhivsku građu ubrajamo Zbornik Muhameda Enveri ef. Kadića, koji ima 28 svezaka

sa po oko 400 stranica. Muvekitova povijest Bosne, u prepisu Muhameda Enveri ef. Kadića, ima četiri sveska. Naročito je značajan autograf Ljetopisa sarajevskog hroničara Mula Mustafe-Ševki Bašeskije, koji obuhvata vrijeme od 1747. do 1804. godine. Značajna je i zbirka fotosa kao i zbirka plakata, proglasa i letaka.

Najstariji rukopis u Gazi Husrevbegovoj biblioteci je djelo Ihjau ulumud-din, od Ebu Hamid Muhameda el-Gazalije, umro 1111. godine, teološko-mističko djelo, prepisano 1131. godine.

Po starini, iza spomenutog, dolazi djelo »Firdevsul-ahbar fi mesurli-hitab«, zbirka hadisa koju je sastavio Ebu Sudža Širevejh ibn Šehirdar ibn Širevejh ed-Dejlemi el-Hemedani, umro 1115. godine. Djelo je prepisao Abduselam ibn Muhamed el-Havarizmi 1151. godine u medresi Imađiji u Hemedanu. Djelo ima 417 listova, pisano starim neshom; »Kitabul-kešfi vel-bejan fi tefsiri-Kur'an«, komentar Kur'ana od Ebu Ishak Ahmeda ibn Muhameda ibn Ibrahima et-Talebi en-Nisaburi, umro 1035. g. Od ovog komentara nalazi se samo treći svezak koji sadrži 6. i 7. poglavlje iz Kur'ana (El-En'am i El-'Araf). Prepisivač mu je Berekat ibn Isa ibn ebu Ja'la Hamza. Prepisan je početkom zihidžeta 571. godine (1176). Svezak broji 125 listova, pisan je starinskim neshom, mjestimično vokaliziran.

Iza ovih navodimo kao stare rukopise 6. i 7. svezak komentara Kur'ana od Zamahšerije Ebul-Kasima Džarulaha Zamahšerije, prepisane 1262. u Bagdadu, u medresi Mustansiriji, a prepisivač je Ebul-Fadl Ismail ibn Musa el-Rumi. Prepis je izvršen iz autografa. Zatim Tefsir Fatihe, od Fahrudin Ebu Abdulaha Muhameda er-Razije (umro 1209). Ovaj komentar Fatihe je dio njegova tefsira »Mefatihul-gajb«, poznatog pod imenom »Et-tefsirul-kebir«. Prepisao ga je Omer ibn Mikail ibn Abdulah el-Kajsari u gradu Kajsariji 17. šabana 691. (1291) godine, a potom i djelo »Muhtesaru džamiil-usul fi ehadisir-Resul«, Zbirka hadisa, koju je napisao Zijaudin Ebul-Feth Nasrulah el-Džezeri. Prepis je završen u rebil-evelu 691. (1291) godine. Ima veliki broj rukopisa iz XIII-XVI vijeka, a iz XVI ih je najviše.

Biblioteka posjeduje, što čini njenu posebnu vrijednost, mnogo djela, čiji su autori Bosanci i Hercegovci. Među ovim rukopisima ima i autografa. Prepisivači domaćih djela su naši ljudi. Spominjemo samo njih nekoliko:

Hasan Zijai, puno mu je ime Hasan Čelebi ibn Ali el-Mostari, a književno Zijai-Čelebi i Zijai el-Mostari, umro 1584. godine. Bio je pjesnik - pjevao je na arapskom i turskom jeziku. U Biblioteci ima njegov »Terdži-i bend«, djelo tesavufskog sadržaja. On je i autor jednog od umjetnički i sadržajno najljepših kronograma Sinan-begove džamije u Čajniču.

Ali-Dede Bošnjak, Alaudin Ali-Dede ibn Mustafa el-Bosnevi – Šejhi-turbe. Rodom je Mostarac, napisao je više djela uglavnom tesavufskog sadržaja. Biblioteka posjeduje njegovo djelo »Muhadaretul-evail ve musameretul-evahir« (o prvim događajima i posljednjim zbivanjima). Ovo je djelo doživjelo dva izdanja u Kairu, prvo 1882, a drugo 1893. godine.

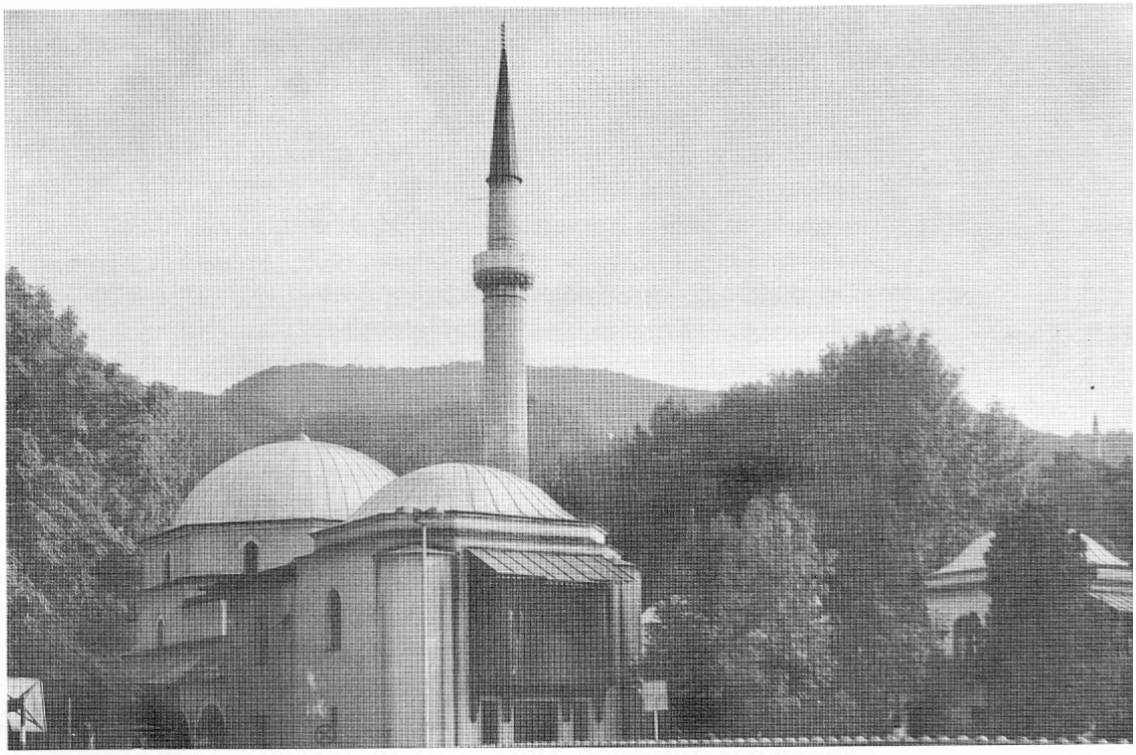

Zgrada GH biblioteke nalazi se u sklopu kompleksa Careve džamije u Sarajevu

Muhamed ibn Musa Allamek (mali sveznalica), Allamek Muhamed ibn Musa el-Bosnevi, rođen u Sarajevu, poznat kao vrstan učenjak po čemu je i dobio naziv Allamek. Umro 1636. Napisao više djela iz komentara Kur'ana, sintakse i retorike arapskog jezika, logike i administracije. U Biblioteci se nalzi njegov »Tefsiru Surei Feth«. Koliko se zna, ovo je jedini sačuvani primjerak ove njegove rasprave.

Hasan Kafi Pruščak, Hasan Kafi ibn Turhan ibn Davud ibn Jakub ez-Zibi el-Akhisari el-Bosnevi (umro 1616. g.), jedan od najplodnijih pisaca na orijentalnim jezicima koje je dala Bosna. Bio je uz to i vakif, jer je u rodnom mjestu, Pruscu, podigao džamiju, mekteb, medresu, tekiju i vodovod. Bio je jedan od utjecajnih ljudi u cijelom Osmanskom Carstvu. Pisao je iz područja filologije, islamskog prava, akaida, historije i politike. Biblioteka ima 23 prepisa, odnosno autografa njegovih djela. Njegov »Usulul-hikem fi nizamil-alem« (Temelji mudrosti o uređenju svijeta), političko-moralna rasprava o uređenju države i društva je djelo po kome je hasan Kafija najviše poznat u svijetu. Rukopisa ovog djela ima u svim većim orijentalnim zbirkama na Istoku i Zapadu. Djelo je prevedeno na turski (preveo sam autor, drugi prijevod na turski priredio je Mehmed Tevfik-beg), francuski (preveo Garcin de Tassy), mađarski (preveo Imre v. Karacson), njemački (L. v. Talozzi) i srpskohrvatski (preveo dr Safvet-beg Bašagić). Svi ovi prevodi su i štampani. Komentar ovom djelu na arapskom jeziku napisao je prof. H. Mehmed Handžić.

Od djela Hasana Kafije na srpskohrvatski jezik prevedena su i slijedeća: »Nizamul-ulema ila Hatemil-enbija« (Niz učenjaka do posljednjeg Božjeg Vjerovjesnika); »Revdatul-dženat fi usulil-itikadat« (Rajske bašče o temeljima vjerovanja); »Risala fi lafzi Čelebi«, (Rasprava o izrazu Čelebi). Prva dva djela je preveo H. M. Handžić, a treće dr Fehim Nametak.

Muniri Belgradi, Muniri Belgradi Šejh Ibrahim ibn Iskender el-Bosnevi. Naziv Belgradi dobio je po tome što je veći dio svog života proveo u Beogradu kao muderis i kadija. Njegovo djelo »Subulul-huda« (Staze pravog puta), napisano na turskom jeziku, raspravlja o obredoslovlju i nalazi se u ovoj Biblioteci. Napisao je i jedno geografsko djelo, čiji se rukopis do danas nije pronašao. Umro je 1635. godine.

Mustafa Ejubi – Šejh Jujo, Mustafa Juji ibn Jusuf ibn Murad Ejubi-zade el-Mostari (umro 1707. g.), najveći i najplodniji pisac na orijentalnim jezicima iz Bosne i Hercegovine. Pisao je iz područja islamskog prava, stilistike i sintakse arapskog jezika, logike, disputacije, akaida, šeriatskog nasljednog prava, leksikografije i propovjedništva. U Biblioteci se nalazi 16 rukopisa njegovih djela, od toga 8 autografa, koji su došli u ovu Biblioteku iz Karađozbegove biblioteke u Mostaru. Njegovo djelo iz logike

»Šerh aler-risaletil-esirije fil-mantik« izdao je hafiz Mehmed Tevfik Okić u Carigradu 1898. godine pod naslovom »Šerh Isagudži li Šejh Jujo el-Mostari«.

Ibrahim Opijač, Ibrahim ibn Šejh el-hadži Ismail ibn Ali Opijač, učenik i nasljednik Šejha Juje na položaju muderisa, pisac biografije svog učitelja i više djela iz područja arapske filologije, tefsira i disputacije. Umro 1726. godine. U Biblioteci se nalazi 6 rukopisa njegovih djela, od toga su 3 autografa.

Mustafa Pruščak, el-Hadž Mustafa ibn Muhamed el-Akhisari, živio i radio u XVIII vijeku, a umro 1755. g. Koliko se zna, napisao je pet djela iz područja akaida i islamskog prava, od kojih Biblioteka posjeduje četiri. Njegovo djelo »Risala fi hukmi kahve ved-duhan vel-ešribe el-muharem« (Rasprava o stanovštu islama prema kahvi, duhanu i zabranjenim opojnim pićima), prevela je na srpskohrvatski Nevenka Kostić.

Husejin Bračković, živio i radio u XIX vijeku. Autograf njegova djela »Tarihčei vukuati Hersek« (Kratka historija događaja u Hercegovini), obuhvata historiju događaja u Hercegovini od vremena Ali-paše Rizvanbegovića (1831. do okupacije Hercegovine 1878. godine). Ovo je, koliko se zna, jedini primjerak ovog za historiju Hercegovine vrlo značajnog djela.

Osim spomenutih pisaca Biblioteka posjeduje i rukopise djela: Hasana Duvnjaka, Abdul Kemala Ismaila Travničanina, Ahmeda Mujezinovića-Mostarca, Hasana Kaimije-Sarajlije, Abdulkerima-Bošnjaka Samije, Mahmuda, sina Halilova-Damada, Rešida Mehmeda-Sarajlije, Hadži Mustafe Bošnjaka – Muhlisije, Abdulvehaba Bošnjaka, Salih Sidki Čehajića-Mahmudkadića, Husejina Husnije Hadžihusejnovića-Muvekita, Sejfulaha Prohe, Hafiz Mehmeda Tevfika Azapagića i Selam (Selami-zade es-Saraji).

Od prvih deset štampanih knjiga u štampariji Ibrahima Muteferike u Istanbulu (prva štamparija otvorena 1727. godine) Biblioteka posjeduje tri djela: »Vankulu lugati« od Mehmeda, sina Mustafe el-Vanije, umro 1592. godine, zatim geografsko djelo »Džihan-numa« od Katib Ćelebije – Hadži Kalfe, kao i djelo »Gazevati Hekim-oglu Ali-paša«, poznatije pod imenom »Tarihi Bosna« od Omera Novljanina (XVIII v.). Djelo je doživjelo više izdanja, a najnovije je iz godine 1978. Biblioteka ima dva primjerka rukopisa ovog djela.

Djela iz područja islamistike na orijentalnim jezicima, štampana od polovine XVIII vijeka do danas, zastupljena su u velikom broju u ovoj Biblioteci. Iz pojedinih disciplina islamistike može se reći da su djela kompletna.

Za historiju Bosne i Hercegovine materijali, koje ima Biblioteka, su od naročite važnosti.

Ljetopis (Medžmua) Mula Mustafe-Ševki Bašeskije, čiji se autograf čuva u Biblioteci, obuhvata događaje Sarajeva i Bosne i Hercegovine od polovine XVIII vijeka do početka XIX (1747-1804). On bilježi sve važnije događaje iz spomenutog perioda, daje svoju ocjenu događaja, karakteristike pojedinih doba i dr. Uz bilježenje događaja donosi i popis umrlih u Sarajevu u svakoj godini. Što je osobito karakteristično, bilježi smrt običnih ljudi, a velikaše samo u izuzetnim slučajevima. Njegov Ljetopis prevođen je dva puta. Prvi prevod je djelomičan, dok je drugi kompletan i popraćen bilješkama koje objašnjavaju i upotpunjuju tekst Ljetopisa. Taj prevod Ljetopisa uradio je i bilješkama popratio Mehmed Mujezinović, a izdalo Izdavačko preduzeće »Veselin Masleša« 1968. u ediciji »Kulturno nasljeđe«.

Salih-Sidki Hadžihusejnović-Muvekit, umro 1888. g., napisao je povijest Bosne (Tarihi Bosna) u dva sveska. Autograf se nalazi u Orijentalnom institutu u Sarajevu, a kompletan prepis u Gazi Husrevbegovoj biblioteci. Prepis je Muhameda Enveri Kadića. Značajno je istaknuti da je Muvekit prvi od muslimanskih pisaca u Bosni i Hercegovini upotrebljavo i literaturu domaćih pisaca kršćana.

Zbornik Muhameda Enveri Kadića, umro 1931. g., obuhvata dokumente i druge materijale koji se odnose na historiju Bosne i Hercegovine u vremenu od 1463. do 1927. godine. Ima 28 svezaka, svaki oko 400 stranica. Osim dokumenata u Zborniku ima prepisanih i kompletnih ili djelomičnih djela domaćih pisaca. Zahvaljujući Kadiću mi danas znamo za izvjesna djela i neke pisce, posebno pjesnike, koje niko drugi nije do danas spomenuo. Kadić je i posebno prepisivao djela pojedinih pisaca da bi ih imao u svojoj biblioteci. On je, na primjer, prepisao kompletan Putopis na hadž, Hadži Jusufa Livnjaka, iz 1615. godine. Ovo je do danas prvi poznati putopis jednoga Bosanca i on ga je jedini sačuvao, jer je autografu izgubljen trag. Kadić je, između ost-

alog, prepisao i kompletan Divan (Zbirku) pjesama Muhameda Fadil-paše Šerifovića iz Sarajeva. Zahvaljujući njemu znamo da su Husejin ef. Muzaferija, muderis Gazi Husrevbegove biblioteke i Osman ef. Šuglija, također Sarajlija, vodili kronike događaja svoga doba. On je u svom Zborniku prepisao brojne natpise sa sakralnih i drugih spomenika i tako nam ih sačuvao od zaborava, jer su mnogi objekti, a s njima i natpisi, već propali. Kadić je oporukom ostavio kompletnu svoju biblioteku ovoj Biblioteci, u kojoj su se nalazili, između ostalog: kompleti prvih bosansko-hercegovačkih novina, kolekcija fotosa kao i dokumenata na turskom jeziku, a odnose se na historiju Bosne i Hercegovine.

Od knjiga i rukopisa do ostalih dragocjenosti naše kulturne baštine–na slici: dio blaga GH biblioteke

Biblioteka ima oko 1500 **vakufnama** iz raznih mjesta Bosne i Hercegovine. Manji dio ih je originalnih, a drugo su ovjerovljeni prepisi, prepisani u tri knjige (sidžili vakufnama). Za historiju nastanka i razvoja pojednih mjesta kao i pojedinih objekata vakufname su prvorazredni izvori.

Sidžili sarajevskog šeriatskog suda, kojih u Biblioteci ima 86, obuhvataju period od 1552. do 1852. godine. Oni su, isto tako, značajni i važni za proučavanje političke, kulturne i privredne prošlosti Sarajeva, a često i Bosne i Hercegovine. Na temelju

ostavinskih rasprava, koje su zabilježene u sidžilima, mogu se proučavati sarajevske porodice, njihovo stanje kao i zanimanje stanovnika Sarajeva. I za poznavanje kulturnog nivoa pojedinih porodica dokumenti u ovim sidžilima daju materijal, jer su zabilježene, pored ostalog, i knjige koje su oni posjedovali.

Arhivalije koje ima ova Biblioteka, a ima ih oko 4000 i većina ih je na turskom jeziku, upotpunjuju materijale koje sadrže sidžili i vakufname. Među njima ima fermana, berata, hudžeta, fetvi, seneda, arzova, murasela, bujruldija i vasijetnama.

Posebnu grupu u ovim materijalima čine **idžazetname,** na temelju kojih se može ustanoviti ko je sve završavao škole, ko su bili muderisi i gdje su sve naši ljudi bili na naukama. Posebna vrijednost idžazetnama je u njihovoj likovnoj opremi.

Na **likovnu opremu** orijentalnih rukopisa uvijek se obraćala velika pažnja. Uz kaligrafiju arapskog pisma, koja je posebno njegovana, likovna oprema činila je sastavni dio ovih rukopisa. I Gazi Husrevbegova biblioteka ima veoma lijepih i ukrašenih primjeraka. Zasebnu cjelinu u tom pogledu čini zbirka rukopisnih Mushafa i njegovih djela.

Mushaf, što ga je dao prepisati i uvakufiti za Gazi Husrevbegovu džamiju Muhamed Fadil-paša Šerifović (umro 1882) odlikuje se, pored vanredne kaligrafije, još i ukrasima i ornamentima prvih stranica kao i oznaka za hizbove, džuzove, sedžde i unvane svih 114 sura. Ukrasi se nalaze u tekstu i na marginama. U njemu su označeni i načini učenja Kur'ana na sedam arapskih narječja (kiraeti-seba). Ovaj Mushaf je prepisao neki iseljenik sa Kavkaza, Dagistani, 1849. godine. Prema bilješci vakifa, ovaj Mushaf je trebao služiti kao primjerak za sravnjavanje drugih rukopisa sa ovim Mushafom. Kao podloga za ovaj prepis služio je stariji primjerak rukopisa koga je prepisao Muhamed ibn Altuntaš, ibn Abdulah el-Mukri el-Bagdadi, dok je njemu za uzorak služio prepis Mushafa što ga je izradio Zejd ibn Sabit, po nalogu trećeg Halife Osmana (El-Mushaful-imam).

U Biblioteci se nalazi i 32. primjerak **Mushafa kaligrafa Hafiz Ibrahima Šehovića,** iz Sarajeva. Prepis je završen 1780. godine.

Za Šehovića se zna da je prepisao Kur'an 66 puta, jer je on na svakom primjerku naveo koji mu je to po redu prepis. U ovom

primjerku je prvi, srednji i zadnji red na svakoj stranici pisan krupnim slovima, dok su između njih nešto uvučenije pisani sitnim sulus pismom. Šehović je umro 1811. godine.

Zanimljiv je i primjerak **Mushafa Amine, kćeri Mustafe** Čelebije, iz Sarajeva, iz mahale Čejirdžik. Ona je ovaj primjerak prepisala 1746. godine.

Džuzovi Mehmed-paše Sokolovića, umro 1579. g., ističu se vanrednom kaligrafijom, ukrasima i povezima, koji su rađeni zlatom utisnutim u kožu. Sačuvan je dvadeset i jedan džuz.

Biblioteka ima i dva **džuza Ferhad-paše Sokolovića, koji** su došli ovamo iz Ferhadije džamije u Banjoj Luci. Pisani su vrlo krupnim slovima i imaju samo po četiri reda na svakoj stranici.

Među ukrašenim primjercima **En-ama** i **Delailul-hajrata,** koji se nalaze u ovoj Biblioteci, ističe se primjerak prepisan od strane **Muhameda Šejh Kara Davud-zadeta,** umro 1756. godine. Prve dvije stranice obrubljene su sa pet crnih i dvije široke zlatne, a ostale jednom crvenom linijom. U sredini rukopisa nalaze se oslikani haremi Meke i Medine sa bližom okolinom, dati u ptičijoj perspektivi.

Rukopis **Divana,** pjesama pod naslovom »**Tuhfetul-azhar**« perzijskog klasika Nurudina Abdurahmana sa pjesničkim imenom Džami, umro 1486. godine, spada među najljepše primjerke orijentalne kaligrafije koje posjeduje ova Biblioteka. Rukopis je pisan u Meki 1575. g. Čitavi tekst rukopisa poškropljen je zlatom, ali tako ujednačeno da ostavlja snažan dojam na onog ko ga gleda. Rukopis je Biblioteci donio na poklon iz Meke dugogodišnji imam i hatib Begove džamije i profesor Šeriatske sudačke škole Hadži Hafiz Muhamed Hadžimulić (umro 1918. godine).

Rijetkost predstavlja i rukopis **Divana Hafiza Širazije** (Šemsudin Muhamed eš-Širazi). Rukopis je ilustriran. Između nekih pjevanja postoje slike u bojama koje prikazuju pojedine prizore nekih pjevanja u Divanu.

I povezima rukopisa posvećivanja je posebna pažnja, pa su brojni rukopisi, osobito Mushafi, ukrašavani i sa vanjske i sa unutarnje strane. Pored Sokolovića džuzova i Fadil-pašina Mushafa, Biblioteka ima još mnogo rukopisa čiji povezi mogu poslu-

žiti kao primjer za orijentalne poveze i njihovo ukrašavanje. Biblioteka posjeduje također i odljeve u metalu koji su služili sarajevskim knjigovescima (mudželitima) za utiskivanje ornamenata na kožne poveze (i danas u Sarajevu te ulice u kojima su bili smješteni mudželiti nose naziv Mali i Veliki mudželiti).

U Biblioteci se čuvaju najstariji naslovi bosansko-hercegovačkih novina. Službeni list Vilajeta bosanskog »Bosna«, koji je izlazio od 1866. do 1878. uporedo ćirilicom na srpskohrvatskom jeziku i arapskim pismom na turskom jeziku, gotovo je kompletan.

I list »Sarajevski cvjetnik – Gulseni Saray« (1869-1872) što ga je izdavao prvi Musliman novinar iz Bosne i Hercegovine Mehmed Šakir Kurtćehajić (umro 1872. u Beču) je gotovo kompletan. Bosansko-hercegovačke novine koje je počela izdavati austrougarska vlast poslije okupacije Bosne i Hercegovine također su kompletne (1878-1882). Sarajevski dnevnici »Sarajevski list«, »Jugoslavenski list«, »Sarajevski novi list« kao i »Oslobođenje« također se u njoj nalaze.

Od početka izlaska prvog muslimanskog časopisa u Bosni i Hercegovini »Behara« (1900-1911), skoro svi muslimanski listovi koji su izlazili u Bosni i Hercegovini nalaze se u Biblioteci. Sva tri časopisa, »Tarik« (1908-1910), »Mualim« (1910-1913), i »Misbah« (1912-1913), koji su izlazili arapskim pismom – arebicom, a na srpskohrvatsom jeziku, nalaze se isto tako u ovoj Biblioteci.

Kalendari muslimanskih društava, kao i onih što su ih pojedinci izdavali (na primjer »Bajraktar«, što ga je Edhem Mulabdić izdao i uredio za godinu 1894) gotovo su svi kompletirani u Biblioteci. »Salname« što ih je izdavala vilajetska uprava (1866-1878) i austrougarska uprava (1882-1893) nalaze se kompletno jedino u ovoj Biblioteci.

Od prve latinicom štampane muslimanske knjige u Bosni i Hercegovini »Risalei-ahlak«, što ju je napisao Mehmed-beg Kapetanović-Ljubušak i štampao 1883. g. u Sarajevu, pa do danas sve objavljene knjige čiji su autori Muslimani, Biblioteka posjeduje. Isto tako, većinu onog što je napisano o Muslimanima, kao i Bosni i Hercegovini, kompletirano je u ovoj ustanovi.

Od uvođenja arebice, kao pisma koje se učilo u mektebi-ibtidaijama u Bosni i Hercegovini, ovim pismom je kod nas štampano

oko 25 djela, koja su služila kao priručnici, odnosno udžbenici u mektebima kao i nekim medresama. Neka od njih doživjela su i po više izdanja. Osim nekoliko izuzetaka, Biblioteka ima sve ove knjige.

Brojne novine i časopisi, koji su izlazili ili još izlaze u islamskim centrima, Biblioteka ima, ako ne kompletno a ono bar po koje godište. I druga literatura iz islamistike koja se danas štampa u islamskom svijetu ovdje je zastupljena.

Biblioteka ima lijepu zbirku fotografija istaknutih ličnosti, građevinskih objekata kao i razglednica iz svih mjesta Bosne i Hercegovine. I zbirke letaka i proglasa, izdavanih u Bosni i Hercegovini kroz zadnjih 70-80 godina vrijedni su primjerci za proučavanje prošlosti Bosne i Hercegovine iz tih vremena.

Biblioteka je počela sa izdavanjem Kataloga orijentalnih rukopisa koje posjeduje. Prva knjiga **Kataloga arapskih, turskih i perzijskih rukopisa** izašla je iz štampe 1963. godine, dok je druga knjiga objavljena 1980. godine. U prvoj knjizi obrađeno je 795 kodeksa sa 1470 djela, dok je u drugoj knjizi zastupljeno 1162 kodeksa sa 1702 djela.

Prva Knjiga obuhvaća enciklopediju, Kur'an, pravila o pravilnom učenju Kur'ana, njegovo tumačenje (tefsir), islamsku tradiciju (hadis), dogmatiku i apologetiku (akaid, kelam) i molitve (dove). Druga Knjiga sadrži islamsko pravo (fikh) sa svim njegovim ograncima.
Godine 1972. Biblioteka je pokrenula i svoj godišnjak: **Anali Gazi Husrevbegove biblioteke.** U Analima se obrađuju materijali vezani za Biblioteku, Gazi Husrevbegove ustanove kao i sve što se odnosi na kulturnu historiju Muslimana Bosne i Hercegovine. Do sada je štampano 8 knjiga u 5 svezaka.

Preštampano sa neznatnim skraćenjem iz istoimene brošure, objavljene u Sarajevu 1982. g.

Ahmed Halilović

DJELA PREPISANA U GAZI HUSREV-BEGOVOJ MEDRESI I HANIKAHU

Izdavanje kataloga od strane ustanova koje posjeduju rukopise na arapskom, turskom i perzijskom jeziku omogućilo je da steknemo bolji uvid u to šta se sve zbivalo na ovim našim prostorima, posebno u pojedinim njegovim centrima, na vjerskom i uopšte kulturnom polju za vrijeme Turske uprave u našim krajevima.

Činjenica da je dobar broj prepisivača[1] tih djela iz raznih krajeva naše zemlje ima za nas višestruki značaj. U ovom radu ćemo dati, uz ovih nekoliko uvodnoh napomena, hronološki pregled djela prepisanih u Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu, medresi Husreviji[2] ili medresi Kuršumliji, i Gazi Husrev-begovom hanikahu[3] (zaviji), ili Hanikah-medresi.

S obzirom da je prepisivanje bilo jedini put širenja knjige, to su se prepisivanjem bavili i softe i muderisi[4]

Prelistavajući izašle kataloge ili rukopise koji čekaju obradu, lahko se zapaža da u velikom broju rukopisa prepisivač ne navodi sve podatke koji bi za nas bili veoma važni. Ponekad nemamo o njemu nikakvih podataka, ponekad je navedena samo godina prepisa, a ponekad uz godinu i ime prepisivača i ime mjesta gdje je rukopis prepisan. Iz kolofona rukopisa, gdje se obično nalaze gornji podaci, dā se vidjeti da ih prepisivač često iz skromnosti izostavlja.[5]

---

1. Najznačajniji rad na ovu temu je knjiga Muhameda Ždralovića *Bosansko-hercegovački prepisivači djela u arabističkim rukopisima,* I i II, Svjetlost, Sarajevo 1988. g., iz koje smo za ovaj rad crpili najviše podataka.

   Vidjeti i rad rahmetli Mehmeda Mujezinovića *Nekoliko rukopisa prepisanih u Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu,* Anali GHB, IV, Sarajevo 1978. g., str. 21-32.

2. Napominjemo da je u Osmanskom Carstvu postojala još jedna medresa pod nazivom »Medresa Husrevija« u Dijaribekru u Turskoj, GHB, R- 5944.

3. U Sarajevu je postojao još jedan hanikah na Bistriku osim ovog, Gazi Husrev-begovog, tako da smo ovdje naveli samo djela u kojima stoji da su prepisana u Gazi Husrev-begovom hanikahu (zaviji) ili Hanikah-medresi.

4. Vidi rukopis GMB 324, 689, 5824 ...

5. Na rukopisu koji se čuva u Gazi Husrev-begovoj biblioteci pod brojem 858 prepisivač je umjesto podataka o sebi napisao:

Ako se uzme u obzir ova činjenica, a zatim paljevine i stradanja, kao i to da je u Gazi Husrev-begovoj medresi od njenog osnivanja bilo knjiga kojima su se učenici mogli služiti, pa ih prema tome nisu morali prepisivati, postaje jasnije zašto nemamo više sačuvanih djela prepisanih u Gazi Husrev-begovoj medresi i Hanikahu. Za očekivati je da će kataloška obrada svih postojećih rukopisa koji se čuvaju u Gazi Husrev-begovoj biblioteci i drugim njoj srodnim bibliotekama i privatnim zbirkama, otkriti nove prepisane rukopise ili, eventualno, neko djelo napisano/ nastalo u Gazi Husrev-begovoj medresi ili Hanikahu.

Ovo »prepisanih u Medresi ili Hanikahu« posebno ističem jer do sada, na žalost, nismo naišli na djelo koje je nastalo u ovim našim ustanovama.

Djela koja ovdje donosilmo su iz sljedećih oblasti: fikh 21, gramatika arapskog jezika 19, akaid (dogmatika) 17, hadis 10, književnost 9, leksikografija 5, pedagogija 4, po tri iz tefsira, vaza (disputacije), stilistike i logike, i po jedno iz sintakse, istorije, vjeronauke i tedžvida. Upada u oči da do sada nismo došli do podataka ni o jednom Kur'anu prepisanom u ovim ustanovama.

Najviše prepisanih djela je na arapskom jeziku: 79, na turskom 10, na arapsko-turskom 5 (djelo sa koga se prevodi obično je pisano drugačijom tintom ili istaknutije, po nekoliko riječi, ili stih, a onda slijedi, u istom redu ili interlinearno, prevod na drugi jezik), na perzijsko – turskom 4 i na perzijskom i »lugati bosnevi«, srpskohrvatskom, 1.

Prepisana djela upućuju na zaključak da su prepisivači solidno poznavali materiju koju su prepisivali i jezik na kojem je dotično djelo napisano. Iako su prepisivači softe (učenici), izuzev manjeg broja djela koja su prepisali muderisi, njihov rukopis je dobar, a ponekad i izuzetno lijep.

Naslovi djela i imena pisaca su transkribirani prema jeziku kojim je djelo pisano, dok su imena prepisivača transkribirana onako kako se kod nas izgovaraju.

Djela su poredana hronološki prema godini prepisa izuzev kod jedne zbirke (r. broj 33). Na kraju su navedena djela bez godine prepisa.

»Ketebehu šahsun iza hadare lem ju'lem ve lev gabe lem juzker«
Prepisao onaj kojeg, kad dođe, niko ne prepoznaje, a kad ode, niko ga ne spominje.«

Poznati muderis Gazi Husrev-begova hanikaha, prepisivač Vankulijina Rječnika i prepisivač djela *Hašijetu ala tevdihi tuhfeti 'l-fikr* na kraju ovog djela napisao je za sebe: »Marrerehu ahkaru l-muderrisine al-hadž Muhamed b. Velijuddin gaferellahu lehuma ve lidžemiil mu'minin, amin«
Prepisao najpoznatiji (najjadniji) muderis hadži Muhamed sin Velijudina (Velihodžić), da Allah oprosti njima i svima muminima, amin«.

Sigurno je da će obradom svih rukopisa, posebno u Gazi Hesrev-begovoj biblioteci, biti otkrivena nova djela prepisana u Gazi Husrev-begovoj medresi i Hanikahu, što će omogućiti stvaranje kompletnije slike i davanje tačnijeg suda o radu u njima tokom četiri stotine i pedeset godina njihovog postojanja.

Kartice izvora

AHM – Arhiv Hercegovine, Mostar (Hivzija Hasandedić: *Katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa, Mostar* 1977.).

DK TT – Dar al-kutub (Egipatska Nacionalna biblioteka u Kairu, istorija na turskom jeziku).

DOB – Kasim Dobrača: *Katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu,* Sarajevo 1963-1979, I – II,

FLÜG – Gustav Flügel: *Die arabichen, persischen und turkschen Handschriften der Kaiserlich-koniglichen Hofbibliothek zu Wien, I-III,* Wien 1865-1867.

GHB – Gazi Husrev-begova biblioteka (Djela koja nisu obuhvaćena u Dobračinom katalogu).

MM (ANALI) – Mehmed Mujezinović: *Nekoliko rukopisa prepisanih u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu,* Anali GHB, 1976, IV, str. 21-32.

MŽ – Muhamed Ždralović: *Bosansko-hercegovački prepisivači djela u arabističkim rukopisima,* I -II, Sarajevo 1988.

OIS – Orijentalni institut u Sarajevu.

OZJA – Orijentalna zbirka Arhiva Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu.

GMB 1705

1. RAWDU'L-AHYÂR AL-MUNTAHAB MIN RABÎ' 'L-ABRÂR

Izbor iz skraćene prerade djela *Rabi'u'l-abrar* od Zamahšerija o mišljenju njegovih savremenika o njegovom djelu *Al-Keššaf.* Autor: Muhammad b. al-Qâsim ar-Rûmi al-Hanafi, Ibn al-Hattâb,
Arapski Tefsir
Prepisao: Džafer b. Ali u Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu 1020/1611. g.
* Zejnil Fajić *Biblioteka Abdulah-efendije Kantamirije,* Anali GMB, XIII–XIV, Sarajevo 1988.

OZJA 22 (MŽ 171)

2. HUMÂYÛNNÂME

Prevod sa perzijskog *Enver i Suhejli.* Isto je djelo prevedeno i na arapski jezik pod naslovom *Kalila i Dimna.*
Preveo: 'Ali b. Sâlih, 'Ali Wâsi ili 'Ali Čelebi iz Plovdiva.
Perzijski i turski Književnost
Prepisao: Ali Mir b.h. Bali Saraji u Gazi Husrev-begovoj tekiji u Sarajevu (Hanikah), ZA 1026/XI, 1617. g.
** Oznaka (MŽ i njegov redni broj) iza skraćenice ustanove u kojoj se rukopis čuva i broja rukopisa znači da su navedeni podaci preuzeti iz knjige Muhamed Ždralović, *Bosansko-hercegovački prepisivači djela u arabističkim rukopisima,* II«, Svjetlost, Sarajevo 1988.

GHB 2377 (MŽ 177)

3. AŠ-ŠAFIYA

Djelo iz gramatike arapskog jezika
Autor: Abû 'Amr 'Otmân b. 'Omar, Ibn Hâğib
Arapski Gramatika
Prepisao: Musli b. Memi u Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu 1026/1617. g.

DOB 1081

4. SADR AŠ-ŠARÎ'A ili ŠARH AL-WIQÂYA

Autor: Sadruššarî'a at-Tani (as-Sagir), 'Ubaydullah, b. Masûd b. Burahunššarî'a Mahmûd
Arapski Fikh
Prepisao: Mustafa b. Muhamed u Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu 1026/1617. g.

OIS 1165/1 (MŽ 183)

5. AL-FARÂ'ID AS-SIRÂĞIYYA

Autor: Muhammad b. Mahmûd as-Sağawandî
Arapski Fikh
Prepisao: Hasan Musli u Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu, 1029/1619. g.

FLÜG 192 (MŽ 269)

6. AL-AMTILA AL-MUHTALIFA

Paradigme arapskog glagola
Autor nepoznat
Arapski Gramatika
Prepisao: Musli b. Ali Kostančevi, sohta u Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu 1043/1633. g.

OZJA 125 (MŽ 358)

7. MULTAQÂ AL-ABHUR

Udžbenik iz šeriatskog prava
Autor: Ibrâhîm b. Muhammad al-Halabî
Arapski Fikh
Prepisao: Muhamed b. Mahmud u Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu, S. 1057/ III-IV, 1647. g.

GHB 3026,1

8. ĞÂMIATU-L-HIKEM

Risala o raznim hikmetima
Arapski Vaz (Disputacija)
Autor: Abû al-Layt as-Samarqandî, umro 373/983.
Prepisao: Selim b. Muhamed u Gazi Husrev-begovoj medresi, 1058/1648. g.
Podaci o rukopisima GHB br.: 3026/1, 4694, 6836/,1/2/3, 4303, 6832, 4698, 586 i 6753 uzeti su iz III knjige kataloga GHB u pripremi. Katalog obradio Zejnil Fajić.

DOB 1339

9. MULTAQA AL-ABHUR

Djelo iz šeriatskog prava
Arapski Fikh
Prepisao: Jusuf Vidadi u Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu početkom rebiul-ahira 1069/1658. g.

OIS 94/1 (MŽ 425)

10. ŠARH AL-KAFIYA

Komentar Ibn Hadžibovog djela iz sintakse arapskog jezika
Autor nepoznat
Arapski Gramatika
Prepisao: Mustafa b. Ahmed u Gazi Husrev-begovoj zaviji (tekiji) u Sarajevu 1073/1662. g.

OIS 94/2 (MŽ426)

11. ŠARH DIBAĞA AL-MISBÂH

Komentar djela iz sintakse arapskog jezika
Autor nepoznat
Arapski Gramatika
Prepisao: Mustafa b. Ahmed u Gazi Husrev-begovoj zaviji (tekiji) u Sarajevu 1073/1662. g.

OIS 94,3

12. AL-IFTITÂH

Komenatr sintakse arapskog jezika
Autor: Hasan-paša 'Alauddîn al-Aswad
Arapski Gramatika
Prepisao: Mustafa b. Ahmed u Gazi Husrev-begovoj zaviji (tekiji) u Sarajevu 1073/1662. g.

OIS 637 (MŽ 436)

13 MUHTASAR TALHÎS AL-MIFTÂH
ili MUHTASAR AL-MA'ÂNÎ

Komentar Kazvinijeva djela iz stilstike arapskog jezika
Autor: Mas'ûd b. 'Omar at-Taftazânî.
Arapski Stilistika
Prepisao: Hasan b. Ali, sohta u Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu 1077/1666. g.

GHB 5778

14. KITAB FIN-NAHW (nekompletno)

Autor: Šayh Muhammad Qutbuddîn al-Iznîkî
Arapski Sintaksa
Prepisao: Salih b. Mustafa al-Bosnevi u Gazi Husrev-begovom hanikahu 1080/1669. g.

GHB 586

15. TARĞAMATU PAND 'ATTÂR

Spjev poučnog vjersko-moralnog karaktera kojeg je na perzijskom jeziku napisao Farîduddîn b. Ibrâhîm al-'Attâr, (u. 627/1227). Ovaj prevod na turski jezik je od nama nepoznatog prevodioca. F. E. Karatj 2161
Prepisao: Osman b. Ahmed el. Visogi (iz Visokog) 1083/1672. g.

DOB 842

16 NATA'IĞ AL-AFKÂR

Glosa Ibnu Melekovom komentaru djela »al-Menâr«.
Autor: Mustafâ b. Pir Muhammad 'Azmizâde (u. 1040/1630).
Arapski Fikh
Prepisao: Muhamed b. Ahmed Tašlavi u medresi Husreviji 1091/1680. g.

DK TT 46M (MŽ 549)

17. TÂRÎH

Povijest osmanske dinastije do 1049/1639. g.
Autor: Ibrâhim Pečevi
Turski Istorija
Prepisao: Mustafa b. Zulfikar Potorgavi u Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu, Š. 1095/VII, 1684. g.

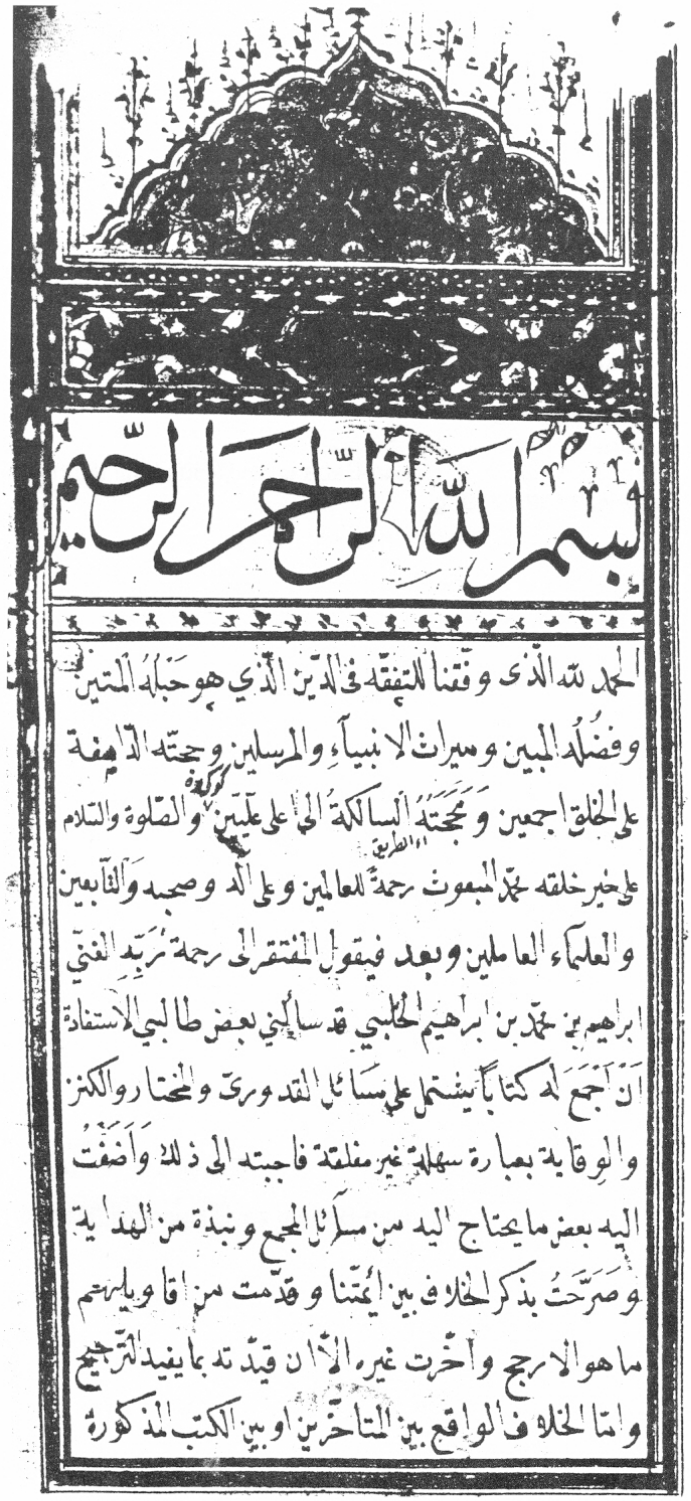

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذى وفقنا للتفقه فى الدين الذي هو حبله المتين
وفضله المبين وميراث الانبياء والمرسلين وحجته الدامغة
على الخلق اجمعين ومحجته السالكة الى عليين والصلوة والسلام
على خير خلقه محمد المبعوث رحمة للعالمين وعلى آله وصحبه والتابعين
والعلماء العاملين وبعد فيقول المفتقر الى رحمة ربه الغني
ابراهيم بن محمد بن ابراهيم الحلبي قد سألني بعض طالبي الاستفادة
ان اجمع له كتابا يشتمل على مسائل القدوري والمختار والكنز
والوقاية بعبارة سهلة غير مغلقة فاجبته الى ذلك واضفت
اليه بعض ما يحتاج اليه من مسائل المجمع ونبذة من الهداية
وصرحت بذكر الخلاف بين ائمتنا وقدمت من اقاويلهم
ما هو الارجح واخرت غيره الا ان قيدته بما يفيد الترجيح
واما الخلاف الواقع بين المتاخرين او بين الكتب المذكورة

Prva strana rukopisa MULTAQÂ AL-ABHUR Prepisao Jahja b. Hadži Ahmed ef. iz Ljubinja

OZJA 1506 (MŽ 615)

18. AL-IFTITÂH

Komentar sintakse arapskog jezika
Autor: Hasan-paša 'Alauddîn al-Aswad
Arapski Gramatika
Prepisao: Muhamed b. Salih u Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu, RA 1121/V, 1709. g.

OIS 1377/2 (MŽ 673)

19. (MAĞMÛ'A AL-ABYÂT)

Zbirka stihova na arapskom jeziku sa interlinearnim prijevodom na turski jezik.
Autor neutvrđen
Arapski i turski Književnost
Prepisao Hasan b. Hasan-Baba u zaviji Husreviji (Hanikahu) u Sarajevu 1132/1719. g.

OIS 1377,3 (MŽ 674)

20. (LUGAT-I 'ARABÎ-TURKÎ)

Arapsko-turski rječnik. Riječi su poredane po arapskoj abecedi, dok su turske riječi pisane interlinearno.
Autor: Kurt (?) b. Ahmad al-Basrî
Arapski i turski Leksikografija
Prepisao: Hasan b. Hasan-Baba u zaviji Husreviji (Hanikahu) u Sarajevu 1132/1719. g.

GHB 5090/4

21. RISALETU 'ILMID-DÎN

Autor nepoznat
Arapski Vjeronauka
Prepisano u Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu 1136/1723. g.

OIS 1377/4 (MŽ 675)

22. (AHÂDIT)

Mala zbirka hadisa.
Sastavljač neutvrđen
Arapski Hadis
Prepisao: Hasan b. Hasan-Baba u zaviji Husreviji (Hanikahu) u Sarajevu 1141/1728. g.

OIS 1377/5 (MŽ 676)

23. LUGAT'I FIRIŠTE-OGLU

Arapsko-turski rječnik u stihovima
Autor: Firišteoglu, Ibn Malak
Arapski i turski Leksikografija
Prepisao: Hasan b. Hasan-Baba u zaviji Husreviji (Hanikahu) u Sarajevu 1141/1728. g.

DOB 61c/2

24. AYYAHA'L-WALAD

O, mladiću, poučno djelo
Autor: Abû Hâmid Muhammad al-Gazâlî
Arapski Etika
Prepisao: Murad b. Mahmud Uskopjevi u Gazi Husrevbegovom hanikahu u Sarajevu 1136/1723. g.

DOB 1410

25. AL-AŠBÂH WA 'N-NAZÂIR

Djelo o šeriatsko-pravnim propisima
Autor: Zayn b. Ibrahîm b. Nuğaym al'Misri
Arapski Fikh
Prepisao: Muhamed b. Ahmed zvani Kadija iz Zenice, sohta u Husreviji u Sarajevu, 27 N. 1139/18. V, 1727. g.

OIS 1200 (MŽ 579)

26. AT-TARÎQA AL-MUHAMMADIYYA

Knjiga vjerskih propisa i pouka temeljenih na tekstu Kur'ana i Hadisa.
Autor: Muhammad b. Pîr 'Ali al-Birkawi
Arapski Dogmatika
Prepisao: Osman b. Abdullah Žepčevi u Gazi Husrev-begovoj medresi 1141/1728. g.

OZJA 1240 (MŽ 760)

27. ŠARH AL-ANDALUSIYY FÎ 'ILM AL-'ARÛD

Komentar djela o arapskoj metrici
Autor: 'Abdulmuhsin al-Qaysari
Arapski Književnost
Prepisao nepoznati sohta iz Sarajeva u Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu, Š. 1141/III, 1729. g.

DOB 115/5

28. ĞADAB AL-QULUB ILÂ TARÎQ AL-MAHBÛB

Djelo o lijepom vjerskom životu
Autor: Abdulhaqq ad-Dihlawî
Arapski Etika
Prepisao: Osman Fočevi u medresi Husreviji u Sarajevu, R. 1141/II, 1729. g.

OZJA 1161 (MŽ 786)

29. ŠARH TUHFA AL-MULÛK

Komentar djelu *Tuhfa al-Mulûk*
Autor: Muhammad b. 'Abdullatif b. 'Abdul'azîz Ibn Malak Ibn Firište
Arapski Fikh
Prepisao: Omer b. Husejn Nevabadi u medresi Husreviji, u Sarajevu 1143/1730. g

GMB 4303

30. ŠARH TA'LÎM 'L-MUTE'ALLIM

Komentar djelu *Ta'lim 'l-mute'allim*
Napisao: Ibrahim b. Ismail (u. poslije 996/1588)
Arapski Pedagogija
Prepisao: Osman b. Mustafa al-Visočevi (iz Visokog) 1142/1730. g.

GHB 5416/1

31. ÎQAZU 'N-NAIMÎN

Risala za uzimanje nagrade i plate za učenje Kur'ana.
Autor: Muhammad b. Pîr 'Ali al-Birgavi (u. 981/1573)
Arapski Tefsir
Prepisao: Ali b. h. Muhamed početkom safera 1154/1741. g. u Gazi Husrev-begovoj medresi.

GHB 5416/2

32. TUHFETU 'L-MULÛK

Kraće fikhsko djelo
Autor: Zaynuddîn Muhammad b. Abu Bakr b. 'Abdulmuhsin ar-Râzi al-Hanafi, (u. u drugoj polovini VII/XIII stoljeća).
Arapski Fikh
Prepisao: Ali b. h. Muhamed u Gazi Husrev-begovoj medresi u mjesecu saferu 1154/1741. g.

OIS 1218/1 (MŽ 863)

33. IZHÂR AL-ASRÂR

Sintaksa arapskog jezika
Autor: Muhammad b. Pir 'Ali a. Birkâwî
Arapski Gramatika
Prepisao: Ibrahim Kešfi b. Husejn b. Ismail b. Ali Mostari u Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu 1155/1742. g.

OIS 1218/2

34. ŠARH ISÂGUĞÎ

Komentar Ebharijevog djela iz logike
Autor: Mustafa b. Yûsuf b. Murad al-Mostari
Arapski Logika
Prepisao: Ibrahim Kešfi b. Husejn b. Ismail b. Ali Mostari u Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu 1161/1748. g.

OIS 1218/3

35. ŠARH AL-QASÎDA BAD'AL-AMÂLÎ

Komentar na spjev o vjerovanju
Autor: Abu 'Abdullah Muhammad Ibn Ğamâ'a
Arapski Dogmatika
Prepisao: Ibrahim Kešfi b. Husejn b. Ismail b. Ali Mostari u Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu 1161/1748. g.

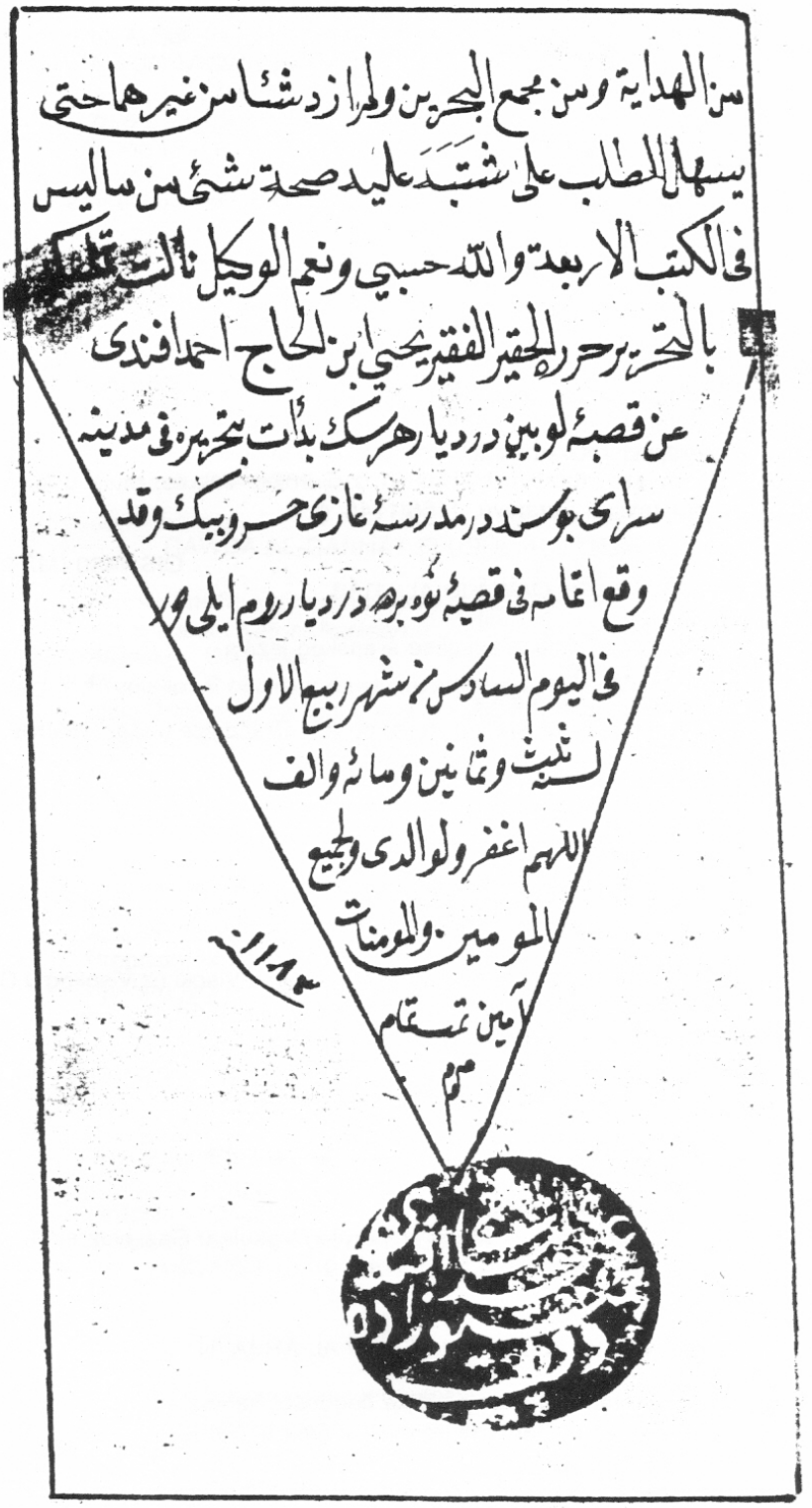

من الهداية ومن مجمع البحرين ولم از دشناس من غيرهما حتى
يسهل المطلب على شتبه عليه صحة شئ من ما ليس
في الكتب الاربعة والله حسبي ونعم الوكيل نالت تمت
بالخير بحرر الحقير الفقير يحيى ابن الحاج احمد افندى
عن قصبة لوبين در ديار هرسك بدأت بتحرير في مدينة
سراى بوسنه در مدرسة غازى خسروبيك وقد
وقع اتمام في قصبة نوه برده در ديار روم ايلى في
اليوم السادس من شهر ربيع الاول
لسنة ثلث وثمانين ومائة والف
اللهم اغفر ولوالدى ولجميع
المومنين والمومنات
آمين تمت تمام
١١٨٣

Posljednja strana rukopisa kojeg je prepisao H. Ahmed iz Ljubinja

OZJA 613 (MŽ 943)

36. AZHR AR-RAWDÂT FÎ ŠARH RAWDÂT AL-ĞANNÂT

Komentar djelu *Rajske bašče*
Autor: Hasan Kafi al-Aqhisari
Arapski Dogmatika
Prepisao: Mustafa b. Jusuf nastanjen u Hodjedu u Medresi Husreviji u Sarajevu 1157/1744. g.

37. ŠARH AL-I'RÂB ,AN QAWÂ'ID AL-I'RAB

Komentar sintakse arapskog jezika
Autor: Muhammad b. Sulaymân al-Kafiğî
Arapski Gramatika
Prepisao: Ibrahim b. Husejn iz Gornjeg Vakufa, mula u Medresi Husreviji u Sarajevu, 1158/1745. g.

OIS 4420 (MŽ 958)

38. ŠARH QAWÂ'ID AL-I'RÂB

Komentar djela iz sintakse arapskog jezika
Autor: Kafiğî
Arapski Gramatika
Prepisao: h. Mustafa b. h. Ahmed iz Gračanice u Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu 1158/1745. g.

DOB 1375

39. MULTAQÂ AL-ABHUR

Udžbenik šeriatskog prava
Autor: Ibrâhîm b. Muhammad b. Ibrâhîm al-Halabî
Arapski Fikh
Prepisao: Jahja b. Abdulah b. Mahmud al-Visoki (iz Visokog u Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu 1162/1748. g.

OIS 1809 (MŽ 994)

40. ŠERH-I VASIYYETNÂME-I BERGIVÎ

Komentar Bergivijevog djela *Knjiga oporuke*
Autor: 'Ali Sadri al-Konyawî
Turski Dogmatika
Prepisao: Sabit b. Murat iz Gornjeg Vakufa u Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu 1161/1748. g.

DOB 550

41. AL-MUBÎN AL-MU'ÎN LI-FAHM AL-ARBA'ÎN

Komentar Nevevijeve zbirke četrdeset hadisa
Autor: 'Ali Sultân Muhammad al-Qâri al-Herewî
Arapski Hadis
Prepisao: Ahmed b. Mustafa Akhisari u Medresi Husreviji u Sarajevu safera 1163/1749. g.

DOB 512

42. MAŠÂRIQ AL-ANWÂR AN-NABAWIYYA MIN SIHAH AL-AHBÂR AL-MUSTAFAWIYYA

Zbirka vjerodostojnih hadisa
Autor: Hasan b. Muhammad b. Hasan as-Sagânî
Arapski Hadis
Prepisao: Husejn b. Ibrahim b. Ahmed u Medresi Husreviji u Sarajevu mjeseca redžeba 1162/1749. g.

OIS 1739/1 (MŽ 1011)

43. ŠARH AL-'IZZI

Gramatika arapskog jezika
Autor: Sa'aduddîn Mas'ûd b. 'Omar at-Taftazâni
Arapski Gramatika
Prepisao: Muhamed b. Abdullah u Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu 1164/1750. g.

GHM 6538/1

44. RAWDA AL-ĞANNÂT Fi USÛL AL-I'TIQÂDÂT

Rajske bašče o temeljima vjerovanja
Autro Hasan Kafi al-Aqhisâri
Arapski Dogmatika
Prepisao: S obzirom da je rukopis potpuno isti kao i kod sledećeg djela držimo da se radi o jednom prepisivaču i da su oba rukopisa nastala u kratkom vremenskom razmaku.

GHB 6538/2

45. ĞILA'UL – QULÛB

Djelo vjersko-poučnog sadržaja
Autor: Muhammad b. Pir 'Ali Birgawi
Arapski Ahlak
Prepisao: Muhamed b. Abdullah Iskopjevi iz G. Vakufa u Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu 1166/1752. g.

GHB 4694 (MŽ 1053)

46. AL-WASÎLA AL-AHMADIYYA 'ALA TARÎRA AL-MUHAMMADIYYA

Komentar Bergivijevog djela *At-Tariqa al-Muhammadiyya*
Autor: M. Rağab b. Ahmad
Arapski Dogmatika
Prepisao: Ahmed Fojničavi u Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu 1167/1753. g.

OIS 4312 (MŽ 1054)

47. KITÂB-I USTUVÂNÎ

Priručnik o islamskom vjerovanju
Turski Dogmatika
Prepisano u Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu 1168/1754. g.
Prepisivač nije naveo svoje ime.

OIS 2462 (MŽ 1182)

48. ŠARH-I RISÂLE-I BERGÎVÎ

Komentar Bergivijeva djela o vjerovanju i pobožnosti.
Autor: Šayh, 'Ali Sadri al-Qonyawî
Turski Dogmatika
Prepisao: Husejn b. Ibrahim iz tvrđave Onogošt u Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu 1175/1761. g.

OZJA 493 (MŽ 1194)

49. MUHTASAR AL-QUDÛRÎ

Priručnik iz hanefijskog prava
Autor: Ahmad b. Muhammad al-Qudûrî
Arapski Fikh
Prepisao: Salih b. Ibrahim iz Visokog u Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu 1157/1761. g.

OIS 3412/2

50. TUHFE-I ŠAHIDI

Tursko-perzijski rječnik u stihu
Autor: Ibrahim Šahidi
Perzijski i turski Leksikografija
Prepisao: Abdulkadir b. Muhamed u Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu 1176/1762. g.

OZJA 167 (MŽ 1244)

51. RAVDAT AL-ĞANNÂT FI USÛL AI-I'TIQÂDÂT

Djelo o osnovama vjerovanja
Autor: Hasan Kâfî al-Aqhisâri
Arapski Dogmatika
Prepisao Ibrahim b. Ahmed Mostari u Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu 1180/1766. g.

GHB 4698

52. AT-TARÎQA AL-MUHAMMADIYYA

Knjiga vjerskih propisa i pouka temeljenih na Kur'anu i Hadisu.
Autor: Muhammad b. Pîr 'Ali al-Birqâwî
Arapski Dogmatika
Prepisao: Salih b. Osman-efendija iz tvrđave Trebinje u Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu 1181/1767. g.

GHB 5824

53. MA'DILU 'S-SALÂT

Kratko djelo o namazu
Napisao: Muhammad b. Pîr 'Ali Birgâwî
Arapski Fikh
Prepisao: Muderis Zade Mula Abdullah 1182/1768. g.

DOB 1363

54. MULTAQÂ AL-ABHUR

Udžbenik iz šeriatskog prava
Autor: Ibrâhim b. Muhammad al- Halabi
Arapski Fikh
Prepisao: Jahja b. h. Ahmed iz Ljubinja. Prepisivač kaže da je prepisivanje počeo u Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu, a završio u Novom Brdu, 6 RA. 1183/ 11. VII 1769. g.
Kasaba Novo Brdo nalazi se između Skoplja i Prištine.

OIS 825 (MŽ 1298)

55. ER-RISÂLE EL-USTUVŃIYYE

Priručnik o islamskom vjerovanju i obredoslovlju
Autor: Neutvrđen
Turski Dogmatika
Prepisao : Mula Hasan b. Muhamed, sohta u Kuršumli-medresi u Sarajevu, 1185/17771. g.

OZJA 1203/1 (MŽ 1303)

56. AL-'AWÂMIL AL-ĞADÎDA

Sintaksa arapskog jezika
Autor: Muhammad b. Pîr 'Ali al-Birkâwî
Arapski Gramatika

OZJA 1203/2 (MŽ 1304)

57. IZHÂR AL-ASRÂR

Sintaksa arapskog jezika
Autor: Muhammad b. Pîr 'Ali al-Birkâwi
Arapski Gramatika

OZJA 1203/3 (MŽ 1305)

58. AL-I'RÂB 'AN QAWÂ'ID AL-I'RÂB

Autor: 'Abdullah b. Yûsuf Ibn Hišâm
Arapski Gramatika
Djela od broja 55 do 57 prepisao je nepoznati prepisivač u Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu 1186/1772. g.

GHB 511

59. TALHÎS AL-MIFTÂH

Izvod iz djela o arapskoj stilistici
Autor: Ğalâluddîn al-Qazwînî
Arapski Stilistika
Prepisao: Osman b. Nezir u Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu, 4. DŽA 1186/3 VIII 1772. g.

OZJA (MŽ 1338)

60. MAHMÛDIYYA

Arapsko-turski rječnik u stihu
Autor neutvrđen
Arapski i turski Leksikografija
Prepisao: Mustafa b. Omer-beg Hadžializade (Hadžialić) u Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu 1188/1774. g.

OZJA 1954/1 (MŽ 1353)

61. TUHFA Al- MULÛK

Djelo iz šeriatskog prava
Autor: Muhammad b. Abî Bakr ar-Râzî
Arapski Fikh

OZJA 1954/2 (MŽ 1354)

62. TA'ALLEM YÂ FATÂ FA 'L-GAHL 'ÂR

Početni polustih pjesme u kojoj se hvali naobrazba
Autor neutvrđen
Arapski Književnost
Djelo pod brojevima 60 i 61 prepisao je Muhamed b. Mustafa u Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu 1191/1777. g.

DOB 498

63. RAF''L- HAFÂ' 'AN ZÂTI'Š-ŠIFÁ' (ŠARH 'Š-ŠIFÂ LI 'ALI Al-QARÎ

Komentar djelu *Aš-Šifa'*
Autro: ,Ali b. Sultán Muhammad al-Qârî
Arapski Hadis
Prepisao: h. Muhamed b. Velijudin, muderis u Gazi Husrev-begovom hanikahu u Sarajevu, 15. šabana 1193/1779. g.

DOB 1366

64. MULTAKA AL-ABHUR

Priručnik iz šeriatskog prava
Autor: Ibrâhîm al-Halabî
Arapski Fikh
Prepisao: Ibrahim b. Ibrahim Iskopjevi (iz Prusca) u Sarajevu u Medresi hanikahu 1194/1780. g.

OIS 4328/1 (MŽ 1399)

65. AL-QASÎDA AN-NÛNIYYA

Spjev o vjerovanju
Autori: Hidr-beg b. Ğalâluddîn
Arapski Dogmatika

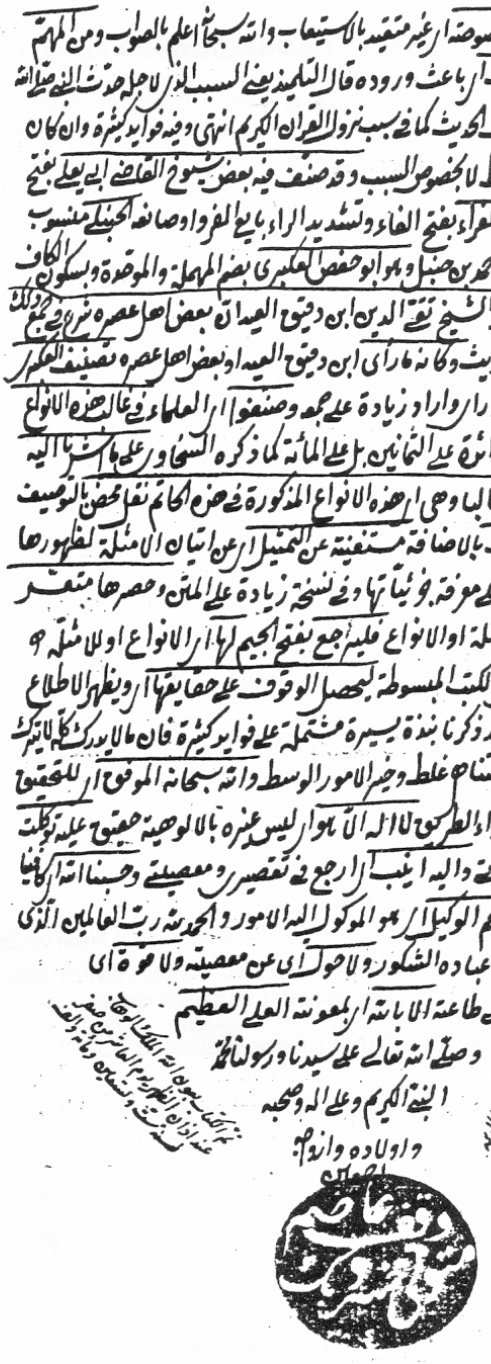

Kraj jednog od rukopisa što ih je prepisao Šejh Muhamed Velijudin, muderis i šejh GH hanikaha

OIS/4382/2 (MŽ 1400

66. HAYR AL-QALĀ'ID ŠARH ĞAWĂHIR AL-'QÂÍD

Komentar spjeva o vjerovanju
Autor: š. Otmân al-'Uryâniî
Arapski Dogmatika
Djela pod brojevima 64 i 65 prepisao je Sulejman b. Ibrahim Uskpojevi u Medresi-hanikahu u Sarajevu 1196/1781. g.

DOB 396

67. MÂŠIYA 'ALÂ TAWDÎH NUHBA AL-FIKR

Glosa na komentar djela iz uvoda u hadis
Autor: 'Ali b. Sultân Muhammad al-Qârî
Arapski Hadis
Prepisao: šejh Muhamed Velijudin, muderis i šejh Gazi Husrev-begova hanikata. 10. S. 1196/25. I 1782. g.

DOB 498

68. RAF' AL-HAFÂ 'AN DAR AŠ-ŠIFÂ

Komentar zbirke hadisa o Muhammedovom a.s. životu
Autor: 'Ali b. Sultân Muhammad al-Qârî
Arapski Hadis
Prepisao: šejh Muhamed Velijudin, muderis i šejh Gazi Husrev-begova hanikaha, 15 šabana 1193/1779. g.

MM (Anali, IV, str. 29)

69. FATH AL-ASRAR

Otkrovenje tajni, komentar djela iz logike
Autor: Muhammad b. Mustafa al- Čayničawî
Arapski Logika
Prepisao: Ibrahim b. Muhamed Visočak u Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu 1197/1782. g.

GHB 5849

70. MU'RIBU 'L-IZHAR (nekompletno na početku)

Komentar djelu *Izharu 'l-esrar* iz gramatike arapskog jezika
Autor: Husayn b. Ahmad Zayni-zade
Arapski Gramatika
Prepisao: Ahmed b. Salih Neretljanin 1199/1784-5. g.

OIS 262/1 (MŽ 1440)

71. I'RÂB Al-'AWÂMIL AL-ĞADÎDA

Sintaksa arapskog jezika
Autor: Muhammad b. Pîr 'Ali al-Birkâwi
Arapski Gramatika

OIS 262/2 (MŽ 1441)

72. TA'LÎQ AL-FAWADIL 'ALA I'RÂB AL-'AWAMÎL

Komentar Bergivijeva djela iz sintakse arapskog jezika
Autor: Husayn b. Ahmad Zaymîzâde
Arapski Gramatika
Djela pod rednim brojevima 70 i 71 prepisao je Ahmed b. Salih Neretljanin u Medresi Husreviji u Sarajevu 1199/1785. g.

OIS 4361/1 (MŽ 1447)

73. ŠARH AL-QASÎDA AN-NÛNIYYA

Komentar spjeva o vjerovanju
Autor neutvrđen
Arapski Dogmatika

OIS 4361/2

74. ŠARH AL-QASIDA BAD' AL-AMÂLÎ

Komentar pjesme o vjerovanju
Autor neutvrđen
Arapski Dogmatika
Djela pod rednim brojevima 72 i 73 prepisao je Ismail b. Muhamed u Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu 1201/1787. g.

GHB 6836/1

75. TA'LÎM AL-MUTA-ALLIM

Autor: Burhanuddîn az-Zarnûğî
Arapski Pedagogija

GHB 6836/2

76. AL-AHADÎT MA' 'T-TERĞEME 'ET-TURKIYYA

Kraća zbirka hadisa sa interlinearnim prevodom na turskom jeziku od nepoznatog sabirača i prevodioca.
Arapski Turski Hadis

GHB 6836/3

77. AL-AMTILA AL-MUHTALIFA

Paradigme arapskog glagola
Ovo djelo neki pripisuju Birgiviju.
Arapski Gramatika
Djela pod r. brojevima 74. 75 i 76 prepisao je nepoznati sohta u Kuršumliji medresi, soba lijevo od kapije na uglu, 1204/1789. g.

GHB 5716/1

78. TAFSÎR SÛRET YÂ SÎN

Autor: Mawlana Qadîmî ...
Turski Tefsir
Prepisano u Kuršumliji medresi 1205/1790. g. Prepisivač ne navodi svoje ime.

GHB 5716/2

79. (KITAB USULU 'D-DÎN)

Autor neutvrđen
Turski Dogmatika
Djelo je kraće, a prepisao ga je isti prepisivač koji je prepisao prethodno djelo (GHB 5716/1), zbog čega smatramo da je prepisano iste godine.

DOB 488

80. AŠ-ŠIFÂ BI TA'RÎF HUQÛQ AL-MUSTAFÂ

Zbirka hadisa o životu vjerovjesnika Muhammeda a.s.
Autor: Abu'L-Fadl 'Iyâd b. Mûsa al-Yahsûbi
Arapski Hadis
Prepisao: Mustafa b. Mustafa Iskopjevi u Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu 1211/1796. g.

OIS 2394 (MŽ 1564)

81. KIRK SU'ÂL

Četrdeset pitanja što su ih Židovi postavili Muhammedu a. s.
Autor: Furâtî
Turski Dogmatika
Prepisao: Osman b. Omer-aga iz Klobuka u Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu 1214/1799. g.

GHB 6753

82. HAZA KITÂB BIRKIWÎ ŠARH

Autor: 'Ali as-Sadri al-Qonawi
Arapski Vaz -Ahlak
Prepisao: Mustafa b. Omer u Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu 1220/1805. g.

OIS 1838 (MŽ 1663)

83. TEBYIN EL-MERÂM

Komentar rasprave o trgovini i kamatama
Autor: Šayh Mustafâ Tariqatğî
Turski Fikh
Prepisao: Sabit b. Murat Iskopjevi iz Gornjeg Vakufa u Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu 1223/1808. g.

OIS 1562 (MŽ 1690)

84. PENDNAME

Knjiga pouka
Autor: Feriduddîn 'Attar
Perzijski Književnost
Prepisao: Ago b. Ibrahim u Kuršumliji medresi u Sarajevu 1226/1811. g.

GHB. 533

85. ŠARH TUHFE-I ŠÂHIDI

Perzijsko – turski rječnik
Autor: Neutvrđen
Perzijski i turski Leksikografija
Prepisao: Husejn b. Ali Skopljevi u Kuršumliji medresi u Sarajevu 1232/1816. g.

OIS 654/5 (MŽ 1728)

86. TECVID-I KEBÎR

Djelo o ispravnom čitanju Kur'ana
Autor neutvrđen
Turski Tedžvid
Prepisao nepoznati prepisivač u Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu 1238/1822. g.

OIS 556 (MŽ 1738)

87. MURŠID AL-MUTA'AHHIL

O dužnostima u bračnom životu muslimana – Bračno pravo
Autor: Š. Muhammad Qutbuddîn al-Iznîqî
Arapski Fikh
Prepisao: Ali b. Sulejman iz Vučića u Gazi Husrev-begovoj medresi 1238/1823. g.
(Ovo djelo su prikazali: Atif Abu Safija i Aiša Smailbegović-Hadžihalilović u radu *O jednom seksološkom djelu u Gazi Husrev-begovoj biblioteci,* Anali GHB, II-III, 1974, str. 153-158)

OIS 3212 (MŽ 1954)

88. MURŠID AL-MUTA'AHHILIN

Savjetnik supružnicima
Autor: Muhammad Izniqi
Arapski Fikh
Prepisao: Ismail Zihni iz varoši Nikšić u Medresi Kuršumliji u Sarajevu 1926/1843. g.

OIS 2445 (MŽ 2048)

89. ŠARH TA'LÎM AL-MUTA'LLIM

Komentar Zarnudžijeva djela o odgoju i obrazovanju učenika
Autor: Zaynul-'Arab b. Isma'îl
Arapski Pedagogija
Prepisao: Muhamed b. Ibrahim iz Kulen-Vakufa u Medresi Kuršumliji u Sarajevu 1272/1855. g.

OIS 669 (MŽ 2054)

90. RISALA FI'L-MUNÂZARA

Traktat o pravilima disputacije
Autor: Muhammad Sağaqlî
Arapski Disputacija
Prepisao: Hasan b. Bekir Nikšićanin u Medresi Kuršumliji u Sarajevu 1273/1856. g.

OZJA 519 (MŽ 2124)

91. ŠURÛTU'L-ISLÂM BI LISÂNI BOSNAVI

Osnove islama na bosanskom jeziku
Autor neutvrđen
Srpskohrvatski Dogmatika

DOB 1313

92. RISALA FI SUGUD AS-SAHW

Rasprava o sedždi koja se ima obaviti zbog ispuštanja dijela obaveze pri klanjanju
Autor: Ahmad b. Sulayman Ibn Kamal-paša
Arapski Fikh
Djela pod rednim brojevima 90 i 91 prepisao je tražeći nauke u Gazi Husrev-begovom hanikahu u Sarajevu 1296/1878. g. Muhamed Hamdi b. Bekr Potogi

GHB 2675

92. MATN AL-'ALÂQA (RISÂLA FI'L-BEYÂN – RISÂLA FI'L-ISTI'ÂRA)

Kratka rasprava o pravilima metafore u arapskoj stilistici
Napisao: Mahmud al-Antâqi
Arapski Stilistika
Prepisao: Abdullah Ajni b. Mustafa al-Borčevi u Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu 25 S. 1307/1889

PREPISIVAČI NEDATIRANIH DJELA

OIS 713/1 (MŽ 1385)

94. Al-MUQADDIMA FI 'T-TASRÎF

Djelo iz gramatike arapskog jezika
Autor: 'Izzuddîn az-Zunǧâni
Arapski Gramatika
Prepisao Ibrahim b. Ibrahim Iskupjevi u Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu.

OIS 4616/1 (MŽ 2206)

95. AŠ-ŠAMÂ'IL AŠ-ŠARÎFA

Muhammedov a.s. životopis
Autor: Abu 'Isa Muhammad ta-Tirmidi
Arapski Hadis

OIS 4616/2 (MŽ 2207)

96. HADÎT AL-ARBA'ÎN

Zbirka 40 hadisa
Autor neutvrđen
Arapski Hadis
Djela pod rednim brojevima 94 i 95 prepisana su u Gazi Husrev-begovoj medresi bez oznake imena prepisivača.

OIS 356 (MŽ 2209)

97. HÂŠIYA -ALÂ ŠARH 'ISÂGÛGÎ

Glosa na komentar djela iz logike
Autor neutvrđen
Arapski Logika
Prepisao nepoznati prepisivač u Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu. Godina prepisa nije navedena.

OIS 3436 (MŽ 2227)

98. AL-'ARÛD AL-ANDALUSI

Arapska metrika
Autor: Abu Muhammad 'Abdullah al-Andalusi
Arapski Književnost
Prepisao Ali b. Sadik u Medresi-hanikahu u Sarajevu.

OIS 1103 (MŽ 2283)

99. TA'LÎM AL-MUTA 'ALLIM FI TARIQ AT-TA'ALLUM

Djelo o odgoju i obrazovanju učenika
Autor: Burhanuddîn az-Zarnûğî
Arapski Pedagogija
Prepisao: Muhamed b. Husejn Saraji u Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu.

AHM 260 (MŽ 2284)

100. TEBYÎN AL-MERÀM ili ŠERH-I RISÂLE-I HAMZA EFENDÎ

Komentar rasprave o trgovini
Autor: Mustafâ b. 'Abdullah Tarîqatğî
Turski Fikh
Prepisao: Muhamed b. Muhamed u Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu.

OIS 3253 (MŽ 2299)

101. AD-DA'W' FI ŠARH AL-MISBÂH

Komentar djela iz sintakse arapskog jezika
Autor: Muhamad al-Isfara'inî
Arapski Gramatika
Prepisao: Mustafa b. Ahmed Hlivnavi u Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu.

OIS 6 (MŽ 2304)

102. TEBYÎN EL-MERÂM

Komentar rasprave o trgovini
Autor: Mustafâ Tarîqatğî
Turski Fikh
Prepisao: Mustafa b. Muhamed Trebini u Tekiji Husreviji u Sarajevu.

MM (ANALI GHB III) str. 30-31

103. AL-UNMUDAĞ FI'N-NAHW

Sintaksa arapskog jezika
Autor: Muhammad b. Omar az-Zamhšari
Arapski Gramatika
Prepisao: Salih b. Sejfi iz Tašlidže (Pljevlja) u Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu.

GHB 5288

104. ŠARH BUSTAN ŠAM'I

Komentar poznatog Šejh-Sadijeva djela *Bustan*.
Autor: Mewlana Mustafa Šem'i
Turski Književnost
Prepisao nepoznati prepisivač ne navodeći godine prepisa u šeher-Saraju (Sarajevu) u (Gazi) Husrev-begovoj medresi da mu se Allah smiluje.

SLOVO O VREMENU ZA SVA VREMENA

GAZIJINA VAKUFNAMA

VAKUFNAMA ZA GAZI HUSREV-BEGOVU MEDRESU

Hvala Allahu, koji je okitio prostranstva zemlje učilištima ugodnih i najsvjetlijih nauka, koji je osvijetlio nebeski svod sjajnim i najuzvišenijim svjetiljkama, koji je podučio Adema imenima u školi obaju svjetova, koji je sa nebesa objavio jasnu knjigu (Kur'an), koji je namijenio rajske dvorce onima koji čine pobožna i dobra djela i obećao rajske bašče onima koji troše svoje imetke na putu pobožnosti i dobročinstva, koji je omogućio onim svojim robovima koji to žele da pribave zalihu i da izvrše pripreme za susret u zagrobnom životu, koji je olakšao onima koji hoće da podižu zadužbine i zasluže dobra djela i koji vrše dobročinstva, koji će povećati nagradu za dobra djela koja proizilaze iz prevelike želje i čiste ljubavi kao što je zrno iz koga nikne sedam klasova, a u svakom klasu po stotinu zrna.[1]

Neka blagoslov i spas dostignu Muhameda, koji je uputio ljude na pravi put i koji uspoređuje učenjake svojih sljedbenika sa vjerovjesnicima Izraelćana, zatim neka bude spasen i blagoslovljen njegov dobri i plemeniti rod, njegovi veliki drugovi i učenjaci koji ih slijede dok god mudri i kreposni diskutuju i raspravljaju o mudrosti i otkrivanju tajni i raspravljaju na naučnom skupu o objavljivanju istine i danju i noću.

Ova je isprava osnovana i sazdana na šerijatskim principima i dragocjena istina koja sadrži odgovarajuće riječi i značenja koje objašnjavaju njen sadržaj i otkrivaju njenu tajnovitost, ukazujući na to da je došao pred časni šerijatski sud i pred sjajnu skupštinu Mevlana Muhjudin, sin Kasimov, imam,[2] *kao zastupnik za ustanovljenje i preuzimanje vakufa na način koji će biti dolje opisan, a ispred uzvišenog vladara, poštovanog emira, uzora velikaša i bogatih, onoga koji ima plemenita i uzvišena svojstva, koji ima visoku čast, značajan položaj, onoga koji vlada umom i rasuđivanjem, koji podiže građevine velelepne vlasti, koji postavlja temelje moćne države, koji uzdiže zastave islama*

---

[1] Kur'an, II, 261.

[2] Prvi imam u Gazi Husrev-begovoj džamiji i vakifov zastupnik pred sudom pri sastavljanju sve tri njegove vakufname.

velikom moću, koji uništava idole nevjerstva pobjedonosnom silom – osvajača nad osvajačima i borcima, uništitelja nevjernika i mnogobožaca, dobrotvora uzvišenih zadužbina i dobročinitelja dugotrajnih djela, njegove uzvišenosti Husrev-bega, sina pokojnog Ferhad-bega,[3] *valije u livi Bosna, neka Allah ukrasi vrtove vlasti cvjetovima njegovog ispravnog mišljenja i sredi prilike naroda pomoću njegovih pronicljivih misli.*

Nakon što je utvrđeno ovo što je izloženo svjedočenjem Šudžaa, sina Čeleb Verdije i Mustafe, sina hasanovog[4] *(spomenuti vakif) izjavio je i priznao da je navedeni opunomoćenik podoban pred milostivim Gospodarom, da mu je srce smireno pravom vjerom, da zna da će onome ko čini dobra djela to biti od koristi na dan iznošenja i mjerenja (ljudskih djela na sudnjem danu), a da u ta djela naročito spadaju proučavanje šerijatskog prava* (figh), *tumačenje Kur'ana, neka se za njegova dobra djela uvećaju nagrade i dobročinstva.*

(Poslije toga) je uvakufio za svoga života, zdrav, u punoj svijesti i sposobnosti da sam raspolaže i sloodno otuđuje, u ime plemenitog Allaha, tražeći zadovoljstvo svoga milostivog Gospodara onoga dana kada će koristiti sinovi i imetak samo onome ko izađe pred Allaha čista srca,[5] *od onoga što njemu pripada i što je njegov imetak i od onoga što on posjeduje i što je u njegovim rukama sve do ostvarenja ovog vakufa, a to je:*

– cijeli konak[6]*, koji se nalazi u Čekrekčijinoj mahali, u zaštićenom Sarajevu, koji se sastoji od dvije kuće, podruma, konjušnice, bašče, dućana, magaze i kasapnice, a koji je poznat kao posjed Turna-dede, a koji graniči s muslimanskim grobljem, javnim putem i imanjem Kemala vojvode;*

– drugi konak koji se tamo nalazi, a koji je poznat kao posjed Mahmuda, sina Ćališ-hodže, a koji graniči s dućanima Mahmuda Sagrakije i s vakufom pokojnog Isa-bega u čaršiji i sastoji se od podruma, kuće, bašče, devet dućana prislonjenih jedan uz drugi i dva druga dućana koji se nalaze u Franačkoj čaršiji, a to je jedna od čaršija spomenutog zaštićenog (grada), a njegovo ograničavanje i opisivanje nije potrebno, jer je poznat među tamošnjim stanovništvom;

– dvije kuće prislonjene uz spomenuta dva dućana;

---

[3] Vidjeti bilj. 4 u vakufnami za džamiju. Ovdje str. 48.
[4] Obje ove ličnosti se spominju kao svjedoci u vakufnami za džamiju.
[5] Kur'an. XXVI, 88.
[6] U arapskom tekstu manzil, a ovdje se pod pojmom konak podrazumijeva kuća i sve ono što uz tu kuću ide.

– druge dvije kuće koje je spomenuti vakif nanovo sagradio prislonivši ih uz dvije kuće koje su naprijed spomenute;

– drugi konak koji se također nalazi u spomenutom zaštićenom (gradu) i koji je smješten nasuprot ovim dvjema kućama, kupljen od kršćanke zvane Duja, kćerke Čavkoša, a koji se sastoji od kuće i podruma. Opisivanje i ograničavanje nije potrebno zbog toga što je poznat i kod običnog svijeta i kod gospode;

– cijeli iznos od 700.000 srebrenih dirhema koji su u opticaju, i to od svog čistog imetka.

(Sve ovo) je izdvojio iz svog ostalog imetka zajedno sa svim onim imetkom čije su granice određene, a što pripada spomenutim vakufima i sa svim zakonskim pravima i onim što uz to ide i što mu pripada, s porezima i odredbama, bilo to spomenuto ili ne, bilo zabilježeno ili ne, te to uvakufio šerijatskim vakufom i pravovaljanim zavještanjem.

Zatim je odredio da se spomenuti konaci i imanja iznajmljuju prema šerijatskim propisima i ispravnim običajima, a da se za 400.000 dirhema od navedenog iznosa sagradi časna medresa[7] *čija će zgrada biti lijepa, a ugled veliki među dostojanstvenicima i odličnicima, i to na zemljištu prema vratima uzvišene džamije koju je sagradio i podigao ovaj vakif, valija, a koje nije potrebno ograničavati niti objašnjavati jer je ono poznato po tome što pripada ovom vakifu. Medresa će se sastojati od 12 soba u kojima će stanovati nadareni a ne loši učenici. (Sama zgrada) neka bude velika, a organizacija stalna, kako je to uređeno u medresama vezira i emira, neka ih Allah nazgradi za doprinose koje čine nagradom kojom će se koristiti i oni i drugi kreposni. Za iznos koji preostane od spomenute gradnje neka se kupe knjige koje će se upotrebljavati u spomenutoj medresi, a kojima će se koristiti osobe koje žele da ih čitaju i lica koja hoće iz njih da prepisuju i tako stiču znanje.*[8]

Ostatak spomenutog iznosa, a to je 300.000 dirhema, neka se izdaje pod interes (ribh) *uz jak zalog i sigurnog jamca, i to tako da se na 10 dirhema svake godine (dobije) jedan dirhem. U ovome treba postupiti po skladnim šerijatskim propisima i na zadovoljavajući način, kako se ne bi u to uvuklo zelenaštvo i kako*

---

[7] Gazi Husrev-begova medresa ima značajnu arhitektonsku vrijednost. Tu ne djeluje na posmatrača ni masa, ni tehnička tegoba, nego dugotrajna, uzorna umjetnička tradicija, koja odlikuje orijentalnu građevnu umjetnost, koja, uz svu starost i dugovječnost ostaje uvijek mlada, uvijek svježa. Poseban akcenat daju toj građevini visoki, stalaktitima ukrašeni portal i niz šiljastih i vrlo precizno izrađenih kamenih dimnjaka što se viju iznad portala i kupola (A. Bejtić, *Spomenici osmanlijske arhitekture u Bosni i Hercegovini,* POF III-IV, Orijentalni institut, Sarajevo, 1953, str. 250). Pojedinosti o samoj zgradi medrese vid. još u *Spomenici,* str. 46-57.

[8] Ovim su udareni temelji Gazi Husrev-begovoj biblioteci.

(taj imetak) ne bi propao ili bio oštećen. Neka se radi s trgovcima, zanatlijama, poljoprivrednicima i s ljudima drugih zanimanja koji su poznati kao bogati, imućni i moćni ljudi, povjerljivi, a naročito da su ispravni i pošteni. Oni treba da su poznati među svijetom po lijepim postupcima, a ne po lažljivosti, zavlačenju ili zatezanju (u plaćanju). Neka se ne ulazi u poslovni odnos s emirima, valijama, muderisima, kadijama, džindijama ili drugom vojskom, zatim ni s posjednicima timara, razvratnim i nevaljalim ljudima koji su zaduženi, sultanskim robovima, niti s onima koji imaju namjeru da prevare ili su pohlepni, ma iz kojeg staleža bili.

U vezi s prihodima koji se budu ostvarivali u spomenutim vakufima i za navedeni novac ustanovio je vakif – neka ga milostivi Gospodar obaspe milošću – zakon na koji se treba obraćati i pravila na koja se treba oslanjati, (tako da) niko nema nikakve mogućnosti da preinači zakon i da ga izmijeni, niti da iko ima mogućnosti da izopači ova pravila niti da ih promijeni, sve dotle dok prihodi mogu pokriti troškove i dok je dohodak dovoljan za trošenje.

Odredio je da u ovom vakufu poslije njega mutevelija bude pouzdana, pametna i staložena ličnost, koja će biti revnosna u ubiranju prihoda na osnovu razgovjetnih propisa, koja će trošiti prema mogućnostima prihoda čuvajući ljetinu, sigurna i povjerljiva koja neće biti nemarna i niti će se upuštati u pronevjere.

Nazir-džabija treba da bude pronicljiv, treba da ima najljepše osobine, treba da zna sve vakufske prilike, ne treba da zanemaruje ni jedno pitanje koje se odnosi na interese i položaj vakufa, mutevellija ne može ni sa čim raspolagati bez njegova znanja, niti može izvršavati bilo kakve vakufske interese bez njegovog mišljenja i savjetovanja s njim.

U medresi koju vakif želi sagraditi, osnovati i podići, te je uvakufiti za đake i ljude koji će završavati nauke i usavršavati se, i u kojoj će se baviti duhovnim i tradicionalnim znanostima, treba da se postavi učen, krepostan, savršen i razborit čovjek[9] *koji će u usmenoj i pisanoj riječi otkrivati zastore istine, koji je sjedinio temelje (znanosti) s (njenim) granama, koji je savladao duhovne i tradicionalne znanosti. On treba da predaje tumačenje Kur'ana, hadis, osnove šerijatskog prava, stilistiku (arapskog jezika), islamsku apologetiku i drugo što bude potrebno s obzirom na običaj i mjesto. Predavanje može propustiti samo pod*

[9] Prvi muderis u ovoj medresi je bio neki Arap hodža, a on je ujedno bio i sastavljač ove vakufname.

isprikom koju priznaje šerijat, a isto tako i oni (đaci) mogu napustiti predavanja samo po dozvoli. Vrijeme raspusta i vrijeme učenja biće kako je uobičajeno, pa nema potrebe to detaljno objašnjavati. On treba da daje ljudima tumačenja za ona šerijatska pitanja za koja budu tražili objašnjenja, i to na osnovu najtemeljnijih šerijatsko-pravnih učenja (madhab) *i mišljenja, uzimajući u svakom pojedinom slučaju knjigu fetvi. Također se određuje da on bude na počasnoj službi nazira u vakufu za sva vremena i da se brine o njoj u svako doba.*

(Postavlja se) muid koji će obavljati službu onako kako je utvrđeno u zakonu i kako je uobičajeno.

Bevab u medresi treba da obavlja poslove čišćenja i čuvanja inventara i da otvara i zatvara vrata.

Određuje se (da se daje):

– mutevelliji ono što je već određeno iz drugih spomenutih vakufa;

– naziru-džabiji isto što je iz toga (drugih vakufa) određeno;

– muderisu svakog dana po 50 dirhema iz spomenutih vakufa,

– muidu po 4 dirhema;

– svakom učeniku dnevno po dva dirhema;

– bevabu također po dva dirhema.

Ostatak, bio veliki ili mali, određuje se za nadopunjavanje spomenutog iznosa, ako bi se zbog nepredviđenih događaja umanjio, a zatim da se izdvaja za jelo koje bi nedostajalo u imaretu spomenutog vakifa – Allah, zahvalni vladar, primio njegova djela – zatim i za popravak svih njegovih vakufa. (Ovaj iznos) treba da čuva, zajedno sa viškovima drugih vakufa, mutevellija uz znanje oba spomenuta nazira i treba da se troši u navedene svrhe kada bude potrebno.

Određuje se da se svima onima koji stanuju u medresi, muidu, učenicima i bevabu, daje po jedna kutljača čorbe s komadom mesa od jela koja se pripremaju u kuhinji divnog imareta i to ujutro i navečer, i po četiri fudole[10]*. Oni imaju pravo da im se uoči petka i u vrijeme Bajrama daju ona jela koja su uobičajena.*

Mutevelijske službe spomenutih vakufa, raspolaganje njima, služba nazira u njima i izvršavanje drugih njihovih potreba i obaveza (vakif) je odredio najprije svojoj plemenitoj duši dotle dok je njegova duša s njim i dok ga bude pratila, a zatim najpra-

[10] Fudola je vrsta hljeba, a ovdje je vjerovatno riječ o somunu.

vednijem svome robu, najdostojnijem i najuzvišenijem, osloncu uvaženih, Murat vojvodi, sinu Abdullahovu[11], *a onda najboljem od oproštenih robova spomenutog vakifa, zatim najboljem od njegovih sinova i unuka i tako redom, s pokoljenja na pokoljenje, s koljena na koljeno, najboljem od najboljih; uvijek je u prednosti onaj ko je najispravniji i najuspješniji; zatim sinovima njihovih kćeri, pa onda sinovima njihovih sinova s generacije na generaciju, s pokoljenja na pokoljenje, sve dok imaju potomstva i dok se smjenjuju. Kada najbolji od njih postane mutevelija, neka drugi po ispravnosti poslije njega bude nazir i džabija. Kada njihovo pleme izumre i kad prestane njihov (životni) put, onaj ko bude kadija u spomenutom zaštićenom kadiluku neka za mutevelliju postavi čovjeka poznatog po povjerljivosti i pobožnosti i koji se odlikuje pravičnošću i neporočnošću, a takvih je malo, jer mutevellije su kao što vidiš.*

Mutevelliji stavlja u dužnost da onome ko ima na nešto pravo daje ono što mu pripada i da onome ko nešto zaslužuje daje ono što zasluži bez ikakvog odbitka i umanjivanja, pa makar to bio i komad jedne datule, sve dotle dok prihodi mogu pokriti rashode i dok glavnica bude dovoljna za izdatke. Ako bi tokom vremena, zbog bilo kakvog događaja došlo do smanjenja glavnice, onda neka se odbije na svim troškovima. On je, također, dužan na početku svake treće godine predočiti svoj račun onome ko bude kadija. Kadija onda treba da pregleda sve do najsitnijih detalja, da ispita (gdje je utrošeno) malo, a (gdje) mnogo i da ispita gdje su viškovi i manjkovi, uvećavanja i umanjivanja, koristi i štete; zatim da pregleda stanje dužnika, bili oni nepošteni ili sigurni, siromašni ili bogati, slabog ili dobrog stanja; dalje, da prokontroliše mutevellijin rad, da li se pridržavao spomenutih utvrđenih uvjeta i je li izvršavao propisane, utvrđene obaveze, pa ako se pokaže da je bio pouzdan i i čestit, da je valjano radio i u tome zadovoljio, on je odužio svoj dug i spasio se, ali ako se pokaže da je bio nemaran i nepažljiv, ili ako budu vidljivi znakovi njegove nesposobnosti i njegovi prekršaji, neka se smijeni s te dužnosti, a na njegovo mjesto neka se postavi drugi, a on sam je, po mišljenju šerijatskih pravnifka, odgovoran za vakufski imetak koji mu je povjeren po šerijatu, pa bila to glavnica ili provizija, nastala (ta šteta) njegovim neizvršavanjem ili kršenjem odredaba ili isprikama ili nemarnošću. Ovoga postupka se

[11] Vidjeti bilj. 26 u vakufnami za džamiju. Ovdje str. 53.

valja držati za sva vremena, dok kruži sunce i mjesec i dok se smjenjuju dan i noć.

Zatim je izjavio (mevlana Muhjuddin) da je spomenuti dobri vakif, kome je oprošteno, opunomoćio svoga oprošteno roba, spomenutog Murat vojvodu i postavio ga na svoje mjesto u svim poslovima mutevelijske službe i općeg upravljanja, pošto je uvidio da je besprijekoran, a naročito da je ispravan i pošten i naložio mu da tu službu ne ostavlja dok je na njemu odijelo života i dok na njegova vrata ne zakuca čuvar smrti, i to zakonskim punomoćstvom, primljenim od njega, tako da je ovaj to u četiri oko primio; dalje, da je njegov opunomočitelj, spomenuti vakif, postavio mevlana Abdusselama, sina šerijatskog pravnika Isaa (faqih), *mutevellijom za registraciju.*

Poslije toga, spomenuti opunomoćnik je htio da povrati ovaj vakuf iz njegovih (mutevellijinih) ruku, tvrdeći da on nije obavezan. Ali, spomenuti mutevellija se usprotivio, pa su poveli postupak pred ovdje potpisanim kadijom koji je dao prednost strani (koja zastupa) vakuf i riješio o valjanosti i obaveznosti svega spomenutog što je uvakufljeno.

Nakon ovoga je predao sve spomenute nekretnine i vakufski novac i sa svoje strane vjerodostojno, licem u lice, to potvrdio, pa ovo postade registrovani vakuf, pošto je udovoljeno uvjetima registracije, a to podrazumijeva spomenuto predavanje i primanje, zatim namjeru da se vakuf povrati u privatno vlasništvo, protivljenje mutevellije da se to učini i njegovo parničenje s ovim opunomoćenikom pred ovdje potpisanim kadijom, koji se nada zadovoljstvu svoga Gospodara, koji je riješio o ispravnosti i obaveznosti vakufa prema izrekama autoriteta šerijatsko-pravnih učenja koji samostalno tumače izvore islama – neka Allah bude njima zadovoljan – znajući njihova suprotna mišljenja u pitanju vakufa.

Prema tome, od sada nije dozvoljeno ni na koji način niti ikakvim povodm ovaj vakuf izmijeniti, preinačiti, okrnjiti ili obustaviti od izvršenja, tako da se protivi sadržaju ove isprave. Nije dopušteno nikome, ko vjeruje u Allaha, njegovog poslanika i u sudnji dan, bio on mutevellija koji hoće da prevari, nasilan sultan, neozbiljan valija, ili podmitljiv kadija, da se nadmeće s ovim vakufom, da ga uništi, pokvari ili obustavi od izvršenja, ili da mu promijeni uvjete ili da ga izmijeni. Ako bi neko od njih počinio nešto od toga ili promijenio neku odredbu ili izmijenio pravila neispravnim tumačenjem i slabim rukovođenjem, učinio je zabranjeno djelo i počinio grijeh. Kako bi se usudio na tako nešto musli-

man ili kako bi se toga prihvatio onaj ko se boji Allaha, Gospodara, kada je čuo za riječi Uzvišenog – velika je njegova slava – A nasilnicima je pripremio bolnu kaznu[12] ili riječi Neka je na nasilnike božije prokletstvo[13] *ili riječi vjerovjesnika – da ga Allah blagoslovi i spasi* – Ko uzme makar pedalj zemlje od brata muslimana neopravdano, ogradiće ga uzvišeni Allah sa sedam zemljanih zidova u vatri pakla.[14] *Ko se usprotivi božijoj knjizi (Kur'an) i sunnetu njegovog poslanika i bude smatrao dopuštenim ono što je zabranio Allah i njegov poslanik, pa se potrudi da napravi smutnju u poslovima svoga brata muslimana,* taj je navukao božiju srdžbu i njegovo je mjesto u paklu, a kako je tužan takav svršetak[15], neka je na takve prokletstvo Allaha i njegovih anđela i svih ljudi.[16] *Allahu će se polagati računi i on će iz kazniti raznovrsnim mukama i raznim kaznama* onoga dana kada nasilnicima neće koristiti njihova izvinjenja, neka je na njih prokletstvo i oni će imati najgoru kuću;[17] onoga dana kada će svaka duša naći dobro koje je uradila ili zlo koje je učinila i kada će poželjeti da između dobra i zla bude velika razdaljina;[18] toga dana će svaka duša naći ono što je stekla, toga dana nema nikome nasilja. Allah je onaj koji brzo završava račune[19].

Gospodar koji sve daje darovaće nagradu vakifu za njegove namjere i želje, jer on ne uskraćuje nagradu dobrim ljudima niti odbija molitve vjernika.

Ovo se dogodilo i bilo zapisano 26. redžepa 943. godine 8. I 1537).

Svjedoci čina:

Mevlana Osman, sin Muhamedov, imam; mevlana Abdurahman, sin Mehmedov, muderis u Husrev-begovoj medresi; mevlana Omer, sin Mahmudov, imam; Mehmed sin Ibrahimov, imam; mevlana Ali, sin Nesuhov, hafiz; mevlana Ibrahim, sin[20], imam.

Prevo Fehim Spaho

(Preneseno iz VAKUFNAME IZ BOSNE I HERCEGOVINE (XV i XVI vijek). Orijentalni institut, Sarajevo 1985. (Monumenta turcica IV, 61-67)

---

[12] Kur'an, XXXI, 76.
[13] Kur'an, XXI, 18.
[14] Hadis.
[15] Kur'an, VIII, 16.
[16] Kur'an, III, 87.
[17] Kur'an, XL, 52.
[18] Kur'an, III, 30.
[19] Kur'an, XL, 17.
[20] I u arapskom tekstu ispušteno.

المسلم بغير حق توقه طوقه الله تعالى من سبع ارضين في نار جهنم فان من خالف كتاب الله و سنة رسوله و استحل ما حرم الله و رسوله و سعى في فساد عمل اخيه المسلم فقد باء بغضب من الله و ماو يه جهنم و بئس المصير و عليه لعنة الله و الملائكة و الناس اجمعين و الله حسيبه و مكافيه و طيبه و مجاز يه باصناف العذاب و اصناف العقاب يوم لا ينفع الظالمين معذرتهم فلهم اللعنة ولهم سوء الدار و يوم يجد كل نفس ما عملت من خير محضرا او ما عملت من سوء تود لو ان بينها و بينه امدا بعيدا و يوم يجد كل نفس ما كسبت لا ظلم اليوم ان الله سر يع الحساب و اجر الواقف فيما نواه و همه و ابتغاه على الملك الوهاب انه لا يضيع اجر المحسنين و لا يخيب رجاء المؤمنين جرى ذلك و حرر في اليوم السادس و العشر ين من شهر رجب المرجب سنه ثلث و ار بعين و تسعمائة.

شهود الحال

مولانا عثمان بن محمود الامام، مولانا عبد الرحمن بن محمد المدرس في المدرسة خسرو بك مولانا عمر بن محمود الامام محمد بن ابراهيم الامام مولانا محمد الخطيب بجامع يحيى باشا مولانا محي الدين الخطيب بجامع واقف مولانا شمس الدين المعلم في مكتب الواقف مولانا علي بن نصوح حافظ و مولانا ابراهيم بن الامام.

ان يعطي كل ذي حق حقه و يوصل الى المستحق مستحقه من غير بخس و نقص و لو من تمرة بشقص ما دام الدخل للخرج وافيا و الاصل في الفرع كافيا و ان دخل نقصان في الدخل و انحطاط في الاصل بحادث من حوادث الزمن و طارق من طوارق الفتنة يدخل الكسر في جميع المصارف و ان يعرض محاسبته في راس كل ثلاث سنين على من يكون حاكما ثمنه فيحاسبه على النقير و القطمير و يسئله على القليل و الكثير و يتفحص عن الزيادة و النقصان و الارتفاع و الانحطاط و النفع و الخسران و ينظر في احوال الذمم غشيهم و سمينهم فقيرهم و غنيهم و معسرهم و موسرهم و يكشف من احوال المتولي هل راعي الشرايط المذكورة المعتبرة وادي خدمته المسطورة المقررة فان ظهر امانته و استقامته و اتضح سعيه و كفايته فيها و نعمت و برأت ذمته و سلمت و اما ان تبين حيانته و اهماله او وضح تقصيره و اخلاله فيعزل عن التولية و ينصب غيره مكانه ثم يضمن ما يرى اهل الشرع ضمانه عن مال الوقف الذي يتوجه عليه شرعا اصلا كان او فرعا بتقصير عنه او اخلال بشرط من شرايطه او عذر او اهمال بشيء من ظوابطه و يراعي هذا الاسلوب في جميع الزمان ما دار النيران و تواتر الملوان و اقر بان الواقف المذكور الخير المغفور و كل عتيقه مراد و يوده المزبور و اناب مناب نفسه بجميع احوال الولية و عامة مصالحها لما رأى عليه اثر الصلاح و سيما الرشد و الفلاح و عهد بان لا يعزلها عنها ما دام هو لابس لباس الحيوة و لم يقرع ببابه حاجب الممات توكيلا شرعيا مقبولا من قبله و جاها و شفاها بان موكله الواقف المذكور قد نصب مولانا عبد السلام بن عيسى فقيه متوليا لاجل تسجيل فبعد ذلك اراد الوكيل المزبور ان يسترده من يده محتاجا بعدم اللزوم فقابله المتولي المزبور مترافعا الى الحاكم الموقع فرجح هو جانب الوقف و حكم بصحته ما وقف من الاشياء المذكورة بلزومها فسلم جميع ما ذكر من العقارات و الدراهم لوقف و اقر قرارا مصدقا من قبله و جاها ثم سار هذا وقفا مسجلا بعدما روعى شرايط التسجيل من التسليم و التسلم المزبورين و ارادة الرجوع و استرداده الى ملكية و امتناع المتولي و مرافعته مع هذا الوكيل الى الحاكم الموقع اعلاه المتوقع رضاء مولاة و حكم بصحة وقفيته و لزومها على قول من يراه من الائمة المجتهدين رضوان الله تعالى عليهم اجمعين عالما باختلافهم في مسئلة الوقف فاذا لا يجوز بعد ذلك تغيير هذا الوقف و تبديله و لا نقصه و لا تعطيله بما يناقض مضمون هذا الكتاب بوجه من الوجوه بسبب من الاسباب ولا يحل لاحد ممن يؤمن بالله و رسوله و باليوم الاخر من متولي خاين او سلطان متغلب او وال مبطل او قاض مبرطل ان يزاحمه فيبطله و ينقضه او يعطله او يغير شرطه او يحوله فمنهم من ارتكب بشيء من ذلك او خالف شرطا من شرايطه او غير شيئا من ضوابطه بتاويل فاسد او توجيه كاسد فقد ارتكب محرم و اسوجب الماثم و كيف يتجاسر على ذلك مؤمن او يتصدى خايف من الله المهين بعد ما سمع قوله تعالى عز شأنه و عزم سلطانه «و الظالمين اعد لهم عذابا اليما» و قوله «الا لعنة الله على الظالمين» و قول النبي صلى الله عليه و سلم شبر من الارض يأخذ المرء من اخيه

و مجتنبا عن الاهمال و الخيانة و ناظر جابي موصوف بالبصيرة و اجل الاوصاف يخبط علمه باحوال الوقف كلها و لا يغادر شيئا من الامور المتعلقة بالاوقاف مصلحها ومحلها و لا يتصرف المتولي الا بمعرفته و لا يباشر في شيء من مصالح الوقف الا برأيه و مشورته و ان يكون في المدرسة التي يريد ابتناءها و تشييدها و اعلاءها و وقفها للذين يحصلون العلم و يكملون النفس من الطلاب و العباد و يشتغلون بالعلوم العقلية و النقلية من بين العباد عالم فاضل كامل تحرير كاشف استار الحقايق بالتقرير و التحرير جامع بالفروع و الاصول حاوي بالمعقول و المنقول يدرس بهم دروس التفسير و الحديث و الاحكام و الاصول و المعاني و البيان و الكلام و من سايرها ايضا حسب ما يقتضيه العرف و المقام لا يفوت دروسهم الا بعذر شرعي و لا هم يفوتونه الا بوجه مرعي فيه ايام التعطيل و التحصيل بما في العادة رعايتها لا حاجة الى التفصيل و يفتى الانام فيما يستفتونه من المسائل الشرعية باقوى المذاهب و الاقوال بالنقل و الاخذ من كتب الفتاوى في كل الاحوال شرطا ينضم اليه نظارته الحسبية للاوقاف في جميع الازمان و عنايته بها في كل الاوان و الاحيان و معيد يراعي وظيفة الاعادة على ما هو المقرر في القانون و العادة و بواب يقيم خدمات المدرسة من كتبها و محافظة اسبابها و فتح بابها و اغلاقها و عين لمتولي ما عين من غير الاوقاف المذكورة و للناظر الجابي ما تعين منه ايضا و عين للمدرس كل يوم خمسين درهما من الاوقاف المزبورة و للمعيد اربعة دراهم و لكل واحد من الطلبة كل يوم درهمين و للبواب ايضا درهمين و عين الباقي قليلا كان او كثيرا لتكميل المبلغ المزبور ان انتقض لحادثه من طوارق الحدثان ثم ليخرج ما ينتقص من اطعمة عمارة الواقف المذكور تقبل الله حسناته الملك الشكور ثم لمرمة عامة اوقافه فيحفظ مع سائر الزوايد من سايرالاوقاف بيد المتولي بمعرفة الناظرين المذكورين و يصرف الى المصارف المرقومة وقت الاحتياج و عين لكل من يسكن في المدرسة من المعيد و الطلبة و البواب ان يعطى لهم من الاطعمة المطبوخة في مطبخ العمارة العامرة في الصباح و المساء كفلين واحد من المراق مع قطعة لحم و اربع فوادل و يراعي في حقهم ليالى الجمع و ايام و الاعياد باعطائهم من المطبوخات على ما هو الداب المعتاد و شرط تولية الاوقاف المزبورة و التصرف فيها و النظارة عليها و القيام على مواجبها و لوازمها اولا لنفسه النفيسة ما دام روحه الشريف معه و كان انيسه ثم لا عدل عبيده و اولاهم و اعلاهم عمدة خواصه مراد و يوده بن عبداه ثم لاصلح عتقاء الواقف المزبور ثم لاصلح اولادهم و احفادهم ثم و ثم نسلا بعد نسل و فرعا بعد فرع الاصلح فالاصلح فيتقدم الارشد و الافلح ثم لاولاد بناتهم ثم لابناء ابنائهم بطنا بعد بطن و قرنا بعد قرن ما تناسلوا و تعاقبوا فاذا كان احدهم الا صلح متوليا يكون الارشد الاخر ناظرا و جابيا فاذا انقرضوا بقبيلتهم و مضوا بسبيلهم يولي عليها من يكون حاكما بالقضاء المحروسة المزبورة رجلا معروفا بالامانة و الديانة موصوفا بالاستقامة و الصيانة و قليل ما هم فان المتولين كما تراهم و شرط للمتولي

محمود ابن جالش خواجه المحدود بدكاكين محمود الصغراقي و بوقف عيسى بك المرحوم بالسوق المشتمل على سرداب و بيت و جنة و تسعة حوانيت متلاصقة و الحانوتين الاخر ين الكائنين في السوق الافرنجي من اسواق المحروسة المسفرة المستغنين عن التحديد و البيان لشهرتهما لدى اهل المكان و البيتين المتصلين الى الحانوتين المز بور ين و البيتين الاخر ين الذين بناهما الواقف المشار اليه جديدا المتصلين بالبيتين المذكور ين قبل هذين و المنزل الاخر الكائن ايضا في المحمية المذكورة الواقع محاذيا لهذين البيتين المبتاع من الذمية الافرنجية المدعوة دو يه بنت جاوقوش المشتمل على بيت و سرداب المستغنيين كليهما عن التحديد و التعر يف لشهرتهما لدي الوضيع و الشر يف و جميع مبلغ سبعمائة الاف الف درهم فضي رايج من خالص ماله مفرزا من سائر امواله بجملة ما للاوقاف المز بورة من الحدود المقطوعة و الحقوق المشروعة و التوابع و اللواحق و المراسم والمراقن و بكل حق لها ذكر او لم يذكر سطر او لم يسطر وقفا شرعيا و حبسا مرعيا و شرط ان يستغل المنازل و الاملاك المز بورة على الوجه الشرعي والاسلوب المرعي و ان يبني بار بعمائة الف درهم من المبلغ المسفور مدرسة شر يفة رفيعة البنيان جليلة القدر بين الخواص والاعيان في ارضه المحاز يه لباب الجامع العالي الذي بناه و اعلاه الواقف الوالي المستغنية عن التحديد و تبيينها لاشتهارها بانتسابها الى وقفها مشتملة باثنى عشر حجرة يسكن القوابل من الطلبة دون الفواسق من الجهلة ببناء مشيد و اسلوب مؤيد كما هو مرسوم في مدارس الوزراء و الامراء جزاهم الله ثواب الاستفادة و افادة العلماء الفضلاء و ما يفضل من خرج البناء المز بور يبتاع به الكتب المعتبرة تستعمل في المدرسة المذكورة يستفيدة بها من يطالعها من المستفدين و يستنسخ من يستنسخها من المحصلين و يستر بح الباقي من المبلغ المسفور و هو ثلثمائة آلاف درهم بالرهن القوي و الكفيل الملى على حساب يكون ربح كل عشرة دراهم منه في كل عام درهما فيعامل على نهج شرعي انيق و طر يق مرضي اسق لا يشوب فيه شائبة الر بوا و لا يتطرق اليه الضياع وان يعامل باهل التجار و الصناع و الزراع من ار باب الملل المعروفين و باليسار المتمولين ذوي الاقتدار يرى عليهم آثار الامانة سيما الاستقامة و الصيانة و يكون شهرتهم بين الناس بحسن المعاملة لا بالكذب و الشو يف و المماطلة المماطلة و لا يدفع الى الامراء و الولاة و المدرسين و القضاة و لا على الجنديين و سائر الجيوش و ار باب التيمار و الفسقة و الفجال و لا الى الاعونة و اهل الديون و ممالك السلطان و لا الى من نيتهم بالتذو ير و الطمع من اي فرقة كان فما يحصل من غلات الاوقاف المز بورة و محصولات الدراهم المذكورة جعل له الواقف المز بور تغمده بالرحمة الرب الغفور قانونا يرجع اليه و اسلوبا يعتمد عليه لا سبيل لاحد الى تغيير هذا القانون و تبديله و لا مجال لشخص الى تحر يف هذا الاسلوب و تحو يله ما دام الحاصل للخروج وافيا و الداخل للصرف كافيا حيث شرط ان يكون فيها بعده متول امير ذو رأي رصين ساع في دخل على واضح السنن كاف في الخرج مهما امكن بضبط الغلات مجدا في الامانة

الحمد لله الذي عمر بسيط الغبراء بمدارس العلوم الهنية و اسناها و نور محيط الخضراء بمصابيح السنية و اسماها و علم آدم الاسماء في مدرسة الكونين و انزل من السماء الكتاب المستبين و وقف قصور الجنان على المتولين للاعمال الصالحين و الحسنات و سبل حدائق النعيم للباذلين اموالهم في سبيل البر والاحسان و وقف من اراد من العباد لادخار الزاد و اعتاد العتاد لمعاد و يسر لمن يشاء انشاء الخيرات و اكتساب الحسنات و اقتراب المبرات و ضاعف اجر حسناته صدرت عن وفور الرغبة و خلوص المحبة كمثل حبة انبتت سبع سنابل في كل سنبلة مائة حبة و الصلوة و السلام على محمد الهادي للخلق الى سواء السبيل الموازي علماء امته كأنبياء بني اسرائيل و على آله البررة الكرام و صحبه الخيرة العظام و التابعين لهم من العلماء ما تحاور العقلاء الفصلاء الابرار في دروس الحكمة و لكشف الاسرار و تجادلوا في جامع العلم اظهار الحق بالليل و النهار. و بعد فان هذه صحيفة شرعية الاصول و المباني و وثيقة انيقة مرعية الالفاظ و المعاني يفصح مضمونها و يوضح مكنونها عن ذكر ما حضر مجلس الشر يعة الشر يفة الغراء و محفل الطر يقة الزهراء مولانا محي الدين بن قاسم الامام وكيلا بالاقرار بالوقف و القبول على وجه الذي يذكر آتيا عن جناب الملك الاعظم و الامير الكبير المعظم قدوة الاعاظم و الامالي حاوى المكارم والمعالي ذي القدر الرفيع و الحطب الخطير مالك ممالك الرأي التدبير مشيد بنيان السلطنة الباهرة ممهد قواعد الدولة القاهرة رافع اعلام الاسلام بالشوكة الشامخة قامع اصنام الكفرة بالصولة الصاعلة غازي الغزاة والمجاهدين قاتل الكفرة و المشركين صاحب الخيرات العلية واضع الحسنات الملية حضرة خسرو بك ابن المرحوم فرهاد بك الوالي بلواء بوسنه زين الله بساتين الامارة بازهار ارايه الصايبة و جعل امور جمهور منتظمة بانامل افكاره الثاقبة فاقر و اعترف بعد ثبوت المحكية بشهادة شجاع بن جلب وردي و مصطفى بن حسن بان الموكل المومى اليه لما وفق من قبل الملك المنان و اطمان قلبه بالايمان و علم ان الاعمال الصالحات تنفع صاحبها يوم العرض و الميزان خصوصا منها تعليم الفقه و تفسير القرآن زاد في اعماله الصالحات ز يادة في المثوبات والحسنات فوقف و حبس في حال حيوته و صحته و كمال عقله و نفاذ تصرفاته و جواز تبرعاته ابتغاء لوجه الله الكريم و طلبا لمرضات الرب الرحيم يوم لا ينفع مال و لا بنون الا من اتى الله بقلب سليم ما هو له و ملكه و بيده و قبضته و تحت تصرفه الى صدور هذا الوقف عنه و ذلك جميع المنزل الكاين في محلة جرقجي من محلات سراي المحروسة الحاوي على بيتين و سرداب و اصطبل و جنة و خانوت و مخزن و دكان قصاب الشهير بملك طورنه ده ده المحدود بمقابر المسلمين و الطر يق العام و بملك كمال و يوده و المنزل الاخر الكاين ثمة المعروف بملك

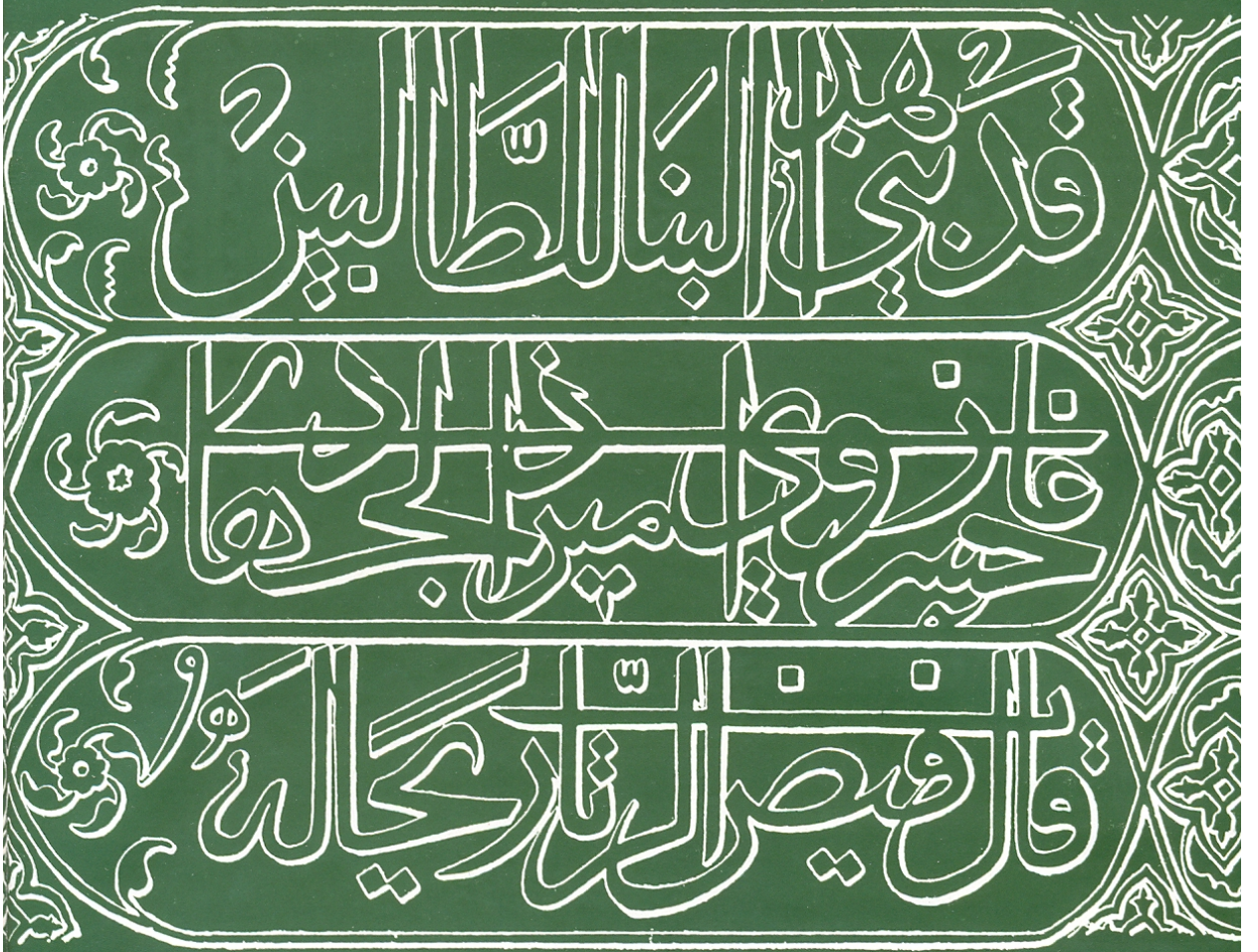

قد بنى هذا البنا للطالبين

فاز حسن فاروقي امير ذي الجهاد

قال فيض الرتا ريحاله